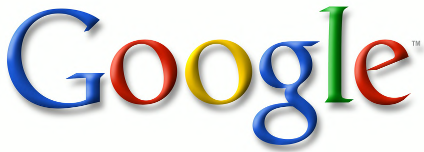

Google

GRUNDTRÆKKENE

I

DEN ÆLDSTE NORSKE PROCES

Af

EBBE HERTZBERG,

[illegible]

UDGIVET EFTER DET AKADEMISKE KOLLEGIUMS FORANSTALTNING

VED

DR. **FR. BRANDT,**

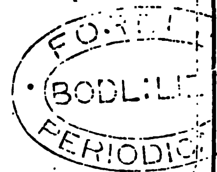
[illegible]

UNIVERSITETSPROGRAM FOR FØRSTE HALVAAR 1874.

KRISTIANIA.

TRYKT HOS A. W. BRØGGER.

1874.

Institutions scientifiques et littéraires de la Norvège.

Extrait de „L'ANNUAIRE DES SOCIÉTÉS SAVANTES de la France et de l'étranger par M. le Cte Achmet d'Héricourt". Paris 1864, in-8, et de „LA NORVÈGE LITTÉRAIRE" par Paul Botten-Hansen, Christiania 1868, in-8

Académies, Sociétés, Musées, Bureaux, etc.

I. Université Royale Frédéricienne de Norvège à Christiania.
Det Kongl. Norske Frederiks Universitet i Christiania (fondée en 1811).
Le personel de l'Université se compose de 45 professeurs, 1 secrétaire, 1 Bibliothécaire et 1 trésorier. Toutes les communications littéraires internationales de la Norvège se font par l'intermédiaire de l'Université.

II. Société Royale des sciences de Norvège à Trondhjem.
Det Kongl. Norske Videnskabers Selskab i Trondhjem (fondée en 1760).
Cette société, fondée par l'évêque Gunnerus, ami de Linnée, est la première institution savante établie en Norvège pendant le régime danois. Outre les membres norvégiens la société compte environ 70 membres étrangers.

III. Société des sciences à Christiania.
Videnskabs-Selskabet i Christiania (fondée en 1857).
Les membres de cette société se composent surtout des professeurs de l'Université.

IV. Musée de la ville de Bergen.
Det Bergenske Museum (fondé en 1825).

V. a. Musée de la ville d'Arendal.
Arendals Museum (fondé en 1832).

IV. b. Musée de la ville de Tromsø.
Tromsø Museum (fondé en 1870).

VI. Société pour a conservation des antiquités de la Norvège, à Christiania.
Foreningen til Norske Fortidsmindesmærkers Bevaring, i Christiania (fondée en 1844).
cette société a des succursales à Trondhjem et à Bergen.

VII. Societé pour la publication des anciennes sagas de Norvège, à Christiania.
Det Norske Odskrift-Selskab i Christiania (fondée en 1861).

VIII. Société médicale de Norvège à Christiania.
Det medicinske Selskab i Christiania (fondée en 1833).

IX, Société pour l'instruction du peuple et la propagation des sciences parmi les classes inférieures, à Christiania.
Selskabet for Folkeoplysningens Fremme, i Christiania (fondée en 1852).
Cette société compte environ 5,000 membres.

X. Société théologique à Christiania.
Den theologiske Forening, i Christiania (fondée en 1846).

XI. Sociét Royale pour le progrès et la prospérité de la Norvège, à Christiania.
Det Kongl. Selskab for Norges Vel, i Christiania (fondée en 1809).
Cette société a pour but principal le progrès et l'amélioration de l'agriculture et de l'industrie.

XII. Société des Missions de Norvège, à Stavanger.
Det Norske Missionsselskab, i Stavanger (fondée en 1842).

XIII. Société polytechnique de Christiania.
Den polytechniske Forening, i Christiania (fondée en 1854).

XIV, Société militaire de Christiania.
Det militaire Samfund i Christiania (fondée 1825).

XV. Société des avocats norvégiens à Christiania.
Den norske Sagfører-Forening i Christiania (fondée en 1861).

XVI. Association des touristes norvégiens à Christiania.
Den norske Tourist-Forening i Christiania (fondée en 1868).

XVII. Archives du Royaume de Norvège à Christiania.
Det Kongl. Norske Rigsarchiv i Christiania (sous le ministère de l'instruction publique).

XVIII. Bureau de Statistique de Norvège à Christiania.
DetKongl. Norske Statistiske Bureau i Christiania (sous le ministère de l'Intérieur).

XIX. Direction du bureau topographique de Norvège à Christiania.
Direc tioen for Norges geografiske Opmaaling i Christiania (sous le ministère de l'Intérieur).

XX. Direction des recherches géologiques en Norvège, à Christiania.
Directionen for Norges geologiske Undersøgelse, i Christiania (sous le ministère de l'Intérieur).

XXI. Institut météorologique de Norvège à Christiania.
Det norske meteorologiske Institut i Christiania (sous l'Université de Christiania.)

Bibliothèques, Observatoires, Athénées etc.

I. Bibliothèque de l'Université de Norvège à Christiania.
Cette bibliothèque, la plus importante du pays, compte environ 180,000 vol.

II. Bibliothèque de Deichman à Christiania.
Fondée en 1790, la plus ancienne de la ville de Christiania.

III Bibliothèque de la Société Royale des sciences à Trondhjem.
Cette bibliothèque compte environ 30,000 vol.

IV. Bibliothèque et musée de la ville de Bergen.
Cette bibliothèque est peu considérable.

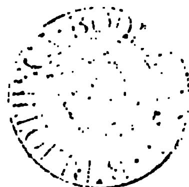
V. a. Bibliothèque du musée d'Arendal.
Cette bibliothèque compte environ 12,000 vol.

V. b. Bibliothèque et Musée de la ville de Tromsø,
(fondé en 1870).

VI. Bibliothèque de la marine norvègienne à Horten.
Cette bibliothèque est peu considérable.

VII. Bibliothèques des 16 lycées ou écoles latines du Royaume, à Christiania, Trondhje Bergen, Christianssand, Tromsø, Drammen, Lillehammer, Frederikshald, Arendal, Lau *Skien,* Stavanger, Kongsberg, Aalesund, Christianssund, Molde, — sont toutes d'un rang secondaire.

VIII. Bibliothèques des écoles spéciales des villes de Hammerfest et de Vadsö en Finma ou Laponie norvégienne.
Nouvellement fondées, encore peu importantes.

GRUNDTRÆKKENE

I

DEN ÆLDSTE NORSKE PROCES

Af

EBBE HERTZBERG,

CAND. JUR., UNIVERSITETSSTIPENDIAT.

UDGIVET EFTER DET AKADEMISKE KOLLEGIUMS FORANSTALTNING

VED

DR. FR. BRANDT,

PROFESSOR I LOVKYNDIGHED.

UNIVERSITETSPROGRAM FOR FØRSTE HALVAAR 1874.

KRISTIANIA.

TRYKT HOS A. W. BRØGGER.

1874.

Forord.

Som man strax vil se, har hensigten med dette arbeide over vore ældste loves rettergangsmaade ikke været at give nogen systematisk fremstilling. Til en saadan turde emnet endnu være for lidet bearbeidet og for fuldt af tvivl. En række bidrag til disses løsning er alt, hvad jeg har tilsigtet at yde.

Vor retshistorie fandt hidtil kun faa dyrkere. Saa meget mere personlig bliver den følelse af taknemlighed, hvormed den yngre i dette fag fæstes til sine lærere. Professorerne Dr. Fr. Brandt i Kristiania og Dr. Konrad Maurer i München ville i de efterfølgende undersøgelser i det væsentlige finde de grundanskuelser gjort gjældende, som de gjennem skrifter og forelæsninger have opstillet.

Et nyt, særdeles fortjenstfuldt specialarbeide over retsfuldbyrdelsen i den oldnorske ret af Dr. Karl v. Amira kom mig desværre først ihænde, da min afhandling var indleveret til trykning, og har derfor blot i enkelte knappe noter kunnet tages hensyn til.

Kristiania i Februar 1874.

Ebbe Hertzberg.

Indhold.

Side.

Første kapitel.

Om skirskotningen.

Den ældste norske retsforfatning tillader ligesaa lidt som nogen anden, hvis udvikling er skeet uden indflydelse af theoretiserende lovkyndighed, at der gjøres nogen særdeles skarp adskillelse mellem dens forskjellige grene. Vistnok danne retssætningerne i sin samlede helhed et smukt og overskueligt system; men som tilfældet overalt vil være, hvor den naturlige vææxt ikke er bleven bevogtet og ledet af doktriner, enkelthederne staa i en saa fast organisk forbindelse med hverandre, og den indbyrdes paavirkning er gjensidig saa stor, at man ikke kan skildre et led uden tillige at medtage meget væsentlige træk fra andre omraader. Saa hyppigt denne bemærkning end i de efterfølgende undersøgelser over den gamle norske proces vil findes stadfæstet, gjælder den dog særlig det kapitel, som vi tro at burde stille først, og som navnlig vil komme til at handle om de ved retsaftalers indgaaelse og rettigheders stiftelse eller overførelse brugelige former; af disses iagttagelse var nemlig de gamles fremgangsmaade som klagende eller værgende saa afhængig, at det til indgang bliver nødvendigt nærmere at lære dem at kjende.

Gul. kap. 292 siger om den kontrakt, der i oldtiden fremfor alle var af vigtighed, og hvis former derfor med rette tør antages at være de ældste og mest sikkrende, nemlig kjøb af jord, at det skulde foregaa i fjølda manna d. e. hvor mange mænd vare samlede, i mænds forsamling.[1] Den offentlighed, som handelen herved erholdt, er altsaa bleven anseet som et godt middel til at gjøre den

[1] Gul. kap. 292: Nu kaupir maðr jørð i fjølda manna etc.

fast og utvivlsom, ligesom den ogsaa tvang parterne til overfor sig selv som for andre at tydeliggjøre sin mening og skarpt at udtale sine betingelser. Det var imidlertid ikke alene ved jordkjøb, at denne form brugtes. Fr. 9—4 paabyder den samme ved bortgivelse af arv, og den nævner som de forsamlinger, der kunde benyttes, kirke, thing eller gjæstebud.[1] Ogsaa skib regnedes som oftest med blandt saadanne folksomme steder.[2] Fortrinsvis brugtes dog thinget som det heldigste sted ved afsluttelsen af flere vigtige retshandler, og navnlig foregik der skjødning og skifte af jord, bortgivelse af arv og lignende.[3]

Var en saadan forsamling ikke netop forhaanden, eller ønskede man at give forholdets indgaaelse eller ophør en vis festlig eller religiøs karakter, indbød man selv til en samkunda, et gjæstebud og lod under dette aftalen faa sin forpligtende kraft. Saaledes gik det til ved ægteskabs indgaaelse[4], ved trælles frigivelse,[5] ved uægte børns indførelse i ætten,[6] og heri have de endnu brugelige familiehøitideligheder som bryllup og arveøl samt oldtidens frælsesøl ligesaa meget havt sin oprindelige betydning som i den festlige offring, der ledsagede handlingen.

Som ved kontraktmæssige handeler, saaledes tyede man ogsaa ved ensidige erklæringer, naar man til bevarelsen af sin ret vilde fastslaa visse kjendsgjerninger eller tilstande, til mænds forsamlinger; det var den eneste offentlige kundgjørelsesform i oldtidens samfund, den saakaldte lysing. Havde man, for at nævne enkelte i lovene opbevarede tilfælder, stængt bjørn i hi eller tilegnet sig et jagtfuglerede eller gjórt et fund; havde man begaaet et drab og ikke vilde betragtes som snigmorder, vilde man anerkjende en

[1] Fr. 9—4: — þar rýfa i þrimr støðum þeim sem gefa skal, at kirkju ok á þingi ok at samkundu. Jfr. Jerns. kap. 71: i þrim stødum rjúfa ok þar gefa.

[2] Fr. 4—5: — à þingi eða at kirkju eða at samkundu eða á skipi XII æru eða lengra.

[3] Gul. kap. 87, 107, 292.

[4] Gul. kap. 51; Fr. 11—8; Bj. kap. 132.

[5] Gul. kap. 62; Fr. 9—12; Bj. kap. 166.

[6] Gul. kap. 58; Fr. 9—1.

søn; ansaa man sig arve- eller odelsberettiget uden dog for tiden at kunne anlægge søgsmaal; vilde man hindre, at et samliv med frille skulde hævdes til ægteskab, eller vilde man bevare sin jordløsningsret, for det tilfælde, at vidnerne præskriberedes, gik man i fjølda manna eller til thinget og lyste disse kjendsgjerninger eller villiestilkjendegivelser og den derved indtraadte retstilstand.[1]

Uagtet der kjendes saaledes tilstrækkelige anvendelser af denne art offentlighed til, at man tør betragte den som et endnu paa vore provindsialloves nedskrivelsestid bestaaende institut, er det dog et andet retsmiddel, der fortrinsvis benyttes for at opnaa det samme øjemed, nemlig tilkaldelse af vidner. Ved enhver retshandel og ved ethvert optrin mellem mand og mand, hvorved en rettighed kunde forudsættes at ville opstaa, ansaaes det som den store hovedregel, at gode mænd tilkaldtes for at iagttage, hvad der foregik, og siden derom, hvis det fornødigedes, at afgive erklæring. Saadanne mænd kaldtes váttar, enkelttal váttr, og deres erklæring vitni, vitnisburðr.

De gamle love anføre en stor mængde exempler paa saadan tilkaldelse; saaledes ved kontrakters afsluttelse af enhver art, kjøb[2a]) salg af jord,[b]) pantsættelse,[c]) jordleie,[d]) gjældsstiftelse,[e]) overdragelse af fordringer,[f]) hyrekontrakt,[g]) fuldmagt,[h]) stiftelse af skyldtrælldom,[i]) væddemaal,[k]) forlig,[l]) og gave [m]); videre ved retsforholds opløsning, tilbud,[n]) betaling,[o]) arveskifte,[p]) skilsmisse [q]); endelig ved samtlige rettergangsskridt fra de største til de mindste, idet det var en regel, at intet følgende kunde tages, med mindre det foregaaende bevistes ved tilkaldte vidner.[3]

[1] Gul. kap. 57, 94, 122, 125, 127, 144, 156, 263, 272, 290; Fr. 4—7, 9—5, 12—7

[2] a) Gul. kap. 40; Fr. 10—28, 12—1; Bj. 110; b) Gul. kap. 277, 279, 286; Fr. 10—28, 12—1, 14—2; c) Gul. kap. 50; Fr. 9—28; d) Gul. kap. 78, 79; Fr. 13—1, 17. e) Gul. kap. 36, 115, 162; Fr. 9—22, 10—19, 28; Bj. kap. 157, 159; f) Gul. kap. 55. g) Bj. kap. 167, 169; h) Gul. kap. 45, 277; Fr. 14—2; i) Gul. kap. 71. k) Gul. kap. 144. l) Fr. 1—2, 4—44, 5—9. m) Fr. 9—4. n) Gul. kap. 32, 50, 70; Fr. 5—9, 10, 46; 10—48. o) Gul. kap. 59, 116, 277; Fr. 5—10, 13—1 i. f. p) Gul. kap 123. q) Gul. kap. 54.

[3] Gul. kap. 33, 35, 37, 59, 266; Fr. 10de bolk o. m fl.

Hvor tilkaldelse af vidner derimod ikke var skeet, fordi man ikke havde forudseet, at det skulde komme til optrin, hvorfra retsforhold vilde faa sit udspring, ansaaes det tilstrækkeligt, at man skjød de tilfældigvis nærværende til vidne, hvorved det forefaldne erholdt den samme offentlighed. Denne form er det, som i kilderne fortrinsvis betegnes ved udtrykkene skirskota undir vátta og skirskotin vitni,[1] og den kom navnlig til anvendelse i misgjerningstilfælder.[2]

Men ligesom man ikke alene benyttede mænds forsamlinger til at give kontraktmæssige retshandler offentlighed, men ogsaa til kundgjørelser af andre kjendsgjerninger af retslig interesse, saaledes brugte man ogsaa vidneinstitutionen paa samme maade, og herved var det da selvfølgelig ogsaa formen med skirskotning under vidner, hvortil man maatte ty. Tilfælder, der nævnes i kilderne, ere: at et skib paa helligdag kommer i havn og er saa lækt, at losningen ikke kan udsættes til en hverdag[3]; at en forbryder byder lov for sig[4]; at maden slipper op paa et søtog for et ledingsskib, og mandskabet bliver nødt til at forsyne sig paa uregelmæssig maade[5]; at man forlader et drikkelag, medens endnu enighed hersker, for at man kan blive holdt udenfor, om senere paa aftenen drab skulde ske[6]; at fjerntboende ikke naaede frem til et thing, hvor deres vidnesbyrd behøvedes[7]; at mindretallet blandt et skibsmandskab af flertallet tvinges til at fragte en drabsmand længere end lovligt er.[8] Herhen hører ogsaa nærmest pligten til at lyse sig et udøvet drab paa hænde[9] (viglysing), saavelsom de øvrige

[1] Jfr. Bj. kap. 28: Ef maðr vill bera vitni þar engi skirskotar undir hann, þá skal hann bera viðrvist sina, at hann sá þat eða heyrði þat er hann berr vitni um.

[2] Se f. ex. Gul. kap 143, 301; Fr. 3—5, 9—23; Bj. kap. 6. 162: Borg. kr. II. kap. 13.

[3] Bj. kap. 5.

[4] Bj. kap. 42.

[5] Gul. kap. 303.

[6] Fr. 4—14.

[7] Fr. 5—12.

[8] Gul. kap. 171.

[9] Gul. kap. 156; Fr. 4—7, 5—12.

tilfælder, da enten en gjerning, udøvet i rimelig vrede, ved skirskotning under de første mænd, man træffer, taber sin strenge kriminelle karakter, eller en almindelig forbrydelse forøvet uden øienvidner, i kraft af en lignende efterfølgende skirskotning bliver at bedømme efter den fornærmedes beretning om sagen.[1]

I kilderne nævnes der imidlertid endnu en række tilfælder, hvori skirskotning benyttedes. Det sees nemlig, at man ogsaa kunde skirskote under vidner, der allerede vare tilkaldte og forud paa almindelig maade opfordrede til at overvære en forhandling eller et retsligt optrin.[2] De herhen hørende steder ere vistnok ikke mange i forhold til deres antal, der omtale tilkaldelse uden at nævne skirskotning; men de ere dog tilstrækkelige til at vise, at nogen principiel adskillelse mellem tilkaldte vidner og vidner, hvorunder der var skirskotet, ikke for de gamle har fremstillet sig, men at man meget mere har anseet ogsaa de tilkaldte vidner som vidner, hvorunder der skirskotedes. Sammenhængen indsees derfor at have været, at den strenge form egentlig altid har krævet en særskilt opfordring til de tilstedeværende om at lægge sig dette eller hint paa minde, men at denne udtrykkelige skirskotning ved de tilkaldte vidner i almindelighed er faldt sammen med tilkaldelsen og derfor ikke saa ofte er bleven gjenstand for særlig omtale. I virkeligheden var tilkaldelsen altsaa kun en gjensidig, men netop derfor ikke saa skarpt udpræget skirskotning, med hvilken man lod sig nøie, indtil en eller anden uventet vending i forhandlingerne maaske atter har faaet en af parterne til at henvende sig til vidnernes opmærksomhed med en ny, ensidig skirskotning i udtryk som: det se I paa, det høre I, derpaa kalder jeg eder til vidne, eller deslige andre.

For at kunne nyde den skirskotningsvidnerne ifølge loven til-

[1] Gul. kap. 160, 184; Bj. kap. 14.

[2] Gul. kap. 37, 40, 46, 147, 266, 267, 269; Fr. 3—22; 4—8; 12—1; Borg. kr. II. kap. 14. Fr. 3—22 siger f. ex.: Nu ef maðr vill dottur sina gipta eða þá konu er hann forræði á at lögum, hann skal taka vátta II með sér af hins hendi er fá vil ok fretta at, ef hon vili þvi umræði fylgja er sá leggr fyrir hana er þá á forræði hennar at lögum. En ef hon svarar vel eða þegir þá sé þvi skirskotat ok sé kona fest at þvi.

kommende troværdighed, behøvede de ikke at være flere end 2.[1] Rent undtagelsesvis og under særegne omstændigheder ansaaes 1 vidne tilstrækkeligt.[2] Derimod er der al sandsynlighed for, at man tidt og ofte har benyttet flere end 2 vidner. Dette gjælder saaledes ved misgjerningers skirskotning, idet man visselig ialmindelighed har skirskotet under alle de tilstedeværende vidneføre mænd, samt ved det slags processuelle vidner, der benævntes domstaurar eller heyringjar og udgjordes af den forsamling af tilskuere, der stod udenom domsstedet,[3] og overhovedet bør det lægges mærke til, at saa mange end de lovsteder ere, der nævne tallet 2, er der dog en langt større mængde, der tale om vidner, men lade antallet ubestemt og det tildels paa en maade, der giver indtrykket af fleres tilstedeværelse. Hertil kommer desuden en vigtig omstændighed. Der forudsættes udtrykkeligt paa flere steder, at modvidner kunde føres til oplysning om retslige optrin, hvortil man altid plejede at tilkalde vidner. Saaledes siger Gul. kap. 283 og 284, at den, der vilde benytte sig af sin løsningsret til jord, skulde betale saa meget, som hans vidner erklærede, at modparten havde givet for jorden, med mindre denne førte modvidner paa at have givet mere. Hovedstedet er dog Gul. kap. 59, der efter først at have udtalt, at to vidner ere saa gode som ti, føier til „ef maðr uggir eigi andvitni ámoti“ d. e. hvis man ikke frygter modvidner. Skulde man ville gjætte paa, at dette bud nærmest kun har anvendelse paa de saakaldte erfaringsvidner, hvilke vi først i en anden forbindelse skulle behandle, saa modbevises dette paa det bestemteste ved de strax nedenfor i kapitlet opregnede undtagelser, hvilke alle angaa tilkaldte vidner og følgelig godtgjøre, at ogsaa hovedregelen angaar saadanne.[4] Heller ikke den mening, at disse

[1] Se f. ex. Gul. kap. 35, 266; Fr. indl. kap. 16; 14—5; Bj. kap. 3, 135 o. m. fl.

[2] Fr. 4—29; Bj. kap. 169.

[3] Gul. kap. 35, 266; Fr. 10—15, 12—8. D. N. II. 4.

[4] Gul. kap. 59: Svá er ef einn berr vitni með manni, sem engi beri, en tveir sem tiú ef maðr uggir eigi ándvitni á moti. Nú ero þau vitni ero eigi skulu andvitni ámoti koma, þat er þingstefnu vitni, ok kvöðu vitni, ok nauðsynja vitni, ok þau vitni er menn bera um deild manna at öldrhusi, — — ályktar vitni, þar skal ok ekki andvitni á moti koma.

undtagelser skulde være levninger fra en ældre hovedregel, der ganske nægtede brug af modvidner, finder i de norske retskilder nogen bestyrkelse. Det sees vistnok, at de forholdsvis sjeldnere benyttedes; men den nys anførte lovsætning, om hvis ælde allitterationen tilstrækkelig synes at vidne, anvendes dog ikke saa ganske sjelden[1] og danner desuden en saa fast bestanddel af kildernes lære om vidnesbyrd, at den med bestemthed sees at tilhøre en meget oprindelig tid. Navnlig maa det mærkes, at det vistnok meget gamle begreb skrœkváttar d. e. usandfærdige vidner udelukkende er bygget paa muligheden af at fremføre modvidner.[2] Men hvorledes vilde det være muligt at føre modvidner, naar der blot var bleven skirskotet under to, medens loven om modvidners førelse dog var, at de alene mindst maatte være tre? At svare med den forudsætning, at modvidnesbyrdene ikke behøvede at være skirskotne, vilde ligeoverfor vidneinstitutionens daværende skikkelse være en absurditet og overfor kilderne ganske utilstedeligt.[3]

Spørgsmaalet staar imidlertid i forbindelse med et videregaaende. Af adskillige steder, hvor de gamle love omtale den i fjölda manna erhvervede offentlighed, fremgaar det, at denne ingenlunde udelukkede brugen af vidner; man ser endog tydeligt, at det netop var dem, som dannede fjöldi manna, der senere kunde fremføre sine vidnesbyrd som skirskotne. Saaledes fremstilles det i Gul. kap. 124 meget dramatisk, hvorledes gjæsterne ved et gilde, der af den ene part paastaaes, af den anden benægtes at have været lovformeligt bryllup, træde op mod hinanden. Nogle erklære: vi vare der, hvor hans moder blev kjøbt med mund, nemlig paa den og den gaard, og der vare baade brudmænd og brudkoner, og tilgave blev given hende, saaledes som det var blevet hende fæstet. Andre derimod sige: Vi vare ogsaa der, hvor du var; men ikke

[1] Se f. ex. Gul. kap. 121 og 124.

[2] Gul. kap. 60: Nu fœra menn andvitni ámoti, þà skulu þeir auka einum vátt, þá eru þeir skrœkváttar er fyrrri báru. En ef þeir bera allir jammargir, þá eru þeir skrœkváttar, er eftri báru.

[3] Jfr. f. ex. de sildige bud i Fr. 4—18 og Bj. kap. 28.

blev der givet hende nogen lovlig mund. Begge disse erklæringer siges udtrykkeligt afgivne af váttar.[1] Et andet sted, Fr. 9—12, heder det, at den frigivne skal bevise sin nye stand med de váttar, der vare tilstede og drak hans frelsesøl, og lignende udtryk findes der flere af.[2] Endelig siges det i Fr. 9—1 om de ved ættledningsgildet tilstedeværende, at de skulle bære vidnesbyrd derom, og selv om den paa thinget forsamlede almue fremgaar det, at hvilkesomhelst to mænd deriblandt, som vedkommende rettighedshaver maatte faa brug for, blev betragtede, som om sagen var skirskotet under dem personlig, idet den blev lyst paa thinget.[3] Ere vi ovenfor blevne overbeviste om, at tilkaldte vidner begrebmæssig gik ind under vidner, hvorunder der var skirskotet, saa maa vi efter dette komme til den slutning, at heller ikke den offentlige lysning eller retshandlers offentlige afsluttelse i fjölda manna var noget andet end skirskotning under de tilstedeværende, og at forskjellen kun var vidnernes større antal og dermed sagens fuldstændigere vitterliggjørelse. I virkeligheden maatte jo ogsaa enhver slags lysning foregaa i skirskotningsform, d. v. s. som en opfordring til de tilstedeværende om at lægge mærke til og mindes dette eller hint. Som man leilighedsvis erfarer, er opfordringen undertiden ogsaa bleven rettet til alle i almindelighed og nogle enkelte ved navn tiltalte i særdeleshed, hvorved altsaa paa den ene side udtaltes, at de navngivne fortrinsvis vilde blive paaregnede som vidner, men paa den anden ogsaa, at de unavngivne iøvrigt vare hine ganske ligestillede og i tilfælde af hines frafald vilde blive benyttede.[4] En saadan betydning synes der ogsaa at have ligget i brudmændenes og brudkonernes særstilling ligeoverfor de andre bryllupsgjæster, saavelsom i de to vidner paa skjødning, der omtales i Fr. 12—1.

Ved denne sammenknytning af det ensartede bliver det da muligt at faa en temmelig klar og tilfredsstillende oversigt over

[1] Bj. kap. 132 og Borg. kr. II. kap. 10 (giftarvitni øl) forudsætte ganske det samme.
[2] Fr. 4—56; Bj. kap. 47.
[3] Fr. 9—12: hinir bera er heyrðu á þingi.
[4] Egils saga kap. 57.

det hele instituts udvikling. Med den anerkjendte erfaringssætning for øie, at de ældste retsmidler hos et folk altid for sikkerheds skyld ere omstændeligere og langt mere tungvindte end den senere praktiske benyttelse deraf vil tillade,[1] tør det nemlig sluttes, at den fulde offentlighed med mange vidner i fjölda manna danner grundlaget for udviklingen af skirskotnings- og tilkaldte vidner, at det daglige behov efterhaanden har slappet de strenge fordringer paa offentlighed og nøiet sig med et mindre antal vidner, der, hvor leilighed gaves, forud anmodedes om at komme tilstede, og at loven tilsidst er standset ved 2 vidner som det mindste antal, der kunde kræves, medens befolkningen dog ifølge gammel sæd, hvor det lod sig gjøre, helst har sammenkaldt nogle flere,[2] og tillige loven selv ved meget vigtige handlinger som bryllup, frigivelse af trælle og skjødning af jord, fuldt ud har opretholdt den ældre form.[3]

Gaa vi nu med denne forkundskab tilbage til regelen om modvidner, bliver den ogsaa uden vanskelighed at forstaa. Naar fra først af samtlige i fjölda manna tilstedeværende og senere de i et mindre flertal tilkaldte eller ved skirskotning opfordrede vidner skulde lægge mærke til, hvad der foregik, var der altid en vis mulighed for, at ikke allesammen opfattede det paa samme maade, eller at det ikke af alle senerehen erindredes lige godt. Opstod der da i tidens løb en retstvist, og klagerens fremførte vidner afgav sin erklæring til hans fordel, kunde det altsaa hænde, at andre, hvorunder der ogsaa var bleven skirskotet, vare af en anden me-

[1] Jfr. Brunner, Entstehung der Schwurgerichte Berlin 1871 p. 43 flg.

[2] Jfr. Lex Saxonum V 3, der kræver to eller tre vidner, „et si plures fuerint, melius est"; ligeledes Graagaas, Finnsøns udgave kap. 114: to vidner eller flere.

[3] Jeg kommer saaledes fra de norske retsbøgers standpunkt ganske til samme hovedanskuelse af udviklingens gang, som Konrad Maurer har fremsat fra et fællesgermanisk. Se Münchenertidsskriftet Kritische Ueberschau der deutschen Gesetzgebung, 5te bind p. 191. Dog gjøres her blandt de tilkaldte en forskjel mellem dem, der kaldtes som vidner, og dem, der tilkaldtes for ved sin nærværelse at gjøre sagen offentlig, hvilken jeg ikke i norske kilder kan finde udhævet. At ogsaa de, stod som tilhørere ved en lysing, vare vidner, sees f. ex. af Gul. kap. 75, hvor det om en saadan kundgjørelse udtrykkelig heder: hinn hafði lýst fyri váttum.

ning og paaberaabtes af modparten. Der blev følgelig i saa fald spørgsmaal om, hvilke af dem med rimelighed maatte antages at tage feil (bera skrœk), eller med andre ord, hvilken opfatning, der blandt de ved hin leilighed forsamlede havde været den almindelige. Paa en tid, da krydsforhør og lignende undersøgelser vare ligesaa umulige som ukjendte, kunde sagen nemlig kun oplyses ved, at man stolede paa den opfatning, hvorom de fleste sluttede sig, og sat paa spidsen blev regelen derfor ganske naturlig den, der udtales i Gul. kap. 60: Havde klagerens vidner udtalt sig til hans fordel, ansaaes deres forklaring for den rigtige, hvis ikke indstævnte formaaede at fremføre flere vidner i modsat retning. Det nyttede ham ikke at komme med samme antal; thi han skulde omstøde, hvad andre troværdige mænd allerede havde erklæret for rigtigt, og han maatte følgelig for med skin af ret at kunne optræde selv besidde et stærkere middel; men indskrænkede og dette sig kun til et overtal af ét vidne, havde han seiret, ikke saameget fordi i sig selv ét vidne mere var af saa stor vægt, som fordi den omstændighed, at klageren ikke formaaede at sikkre sig flere, viste sandsynligheden af, at indstævnte havde forsamlingens flertal og almindelige opfatning paa sin side. Ved denne betragtningsmaade kunde naturligvis de underliggende vidner ingen indflydelse faa, endog kun som svækkende flertallets erklæring. De tog feil eller løi, sagde i ethvert fald usandhed (skrœk), og deres udsagn var derfor aldeles uden værd. Kun forsaavidt tog man hensyn dertil, som det viste, at vedkommende personer vare uskikkede til at bære vidnesbyrd, og denne mangel heftede siden altid ved dem.[1]

Vidnerne maatte, hvis skirskotningen skulde have noget værd, være fri, myndige og velkjendte mænd, i besiddelse af fuld personlig ret og begge parter enten ikke eller i lige grad beslægtede[2]; de betegnes navnlig ofte som valinkunnir menn.[3] Myndigheden ind-

[1] Gul. kap. 60; Fr. 13—25.

[2] Gul. kap. 59, 86; Fr. 4—5, 9—1. Om myndighedsalderen Gul. kap. 190, Fr. 4—34.

[3] Dette udtryks egentlige betydning er fremdeles dunkel. Man har foreslaaet at udlede det af velja og kyn, altsaa valgt med hensyn til slægt, eller af val, vel

traadte med det fyldte 15de aar. Derimod er der intet spor til, at man vèd de her omhandlede vidner har krævet særegne og fortrinlige egenskaber. Efter forløbet af et vist antal aar ansaaes deres erindring ikke længere for fuldt paalidelig, og de maatte derfor inden den tid have afgivet deres forklaring for andre tilkaldte vidner, der da atter vare troværdige i en ligesaa lang tid.[1] Perioden synes efter Gul. loven for ethvert tilfælde at have være 20 aar.[2] Frost. loven sætter derimod som almindelig regel 10 aar[3]; men da den for vidner paa gaardkjøb ogsaa har 20 aar,[4] tør man vistnok slutte, at tiden oprindelig har været den samme i begge lagdømmer, men i Throndhjem for alle sager med undtagelse af det vigtige kjøb af jord er bleven forkortet til det halve. Søndenfjelds findes der spor af, at 30 aar har været den regelmæssige præskriptionstid.[5] Det var dog, som det synes, kun i særegne, vigtige tilfælder, at en fornyelse af vidnerne almindelig brugtes; Gul. kap. 58 og Fr. 9—12 nævne de fald, at gjenstanden for vidnesbyrdene var stands- og familiespørgsmaal. Ellers var regelen bleven ændret derhen, at bevis ved vidner efter de nævnte tidsrum ikke kunde føres. For udøveren af en rettighed vilde dette sige, at han var fri for at føre andet bevis for sin adkomst end vidner paa, at udøvelsen gik de 10 eller 20 aar tilbage,[1] fra hvil-

og kenna, altsaa velkjendte; men ingen af delene synes tilfredsstillende. Gul. kap. 88 formenes med nödvendighed at kræve en oversættelse som ubeslægtet eller lignende. Herpaa gjætter ogsaa Fritzner. Jfr. Gul. kap. 40 og 266; Fr. 5—40 etc. Østgøtal. Wad. 31—5, 32—1. Ordet synes allerede i det 13de aarh. at have været antikveret, idet det i yngre tekster erstattes ved andre: se saaledes Gul. kap. 40 og Jerns. kap. 119.

[1] Gul. kap. 58: Nu skal maðr lýsa ættleiðing sinni á hverjum XX vetrum til hann tekr arf, þá skal arfr bera hanum vitni um alldr ok um æfi siðan. Fr. 9—12: þá sé lýst á hverjum X vetrum ok njoti hann þeirra vitna þegar er hann þarf.

[2] Gul. kap. 39, 53, 58, 86, 272.

[3] Fr. 3—10, 24; 9—12, 29, 30; 10—28; 12-4.

[4] Fr 10—28; 12—1, 7; Bj. kap. 159.

[5] Borg. kr. II. kap. 10.

[6] Fr. 3—10: á hann eigi lengr at ábyrgjast þá vátta en X vetr. Fr. 3—24: þá skal hann ábyrgjast vitni sin innan X vetra ok hafi siðan eins eiði fyrir sér, at þat

ken sætning der kun er et lidet skridt til et virkeligt hævdsbegreb.[1] For en fordringshaver kom sætningen til at indeholde, at han udover hine aar maatte taale, at indstævnte med tilsidesættelse af hans vidner edelig benægtede kravets rigtighed. Gul. kap. 39, hvis ælde paa det sikkreste fremgaar af det til bestemmelsen knyttede oldtids lovsprog, viser, at man oprindelig ikke er gaaet længere.[2] Men utilraadeligheden for klageren til under saadanne omstændigheder og efter saa mange aars forløb at anlægge sag, synes imidlertid efterhaanden at have ført til, at selve klageretten ansaaes præskriberet. Dette gjælder vestenfjelds vistnok ikke om egentlige gjældssøgsmaal, for hvilke, som vi nys saa, Gul. kap. 39 udtrykkelig bestemmer, at skyldneren skulde kunne fordres paa ed; men derimod frembyder Frost. loven enkelte exempler, idet der siges, at sagsøgeren tabte sin søgsmaalsret (fyrirfara sókn sinni), naar han lod de 10 aar gaa ubenyttede, saavel i arvesøgsmaal som i almindeligt gjældssøgsmaal.[3]

er or vátta ábyrgð. Fr. 10—28: þryggva vitni þat er skeytingar vitni er, þat skal maðr hallda ábyrgð XX vetr, en siðan lýritar eið upp frá þvi, at þat mál er svá fornt at þat er or tryggva vátta ábyrgð. En kaupvátta alla aðra skal maðr hallda ábyrgð á X vetr, en upp frá þvi sveri hann einn, at þat mál er svá fornt, at þat er or vátta ábyrgð. Se ogsaa Fr. 12—1.

[1] At dette skridt blev taget, derom se Gul. kap. 86: Nu skilr menn á um sætr eða á markteig, sá skal hafa er haft hefir XX vetr, eða XX vetrum lengr uillt ok uspillt, ok vitu þat váttar með honum. Videre Fr. 13—10: ef maðr hefi haft lendistøð á jørdu manns á X vetrum eða lengr, þá skal engi øðrum banna, ok svá vegu alla til salts ok til sjoar ok til markar upp ok svá at endiløngu heradi.

[2] Gul. kap. 39: Nu stendir skulld XX vetr, eða XX vetrum lengr, þá fyrnist su skulld fyrir váttum. En hann má koma hanum til eiða at hváru, þvi at i sallti liggr søk, ef sœkjendr duga.

[3] Fr. 9—29: En ef arfr tœmiz manni, þá skal hann hafa sótt á X vetrum næstu eptir þat er arfr tœmdiz. En ef hann hefir þá eigi sótt, þá hefir hann fyrirfarit sókn sinni ok svá skal um allar fjársoknir ef maðr á at sœkja. Ordene ere for udtrykkelige til, at de kunne fortolkes som kun sigende det samme som Gul. kap. 39. Afledet af den citerede bestemmelse er dernæst regelen om umyndige og udenlands sig opholdende, Fr. 9—27 i. f. og 9—30. Se iøvrigt herom Aschehoug i Langes tidsskrift 7de bind, hvis fremstilling med hensyn til dette punkt ligeoverfor gjorte indvendinger maa tiltrædes.

Skirskotningens nærmeste hensigt og virkning omtale de gamle love intetsteds i sin almindelighed for alle sager. Synderlig uvished opstaar dog ikke herved; thi dels fremgaar den tydeligt af institutets hele karakter og anlæg, og dels gives der for de enkelte tilfælder og søgsmaalsarter ikke sjelden udtrykkelige bemærkninger, der med lethed lade sig overføre paa alle. Om gjældssøgsmaal heder det saaledes i Fr. 10—19: þat er vita fé er fest er fyrir váttum. Da udtrykket vita fé ligefrem betyder gods, som vides, saa sees heraf, at virkningen af vidnernes tilkaldelse simpelt hen var den, at man fik vide om gjælden, og at de nærværende modtog opfordring til àt bære paa denne kundskab. I overensstemmelse hermed sees ogsaa i alle andre sager skirskotningens betydning at have bestaaet i, at man sikkrede sig mænd, der ved personlig iagttagelse erhvervede sig kjendskab til det forefaldne. Den egenskab, forholdet derved erholdt, har man valgt i det nyere sprog at gjengive med ordet vitterlig d. e. bekjendt og derfor klar og grei, og bedre synes man heller ikke at have kunnet træffe de gamles opfatning. I vitterligheden indgik atter to momenter, hvilke begge til enhver tid vare tilstede, men hvoraf snart det ene, snart det andet var det, til hvilket der nærmest toges hensyn. Man søgte nemlig gjennem vidnerne dels at sikkre sig bevis, dels at befordre sagens offentlighed. Jo mere den første hensigt var den overvejende, des ringere, jo mere den anden, des større blev antallet af de personer, hvortil man henvendte sig; men ligesom vidnernes tilstedeværelse altid hindrede, at offentligheden ganske udelukkedes fra forholdet, saaledes blev tilhørerne ogsaa ved den mest udprægede lysing dog altid vidner, der ved leilighed havde at fremføre vidnesbyrd om det ved lysingen bekjendtgjorte, under dem skirskotne faktum.[1]

Inden vi forlade det her omhandlede retsmiddel maa endnu omtales en videre udvikling fra den samme rod. Idet en sag bliver skirskotet under vidner, opfordres disse mere eller mindre ligefrem til at foretage et syn; man skal iagttage, hvad der foregaar, ofte ogsaa fæste opmærksomheden ved bestemte legemlige gjen-

[1] Jvfr. om Notorietet Nellemann Proces p. 274.

stande. Fra et syn til et skjøn er overgangen ligeledes jævn og og umærkelig, og vi se derfor i de gamle love skjøn af gode mænd vistnok som en selvstændig institution, men dog i nært slægtskab med skirskotningen. Oplysende er i saa henseende Bj. kap. 5, der paalægger den, der kommer med lækt fartøi i havn paa helligdag, at skirskote under to vidner, at han strax maa losse; thi her er det klart, at skirskotningen bestod i en opfordring til vidnerne om selv at forvisse sig om, at skaden virkelig var saa stor, og ved en personlig undersøgelse komme til et bestemt skjøn om, hvorvidt han kunde vente eller ikke. En lignende nær forbindelse, med de egentlige vidnesbyrd viser Gul. kap. 41, ifølge hvilken en leieko, naar eieren ikke ved leietidens udløb vil modtage den, skal forevises for gode mænd, der skulle se, om koen er i saa god stand, at hins vægring maa kaldes ugrundet, hvorpaa leieren for de samme mænd erklærer koen ude af sit ansvar. Ligeledes Gul. 43, der for det tilfælde, at koen er faldt udfor bjerg, raader leieren til, før huden flaaes af, at lade mænd forvisse sig om dødsmaaden, samt Fr. 13—11, hvor det bestemmes, at eieren af en skov, hvori er skeet ulovlig hugst, skal lede mænd til stubben, vise dem aaværket og lade dem afgive skjøn over skadens størrelse (meta spell). Fremgangsmaaden ved skjøns optagelse viser sig altsaa ganske overensstemmende med skirskotningen: man opfordrede gode mænd til ved personlig iagttagelse at danne sig en mening om sagen. Nogen stævning til den anden part sees derimod i de anførte fald ikke at have været nødvendig og en saadan tør man derfor heller ikke tænke i de tilfælder, da formerne ganske forbigaaes i taushed, f. ex. ved skjøn over forfalskede varer[1] og ved ansættelse af allehaande skadeserstatninger.[2]

[1] Gul. kap. 40: þat er allt fár er menn meta til fárs.

[2] Gul. kap. 82: Ef búfé gengr ór kvium ok gerir skaða öðrum þá skal sá gjallda er búfé á, sem menn meta þann skaða. Gul. kap. 83: Skal sá gjallda aptr sem menn meta er upplauk grindu. Gul. kap. 96: Allt þat er menn meta til hálfrar merkr skaða. Nu gerir maðr minna skaða manni, bœti aptr sem menn meta. Fr. 4—45: En sá skal áliótr eyrir er valinkunnir menn meta. Fr. 10—48: ok ef ønnur spell hafa siðan á gørzk á rossi manns af hins vølldum er með fór, meti þat sannsýnir menn. Fr. 13—12, 13; Gul. kap. 57, 70, 305; Eid. kr. II. kap. 32.

Skjøn er imidlertid et retsmiddel, der i langt høiere grad end almindelige vidnesbyrd er afhængigt af den tilkaldtes personlighed og subjektive opfatning. Det laa derfor nær, hvor sagen tillod en saadan sammenvirken, at parterne ved en opnævnelse fra begge sider sikkrede sig uvillighed. I Frost. loven findes dog intet spor hertil; derimod bruger den paa flere steder om skjønsmændene udtrykket jafnyndir menn, d. e. begge parter lige behagelige, og medens dette ord vistnok paa den ene side udelukker tanken paa en opnævnelse af hver af de stridende, saa viser det dog paa den anden, at den opnævnende skulde vælge upartiske mænd, og at modparten kunde gjøre indsigelse, hvis de opnævnte stod hin for nær.[1] Men i Gul. lagen sees det, at hver af parterne undertiden har valgt et lige antal mænd. Saaledes var det den almindelige fremgangsmaade ved partseds aflæggelse, at to mænd fra hver side tilkaldtes for at meta eið d. e. skjønne, om den rigtigen blev svoret.[2] Nedenfor skulle vi finde den samme gjensidighed iagttaget ved de vigtige skjøn i odelssager.

Skjønnets retslige virkning fremgaar allerede af dets nære slægtskab med skirskotningen under vidner; sagen blev, forsaavidt den var bleven inddragen under skjønnet, vitterlig, og klageren sattes altsaa istand til at gjøre et til en bestemt størrelse fastsat krav gjældende mod sin modpart. Kilderne forudsætte dette overalt og udtale det leilighedsvis udtrykkeligt.[3]

Andet kapitel.

Om skiladomen.

I saa vid en udstrækning end skirskotningen kan sees under den gamle retsforfatning at være bleven benyttet, var det dog en

[1] Fr. 4—62, 13—46, 14—2.
[2] Gul. kap. 136, 314.
[3] Fr. 14—2: þá meti jamnyndir menn hvárs hann hefir mist, ok søki hann út með útbeizlu. Et søgsmaal med útbeizla brugtes nemlig, som vi nedenfor skulle se, i vitterlig sag.

selvfølge, at der, ogsaa bortseet fra egentlige forbrydelser, mand og mand imellem tidt og ofte maatte opstaa forhold og tvistigheder, hvori skirskotne vidnesbyrd ikke kunde haves, dels fordi man overhovedet ikke havde tænkt sig muligheden af nogen uenighed, dels fordi denne ikke havde sin forbindelse i nogen egentlig kontraktsforbindelse, dels endelig fordi retten eller evnen til at føre skirskotningsvidner paa en eller anden maade var tabt. For saadanne tilfælder tog de gamle sin tilflugt til en søgsmaalsbehandling, der neppe bør karakteriseres anderledes end som en sagførelse for en privat opnævnt domstol, den saakaldte skiladómr, ved hvis hjælp de opnaaede den samme vitterlighed, som skirskotningen ellers medførte. Med den foreløbige bemærkning, at der under udtrykket dómr i lovene undertiden ogsaa forstaaes en anden institution, gaa vi umiddelbart over til undersøgelsen af skiladomens stilling.

Allerede strax møder os imidlertid den vanskelighed, at kilderne, saaledes som de foreligge, skildre i det mindste to forskjellige søgsmaalsmaader, der begge betegnes som sagførelse ved skiladóm, og hvoraf den ene kunde synes især at have været brugelig i Gul.lagen,[1] den anden i det throndhjemske,[2] men ogsaa for visse sager vestenfjelds.[3] For at udrede, hvorledes sammenhængen hermed har været, bliver det nødvendigt, at tage dem begge for os, og vi begynde da med Fr. lovens skiladóm, fordi denne har de vidtlyftigste, mindst afslebne former. Et stykke paa vei følger imidlertid ogsaa den i Gul. loven for almindelige sager givne skildring i de fleste punkter de samme regler som hin, og vi benytte os heraf til, saa langt enigheden rækker, at udfylde Fr. lovens halvdunkle fremstilling.[4]

Det første skridt, en klager under den gamle retsforfatning i regelen altid havde at foretage, var den saakaldte hjemstævning.

[1] Skildres i Gul. kap. 37.

[2] Fr. lovens 10de bolk.

[3] Gul. kap. 266 flg.

[4] Jfr. v. Amira, Das altnorwegische Vollstreckungsverfahren, München 1874, p. 266 flg, der med hensyn til formerne i alt væsentligt har den samme opfattelse, som her skal udvikles.

Denne bestod deri, at han opsøgte sin modpart i hans hjem, eller hvor han ellers kunde træffe ham, og i tilkaldte vidners overvær stævnede ham til paa en bestemt dag, ifølge Gul. loven inden udgangen af de to næste uger, at være hjemme „paa den bø, hvor han boede, ved sin ild og sin arne, i sit høisæde og i det hus, hvor hynder vare bredte", eller hvis han ikke førte eget hus, da i sin arvings gaard for at høre klagerens fordring fremsat.[1]

Paa den berammede dag havde klageren dernæst at indfinde sig paa det betegnede sted og, fremdeles i vidners overvær, opfordre den indstævnte til at rette for sig eller, som Fr. loven udtrykker sig, at udlevere gjenstanden. Denne opfordring kaldtes kvaða eller kvøð og, naar dens fulde formelle lovrigtighed skulde udtrykkes, laga kvøð og lyrittar.[2] Rettede nu indstævnte for sig enten ved strax at efterkomme opfordringen eller ved at stille borgen for efterkommelsen, var sagen i orden. Fandt han sig derimod ikke beføjet hertil, havde han under iagttagelse af en ceremoni, der betegnes med udtrykket „at kasta fram lagakefli" at fæste dóm d. v. s. erklære, at han ønskede skiladóm nedsat til sagens paakjendelse. Var indstævnte ikke paa den bestemte dag tilstede eller undlod han baade at falde tilføie og at fæste dóm, ansaaes han at have erkjendt søgsmaalets rigtighed, og idet dette udfald af sagsøgeren skirskotedes under vidnerne, var sagen altsaa derved bleven vitterlig.

[1] Fr. 10—4, jfr. Gul. kap. 35. Det sees altsaa heraf, at enhver fast bosiddende maatte søges i sit hjem. Var han derimod en omflakkende løskarl (einleypr maðr), kunde han søges, hvorsomhelst han kom. Havde han været i bygden julenat, ansaaes det sted, hvor han havde tilbragt denne, for hans hjem; i modsat fald skulde han opgive en gaard, ligegyldig hvilken, naar det kun ikke var en lendermands sæde. Vilde han ingen opgive, skulde sagsøgeren nævne en gaard for ham. Gjaldt sagen en kontraktmæssig forpligtelse (kaup), var ogsaa stedet for kontraktens afsluttelse (á kaupreinu) godt søgsmaalsted. (Gul. kap. 46, Fr. 10—26.) v. Amira skildrer p. 239 fl. heimstefna som en foreløbig opfordring til betaling; det ligger nær, at den ofte faktisk maatte blive dertil, hvilket ogsaa enkelte lovsteder (Gul. 40, Fr. 10—33) antyde; men hovedstederne, hvis indhold ovenfor er anført, vise ligesaavel som navnet, at det væsentlige ved denne leilighed var at faa modparten stævnet til at være hjemme for der at paahøre fordringens fremsættelse.

[2] Fr. 10—6.

Skede derimod dómsfæstelse, skulde indstævnte i forbindelse med denne tillige spørge, hvilke klagerens vidner vare. Klageren havde nu fra sin side at erkjende sig villig til at underkaste sig domens kjendelse, eller, som det i modsætning til indstævntes dómsfæstelse om ham hed, leggja dóm á; i sammenhæng hermed skulde han bestemme domens afholdelse med fem nætters frist til det sædvanlige dómssted og endelig opregne de vidner, som han havde til hensigt for domen at fremføre.[1]

Til fastsat tid skulde da begge parter møde paa dómsstedet, ledsagede af alle de mænd, som i en eller anden egenskab skulde være dem til hjælp. Sagen begynder derpaa med, at klageren paa sin side opnævner sex dómsmænd, der tage sæde paa dómspladsen i én række, hvorpaa han opfordrer modparten til at nævne sine. Disse tage saa plads ligeoverfor hine, og det tilkommer nu sagsøgte at rydde klagerens dóm d. v. s. anmode de slægtninge eller besvogrede af ham, hvilke han maatte have sat i domen, om at fjerne sig. Har klageren for dette tilfælde andre mænd tilstede, som kunne indtage den ryddede plads, sker dette; i modsat fald er hans søgsmaal forspildt, og han maa begynde helt fra nyt af. Satte han lendermænd i sin dóm, tabte han endog for fremtiden selve klageretten i den sag. Er klagerens dóm endelig istand, kan han paa samme maade rydde indstævntes, og saaledes faar man da en ret, bestaaende af tolv gode mænd, hvoraf hver af de tvistende har opnævnt det halve antal. For denne dóm fremfører derpaa klageren sine hjemstævnevidner og kvaðavidner, der have at bevidne, at sagen hidtil er bleven rigtigen dreven. Erkjender domen disse vidnesbyrd for gode, nedlægger han paany sin paastand.

[1] Fr. 10—5 til 11 jævnførte med Gul. kap. 37.

[2] Fr. 10—11: En ef øðrum þeim brestr einhverr er i dómi skyldi sitja, þá er þeim fallin sókn. At dette ikke maa forstaaes, som om selve søgsmaalsretten tabtes, sees af Gul. kap. 37: — setja aðra valinkunna menn i stað þeirra, ef til eru. En ef eigi eru. til, þá er dómr hans únýtr. Nu ef hann hefir sett lendan mann i dóm með sér æða lends manns sun þann er yngri sé en fertugr eða ármann konungs þá er hann dómflogi ok á alldrigin upreist at því máli siðan.

Saa langt kunne vi ved at sammenholde Fr. lovens bestemmelser i dens 10de bolk med Gul. kap. 37 og 266 med nogenlunde lethed trænge frem i forstaaelsen af Fr. lovens skiladómsbehandling. Men fra dette punkt af forlader den thrønderske retskilde ganske skildringen af fremgangsmaaden i dens regelmæssighed for at gaa over til at fortælle, hvorledes det gik i uregelmæssige fald, nemlig naar en af parterne udeblev. Paa den anden side tager netop her ogsaa Gul. kap. 37 afsked og gaar sin egen vei, og det bliver os derfor ingen anden mulighed tilbage end gjennem reglerne for de uregelmæssige tilfælder at søge at naa de for de regelmæssige gjældende, hvorunder vi dog som en god støtte endnu beholde Gul. kap. 266—269.

Fr. 10—11 o. flg. bestemme altsaa: Udebliver en af parterne fra dómsbehandlingen, skal den anden vente paa ham til middag og derpaa sætte domen, sex mænd fra hver side; forudsætningen er følgelig, at begge parters dómsmænd havde indfundet sig. Gul. kap. 269 viser imidlertid, at klageren, selv om ogsaa indstævntes dómsmænd blev borte, kan sætte sin dóm, og lade dennes sex mænd udtale kjendelsen.[1] Hvis sagsøgeren er den udeblivende, er han ude af sit søgsmaal, d. e. han ansees i realiteten at have havt uret, og sagen hæves. Dette udfald skirskoter sagvolderen under sine vidner og sikkrer sig derved mod ved en anden leilighed at blive dømt i den sag; thi en dómflogi, en, der flyr domen, kan aldrig med virkning fremsætte samme søgsmaal paany. Er det derimod den sagsøgte, der udebliver, fremfører klageren sine vidnesbyrd, og hvis disse bæres for fulde, have de dømmende at lægge domsord paa, nemlig at han er kommen til sit søgsmaal. Herved forudsættes det altid, at der herskede enstemmighed blandt dómsmændene; deres kjendelse kaldes tolv mænds dóm,[2] og endnu saa sent som i slutningen af Haakon den gamles regjering beteg-

[1] Fr. 10—11: En ef eigi kemr annarr tveggja, þá skal þó dóm setja saman, ok .vi. menn af hvárstveggja hendi. Gul. kap. 269: En ef hann eigi igegn setr, ok vill eigi dóm halda, þá skal hann fram fœra vitni ok gøgn fyri dœmendum sinum øll slik sem hann þá myndi ef fullr dómr væri.

[2] Fr. 10—13.

nes det som en utilbørlig forspildelse af klagerens sag, om der opstod dissents i domen. Fr. indl. kap. 16 paalægger nemlig de dómsmænd, der befandtes at have uret, en straffebod til kongen, hvorfra de kun blev fritagne ved at beedige sin gode tro og personlige overbevisning. Efter at have modtaget saadan dom, skal sagsøgeren nedlægge ny dómsstævning til samme sted med fem nætters frist. Kommer han selv ogsaa til den anden dóm, men sagsøgte fremdeles ikke, har denne forbrudt sit forsvar. Hvis han derimod kommer til den anden dóm, skal han nyde alle sine vidnesbyrd der. „Men“, heder det videre, „den tredie dóm skal lægges til samme sted med fem nætters frist“. Dómsmændenes antal var den tredie gang fireogtyve, og de skulde atter tage plads i to rækker. Derpaa skulde sagsøgerens dómsmænd tilbyde modpartens at indgaa et væddemaal om sagen. Antoges dette, rakte hver dómsmand sin haand til den lige overfor siddende og væddede to ører sølv paa, at hans opfatning var den rigtige; sad de hinanden ikke nær nok, maatte de i siddende stilling rykke saavidt sammen, at de kunde give hinanden haanden. Reiste en sig op i domen, havde nemlig hans parti altid tabt. Den væddede sum blev strax fra begge sider at udbetale og lagdes i en upartisk trediemands haand, hvorpaa sagen af de tvistende skjødes til things for at finde sin endelige afgjørelse. Antoges væddemaalstilbudet derimod ikke, eller, hvilket var det samme, holdt en af de fireogtyve mænd, sin haand tilbage, havde hans parti tabt, og sagen skirskotedes under tilhørerne, de saakaldte dómstaurar eller heyringjar, som vitterlig, hvis klageren var den vindende, som endelig afgjort, hvis sagvolderen havde vundet.

Hvad vil nu alt dette sige? Gjaldt hele denne fremgangsmaade alene for det tilfælde, at sagvolderen ikke indfandt sig til den første dóm, men ventede til den anden, eller vare disse regler almindelige og skylde de kun en slet redaktion af retsbogen, at de alene ere satte i forbindelse med hint tilfælde, at den indstævnte første gang udebliver? En sammenligning med Gul. kap. 266, hvor de tre dome for de der omhandlede sager fremsættes som det regelmæssige, synes allerede bestemt at vise, at det sidste er det

rigtige, og der mangler ikke i Fr. loven selv vidnesbyrd om det samme. Saaledes siger Fr. 9—7, der handler om arvesøgsmaal, at en i udlandet født arving skal „holde alle dóme, med mindre modparten før trækker sig tilbage“, i hvilken yttring de tre domes regelmæssighed tydelig underforstaaes. Endnu mere almindelig udtrykker sig Fr. 10—18, naar den siger, at enhver mand kan holde fast ved sin sag til den tredie dóm, og endelig forudsætter Fr. 12—8 for de samme tilfælder som Gul. kap. 266, at tre dome blev at holde. Bj. retten, der som bekjendt næsten udelukkende er bygget paa Frostathingets ret, tillader i kap. 52 ligeledes udtrykkelig den sagsøgte at holde ud til den tredie dóm og nævner ikke det mindste om, at dette privilegium blot skulde tilkomme ham, om han udeblev fra den første. Betegnende er det ogsaa, at denne lov kalder søgsmaalet for skiladóm „at sœkja á dómum“, d. e. at søge ved domene, hvis flertal altsaa ansaaes som det almindelige.[1] Lægges alt dette sammen, maa det derfor vistnok ansees som sikkert, at de tre dome ikke blot kom til anvendelse i undtagelsesfald, men var en regelmæssig form for en retssags førelse for skiladomen.

Ønske vi dernæst en nøiere forklaring over, hvad disse tre dome havde at gjøre, maa vi atter ty til Gul. kap. 266, for ved dets hjælp at fortolke Fr. lovens vanskeligheder. Af dette sted fremgaar det nemlig, at der ved første dóm kun blev at fremføre vidner fra sagsøgerens side, men at sagvolderen da kun havde at nævne sine vidner, hvilke derimod først blev at føre ved anden dóm. Kommer nu hertil, at Bj. kap. 52 fordeler vidneførelsen paa samme maade,[2] saa maa vi ved Fr. lovens 10de bolk have lov til at tænke os den samme ordning. Og virkelig er denne forudsætning ogsaa den eneste, der aabner adgang til en tilfredsstillende forklaring paa de deri givne bud; thi at indstævnte uden videre skulde kunne udeblive fra den første dóm, naar han kun indfandt sig til den næste, kan ikke godt have anden grund, end at han ved den første

[1] Bj. kap. 98.

[2] Bj. kap. 52: Sœkjandi skal njóta vitnis sins i hinum fyrstu dómi. En verjandi skal sins vitnis njóta á øðrum dómi ok haldi til þriðia dóms ef hann vill.

intet væsentligt havde at gjøre, medens den anden dóm netop holdtes for hans skyld, idet han da havde at fremføre sine vidner. Vi maa saaledes antage, at den regelmæssige fremgangsmaade i Fr. lovens skiladómssager har været, at alene sagsøgeren ved den første dóm har fremført sine vidner, hvorpaa han i ethvert fald, enten indstævnte var tilstede eller ikke, har stævnet en ny dóm med fem nætters frist til det samme sted. For det tilfælde, at indstævnte ikke var tilstede, siger Fr. 10—12 videre udtrykkeligt, at dómsmændene ved den første dóm skulde afgive kjendelse for, at sagsøgeren var kommen til sit søgsmaal. Der er imidlertid neppe nogen grund til at indskrænke denne bestemmelse til det nævnte fald alene. Den anden dóm stod jo ogsaa da i udsigt, og det kunde derfor ikke være, fordi sagen allerede skulde være endelig afgjort, at kjendelsen afgaves. Den eneste forklaring, som kan tænkes, er, at det offentlig skulde udtales og skirskotes under sagsøgerens vidner, at hans vidneførsel var rettelig skeet, og at han følgelig rebus sic stantibus var kommen til sit søgsmaal. Ved anden dóm havde dernæst den sagsøgte at fremføre sine modvidner. Gul. kap. 266 viser i saa henseende, at den almindelige regel, at modvidnerne maatte være flere end vidnerne, ogsaa ved skiladómen kom til anvendelse. Vare de altsaa kun ligesaa mange eller endog færre, havde den anden dóm blot at erklære, at sagsøgte havde tabt, i hvilket fald første dóms kjendelse stod ved magt, og al videre sagførelse for skiladóm bortfaldt. Hvis han derimod førte det tilstrækkelige antal modvidner, maatte den anden dóm med samme føie afgive kjendelse for, at hans forsvar var lykkedes, hvorved den første dóms kjendelse modsagdes, og sagsøgeren tabte. Hvorledes kunde der efter dette blive anledning til at holde endnu en tredie dóm, væddemaalsdomen?

Det maa med hensyn hertil siges at staa fast, at den tredie dóm udelukkende sammenkaldtes for væddemaalets skyld, hvorimod der ikke længere var anledning til nogen vidneførsel. Fr. 10—12 indskrænker tydeligvis denne til de to første samlinger, og Gul. kap. 266, Fr. 10—15 og 12—8 kjende ved den tredie dóm ogsaa kun til væddemaalet. Dette afsluttedes mellem tolv og tolv, og

til grund derfor maa altsaa have ligget en uenighed, hvorved tolv stod mod tolv. Men det eneste punkt, hvori den forudgaaende behandling aabner muligheden af en uenighed, er modsætningen mellem første og anden dóm. Den første dóm har efter at have hørt klagerens vidner erklæret, at han var kommen til sit søgsmaal, den anden har efter at have hørt indstævntes erklæret dennes forsvar for gjennemført. Denne strid er det følgelig, som ved væddemaalet enten skal løses eller bringes paa spidsen, og det bliver da ogsaa let at indse, hvorfra tallene tolv mod tolv komme; det er nemlig mændene i de to dóme, som nu sættes ligeoverfor hverandre, for at det kan prøves, om de ville vedstaa sine udsagn. Fra dette standpunkt af siges dómsmændene ved tredie dóm at være sagsøgerens eller den sagsøgtes, uagtet parterne oprindelig hver havde opnævnt sex mænd til hver af de to første dome.[1] Da kjendelsens indhold i det væsentlige bestod i en anerkjendelse af parternes vidner, hvortil desuden kunde komme lovens anvendelse paa det ved vidnerne oplyste forhold, vil det skjønnes, at mening her lettelig kunde staa mod mening. Paa den anden side laa den udvei for den gamle tid og tænkemaade meget nær, ved et væddemaalsforslag, der stillede en materiel opoffrelse i udsigt, at undersøge, om de ogsaa samtlige vare faste i sin opfatning og ikke blot havde ladet sig lede af kammeratskabsfølelse eller uselvstændighed ligeoverfor sine meddomsmænd. Indlod en eller anden af dem sig ikke paa saaledes at bekræfte sin mening, men holdt sin haand tilbage, havde han derved skilt sig fra den dóm, hvortil han hørte, og som ufuldtallig kunde denne ikke længere opretholde sin kjendelse ligeoverfor den anden. Kom væddemaalet derimod istand, havde den private skiladóm vist sig udygtig til endelig at løse striden.

Hermed er imidlertid ikke alle spørgsmaal, som de anførte

[1] Denne forklaring synes at være saa selvfølgelig, at den omstændighed, at Gul. loven kun sætter tolv mænd ogsaa i tredie dóm, ikke kan rokke den. Det sidste greies vel bedst saa, at parterne af hver sin dóm have udvalgt sex til væddemaalet. I ethvert fald er det af sammenhængen klart, at væddemaalsthemaet ogsaa efter Gul. kap. 266 er uenigheden mellem de to første dome.

bestemmelser i Fr. loven vække, besvarede. Vi forbigaa dog foreløbig undersøgelsen af, hvad ordene lyrittarkvøð og lagakefli betegne, da dette bedst behandles i andre forbindelser. Derimod bliver vort næste emne, hvorledes det kan hænge sammen, at der i denne søgsmaalsform forekommer vidner, uagtet det først var ved sagførelsen for domen, at sagerne blev vitterlige. Det maa i saa henseende strax erkjendes, at den gamle terminologi ogsaa kalder de for skiladomen brugelige vidner váttar og deres udsagn vitni,[1] hvoraf man altsaa skulde ledes til den slutning, at der ingen forskjel var. Ikke desto mindre skiller den samme bolk af Fr. loven, hvori de nævnte ord i hin betydning forekomme, bestemt mellem søgsmaal, hvori sagen allerede var vitterlig, og søgsmaal for skiladóm, og det i samme øjeblik, som den henfører alle skirskotne vidnesbyrd og tilkaldte vidner til de første.[2] Allerede efter dette tør man formode, at der maatte findes andre vidner end de, hvorunder der var skirskotet, og Fr. 10—8 viser ogsaa, at der raadede en vis valgfrihed ved fremførelsen.[3] Nogen nærmere forklaring herpaa giver Fr. loven imidlertid ikke. Derimod komme et par steder i Gul. loven os atter til hjælp. Saaledes bestemmer kap. 266, at vidnerne i odelssager skulde bestaa af tre mænd, der mindst vare 20 aar, da deres fædre døde, og at deres udsagn skulde sandes af andre, der ved deres fædres død vare femten aar; det tilføies, at alle odelsvidnesbyrd skulde bæres af odelsmænd. Det sees altsaa, at der her er tale om vidner, der havde at udsige, hvad de overhovedet kjendte til og havde erfaret; ja da en gaard først blev odel i ætten gjennem fem generationers besiddelse, var det langt mere, hvad de af andre, navnlig af sine forfædre havde hørt, end hvad de selv i sit eget liv havde iagttaget og oplevet, som de kom til at erklære sig over. I markeskjelssager omtaler Gul. kap. 86 lignende erfaringsvidner. I disse sager kunde enhver, som vilde, bære vidnesbyrd, naar han kun var fri og myndig, og vidnesbyrdets indhold skulde være grændsens paavisning; det til-

[1] Fr. 10—8, 12; Gul. kap. 266.
[2] Jfr. Fr. 10—19 til 24 med de foregaaende kapitler.
[3] Fr. 10—8: þá skall hafa þá vátta, er hann má fá at sverja með sér.

føies, at selv en træll, der havde arbeidet paa det omstridte stykke, skulde kunne vidne, naar han kun var fri, idet vidnesbyrdet blev afgivet, en særdeles klar tilkjendegivelse af udsagnets erfaringsmæssige, af enhver skirskotning uafhængige karakter. Sammenligner man nu disse to steder, der ere de eneste utvivlsomme, der lidt nøiere beskrive de for skiladomen brugelige vidner, saa finder man ved siden af adskillig ulighed den fælles hovedbestemmelse, at vidnerne vare erfaringsvidner, hos hvilke ingen skirskotning eller tilkaldelse ved forholdets stiftelse forudsattes. Den indirekte slutning, som af lovens 10de bolk kunde drages, bestyrkes altsaa ved ligefremme bud i vor anden hovedkilde. I den nærmere skildring af disse erfaringsvidner, afvige derimod de to steder i Gul. loven betydeligt fra hinanden. I odelssøgsmaal kræver det ene særdeles udmærkende egenskaber hos vidnerne, og deres udsagn skulle ovenikjøbet stadfæstes af andre næsten ligesaa gode mænd; i markeskjelssager tillader derimod det andet endog frigivne at bære vidnesbyrd, og om nogen stadfæstelse er der slet ikke tale. Grunden hertil kan kun være den, at hensyn er taget til sagernes forskjellige beskaffenhed; i de saa høist vigtige odelssager maatte man sikkre sig mænd, hvis stilling og livsforhold gjorde dem ikke alene fuldt paalidelige, men endog til de paalideligste, som overhovedet kunde haves, medens man i de mere vanskelige end vigtige grændsetvister isærdeleshed maatte lægge an paa at faa saa mange brugbare oplysninger som muligt, og derfor, som det af udtrykkene fremgaar, har slappet fordringerne til vidnernes personlighed. Fra disse to yderligheder tør man saaledes vistnok slutte, at erfaringsvidnerne i almindelige sager[1] have været fri, myndige, velkjendte og gode mænd, og at man følgelig har krævet de samme egenskaber hos dem som hos de tilkaldte vidner, hvilket jo ogsaa i sig selv er det sandsynligste. Om disse vidner gjaldt det altsaa, at de ikke umiddelbart gjorde det forhold, hvorom de udtalte sig, vitterligt, men at denne egenskab først opnaaedes ved, at skiladomen paa deres udsagn grundede sin kjendelse.

Tro vi saaledes at være komne til en nogenlunde sikker over-

[1] Jfr. saaledes Gul. kap. 144, 145, 254 og 314, der nævne vidner om eiendomsret.

sigt over den søgsmaalsmaade, der skildres i Fr. 10—6 til 15, bliver vor næste opgave at bestemme, ved hvilke anledninger den brugtes. Dette falder forholdsvis let. Hvor loven indleder sin omtale af hin skiladómsrettergang[2] siger den nemlig, at klageren ved kvaða skal fordre den gjenstand (gripr d. e. klenodie, værdigjenstand), som han har (at fordre) hos ham. Det er altsaa en individuel ting, som kræves udleveret, sagen er en vindikationssag eller en dermed ligeartet.

Men er dette tilfældet, bliver spørgsmaalet, om der da ikke i loven ogsaa gives regler for andre arter af søgsmaal. Herpaa behøver man heller ikke at lede længe efter svar. Det er nemlig paafaldende, at loven efter sin ovenfor gjengivne vistnok dunkle, men dog vidtløftige beskrivelse af skiladómsbehandlingen atter i 10—17 begynder med hjemstævning og dómsfæstelse og herom gjentager bestemmelser, der allerede i det foregaaende ere meddelte,[1] hvorpaa den i kap. 18 paany tager fat paa den tredie dóm, hvis omtale den imidlertid pludselig afbryder midt i en sætning. Man maa uvilkaarlig gjætte paa, at meningen her har været at tale om en anden art søgsmaal end den ovenfor skildrede, men at nedskriveren efter at være naaet et stykke paa vei af en eller anden grund ikke vil fortsætte. Man bliver da heller ikke i tvivl om, hvilket søgsmaal det var, som nu skulde være kommet; thi kap. 18 paalægger udtrykkelig indstævnte som ene alternativ at „festa fé“, og viser derved, at det er gjældssøgsmaal, som haves for øie. Ordet fé bruges nemlig paa oldnorsk fortrinsvis generisk og især i betydning af penge eller penges værd. Det samme fremgaar ogsaa af kap. 17, hvor baade ligefrem benyttes det alene om generiske og især om pengeydelser brugelige ord reiða, udrede, og hvis bud, at bønderne i tilfælde af exekution skulde tage dobbelt saameget, ogsaa kun bliver forstaaeligt under forudsætning af en generisk forpligtelse. At fremstillingen saa hurtigt gaar over til tredie dóm, synes derimod kun at have sin grund deri, at kompilator er bleven kjed af at gjentage og derfor har tænkt sig det

[2] Fr. 10—6.

[1] Jfr. kap. 17 f. ex. med kap. 5.

øvrige udfyldt fra det lige forudskikkede vindikationssøgsmaal; for at danne en afslutning har han dog ment at burde medtage tredie dóm, men finder snart, at ogsaa det kun bliver gjentagelse og bryder derfor med en gang af. Af dette følger det da, at gjældssøgsmaal efter Fr. loven i alt væsentligt faldt sammen med vindikationssøgsmaalet, og at der navnlig ogsaa i uvitterlige gjældssager kunde føres erfaringsvidner.

I modsætning til disse bestemmelser i 10—17 o. flg. staar imidlertid 5—42, der giver en ganske anden regel. „Om alle de gjældssøgsmaal“, heder det her, „hvori eder komme til, der skal én nægte for én øre, men to for to og tre for tre, og om der end er mere gods (at kræve), da kommer det ikke mere end til lyritared“. Her omtales altsaa et retsmiddel, der i de hidtil behandlede steder forbigaaes med taushed, idet det viser sig, at den indstævnte kunde benægte gjælden med sin egen og mededsmænds ed. Den tilsyneladende modsigelse løses dog ved hjælp af den anden thrønderske retskilde, Bjarkøretten, hvis kap. 52 (98) skiller mellem to tilfælder, at klageren har (erfarings-) vidner paa sin fordring, i hvilket fald der skal benyttes vidneførsel og indtil tre dómssættelser, og at han ingen vidner har, da én, to eller tre mænds ed bliver at paalægge den indstævnte. Hertil svare ogsaa nøiere beseede udtrykkene i Fr. 5—42; thi naar stedet taler om alle de gjældssøgsmaal, hvori eder komme til, medgiver det indirekte, at der vare andre gjældssøgsmaal, hvori eder ikke brugtes, og ifølge sammenhængen maa disse først og fremst være de sager, der skildres i 10–17.

Vi komme altsaa for Fr. lovens vedkommende til det resultat, at førelse af erfaringsvidner, i vindikations- og gjældssøgsmaal eller som man for at have et fælles udtryk for begge i hovedsagen sammenfaldende former har valgt at kalde dem, søgsmaal angaaende penge og gods (fjársoknir i videre betydning), fremkaldte skiladómsbehandling med indtil tre dómssættelser, medens søgsmaal, hvori vidner ikke havdes, blev at afgjøre ved den indstævntes ed med eller uden edshjælp. Formerne for denne edspaalæggelse nævner Fr. loven intetsteds nøiere.

Gaa vi derpaa over til Gul. lovens tilsvarende regler, er det at mærke, at disse kun gives for et enkelt af Fr. lovens flere tilfælder, medens loven om de øvrige alene tillader gjætninger. „Hvis en mand har gods tilgode hos en anden, hvilket vidner ikke vide“, begynder Gul. kap. 37, skal han stævne ham til kvaða og til aftalt tid opfordre ham til at rette for sig. Skyldneren har da enten at festa fé d. e. paa fyldestgjørende maade love efterkommelse eller festa dóm.[1] Dómssættelsen skildres derpaa saaledes, som ovenfor under Fr. retten indtaget, kun med den forskjel, at domen vestenfjelds sættes paa sagvolderens egen gaard. Derpaa fremfører klageren sine hjemstævne- og kvaðavidner, og saa fortsættes der: „da have de, som i domen sidde, at dømme herom og dømme den, der benægter gjælden, til en ed saa stor, som han ifølge loven har at nægte det gods med, hvorfor han blev fordret med kvaða; men én skal nægte for én øre, to for to og tre for tre“. Man ser, at her hverken er tale om vidneførsel eller flere dome eller væddemaal; klageren fremfører sin paastand, og derpaa dømmes indstævnte til benægtelsesed efter sagens størrelse med to; en eller uden mededsmænd. Budet gjælder saaledes kun for det tilfælde, at klageren end ikke havde erfaringsvidner at paaberaabe sig. Inden denne begrændsning slutter det sig imidlertid supplerende og forklarende til Fr. lovens ufuldstændige bestemmelser om dette fald, og det bliver tilladt at slutte, at eden ogsaa i Thrøndelagen er bleven paalagt ved en enkelt skiladóm.

Vanskeligere er det under lovens taushed at komme til fuld sikkerhed med hensyn til Gul. lovens behandling af de uvitterlige sager angaaende penge og gods, hvori erfaringsvidner ikke havdes. Imidlertid ere vi dog ikke ganske uden antydninger. Frost. lovens form for disse sager falder, som man ved en sammenligning mellem dens 10de og 12te bolk strax vil se, i alt væsentligt sammen med dens odelsløsning. Da begge loves retssystemer ere for identiske til, at nogen væsentlig forskjellighed skulde kunne antages at have fundet sted i deres procesregler, er det allerede i og for sig meget sandsynligt, at rettergangen for de nævnte sager ogsaa efter

[1] Foreløbigt tages intet hensyn til den af Magnus Erlingssøn foretagne ændring.

Gul. loven nærmest var dannet i lighed odelssøgsmaalet. Og dette turde virkelig ogsaa have været tilfældet. Gul. kap. 40 bestemmer saaledes for det fald, at en mand har solgt samme gjenstand til to, og den sidste kjøber tillige er kommen i besiddelse af den, at denne kan fæste dóm mod den førstes fordring paa udleverelse, og at klageren for domen maa føre vidner paa, at han kjøbte først. Nu var det almindelig oldnorsk ret, at eiendom stiftedes ved selve salgsaftalens sluttelse, og at besiddelse i saa henseende hverken gjorde fra eller til. Den første kjøber havde følgelig ligeoverfor den anden kun at fordre sin egen ting, vi have altsaa et tydeligt vindikationssøgsmaal for os og under dette føres vidner for skiladomen. At disse for tilfældet vel altid vare de ved kjøbet tilkaldte skirskotningsvidner, kan ikke fordunkle sammenligningen med Frost.lovens bestemmelser; thi idet de ikke førtes mod sælgeren, men mod en senere kjøber, d. e. mod en mand, med hvem de i egenskab af tilkaldte vidner intet havde at skaffe, kunde de blot optræde som erfaringsvidner, og maatte finde sig i, at modparten ikke betragtede sagen som vitterlig. Endnu klarere er kap. 216, der forudsætter, at en gjenstands besidder mod vindikationssøgsmaal fæster dóm, og at sagsøgeren for denne fører sine vidner, i dette fald altsaa rene erfaringsvidner. Endelig gjentager kap. 78 for et andet tilfælde bestemmelsen i kap. 40, og kap. 49 og 79 sigter, som det synes, utvetydigt til den samme søgsmaalsform. Tilsidst kan det ogsaa nævnes, at kap. 86 for markeskjælstrætter udtrykkelig fastsætter erfaringsvidners førelse for skiladóm, og saaledes godtgjør, at denne bevismaade ogsaa udenfor odelssager af Gul. loven anerkjendtes. Sammenholdes alt dette, tør vi vistnok anse det for sikkert, at de vestenfjeldske bygders maade at benytte erfaringsvidnerne paa i hovedsagen var den samme som de thrønderskes. Dog turde der maaske være grund til at antage, at der i ét punkt har hersket ulighed. Af Gul. kap. 266 sees det nemlig, at væddemaalsdomen i odelssager ikke som i Throndhjem bestod af 24, men kun af 12 mænd, og formodentlig har da vel det samme ogsaa gjældt i andre sager. Hvorvidt disse 12 mænd vare nyopnævnte, der skulde vædde, om første eller anden

dóm havde ret, eller om de udtoges blandt første anden dóms mænd, tør derimod ikke afgjøres.

Vi komme efter dette tilsidst til de forandringer, som endnu i provindsiallovenes tid kunne sees at være indtraadte i behandlingen af de ovenfor skildrede søgsmaal. Gul. kap. 37 viser nemlig, at kong Magnus Erlingssøn [1] eller vel rettere rigsmødet i Bergen 1164 under ledelse af hans fader Erling af Stødle ligefrem har afskaffet skiladomen i saadanne uvitterlige sager, hvori erfaringsvidner ikke fremførtes, og det uden at egentlig noget andet sattes istedet. Medens indstævnte hidtil ved kvaða havde at fæste skiladóm, og denne efter at have hørt klagerens paastand skulde dømme indstævnte til en de, hvis størrelse dog simpelt hen rettede sig efter fordringens og derfor paa forhaand af enhver kunde udregnes, blev fremgangsmaaden herefter den, at indstævnte ved kvaða skulde fæste selve eden, d. e. erklære sig villig til at aflægge den ed, som loven fastsatte for et krav af vedkommende størrelse. Saaledes som Fr. loven nu foreligger os, findes der i denne ingen hertil svarende bestemmelse. Ikke desto mindre viser Bj. kap. 158, der i forkortet udgave gjengiver Magnuses retterbod, at ændringen ogsaa er bleven vedtagen i Frostathingslagen.[1] Imidlertid behøver man dog ikke at lede længe efter en forklaring paa Fr. lovens taushed. Jævnfører man nemlig det nævnte sted af Bj. retten med det i sin nuværende form uforstaaelige kap. 24 i Fr. lovens 10de bolk, der forøvrigt ord til andet er ligelydende med Bj. kap. 158, saa ser man, at Fr. loven har udeladt et eigi som

[1] At det er denne konge, derom se Konrad Maurer, Die Entstehungszeit der älteren Gulathingsløg, München 1772 p. 48 flg.

[1] Bj. kap. 158: — En ef þær eru skuldir er eigi eru vitni til, þá skall stefna honum heim til þingstefnu ok þing siðan. En hann eigi kosti tvá, lúki skuld eða vinni løgeiða, eðr bœndr fari at honum ok taki hálfu meira. — Stedets sammendragne udtryksmaade bør neppe forlede til at forstaa det, som om thing øieblikkelig blev at stævne og eden at fæste paa thinget; det er klart, at sagsøgeren ogsaa nordenfjelds maatte være tilfreds med, at modparten allerede paa fremsættelsen af kvaða svarede med at fæste ed, og sagsøgtes forpligtelse hertil udtales i Gul. loven saa bestemt, at noget andet vist heller ikke har gjældt i det andet lagdømme.

Bj. rettens text har.[1] Dette eigi har vistnok udgiverne af de gamle love i en note til stedet i Bj. retten formodningsvis erklæret for urigtigt, fordi det ikke findes paa det tilsvarende sted i Fr. loven; men at det er denne formodning, som er urigtig, medens eigi nødvendigvis maa blive staaende i Bj. retten og indskydes i Fr. loven, det fremgaar ligesaa klart ved jævnførelsen med Gul. kap. 37 som derved, at stederne ellers forblive absolut uforstaaelige, hvorimod de læste med eigi give en grei og høist rimelig tydning.[2]

Den ændring, hvorved skiladomen saaledes i søgsmaal uden vidneførsel blev afskaffet, kom ikke til at staa alene. Det nysnævnte Fr. 10—24 indeholder nemlig endnu en herhen hørende bestemmelse. Da forstaaelsen af dette kapitel imidlertid vanskeliggjøres ved en meget utydelig redaktion, blive vi nødt til kortelig at underkaste det en exegese.[3] Der omtales i dets første del

[1] Fr. 19—24: — En um þær fjárskuldir er vitni eru til etc. som Bj. kap. 158.

[2] Det vilde jo f. ex. ganske stride mod den gamle processes første grundsætninger, at man skulde kunne aflægge ed mod vidnesbyrd; uden eigi vilde heller ikke kapitlets forskjellige led komme i den fornødne modsætning til hverandre. Ogsaa v. Amira læser stedet med eigi, p. a. s. p. 288.

[3] Da Fr. 10—24 oftere vil blive citeret, have vi valgt for bekvemmelighedens skyld at inddele det i visse underafdelinger; med antydning af disse gjengive vi det her i sin helhed. 1ste del: Svá skal vita fé sœkja sem allar skuldir, beiða ut þrysvár ok þó fullt at um sinn sé, ok leggja rán við ef á er haldit, ok stefna honum þing, nema hinn stefni þrinætting innan fimtar sá er vørn á. En ef þeir sættast þar þá er vel, en elligar stefni sœkjandi honum þing ok njóti þar allra vitna sinna. En ef honum fellsk at vørn þá halldi hann upp skulld ok sekt við konung, slikri sem honum gefr søk til, .iii. merkr við hverja útbeizlu, hvárt er beiðir eitt sinn eða optar, eða þoli atfør, en bœndr skyldir til atfarar. 2den del, 1ste led: En um fjársoknir þær allar er eigi má með lagakefli sœkja ok eru þó váttar til, þá skal út beiða ok leggja rán við, en ef á helldr, stefni honum þing, ok njóti þar vitna sinna. En ef hann vill eigi þá lúka, þá fari bœndr at honum ok taki af honum hálfa meira ok ránbaug konungi. 2det led: En um þær fjárskuldir er vitni eru (eigi) til, þá skal stefna heim til þingstefnu ok þing siðan, en hann hafi kosti .ii., lúki skuld eða vinni løgeiða, en bœndr fari at honum ok taki hálfu meira. 3die del: En um þau spell øll er gera um fénað manna ok svá þar er fé spillir fé, þá stefni hann til þingstefnu ok þing siðan, þá láti bera mannsverk á ok svá ef fé spillir fé,

den almindelige, af os først nedenfor behandlede fremgangsmaade i vitterlig sag, hvilket tydelig nok betegnes ved indledningsordene: svá skal vita fé sœkja. Derpaa følger anden del, som ogsaa taler om søgsmaal af penge og gods (fjársóknir, fjárskuldir). Da nu vitterlige sager allerede ere skildrede i første del, maa formodninningen strax være for, at der her gaaes over til de ikke vitterlige, og nærmere undersøgelse viser, at dette virkelig forholder sig saa. Den fælles indledning for hele anden del dannes af ordene: „men om alle de søgsmaal af gods, som ikke maa søges med lovkjævlen.“ Men ved de sager, der maatte søges med lovkjævle, menes, som nedenfor skal blive paavist, de ikke vitterlige sager, der begyndte med nedlæggelse af processuelt forbud; da nu imidlertid kun en enkelt art af ikke vitterlige sager indlededes paa denne maade, saa ligger det ligefrem i udtrykkene selv, at de følgende bestemmelser gjælde og have anvendelse paa de øvrige, ikke — vitterlige sager. At de kun gjælde disse, fremgaar derimod som bemærket ved sammenligningen med første del, hvor vitterlige sager allerede ere behandlede. Overensstemmende hermed er da ogsaa selve indholdet af anden del. Som ovenfor godtgjort havde ikke vitterlige søgsmaal af gods ifølge den ældre Frostathingsret to former, eftersom erfaringsvidner havdes eller ikke, og ganske rigtigt falder nu ogsaa den anden del i to led, hvoraf det første handler om det tilfælde, at vidner havdes (en um fjársóknir þær allar er eigi má með lagakefli sœkja ok eru þó váttar til), og det andet, hvor et eigi ifølge det ovenfor sagte maa indskydes, om det tilfælde, at vidner overhovedet ikke havdes (en um þær fjárskuldir er vitni eru eigi til). At de i første led omtalte vidner ere erfaringsvidner, tør derfor neppe kunne underkastes tvivl, saameget mere som de i forbudssager brugelige vidner altid vare erfaringsvidner, og sætningen: „Men om alle de søgsmaal af gods, som ikke kan søges med lovkjævlen, og hvor der dog (d. e. uagtet lovkjævlen ikke be-

þá stefni heim til þingstefnu. En ef hann hefir sýn fyrir sér, þá halldi hann upp løgeiðum, eða bœti sem menn meta. En ef hann vill hvárki, þá fari bœndr at honum ok taki af honum hálfu meira. En sá er eigi ferr til, hann er sekr baugi.

nyttes) ere vidner," tydeligt nok viser, at forskjellen mellem de udelukkede og de behandlede sager kun laa i de førstes forbudsnedlæggelse, men ikke tænktes udstrakt til vidnerne.

I den saaledes fortolkede anden del af Fr. 10—24 fastsættes det da, dels, som ovenfor fremstillet, at den sagsøgte, hvor vidner ikke haves, strax ved kvaða skal fæste ed, hvorved skiladomen for dette tilfælde afskaffes; dels at klageren, hvis han har erfaringsvidner, skal stævne skyldneren hjem til krav og derfra til things og der nyde sine vidner. For dette tilfælde afskaffes altsaa ogsaa skiladómsbehandlingen; men det er her den vidtlyftige fremgangsmaade med de tre dome og væddemaalet, der udgaar. Ved dette var imidlertid erfaringsvidner i sager angaaende penge og gods meddelt samme vægt og betydning, der, som nedenfor skal sees, tilkom skirskotningsvidnerne, og det ældre bevissystem havde faaet et stærkt stød. Om derimod ogsaa denne ændring hidrører fra rigsmødet i Bergen 1164, der i det hele taget synes at have dannet udgangspunktet for de under Magnus Erlingssøn foretagne lovreformer, kan ikke sees; men den er maaske for vidtgaaende til at kunne antages overhovedet at være bleven besluttet før under Haakon Haakonssøn. I Gul.loven findes et lovsted, svarende til Fr. 10—24—2—1, ikke optaget i den til os komne afskrift.

Efter paa denne vis at have søgt at angive grundreglerne for de gamles søgsmaal angaaende penge og gods for skiladóm i uvitterlig sag, gaa vi over til enkelte særskilte arter af sager, der behandledes for den samme private dóm.

En nærmere omtale kræve saaledes arvesøgsmaalene. Fr. 9—7 gjør en forskjel, eftersom den, der fordrer arv, er indenlands eller udenlands født. I første fald er det nok, at han, hvis arvens indehaver benægter hans arveberettigede fødsel, holder en enkelt skiladóm og der fører sine vidner, medens han i sidste er nødt til at holde alle domene d. e. alle tre.[1] Grunden til denne skjelnen kan

[1] Fr. 9—7: Ef maðr kallar til fødurarfs sins, ok hinn játar þvi at hann er þess sunr er hann segir ok af frjálsum kviði ok til arfs kominn, ok er hann innanlands getinn, þá má hann ganga til fødurarfs sins, en sá fari hinn á frá er kallaði hann eigi arfa vera með váttum ok með vitum. En ef hinn dular at hann

naturligvis kun ligge deri, at en i udlandet foregaaet fødsel og opvækst under datidens mangel paa retslig kommunikation mellem landene langt vanskeligere for en norsk domstol lod sig bringe paa det rene, end om den var skeet indenlands; thi at en udlænding skulde have foretaget en reise til Norge for at afgive vidnesbyrd, vilde vel ingen have faldt paa at tænke sig, saameget mere som en fremmeds udsagn neppe vilde være bleven taget for saa særdeles godt. Paa den anden side vare de erfaringsvidner, en indenlands født og opvoxen blandt sine omgivelser kunde skaffe tilveie vistnok som oftest saa gode og bestemmende, at man kun i sjeldneste fald tænkte sig muligheden af modvidner, medens disse saameget rigeligere kunde forsøges fremført mod de halve oplysninger, vidnerne for en i udlandet født mand kunde afgive. Det almindelige blev derfor, at der i det ene tilfælde kun holdtes én dóm, nemlig for at modtage klagerens vidner, men at der i det andet ogsaa førtes modvidner, og altsaa trængtes samtlige tre dóme. Da det almindelige under en sædvansmæssig retsudvikling jævnt skraaner ned i det lovbestemte, har dette da ført til, at det er bleven anseet for utilbørligt af den sagsøgte, naar han har forsøgt at føre vidner mod den indenlands fødtes; denne har betragtet den første dóms anerkjendelse af hans vidner for en anerkjendelse af sagens vitterlighed overhovedet og er, hvis modparten fremdeles vægrede efterkommelse, strax skredet til anlæg af vitterligt søgsmaal, hvorved skiladomens gjentagelse bortfaldt. — Endnu videre sees man i denne retning at være gaaet efter Gul.loven. Dennes kap. 121 tillader nemlig arvingen, naar arvens indehaver vil værge sig med dóm (leggr dóm fyrir), det er, naar sagen ikke er vitterlig,

sé þess manns sunr er hann segir eða hann sé af frjálsum kvidi kominn, þá skall hann kveðja fjárhalds mann ok eigi dóm einn til og njóti vátta sinna at hann er, þess manns sunr er hann segir. En ef hann er útanlands getinn, þá skall hann kveðja føður arfs sins, eða þess arfs er hann kallar til og njóti vátta ok vitna sinna at hann sé arfs gørr ok eigi dóma alla nema hinn láti fyrr af. Skulde det være rigtigt at generalisere denne bestemmelse derhen, at det regelmæssig i alle ganske klare sager, selv om kun erfaringsvidner havdes, har staaet sagsøgeren aabent at vægre sig ved at modtage dómstilbudet og umiddelbart stævne thing?

strax at anlægge søgsmaal som i vitterlig sag; det bliver altsaa her overhovedet anseet for en utilbørlighed af den sagsøgte, at han ikke vil anerkjende erfaringsvidner for ligesaa gode som skirskotningsvidner, en tankegang, der i sig selv bærer mærket af at tilhøre en yngre tid, da skiladomen allerede var i forsvindende.[1] Af overskriften fremgaar det dog, at denne for sagsøgte saa ugunstige regel kun ansaaes anvendbar, naar hans uret var klar, og sagsøgeren altsaa følte sig ganske sikker i sin sag. — At der iøvrigt heller ikke var noget i veien for i arvesag at føre virkelige skirskotningsvidner, og at sagen da selvfølgelig førtes i formerne for vitterlig sag, viser Gul. kap. 124.

Særegne regler gjaldt ligeledes for løsning af jord (løsningssager). En saadan kunde forekomme paa grundlag af hauldeætternes odelsret, der sigtede til at bevare jordegodset for slægten, eller paa grundlag af en ved salget forbeholdt kontraktmæssig løsningsret. I begge tilfælder var rettergangen af hensyn til aarsarbeidet bunden til visse bestemte tider.

Strengest var i enhver henseende fremgangsmaaden i de egentlige odelssager, det er saadanne, hvori jord, der uden foregaaende lovligt anbud til odelsmændene var solgt til skjødning og endelig eiendom ud af ætten, af dennes medlemmer krævedes indløst. Gul. kap. 266 o. flg. give herom vidtlyftige lovbestemmelser, fra hvilke vi allerede ovenfor have hentet væsentlige træk til belysning af vindikationssagerne, med hvilke odelssøgsmaalene nærmest vare beslægtede. Løsning maatte i regelen ske inden ét aar efter salget. Den førstkommende høst mellem vinternat og jul skulde løsningsmanden indfinde sig hos gaardens besidder og sige ham ud (segja fyrir, deraf forsøgn, udsigelse). Vilde besidderen ikke godvillig vige, lægger Gul.loven ham flere forskjellige svar i munden,

[1] Gul. kap. 121: Ef maðr leggr dóm fyrir þat er hann á ekki i. Nu sitr maðr i arfi ok leggr dóm fyrir, en annar kallask tilkominn, þá skall sá stefna honum heim, heimstefnu rétta, ok krefja hann arfs ok orfarar. Nu vill han eigi or fara, þá skall hann stefna honum þing fyrir rán ok isetu, ef þá fullnask honum vitni ok gøgn øll til sins máls, ok kœmr ekki vitni ámóti, þá eiga þingmenn honum arf at dœma.

hvorefter rettergangen antog en noget forskjellig karakter. Den vigtigste indvending var at benægte løsningsmandens odelsret (dula oðals ok kenna sér): „Du siger mig ud fra den jord, som du intet eier i; jeg eier den jord til eiendom og til odel.“ I dette fald skulde løsningsmanden ved udsigelsen foretage hjemstævning til en bestemt dag mellem jul og faste, paa hvilken lovformelig kvaða blev at fremføre. Fastholdt sagvolderen fremdeles sin indvending, skulde han fæste dóm, og denne blev at lægge med fem nætters frist (fimtardómr). Derpaa fulgte den regelmæssige rettergang for de tre dome, dog som allerede ovenfor paapeget saa, at der hos odelsvidnerne krævedes særegne udmærkende egenskaber. De hed med et gammelt ord árofar.[1] Svarede sagvolderen ved udsigelsen derimod, at han havde solgt jorden videre, erholdt formerne enkelte tillæg, sigtende til at konstatere, hvem i saa fald den rigtige sagvolder monne være, og det samme var ifølge Fr. 12—8 ogsaa tilfældet, naar besidderen erklærede sig for en andens leilænding. Afholdelsen af de tre dome var imidlertid, som ellers, afhængig af, at begge parter havde vidner at fremføre. Var dette ikke tilfældet, indtraadte en lignende forkortelse i odelsprocessen som den, vi nys lærte at kjende ved arvesøgsmaalene. Exempel herpaa giver Gul. kap. 277 for det fald, at jordens besidder ikke benægter løsningsmandens odelsret, men paastaar, at jorden før salget var bleven de odelsberettigede lovformeligen tilbudt. Her havde altsaa løsningsmanden intet at bevise, han behøvede ikke at sætte nogen dóm for at lade vidner afhøre; alene indstævntes dóm blev at holde og saaledes bortfaldt muligheden af en uenighed mellem to dome og et paafølgende væddemaal.[2] I denne om-

[1] Jvfr. kap. 266 med kap. 277; se ogsaa kap. 285: sva nánar at frændsemi at eigi má oðals dula.

[2] Ordets afledning er dunkel: rjúfa á?

[3] Gul. kap. 277: Nú kaupir maðr jørð úboðrna, þá megu oðalnautar þat kaup ripta. Nú segja þeir honum fyrir jørðu of haust, þá megu þeir bæði gera senn ef þeir vilja svá, segja honum fyrir jørðu, ok stefna honum til jarðar þorsdag i páska viku. Hann má ok siðarr stefna honum at miðri føstu hit seinsta, þvátdag þann er .iii. vikur liva føstu. Nu verr hann skiladómi kaup sitt, þann dóm skulu þeir á jørðu þeirri hallda er hann hefir honum til stefnt, þá skal sá leiða

stændighed maa imidlertid ikke sees nogen principiel afvigelse fra reglerne for de ikke vitterlige sagers behandling, og naar man har villet tolke stedet saaledes, at den her omhandlede skiladóm brugtes i vitterlig sag, hvoraf atter sluttes, at man ved løsning af jord regelmæssig brugte skiladóm ogsaa i vitterlig sag, saa modbevises dette, som det forekommer mig, ved kapitlets egne ord; thi naar det heder: „Nu værger han sin jord med skiladóm,“ saa er forudsætningen dog klarlig den, at skiladómen var noget, som kunde indtræde i processen, men som ogsaa kunde udeblive, alt eftersom sagen var vitterlig eller ikke. Heller ikke kan det med virkning paaberaabes, at de vidner, som indstævnte i kap. 277 tænkes at føre, ere kjøbe- og altsaa skirskotningsvidner; thi de vare ligeoverfor løsningsmanden vistnok tilkaldte og ikke erfaringsvidner, men det vilde være at stille vitterlighedsbegrebet paa hovedet, om de sager fra anlægget af skulde erkjendes for vitterlige, hvori ikke klageren, men den sagsøgte alene førte skirskotningsvidner.

For de tilfælder, at besidderen, uagtet han ikke vilde give efter for løsningsmandens paastand, dog ikke vilde fæste dóm, eller, hvis han havde fæstet dóm, ikke indfandt sig til denne, foreskriver Gul. kap. 268 og 269 ganske det samme, der gjaldt i andre uvitterlige sager: søgsmaalet blev ved den ulovlige vægring eller udeblivelse vitterligt og gik som saadant umiddelbart til things. Iøvrigt var der naturligvis heller intet i veien for, at ogsaa odelssager fra først af kunde være vitterlige; men herom først nedenfor i anden forbindelse. Til slutning maa endelig nævnes, at kap. 285 for et

vitni sin fram er sœkir, hvessu hann stefndi honum til, ok taka við aurum slikum sem váttar vitu með honum, þá ef honum bersk þat at fullu, þá eigu þeir at dœma honum jørd, en hinum aura slika sem váttar vitu at hann reiddi honum. Nu ef hinn kallar boðrna ok leiðir hann vátta þar fram, at jørð var boðin løgboði, þá skal hann jørð hafa sem hann keypt hafði. Nu ef hinn kemr eigi til dóms, þá skall hann bjoða aura. En ef hann hefir nøkkurum manni umboðit með váttum, þá skall þeim i hønd reiða, ellar hirða aura ok láta hann eigi fá áðr enn hann sœki hann. Her er det klart, at det eneste forsvar, besidderen kan frembringe for domen, og for hvis skyld han siges at værge sit kjøb med skiladóm, netop er det eneste, som lægges ham i munden, nemlig at jorden var bleven lovbudt. Stedets videre fortolkning skal nedenfor omhandles.

enkelt fald tillader løsningsmand og besidder at føre sine vidner for samme dóm; vi skulle nedenfor se, at dette dog kun kan betragtes som en yngre afvigelse fra den almindelige regel.

Den fremgangsmaade, som blev at befølge, naar kontraktmæssig løsningsret ved salget var bleven forbeholdt, var beslægtet med odelsløsningen; men praktisk var der en væsentlig forskjel mellem begge. Medens odelsmanden nemlig ifølge sagens natur aldrig havde skirskotningsvidner at fremføre for sin ret, og indsigelse fra besidderens side derfor gjorde sagen uvitterlig og tvang til en eller flere domes afholdelse, var forholdet ved kontraktmæssig løsning det modsatte: der havde løsningsmanden i regelen sine vidner, hvorunder salget og dets betingelser i sin tid var bleven skirskotet, og han behøvede kun at fremføre dem for at gjøre sagen vitterlig.

Gul. loven skiller mellem to aftaler, den en ene gaaende ud paa, at løsning skulde ske efter en bestemt tids forløb (til stefnu), den anden, at den kunde ske naarsomhelst (til mála). Kap. 276 synes at vise, at 15 aar var det almindelige tidsrum, hvori kjøberen af stefnujørð forbeholdt sig at besidde gaarden uden indløsning; naar man derimod har tænkt sig muligheden af, at dette antal aar tillige skulde have været lovens maximalfrist, lader dette sig ikke forene med en anden bestemmelse i samme kapitel og i kap. 272, at jorden kunde ligge uindløst i over 20 aar, naar man blot huskede paa inden denne præskriptionstids udløb at lyse salgsbetingelserne til thinge for derved at fornye de efter 20 aars forløb præskriberede skirskotningsvidner[1]. Det er imidlertid meget oplysende med hensyn til de gamles betragtning af de skirskotne vidnesbyrd, at det kun var de nærmere ved salget trufne aftaler og altsaa først og fremst løsningssummens størrelse, som ved dem blev at bevise, hvorimod den hovedkjendsgjerning, at salget var skeet til stefnu, og at sælgeren altsaa fremdeles havde lösningsret, ansaaes for en i bygden bekjendt sag, der kunde bevises ved erfaringsvidnesbyrd.

[1] Gul. kap. 276: — Nu vill hann til vetrar stefnu jørð selja, .xv. vetr þá skall þat kaup halda. — Leysa fullum aurum þá jørð, nema lýsing hafi á þeim .xx. vetrum. Kap. 272: Nú liggr jørð .xx. vetr ok er þar engi lýsing á, þá liggir hon til fullra aura.

Ved at lade de 20 aar hengaa uden lysning tabte løsningsmanden derfor ikke muligheden af at foretage sin løsning; men han maatte finde sig i, at denne skede efter taxt og ikke, efter hvad han i sin tid selv havde faaet, hvilket paa grund af skirskotningsvidnernes præskription ikke længere kunde oplyses. Gul. kap. 272 udtrykker dette saaledes: „Nu ligger jorden i 20 vintre, og der er ingen lysning paa, da ligger den til fuld værd (til fullra aura)". Kap. 276 bruger derimod om det samme følgende ordelag: „Nu ligger jorden over stævnetid (um stefna, nemlig uden at indløses til aftalt tid) og ligger 20 vintre, og have de ingen lysning derpaa, da er den bleven til odel (þá er hon at oðrli orðin)". Den sidste yttring kan naturligvis ikke forstaaes saaledes, at jorden ved de 20 aars forløb var bleven til kjøberens odelsjord i teknisk-juridisk betydning; thi dertil krævedes som bekjendt ganske andre betingelser, hvilke opregnes i kap. 270. Da imidlertid baade kap. 272 og 276 forudsætte, at løsningen ogsaa efter de 20 aars forløb kunde gaa for sig, saa bliver det klart, at kap. 276 med sin sats: da er den bleven til odel, vil udtrykke det samme som kap. 272, naar det siger, at jorden ligger til fuldt værd, og virkelig forklarer ogsaa kap. 276 selv nedenfor sagen derhen, at han skulde „løse den jord med dens fulde værd, hvis ikke lysning havde været i de 20 vintre". Ordret af tyde yttringen falder derimod lidt usikkert; man kan nemlig enten tænke sig, at ordet odel er brugt i en mindre streng forstand, kun for at betegne en bedre ret ligeoverfor en mindre god,[1] eller ogsaa er, hvad der turde være det rigtigste, meningen, at jorden var bleven til odel i den forstand, at dens løsning maatte foregaa i odelsprocessens former og da navnlig efter taxt. Dette være nu, som det vil; saa meget er sikkert, at begge kapitler give regler for den efter de 20 aars forløb foretagne løsning, hvilken væsentlig stemmer med de ikke vitterlige odelssager. Vistnok gjaldt der intet om, at løsningen skulde være foretagen 1 aar efter de 20 aars forløb,

[1] Man sammenligne verbet oðrlast, der bruges i den almindelige betydning af at erhverve. Jfr. ogsaa den fortolkning, som Sars giver af sagaernes udtryk, at Harald haarfagre fratog bønderne deres odel, Historisk Tidsskrift II p. 171 flg. og Udsigt over den norske Historie, Kristiania 1873 p. 179 flg.

medens det i odelssager var en hovedregel, at løsningen maatte ske 1 aar efter salget og heller ikke antydes det, at løsningsmanden maatte være odelsmand for at kunne løse efter de 20 aar; det turde tvertimod af stederne fremgaa, at al stefnujørð kunde løses efter denne tid, selv om den ogsaa kun var løsningsmandens kjøbejord, idet der nemlig ikke gjøres nogen forskjel i saa henseende. Men løsningens berettigelse kunde blot bevises ved erfaringsvidner, der førtes for skiladóm, og fremgangsmaaden blev saaledes i hovedsagen ganske den samme som i odelsprocessen. Efter at have paabudt, at udsigelse skulde ske den foregaaende høst — en regel, der dog ogsaa gjaldt, naar stævnejorden løstes i vitterlig sag inden udgangen af de 20 aar — skildrer kap. 276 den uvitterlige løsningssag saaledes: „Da maa han (besidderen) benægte odelen og tilkjende sig den, da skal han værge den jord med dóm, den anden skal søge med árofar. Nu ère de árofar, som vare tilstede ved deres kjøb.“ Det sees heraf, at besidderen tænktes at kunne give et lignende svar som i odelssag, og det bliver kun at mærke, at udtrykket „dula oðals“ d. e. benægte odelen maa tages med det samme forbehold, som det lige i forveien brugte verda at orðrli, altsaa: at benægte løsningsretten. Svaret fremkaldte erfaringsvidners førelse for dóm, og ligesom i odelssag kaldes vidnerne ogsaa her árofar; dog heder det karakteristisk nok, at de vidner, under hvilke salget i sin tid var blevet skirskotet, men hvis evne som skirskotningsvidner de 20 aars forløb havde præskriberet, kunde være árofar i sagen d. e. afgive erfaringsvidnesbyrd for, at klageren havde løsningsret. Heraf ser man ogsaa tydeligt, at forudsætningen ikke var, at løsningsmanden havde sand odelsret; thi denne kjendte salgsvidnerne som saadanne intet til, og udtrykket „dula oðals“ i besidderens mund kan følgelig kun blive at oversætte som ovenfor skeet. — Bestemmelserne i kap. 272 se ved første øiekast lidt forskjellge ud, men bør dog vistnok forstaaes i fuld overensstemmelse med kap. 276. Efter at det er bleven sagt, at jorden ligger til fuldt værd, hvis lysing ikke kommer paa i 20 aar, heder det: „Men lysingen nytter til intet, hvis ikke begge (kjøber og sælger) erkjende kjøbet og salget (d. e. ere enige om, hvori

salgsbetingelserne bestod). Nu hvis hin (kjøberen) nægter, da nyde han (sælgeren) sine vidner paa thinget. Nu skal han løse den jord med árofar; de ere ham gode árofar (árofar réttir), som vare tilstede ved deres handel, hvis de leve, hvorledns det end er med deres herkomst. Men hvis de ikke ere til, da skal han løse med gode árofar (með árofum réttum"). Her siges det altsaa udtrykkeligt, at salgsvidnerne, der brugtes som erfaringsvidner, ikke behøvede at være odelsbaarne eller af en særeget udmærkende herkomst, hvilket atter er et vidnesbyrd om, at en gaard ikke behøvede at være odel for at kunne indløses efter de 20 aars forløb. Naar det derfor nedenfor heder, at i mangel af saadanne vidner gode árofar skulde bruges, kan dette ikke forstaaes saaledes, at de skulde have alle et odelsvidnes egenskaber, men kun saa at de vare bondefødte i bygden og altsaa istand til at oplyse, hvad man i denne vidste om sælgerens ret til at løse. Derimod kunde det synes mærkeligt, at kap. 272 ikke nævner noget om, at erfaringsvidnerne blev at fremføre for en dóm, og man kunde derfor maaske ville forstaa den sætning, der omtaler vidners førelse for thinget, saaledes, at der her skulde foreligge et exempel paa skiladomens afskaffelse og erstattelse ved thinget selv. Men en gjennemlæsning af stedet vil dog overbevise om, at sætningen om vidneførsel paa thinget slutter sig til den foregaaende om lysningen; naar denne nemlig foretoges i behørig tid, kunde sælgeren endnu bruge sine skirskotningsvidner som saadanne, og dette skulde han ifølge den nævnte sætning gjøre, hvis kjøberen ikke vilde erkjende lysningens rigtighed. Men nævner saaledes kap. 272 slet ikke, hvor dets árofar blev at føre, saa tør man vistnok ikke forudsætte, at stedet har villet indføre en ændring i den ældre ret, hvorimod det maa antages ganske simpelt at henholde sig til denne, ifølge hvilken det var en selvfølge, at erfaringsvidner førtes for skiladóm. Loven nævner for dette tilfælde slet intet om domens gjentagelse; men da dens yttringer ere ganske kortfattede, kan saadant ikke paaberaabes som vidnende om, at kun en enkelt holdtes, og da fremgangsmaaden falder odelsprocessen saa nær som muligt, er der vistnok overveiende grund til at antage, at tre dome er bleven

brugt, hvis begge parter førte vidner for sin paastand. Løsning inden de tyve aars forløb eller efter denne tid, naar lysning havde fundet sted, var vitterlig sag og skal som saadan nedenfor paa sit sted behandles.

Den anden løsningskontrakt, der gik ud paa løsning naarsomhelst, omtaler Gul. loven mere sparsomt. Kap. 280 og 288 forudsætte, at sagen var vitterlig; men kap. 79 viser, at ogsaa besidderen af málajørð i paakommende tilfælde kunde værge sin besiddelse med skiladóm.[1] I modsætning til stefnujørd gjaldt det ved málajørð, at udsigelsen kom tidsnok en halv maaned før thorsdag i paaskeugen. Besidderens forhold til gaarden var altsaa her slet ikke saa fast og sikkret, og naar udsigelsen i kap. 280 siges udtrykt i de ord, at „besidderen selv kunde bruge sine penge den sommer“[2], idet nemlig løsningsmanden ikke havde mere brug derfor og vilde betale ham dem tilbage, saa gives ogsaa herved et vink om, at kontrakt om málajørð økonomisk fjernede sig langt mere fra det virkelige salg end kontrakten om stefnujørð, og nærmede sig jordleien eller pengelaan mod brugspant for udlaaneren i jorden.[3]

Paa en ganske anden maade end Gul. loven behandler vor thrønderske retskilde løsningssagerne: medens hin er vidtlyftig, fuld af gjentagelser og dernæst skiller mellem tre slags løsninger, af odels-, stefnu- og málajørd, men derimod kaster vitterlige og uvitterlige sager om hverandre, er Fr. loven meget kortfattet, giver i 12—1 og 2 regler for vitterlige løsningssøgsmaal, hvorved dog vitterlige odelssøgsmaal forbigaaes, og i 12—6, 7 og 8 behandler den dernæst samtlige uvitterlige løsningssager under ét som „jardarbrigð“. Kun de sidste vedkomme os her. At det virkelig er lovens mening i de. tre kapitler at give bestemmelser for al slags løsning

[1] Gul kap. 79: — þá skall hann siðan hallda skiladómi fyrir leigujørd sina, ok svá málajørd at sømu.

[2] Gul kap. 280: Nu kaupir maðr jørd, ok skall han aptr leysa er á, á hverjum degi sem hann vill, þá skall hann segja honum hálfum mánadi fyrir þorsdag i páska viku, at hann megi sér aura nýta þat sumar. Leysir hann jørð aptr eptir fardaga, þá skall hinn hafa bæði aura ok leigu.

[3] Mærk ogsaa, at kap. 79 stiller málajørð, men ikke stefnujørð sammen med leigujørð, og at kap. 280 taler om rente.

af jord og ikke, som man hidtil synes at have villet forstaa den, kun om odelssager, fremgaar allerede deraf, at den ganske i almindelighed taler om jarðarbrigð uden paa et eneste sted særskilt at fremhæve odelsløsningen, medens den sidste halvdel af kap. 7 ikke engang kan forstaaes om andet end den kontraktsmæssige løsning.[1] At den dog paa den anden side ikke vil have odelssagerne udelukkede fra de nævnte kapitlers fremstilling, sees deraf, at denne i det hele falder sammen med Gul. lovens regler for odelssager, og at man ellers ikke vil finde de vigtigste løsningssager omtalte i loven; det bestyrkes ogsaa ved, at kap. 4 og 5 ere forudskikkede, da disse handle om at lovbyde odelsjord. Iøvrigt henvises med hensyn til sagernes førelse til, hvad ovenfor er meddelt om den vestenfjeldske odelsløsning; fremgangsmaaden med de tre dome og væddemaalet danner ogsaa her grundridset. Kun besættes ligesom i vindikationssagerne efter 10—15 veðjanardomen med 24 mænd istedetfor efter Gul. loven med 12. At de tre dome her saaledes ogsaa tænktes at kunne bruges i uvitterlige sager angaaende kontraktsmæssig løsning, taler for rigtigheden af vor formodning om en lignende regel vestenfjelds. Meget praktisk har dog dette neppe været, da 12—7 viser, at man i Fr. loven var naaet frem til den anskuelse, at de 20 aars præskription ikke blot umuliggjorde de oprindelige skirskotningsvidners brug, men overhovedet gav besidderen en for alle tilfælde gyldig exception. Som ovenfor bemærket, staar Gul. loven i saa henseende endnu paa et ældre trin. Exceptionen gjordes i den form, at besidderen ved kvaða fæstede lyritared for, at præskriptionstiden var forløben; da nogen dómssætning til at faa eden paalagt ikke nævnes, tør det antages, at exceptionen tilhører en tid, da fæstelse af skiladóm til edspaalæg allerede var afløst af den umiddelbare fæstelse af ed.

Ikke mindre tvivlsomme spørgsmaal foranledige lovenes omtale af markeskjelssagerne. Gul. loven behandler dem i det noget forvirret affattede kap. 86, hvis forskjellige bestemmelser ikke alle

[1] Der tales nemlig om lysningen inden de 20 aar.

staa i god sammenhæng med hverandre.[1] Meningen turde dog være følgende: I sin første del taler kapitlet óm det tilfælde, at der ikke alene er strid mellem parterne om eiendomsretten til et grændsestykke eller en sæter, men ogsaa om den faktiske besiddelsesstand. Her ligger der i tvisten selv ingen nødvendighed for den ene mere end for den anden til at optræde som klager, og det kommer altsaa ganske til at bero paa hver enkelts godtykke, om han vil stævne eller bie, til han bliver stævnet. Hans valg bør følgelig ikke skaffe ham særegne fordele under sagførelsen. En saadan vilde det imidlertid være, om den almindelige regel, at

[1] Gul. kap. 86: 1ste del: Hvervitna þess er menn skilr á um sætr. Nú lætr annarr dóm hallda fyrir, þann dóm á sætr at hafa, sá er vitni berr til, nema annarr hafi fleiri vitni. Nú skilr menn á markteig, ok lætr annarr dóm hallda fyrir, þann dóm á marteigr at hafa sá er vitni berr til, nema annarr hafi fleiri vitni. Hvervitna þess er menn skilr á, um sætr eða á markteig, eða á markreinu utangarðs, þá hefir sá sitt mál er vitni berr til. Nú hefir hvárrtveggja vitni til, þá skal sá hafa s'tt mál er sverja vill til. Nú vilja báðir sverja til, eða hvárgi, þá skall brjota sundr i miðju þar er þá skilr á. Of markreinur allt þat er menn skillr á, þá má vitni bera um hverr er vill, frjáls ok fulltiða, hann skall svá at orðum kveða at hér skilr, ok þá er rétt. 2den del: Nú skilr menn á um sætr, eða á markteig, sá skall hafa er haft hefir .xx. vetr, eða .xx. vetrum lengr úillt og úspillt, ok vitu þat váttar með honum. Sá skall dóm hallda fyrir er haft hefir, en sá skall stefna honum til markteigs, ok til dóms er eigi vill una, eigi skømrum en .v. náttum fyrir, þingat skall hann þá fara er at þeim degi kemr, með dœmendr sina ok vitni þau øll er hann þarf, dœmendr sina skall hann setja þar sem hann kallar merki. Hin skall setja hálfan dóm við hann er mál á móti honum. Vitni skall sá láta bera er sœkir, þat at hann stefndi honum þangat, en þat annat, at þau sé merki er hann segir, þá er þat satt, nema annatt komi meira i gegn, ok auki, þá er merki sem þeir bera. En ef þeir eru báðir jafnmargir, þá hafa þeir sitt mál er fyrri báru. En ef ekki er vitni, þá skall sá hafa sitt mál er sverja vill til. En ef hvárgi vill sverja til eða báðir, þá skall brjota sundr i miðju þat er þá skilr á, svá skall hvervitna er menn skilr á merki, sem ek hefi nú talt, ok skulu þeir þar dóm setja á markteig. Nú er þeir hafa dóm sett, þá skall sœkjandi njóta vátta sinna. Nú megu allir menn þat vitni bera, þó at hann væri þræll ok vann i þann teig, ok er hann þá frjáls. Nú skall sá þeirra hafa þann teig, er meira vitni hefir til ok betra, þó at sœkjandi leiði sina vátta fyrr. 3die del: Nu hafa þeir báðir jørð, þá skall sá dóm nefna, er þvi velldr, at þá skilr á.

indstævnte for ikke at tabe maa føre flere vidnesbyrd end klageren, her kom til anvendelse; derfor stiller et lige antal vidner for tilfældet de stridende ganske paa lige fod, og sagen afgjøres enten ved den parts ed, der ønsker at sværge, eller om begge ville sværge, ved at skiladomen deler det omtvistede stykke. Har derimod den ene flere vidner end den anden, indtræder naturligvis hovedregelen. Den anden del af kapitlet taler om det tilfælde, at besiddelsesstanden er ubestridt og kun eiendomsretten bestridt. Her er det klart, at den, som ikke er i besiddelsen, er nødt til at optræde som klager; der er følgelig heller ingen grund til at afvige fra den almindelige regel om vidners førelse, og naar man har villet finde en modsigelse mellem denne bestemmelse og den ovenfor for et andet tilfælde givne, saa kan rigtigheden heraf ikke erkjendes. Paa grund af den civilretslige sætning, at 20 aars uforstyrrede besiddelse skaber eiendom, kommer imidlertid vidnernes udsagn til at indskrænke sig til bekræftelse eller benægtelse af dette antal aar. Have ingen af parterne vidner, bestemmes videre, at den vinder, som med ed vil bekræfte sin paastand, og at stykket deles, hvis begge ville sværge eller ingen af dem. Dette punkt turde imidlertid være det tvivlsomme i kapitlet. Den almindelige regel for det tilfælde, at vidner ikke havdes, var jo dog, at indstævnte paalagdes benægtelsesed, og omend i kapitlets første del denne udvei ikke kunde benyttes, saa var dog her, hvor rollerne som sagsøger og indstævnt vare begrundede i sagen selv, ingen foranledning til en lignende afvigelse. Dertil kommer, at besidderen for dette tilfælde ikke vilde blive det mindste bedre stillet, end om ogsaa besiddelsen havde været bestridt. Om man ligeoverfor stedets bestemte udtalelse tør antage noget andet, synes imidlertid ikke at være klart. Sidste sætning i kap. 86 handler endelig om det tilfælde, at stykket hidtil var bleven besiddet af begge i fællesskab. Ogsaa her gjaldt det altsaa at komme paa det rene med, hvem der burde være den klagende. I saa henseende siges nu, at den skal nævne dóm, der volder uenigheden; men uheldigvis ere disse udtryk ikke ganske klare.[1]

[1] At volde uenigheden kan baade klageren siges, der kræver skilsmisse og den

I alle tilfælder blev markeskjelssager altsaa ifølge Gul. loven at anlægge for skiladóm. Det fulgte ogsaa af stridens natur, at man ikke godt paa nogen af siderne vilde kunne have skirskotningsvidner, og kapitlet udtaler ogsaa meget bestemt den forudsætning, at det var erfaringsvidner, som blev at bruge, idet der endog gives forhenværende trælle, der havde arbeidet paa det omstridte stykke, evne til i sagen at afgive vidnesbyrd. Vanskeligere er det derimod, at kun én skiladóm anvendtes. Ved nærmere betragtning vil man dog indse, at dette var det naturlige for det fald, at ogsaa besiddelsen var bestridt, og rollerne som klager og indstævnt altsaa hjemfaldne tilfældet; thi afholdelsen af flere dome hvilede jo paa den grundregel, at klagerens vidner førtes for den første og indstævntes for den anden, samt at allerede den første dóm udtalte kjendelse, medens indstævnte ved anden dóm blot ved et større antal vidner kunde opnaa en dom for sin paastand, og intet af dette passede, hvor begge parter saavidt muligt skulde staa lige. I dette fald maatte begges vidner blive at fremføre for samme dóm, og bedømmelsen falde samtidig ligeoverfor dem begge. Men dette hensyn bortfalder ved kapitlets andet tilfælde, at besiddelsen ved sagsanlægget tillaa indstævnte, og naar ogsaa her kun en enkelt dóm holdes, synes det blot at kunne betragtes som forladelse af en ældre regel, der har krævet de tre dome. Den maade, hvorpaa domens afholdelse omtales, er her ogsaa saa forvirret, at formodningen om en sammenstøbning af to tekster, en ældre og en yngre, uvilkaårlig paatrænger sig.

Fr. lovens regler ligne i det store taget Gul. lovens, men have dog ogsaa sine væsentlige afvigelser. Nogen ændring er det imidlertid ikke, naar den sætning i Fr. 13—23 udtrykkelig udtales, at vidnesbyrd om eiendom gaar forud for vidnesbyrd om besid-

anden, der giver anledning til klagen, og at nævne dóm er neppe noget sikkert udtryk om sagsøgeren, om det end om denne i Fr. 10—11 heder, at han skal „leggja dóm á, ok nefna sá bœinn er leggr dóm“. Meningen er maaske, at hvilkensomhelst af parterne kan optræde, og at sagen derpaa gaar frem efter de almindelige regler.

delse[1]; thi Gul. kap. 86, 2den del forudsætter bestemt det samme. Derimod indlægges der et nyt hensyn for det tilfælde, at begge kunne føre besiddelsesvidner; ere disse nemlig lige talrige,[2] skal den af de stridende, der er odelsmand til sin gaard, medens den anden kun er kjøblænding, have fortrinnet til at sværge. Tilhøre derimod begge samme stand, eller vil ingen af dem sværge, deles det omtvistede stykke. Vare begge kjøblændinge, vandt dog den, der blandt sine vidner havde en odelsmand til gaarden. Har den ene besiddelsesvidner, den anden slet ingen, hvilket fald ligeledes gaar ind under Gul. kap. 86 2den del, er det ogsaa efter Fr. loven den sidste, der skal klage; men modsat Gul.lovens forkjerte bud, er regelen her den rigtige, at indstævnte paalægges benægtelsesed. Om man heri vil finde endnu en grund for at anse Gul. lovens text paa hint sted for feilagtig, maa staa derhen.

Fr. lovens omtale af markeskjelstrætterne fører os imidlertid ind i en ny række af undersøgelser. Den adskiller sig nemlig fra Gul. loven ikke alene i enkelte bevisregler, men navnlig derved, at den lader de nævnte sager begynde med forbudsnedlæggelse og derpaa blive behandlet ikke ved en skiladóm, men paa en saakaldet fimtarstefna. Det sidste ord betyder ligefrem oversat et møde med en varselsfrist af 5 dage, og det kan strax bemærkes, at disse 5 dage i begge love er det regelmæssige varsel til den, der opholder sig i samme hered, ligesom de ogsaa iøvrigt var en hyppig benyttet termin.[3] Saaledes tales

[1] Fr. 13—23: En ef annarr fœrir fram óðalsvitni, en annarr hafnarvitni þá skall hinn hafa sitt mál, er óðalsvitni fœrir fram. Ordet óðal bruges her atter for at betegne eiendom i almindelighed ligeoverfor en mindre stærk adkomst. Paa samme maade i det følgende 13—25: En ef báðum bersk hafnarvitni, en hvárgum óðalsvitni, þá ef annarr er óðalsmaðr en annarr kauplendingr, þá skal óðalsmadr einn sverja til. At oversætte oðalsvitni med vidner om virkelig odelsret vilde her føre til meningsløshed; thi kunde ingen af dem føre odelsvidner i teknisk forstand, saa kunde den ene af dem heller ikke, hvad dog forudsættes, optræde som odelsmand.

[2] Denne betingelse udtales ikke, men følger deraf, at overstemte vidner ikke vare vidner.

[3] Fimten var som bekjendt ugen i den ældste germaniske verden.

der om fimtargrið af þingi d. e. den frist, fredløse erholdt til flugt, inden dommen traadte i kraft;[2] ligeledes om fimten som den længste tid, hvori visse handlinger kunde undlades[3]; fremdeles om fimtarþing d. e. thing med 5 dages varsel[4] og om 5 nætters stævning til edsaflæggelse,[5] og endelig ogsaa om fimtardómr.[6] Hyppigst bruges dog ordet fimtarstefna og navnlig i to anvendelser, en almindeligere om møder uden egentlig dømmende karakter, inden hvilke enten visse handlinger skulde være foretagne eller visse oplysninger tilveiebragte, og en engere, hvor virkelige kjendelser blev afgivne. Den første art fimtarstefna omtales saavel i Gul. loven som i Fr. loven, samt tillige i Borg. kristenret. Saaledes skulde den, der ulovlig havde taget en gaard i besiddelse, opfordres til at flytte,[7] den, der ulovlig havde sat stængsel i elveløb, til at tage det bort inden fimtarstefna[8]; krigsbudstikken siges at stævne fimtarstefna til skibs d. e. sætte 5 dages frist for de ledingspligtiges fremmøde,[9] de i et odelsskifte interesserede kaldes ogsaa sammen til fimtarstefna, hvor det var dem selv, der foretog skiftet,[10] og fimtarstefna var endelig fortrinsvis det møde, der efter domfældelsen af en fredløs skulde holdes til udbetaling af hans gjæld, og hvortil derfor alle hans kreditorer havde at melde sig.[11] Den anden art fimtarstefna omtales derimod kun i Fr. retten, men

[1] Gul. kap. 22, 24, 30; Fr. 4—30, jfr. 34.

[2] F. ex. Gul. kap. 23 om at begrave lig.

[3] Gul. kap. 184, Fr. 5—7; jfr. Gul. kap. 35.

[4] Gul. kap. 30.

[5] Gul. kap. 266, jfr. Fr. 10—11.

[6] Gul. kap. 77.

[7] Gul. kap. 85. Ifølge begge steder har fimtarstefna kun at konstatere, om opfordringen er efterkommet eller ikke.

[8] Gul. kap. 312.

[9] Fr. 14—4.

[10] Gul. kap. 162, Fr. 3—23, 5—13; heller ikke for dette tilfælde omtales nogen dómssættelse, hvorimod kreditorerne synes en for en at have fremført sine skirskotningsvidner for den, der havde godset i varetægt, og derpaa, hvis tilstrækkelig dækkelse ikke fandtes, indbyrdes at have ordnet nedsættelsen i hver enkelts fordring. Opstod under denne fremgang strid, synes dóm for denne særskilte

optræder her som et fast institut i forbindelse med forbudsnedlæggelsen. Til denne gaa vi derfor nu over.

Under navnet forbud eller lovfæstning forekommer i de gamle love en retshandling, der havde til hensigt paa lovlig maade at hindre andre fra at udøve en benyttelse af gjenstande, hvorover man selv paastod at have i det mindste brugsretten. Det er navnlig i Fr. loven, at oplysninger herom meddeles, og ifølge disse skilles mellem to anvendelser af retsmidlet, eftersom det benyttes ligeoverfor alle eller mod en enkelt. I første tilfælde skulde lovfæstningen ske offentlig paa thinge eller ved kirke,[1] og den bestod i, at man høitidelig hævdede sin egen ret over vedkommende gjenstand og forbød enhver anden at befatte sig dermed.[2] Var nu hans ret ubestridelig, eller blev den under en senere strid af dommerne retslig anerkjendt, var lovfæstningens virkning den, at indgrebet fra selvtægt gik over til ran og som saadant straffedes med dobbelt bod til sagsøgeren og desuden med ransbod til kongen[3]; i modsat fald havde den ingen betydning. Efter et aars forløb blev den almindelige straffesats atter gjældende[4]; men forbudet kunde naturligvis fornyes. Andre regler indtraadte derimod, naar man vilde sikkre sig mod, at en bestemt enkeltmand foretog visse handlinger, hvis berettigelse, man bestred, og kun forsaavidt tilhører forbudsinstitutionen egentlig rettergangsvæsenet. I dette fald nedlagde man i vidners overvær forbudet, hvor man først traf ved-

tvistighed at være bleven sat. Jfr endelig ogsaa Borg. kr. II kap. 9 og Jerns. kap. 77.

[1] Fr. 13—14: Ef maðr løgfestir holt eða haga eða veiðistaðir, þá skall løgfesta at kirkja eða á þingi þar sem jörðin liggr.

[2] Magnus lagab. landsl. giver ordlyden (7—19): En sá er lögfestir skall tala svá hátt att allir heyri þeir sem þar eru ef þeir vilja ok svá mæla: Ek lögfestir jørð mina her i dag at orðfullu ok løgfullu ok þingsmáli; fyrirbjoð ek hverjum manni sér at nýta at vitni guðs ok góðra manna þeirra sem orð min heyra.

[3] Fr. 13—11. Ef maðr festir løg fyrir haga sinn ok er ort i siðan, sá er sekr ránbaugi við konung ok landnám silfrmetinu þeim er jørð á. Landnám var nemlig selvtægt udøvet paa jord. Se ligeledes 13—19, jfr. 13—15.

[4] Fr. 13—14.

kommende.[1] Virkningen var vistnok ogsaa her nærmest kun den, at en optræden mod lovfæstningen belagdes med dobbelt privat bod og en ransbod til kongen; men da for tilfældet en andens paastaaede beføielse til at handle paa en vis maade ligefrem gjennem forbudet benægtedes, kunde sagen ikke, med mindre den, mod hvem forbudet rettedes, strax viste sig villig til at efterkomme det, ende uden en retstvist, og denne antog igjen efter omstændighederne en forskjellig form. Var nemlig den gjenstand, hvortil den omstridte rettighed knyttede sig, i lovfæsterens egen besiddelse, kunde han rolig vente, indtil modparten overtraadte forbudet, hvorpaa han anlagde vitterlig sag mod ham for ran og indgreb.[2] Vilde den anden ikke gjøre sig skyldig heri, maatte han paa sin side anlægge almindeligt vindikationssøgsmaal. Var derimod besiddelsen bestridt, saa at altsaa begge parter allerede paastod at være i fuld udøvelse af benyttelsen, indeholdt forbudsnedlæggelsen fra den enes side en utvetydig civilretslig paastand og klage, der strax maatte føre til retsvist. Og her er det da, at fimtarstefna nævnes som den domstol, for hvilken sagen blev at føre; af navnet sluttes, at afgjørelsen ikke maatte udsættes længere end 5 dage, hvilket naturligvis havde sin gode grund i hensynet til den skade, en længere tids ophør med jordarbeidet vilde medføre. For sagsanlægget gjaldt det i dette fald, at den lagde fimtarstefna, som bedst mente at behøve den, og denne sætning staar igjen i forbindelse dermed, at den ene vel sjelden undlod at nedlægge modforbud, naar den anden havde nedlagt forbudet, og at begge parter saaledes stod fuldkommen ens.[3] Det tilfælde, som i loven hyppigst omtales

[1] Fr. 13—26: Festa skall løg fyrir lóð ok fyrir áverka, hvar sem hann hittir hann sjálfan er á orti innan fylkis. En ef hann hittir hann eigi, þá fari hann til lóðs ok til áverka, ok festi løg fyrir, ok segi honum sjálfum siðan til eða hjúnum ef eigi má hann hitta.

[2] Fr. 13—21: En ef ross gengr i akr manns eða eng, hann skal taka ross þat ok inn setja ok fara til hins er rossit á með vátta ok beiða úslá bót ok festi løg fyrir rossit ok sýni mønnum úslán. En ef hann út tekr rossit at úbœttu gjalldi ránbaug konungi en hinum landnám er jørð á. — En uberettiget anvendelse af lovfæstning i dette tilfælde omtaler Fr. 7—26.

[3] Fr. 13—17: En ef .ii. menn taka jørð eina ok festa bádir løg fyrir, þá skall

r imidlertid, at vedkommende gjenstand ikke var i lovfæsterens, ıen i hans modparts besiddelse, med andre ord, at striden egentlig ır et vindikations- eller dermed ligeartet søgsmaal fra forbuds-edlæggerens side, og at klageren altsaa indledede sin sagførsel ıed at forbyde besidderen enhver benyttelse, indtil det var afgjort, vem retten tilkom. Her maatte selvfølgelig en bestemmelse om omstolens nedsættelse paa femte dag fortrinsvis faa betydning, og et synes derfor ogsaa af de herhen hørende lovsteder at fremgaa, t lovfæsteren altid i disse tilfælder i og med forbudets nedlæg-else skulde stævne modparten til fimtarstefna; gjorde han ikke ette, synes forbudet at have været uden virkning.[1]

fimtarstefna til hafa og njóti vitnis sins er fyrr tok, en hinn lauss er siðarr tók. Fr. 13—23: Allt þat er menn skill á hollt eða haga, akr eða engi, þá skall løgfesta fyrir, sá leggi til fimtarstefnu er helldr þykkiz þurfa. En ef hvárgi festir fimtarstefna ok festa báðiı þeir løg fyrir eða annarr einn, þá ef á yrkir undir lagakefli ok leggr fimtarstefnu, þá hefir sá fyrirtekit sókn sinni ok gjalldi ránbaug konungi, en hinum landnám silfrmetit er jørð á.

[1] Jfr. Fr. Brandt: Om foreløbige retsmidler i den gamle norske rettergang, indtagen i juridisk ugeblad for 1863. De tilfælder, hvori lovfæsteren ufravigelig skulde anlægge sag, indskrænker professor Brandt til tvende, nemlig naar to leilændinge stride om samme gaard, og almindingstvistigheder. Se Fr. 13—1 pr.: En ef maðr reiðir fararlass hit fyrsta i garð, þá hafi med sér vátta .ii. ok segi þeim til er á jørdu býr. En ef sá kallast eiga tøku, þá festi hann løg fyrir ok leggi fimtarstefnu með þeim sømu váttum. En ef hann leggr eigi fimtarstefnu, þá hafi sá jørd er til reidd. Og Fr. 14—7: En ef menn skil á, kallar annarr almending, en annarr kallar sér, þá festi sá løg fyrir er sér kallar, ok kenni þing siðan, ok hafi haft upp þingboð fyrir fimt. En ef hann gerir eigi svá, þá er únýt løgfesta hans at þvi sinni. En af þvi þingi leggi sá fimtarstefnu er sér kallar jørð, ok njóti þar vitnis sins þess er á þingi var nefnt. Jeg kan imidlertid kun forsaavidt tilkjende disse steder egenskaben af undtagelsesbud, som det ene forudsætter, at besidderen lovfæster, og det andet, at besiddelsen er bestridt; de tilhøre altsaa de to første af mig opførte tilfælder, for hvilke et saa bestemt paabud om at lægge fimtarstefna ellers ikke lader sig paavise. For det fald derimod, at besidderen var den, mod hvem forbudet rettedes, synes en række steder ligesaa bestemt af lovfæsteren at fordre, at han med det samme lagde fimtarstefna. Se saaledes Fr. 8—16 om arvesøgsmaal: løgfesti arf ok leggi fimtarstefnu; Fr. 9—28 om myndlings søgsmaal mod formynderen: þá fari úmagi til ok løgfesti

Spørges der nu, hvad slags domstol denne med forbudssagerne saa nær forbundne fimtarstefna egentlig var, saa kan det vistnok ikke negtes, at den paa flere steder nævnes som noget fra skiladomen forskjelligt.[1] Undersøger man imidlertid den paa fimtarstefna brugelige fremgangsmaade, finder man, at denne ganske var den samme som for skiladomen. Begge parter opnævnte hver 6 mænd,[2] fremførte for dem sine vidner[3] og modtog derpaa deres dom.[4] Der findes ogsaa antydninger til, at man undertiden har brugt flere fimtarstefnur, men at udviklingen ligesom ved skiladomen er gaaet henimod en sammendragning til én.[5] Grunden til, at man havde en egen benævnelse paa denne enkelte slags skiladóm, kan derfor neppe have været anden end den, at der oprindelig kun for det tilfælde,

ok leggi fimtarstefnu; Fr. 13—1 i. f. om søgsmaal mod leilænding til husenes udbedring: þá skall landsdrottinn leggja fimtarstefnu ok festa løg fyrir lóð hans; Fr. 13—9 om benyttelse af elv: festi løg fyrir ok leggi fimtarstefnu, samt Bj. kap. 48 om søgsmaal mod leilændingen til landskylds betaling: þá skall løg fyrir lóð festa ok leggja fimtarstefnu. — Naar Fr. 10—3 paaberaabes som bevis for, at ogsaa besidderen i disse tilfælder kunde lægge fimtarstefna, er neppe heller denne slutning ganske bindende, da forudsætningen er, at besidderen allerede er stævnet til stefna, men at den fastsatte dag kræver hans nærværelse andetsteds, hvorfor han maa sætte en anden dag istedet for den af modparten tidligere nævnte. Fr. 10—3: Ef maðr er heimstefnu váttr eða þingstefnu eða kvøðuváttr, ok er siðan fest løg fyrir lóð hans, ok ber allt á einn dag þing ok dóm ok fimtarstefnu hans, þá skal hann kost bjóða þeim er løgfestir fyrir lóð hans hvert er hann vill hafa fernæting eða sexnæting, en ef hann vill hvárki kjósa, þá leggi .vi. næting.

[1] Se det nys anførte 10—3; ligeledes 10—16: eigi skall lendr maðr koma á fimtarstefnu helldr en i dóm.

[2] Fr. 13—23: .vi. menn skall hvárrtveggi nefna i stefnu sem i dóm.

[3] Fr. 5—8: Svá er mælt um fimtarstefnu, at sá maðr skall fyrr sina vátta njóta er fyrr løgfesti.

[4] Fr. indl. kap. 16: En allar þær eignir ok landskyldir er menn skulu fimtarstefnu til leggja, þá skall sakaráberi nefna við vátta tvá ok leggja stefnu eptir. En ef þá skill i dómi, ok verða eigi samdóma etc.

[5] Fr. indl. kap. 16: Ein skall ok fimtarstefna at hverju máli vera en eigi fleiri. Stedet indeholdes i en retterbod af Haakon den gamle og har tydeligvis hensyn til en tidligere modsat brug. Se ogsaa Fr. 8—17 om arvesøgsmaal, hvor det udhæves, at arven kan søges á einni fimtarstefnu.

t forbud var nedlagt, gjaldt en bestemt tidsfrist af 5 dage for ómssættelsen, medens man ellers havde større frihed til at fastætte dagen. Derfor kan ogsaa Fr. 5—8, der handler om fimtar-efna, i dens overskrift siges at give regler om festardóm. At vene saaledes, som de nu foreligge, ogsaa undertiden kræve andre ome tilstævnede med kun 5 dages frist,[1] skyldes derimod vel kun n senere skik og brug, der har taget forbudssagerne til forbillede.

Blandt de tilfælder, hvori forbudsnedlæggelse benyttedes, nævr Fr. 8—16 og 17 og 9—30 arvesøgsmaal. Vi have imidlerd ovenfor behandlet et fjerde sted, 9—7, der ogsaa giver regler r arvesøgsmaal, men som ikke forudsætter denne fremgangsaade, og vi maa altsaa undersøge, hvorledes hermed hænger mmen. Af de nævnte steder foreskriver 9—30 arvingen at anegge sin sag med forbud og for fimtarstefna, naar arven bestaar jord, og tilføier derpaa: „Saaledes skal han ogsaa søge med lovævle, hvis avling eller kvægbesætning bærer i arv, men med tbeizla alt løsøre, saaledes som før er fremstillet". Herved er ltsaa sagt, at arvesag kun da anlagdes for fimtarstefna, naar jord, vling eller kvæg skulde arves, og i overensstemmelse hermed blir 8—16 og 17, hvor fimtarstefna paabydes, ogsaa at forstaa; men llige siges det, at det ved almindeligt løsøre brugelige arvesøgsaal allerede ovenfor i loven er bleven omtalt, og at det skede ed útbeizla, hvilket som vi i næste kapitel skulle se, var formen r vitterlig sag. Det eneste lovsted, som denne henvisning om vesager, hvori forbud ikke bruges, kan sigte til, er 9—7; 8—16 flg. kan det nemlig ikke være, da disse steder paabyder fimtarefna og altsaa forudsætter forbud. Her bliver det imidlertid paaldende, at 9—7 vistnok foreskriver en fremgangsmaade, der passer for løsøre, men denne er ikke, som kap. 30 siger, útbeizla, een, som vi ovenfor have seet, en eller tre skiladome. Hvorledes

[1] Fr. 10—11. Bemærkningen gjælder kun terminologien nordenfjelds; jfr. Gul. kap. 266, hvor fimtardómr i odelssag synes at være gammel ret. Muligt maa det iøvrigt ogsaa erkjendes, at fimtarstefna oprindelig ikke har været nogen dóm; herom nedenfor.

forklare denne modsigelse? Uden tvivl bringer os Fr. 10—24—2—1 nøglen. Det heder nemlig her: „Men om alle de søgsmaal af gods, hvor man ikke maa søge med lovkjævlen, men hvor der dog ere vidner til, da skal man út beiða“. At disse ord gjør samme inddeling mellem sager, hvor lovkjævle brugtes d. e. forbud nedlagdes, og sager, hvori útbeizla brugtes, som 9—30, er ved første øiekast klart. Men ovenfor have vi søgt at vise, at de sager, som det citerede led af 10—24 omtaler, ere de gjældssøgsmaal, som tidligere maatte søges for skiladóm, og at stedet indfører den ændring, at ogsaa erfaringsvidner herefter skulde gjøre sagen vitterlig og tillade brugen af útbeizla istedetfor af kvaða. Benytte vi nu dette resultat ogsaa ved 9—7 og 30, saa bliver det klart, at kap. 7 indeholder den ældre regel for arvesøgsmaal, naar arven var løsøre eller penge, idet der endnu foreskrives skiladóm; slutningen af kap. 30 sigter derimod til den yngre, der tillader útbeizla ogsaa ved erfaringsvidner. Naar nu 9—30 ikke desto mindre henviser til 9—7, som om ogsaa her taltes om útbeizla, kan dette kun forklares som en forglemmelse af, at rettelsen ikke var bleven indført paa det paaberaabte sted, der altsaa vistnok omhandlede det nævnte fald, men gav en antikveret regel derom; en saadan unøiagtighed er i de gamle kilder ikke ganske sjelden og undskyldes let, naar man tænker sig, at kompilatór har benyttet flere ældre texter, der ikke alle i lige grad tog hensyn til indtraadte nyere ændringer. Saaledes forstaaaet siger altsaa Fr. 9—30, at forbud og fimtarstefna i arvesag kun brugtes, naar arvens bestanddele gjorde den til en landbosag, men at den ellers fulgte de almindelige regler for gjælds- og vindikationssøgsmaal, hvori erfaringsvidner havdes.

Af denne skjelnen mellem lovfæstelse og ikke lovfæstelse i arvesag, eftersom arven bestod i fast gods, avling og kvæg eller i almindeligt løsøre, tør imidlertid dernæst ogsaa den videre slutning drages, at det overhovedet kun var i sager om fast gods og om visse dertil som tilbehørigheder betragtede gjenstande, at forbudsnedlæggelse anvendtes, og dette stemmer med alt, hvad de øvrige lovsteder derom antyder. Blev forbudet inden fimten overtraadt,

maa det antages, at man paa fimtarstefna, efter at det civile spørgsmaal var bleven afgjort til lovfæsterens fordel, har forsøgt at faa overtræderen til godvillig at erkjende sig skyldig til ransbødernes erlæggelse, og at thing er bleven stævnet, hvis dette ikke er lykkedes; thi paalægge offentlig straf kunde en privat dóm selvfølgelig ikke.

Vi have nys et par gange nævnt ordet lovkjævle; for tilfulde at forstaa enkelte lovfæstningen omhandlende lovsteder blive vi nødt til nøiere at undersøge, hvad der med dette udtryk betegnes. Det forekommer i vore gamle love paa følgende steder: Fr. 9—30, hvor det heder: „Hvis en mand har jord at søge, som han skulde have taget i arv, da skal han søge med lovkjævle (laga kefli), og fremføre det vidnesbyrd paa fimtarstefna, etc. — Saaledes skal han ogsaa søge med lovkjævle, hvis avling eller kvægbesætning bærer i arv“.. Fr. 10—24, hvis tidt nævnte mellemsætning begynder saa: „Men om alle de søgsmaal til gods, hvori man ikke kan søge med lovkjævle“. Fr. 13—23, der om markeskjelstrætter har følgende bestemmelse: „Men hvis ingen af dem lægger fimtarstefna og begge lovfæster eller en af dem, da hvis (en af dem) aavirker under lovkjævlen og lægger fimtarstefna (d. e. selv om han lægger f.), da har han tabt sit søgsmaal etc. — Men alt det som en mand arbeider paa ager eller eng til fimtarstefna og fører ikke undan lovkjævlen (d. e. og ikke bortfører efter sagsanlægget), da gjør han sig ikke skyldig til bod“. Endelig siger Fr. 14—11, at man skal hægne sine sælvær, som folk oppe paa land hægne sine eiendomme med lovkjævle. Paa disse steder staar brugen af lovkjævlen tydelig i forbindelse med lovfæstningen. Da ordet ligefrem betyder lovstav, og det af det sidst anførte sted fremgaar, at lovkjævlen brugtes til at hægne eiendomme med, da det videre af de tre øvrige citater sees, at udtrykket at søge med lovkjævle vil sige det samme som at begynde et søgsmaal med forbud, saa bliver det klart, at vi her have at gjøre med en symbolsk handling, hvorved en stav paa en eller anden maade anvendtes til at betegne ceremoniens forbydende kraft. Hvori anvendelsen egentlig bestod, faar man oplysning om paa to

andre steder, hvor ogsaa lovkjævlen nævnes, men rigtignok kun paa det ene i forbindelse med en lovfæstning. Idet Magnus lagabøters landsl. 7—19 giver formelen for forbudsnedlæggelsen, tilføier nemlig enkelte haandskrifter: „og kaster jeg derfor lovkjævlen,“ og endelig heder det i Fr. lovens beskrivelse af det almindelige vindikationssøgsmaal om den sagsøgte (10—11): „Den skal fæste dom, der er søgt med kvaða, og kaste frem lovkjævlen.“ Heraf tør det sluttes, at lovkjævlen benyttedes paa den maade, at vedkommende først holdt den i haanden, og derpaa under fremsigelse af den ved hver enkelt handling brugelige retsformel kastede den frem foran sig. Anvendt paa forbudsnedlæggelsen vilde dette altsaa sige, at lovstaven kastedes frem for at betegne den lovlige hindring, der nu hægnede gjenstanden mod videre benyttelse. Ikke saa klart fremskinner betydningen af, at indstævnte, idet han benægtede et søgsmaals rigtighed og skjød sagen til dóm, brugte den samme ceremoni; men man aner dog, at ogsaa herved en afvisning skulde betegnes.

Længere end til disse sandsynlige formodninger kunne de norske love til forstaaelsen af det omhandlede udtryk ikke hjælpe os. Det er imidlertid saa heldigt, at vi fra udenlandske kilder faa bestyrkelse paa, hvad vore egne lade os gjætte. I Tyskland og Frankrig brugtes nemlig i den ældre middelalder en lignende ceremoni med en stav, der i diplomstilen kaldes festuca notata d. e. mærkestav eller ogsaa calamus, rør, og baculus, stav, paa tydsk stap eller halm.[1] Ved eiendomsoverdragelser af fast gods var det saaledes almindeligt, at en festuca notata overgaves den nye eier tilligemed en klump muld, en gren og flere andre gjenstande, der enten skulde repræsentere den solgte gaard eller rettigheden derover.[2] Selv ved fyrsters afstaaelse af

[1] Se herom Michelsen, Ueber die festuca notata und die germanische traditionssymbolik, Jena 1856. Forfatteren har imidlertid, som det sees, ikke kjendt Fr. lovens tilsvarende bestemmelser. Se ogsaa Grimms Rechtsalterthümer, Göttingen 1828 p. 121—130 og 133—137, samt Siegel, Geschichte der deutschen gerichtsverfassung, Giessen 1857 §§ 5, 17, 19 og 32.

[2] Fumagalli, cod. dipl. S. Ambr. p. 393, dipl. a. 867: Tradedit Gerulfus mini-

sit land brugtes den samme skik. Lex salica benytter endog udtrykket jactare festucam in laisam d. e. kaste staven i det fremholdte kjoleskjød og minder derved om den nordiske overdragelse af fast eiendom ved at kaste muld i kjøberens skjød.[1] Men ikke alene ved fast eiendoms overdragelse brugtes formen med festuca; den anvendtes, som det synes, ved alle formelt afsluttede kontrakter.[2] Sammenligner man nu disse sydgermaniske kontraktsceremonier med de i de gamle norske love omtalte, saa finde vi vistnok, at disse kun have bevaret en enkelt af Tyskernes mange symboler, nemlig ved salg af jord at overgive kjøberen et stykke muld af det kjøbte land. Men der opstaar den stærkeste formodning for, at den mærkestav, som i Syden ligeledes overleveredes kjøberen som et tegn paa hans nyerhvervede ret, netop er Fr. lovens lovkjævle, ved hvis fremkastelse den, der paastod at være eier, under en forbudsnedlæggelse værgede sin jord mod andres uretlige brug eller i andre tilfælder som sagsøgt protesterede mod sagsøgerens paastand. Og at identiteten virkelig er sikker, synes at fremgaa deraf,

sterialis domni imperatoris, qui profitebatur salica vivere lege, per cultellum, wantonem et festucum notatum, seu ramum arboris, justa sua lege salica, in manus Petri. Ducange, dipl. a. 951: Ideo constat, me A. ex natione Bajubaria secundum meam Bajubariorum legem per festucam et gazonem et per rames de arboribus et per ostium domorum vendidi et manibus meis tradidi atque investivi tibi. Mabillon, dipl. p. 542, charta a. 872: Et justa meam legem per cultellum et festucam notatam seu guazonem terre vobis exinde ad vestram partem corporalem facio vestituram ad vestram proprietatem habendum. Og om fyrster Pertz I. p. 43, Ann. Guelferb. et Nazar. ad. a. 787: Et illuc venit dux Tassilo et reddit ei (Carolo) ipsam patriam cum baculo.

[1] Lex Sal. tit. 46 og Gul. kap. 292.

[2] Se saaledes det ofte citerede sted Lex Rip. tit. 71: De quacunque causa festuca intercesserit ect. (Stedets fortolkning, Siegel p. a. s. p. 35). Ligesaa tit. 31 om et bindende løfte: cum festuca fidem faciat. Marculf 1—21 om overdragelse af retssag: omnes causas suas per festucam ei visus est commendasse, og 2—14 om deling af arv: per fistucam omnia partitum esse. Ogsaa ved salg af trælle brugtes festuca (se Michelsen) og endnu i den senere tid berettes fra øen Man, der i middelalderen vexelvis stod under norsk og engelsk herredømme (Spelmann col. 156, b.): In insula maris Hibernici, quæ Manniæ dicitur, hodie in usu est equorum aliarumque rerum venditiones traditione stipulæ ratas facere.

at der ogsaa i syden lader sig paavise en lignende benyttelse af staven ved høitidelige benægtelser. Navnlig ere for os mærkelige nogle yttringer hos en gammel historieskriver, der beretter, hvorledes man i en frankisk rigsforsamling opsagde Karl den enfoldige troskaben, og skildrer ceremonien saaledes: „(proceres Francorum) congregati in campo more solito ad tractandum de publica regni utilitate, unanimi consilio, pro eo, quod ignavæ mentis erat idem rex, festucas manibus projicientes, rejecerunt eum, ne esset eis ultra senior.“[1] Her have vi jo nemlig en ligefrem oversættelse af det i Fr. 10—11 forekommende udtryk: kasta fram lagakefli; de kaste stavene frem for ham og benægte derved hans fremtidige ret til riget. Og stedet er ikke enestaaende; om en erklæring fra folket heder det i et andet gammelt værk: „profitemur omnes stipulas dextris in manibus tenentes, easque propriis e manibus ejicientes — nec talia facere nec facere volentibus consentire.“[2] Endelig benyttedes festuca i Tyskland ligesom lovkjævlen i Throndhjem ved sagsanlæg; dog siges hist kun klageren udtrykkelig at benytte den,[3] medens Fr. loven alene nævner sagsøgte. Imidlertid er der antydninger til, at ogsaa i Tyskland den sagsøgte har gjort sin indsigelse med staven i haand.[4] Ere vi saaledes ikke uden vidnesbyrd om, at den benyttelse af lovkjævlen, som omtales i vore kilder, tillige anvendtes i Syden, haves der ogsaa exempler paa, at den hos tyske folkeslag brugelige overdragelsesform med festuca notata heller ikke var ukjendt hos Nordgermanerne. Fra Sverge fortæller nemlig Stjernhöök, at der til formerne ved salg i den ældre tid ogsaa

[1] Ademar Caban. p. 164.

[2] Georgisch, corp. jur. Germ. antiqui, 1590. Se ogsaa Galbertus, Vita Carolis comitis Flandr. nr. 65: Fidem et hominia, quæ hactenus vobis servavimus, exfestucamus, damnamus, abjicimus. — — Finita responsione ista, arreptis festucis exfestucaverunt illorum hominum fidem.

[3] Lex Sal. tit. 53, 3: Tunc ille, cui fides facta est, ambulet ad grafionem loci illius in cujus pago manet, accipiatque festucam et dicat verbum (han modtager staven, som ved den foregaaende retshandel af afhænderen var bleven leveret dommeren og fremsiger med den i haanden sin klage). Klagen kaldtes derfor stapsagen, se Siegel p. a. s. § 17.

[4] Siegel p. a. s. § 19.

hørte denne: „adhibebant et baculum, quem duodecim firmatores (fastar) tangere debebant,“ og hertil knytter sig, siger han videre, udtrykket „skaft ock skötning,“ „quæ dicuntur de tabulis sive instrumentis judicialibus super contractu factis.“[1] Her have vi altsaa den samme stav (skaft), og at dens benyttelse var gammel viser saavel alliterationen i formelen skaft ock skötning, som den omstændighed, at disse ord ganske meningløst kunde anvendes paa den senere i brug komne skriftlige overdragelse. Vistnok beskrives ceremonien noget anderledes end i beretningerne fra Tyskland; men at ikke formerne overalt have holdt sig ganske ens, synes ikke at kunne skjule den oprindelige ligeartethed.[2] Ikke mindre stærkt fremtræder denne i den mærkelige beretning, som vore sagaer indeholde om kong Magnus den godes afstaaelse af det halve kongedømme i Norge til sin slægtning Harald haardraade: Magnus gik frem til sin frænde Harald, holdende to rørtener (mærk Tyskernes calamus og halm) i haanden og sagde: hvilken af disse to tener vil du have, frænde? Den, som er mig nærmest, svarede Harald. Da sagde kong Magnus: med denne rørsprote giver jeg Eder det halve Norges rige med alle skylder og skatter og al den eiendom, som der ligger til.[3] Altsaa ganske den samme ceremoni, som den, der brugtes, da Tassilo af Bayern underkastede sig og sit land Karl den store. Jævnføres nu alt dette tør sammenhængen maaske sluttes at have været følgende: Blandt de ved overdragelse af rettigheder, være sig over løs eller fast eiendom, brugelige symbolske handlinger har i hele den germaniske verden ogsaa været den, at overgive den nye eier en stav som tegn paa hans ret til for fremtiden at udøve rettigheden. Skede der saa siden virkelig angreb

[1] Stjernhöök, De jure Sueonum et Gothorum vetusto, Holmiæ 1672, p. 235.

[2] Denne fremgaar ogsaa ved at jævnføre Stjernhööks beretning med tyske diplomer. Hos Gudenus, cod. dipl., Goettingæ 1743, vol. 3 p. 798 heder det fra aaret 1273: More scotationis, per porrectionem calami, tradiderunt, og hos Schöpflin, Alsatia diplomatica, Manheimii 1772, nr. 893 fra aaret 1314: Vendiderunt, tradiderunt et libere resignaverunt per porrectionem calami, ut est moris, quæ more schottationis secundum consuetudinem civitatis pro traditione habetur.

[3] Snorre, Harald haardraades saga kap. 23; Fagrskinna kap. 143; Morkinskinna p. 20.

paa hans ret, brugtes staven ved den høitidelige benægtelse af klagens lovmæssighed, saavelsom ogsaa af sagsøgeren for at betegne, at han mente at have retten i sin haand. Herfra har dens brug da videre strakt sig ud til alle slags lovformelige protestationer, paa den ene side til Fr. lovens forbudsnedlæggelse, paa den anden til undersaatternes vægring ved længere at anerkjende en konge. I tidens løb ere disse former imidlertid begyndt at gaa i forglemmelse, og som det ved saadan leilighed pleier at ske, man har ved enkelte handlinger holdt længere fast paa dem end ved andre. Saaledes er lovkjævlens benyttelse i Norge forsvundet ved almindelige eiendomsoverdragelser, men bibeholdt ved forbud, i Sverge synes det omvendte at have været tilfældet.[1]

[1] Vi kunne ikke modstaa fristelsen til her at forsøge at opklare et lidet spørgsmaal, som vi maa erkjende at ligge paa grændsen af disse afhandlingers emne. Hos Hyltén-Cavallius, Wärend och Wirdarne II p. 404 oplyses det som gammel sædvane, at ved jordskjødning de tolv nævninge greb om et spydskaft, samt at udtrykket „at faa skaft" paa en eiendom endnu betyder at faa sig den tilskjødet. Man ser, at det er den samme form, som Stjernhöök sigter til, kun at skaftet (staven) er bleven til et spydskaft. I en afhandling „Om de gotiske folks vaabened," Kjøbenhavn 1871, har Sv. Grundtvig, der ikke synes at have kjendt Stjernhööks yttring og forøvrigt vel heller ingen foranledning havde til at forfølge brugen af lovkjævlen, sat dette vidnesbyrd fra Wärend i forbindelse med en beretning, som den engelske sendemand i Stockholm, Whitelocke, fra aaret 1654 meddeler om de ceremonier, der kom til anvendelse ved et adeligt bryllup, han ved dronning Kristinas hof overvar. Blandt disse forekom det nemlig ogsaa, at et spyd (speare or pike) blev rakt frem, idet morgengavens størrelse bekjendtgjordes, og at tolv adelsmænd efter hinanden traadte til og lagde deres høire haand paa spydet, hvormed skulde tilkjendegives, at de som vidner havde at paase, at gaven i tilfælde af brudgommens død kom bruden og børnene tilgode. (Se Whitelocke, Journal of the swedish embassy in the years 1653 and 1654, 2den udgave, London 1855, II p. 229—30 og 248—50). Det er klart, at her atter simpelthen foreligger en anvendelse af den samme form, som Stjernhöök bevidner brugtes ved skjødning. Kunde staven i Wärend gaa over til et spydskaft, maatte spydskaftet i Stockholm vel kunne gaa over til et spyd, og i de 12 adelige vidner have vi jo netop Stjernhööks 12 fastar, der tangere debebant baculum. Vistnok erfor Whitelocke siden af Erik Axelsson Oxenstjerna, at denne ceremoni med spydet kaldtes vaabentag, og det er heraf, at Grundtvig drager den slutning, at det gamle vaabentag ogsaa var kjendt i

I begyndelsen af syttenhundredetallet fandtes endnu i Notredamekirkens arkiv i Paris en festuca notata opbevaret; den ansaaes at være fra det niende aarhundrede og beskrives som et firkantet tilskaaret stykke træ, en halv fod langt og omtrent en tomme tykt. I Sverige sees staven at have været større og at være bleven erstattet ved et spydskaft.

Vende vi efter denne undersøgelse tilbage til vore kilders bestemmelser om forbud, saa staa, efter at Fr. lovens hidhørende steder ere behandlede, endnu Gul. lovens tilbage. Men disse ere hverken mange eller meget oplysende. Ligesom denne retsbog ikke kjender ordet fimtarstefna i betydning af en særegen art skiladóm, saaledes har den heller ikke det tekniske udtryk lovfæstning, men benytter det almindeligere og mindre sigende ord forbud. Heraf saavelsom af den sparsomme omtale at slutte, at retsmidlet vestenfjelds ikke har havt den udbredte anvendelse, som nordenfor, er vistnok fuldt tilladeligt; men paa den anden side sees dog saa-

Sverge og det som en vaabened; men selv om ordet vaabentag virkelig i Sverge var bleven brugt om denne form for tilkaldelse af vidner og ikke, hvad man næsten turde formode, blot er en lærd gjætning enten af Whitelocke, der kjendte det angelsaksiske wapentace, eller af grev Oxenstjerna, der kan have hørt, at man i gamle dage havde noget, som hed vaabentag, og har henført ordet til det eneste, der i hans tid passende kunde belægges med samme navn, saa kan det være den svenske almenhed selv, som har gjort denne gjætning. Det vilde ikke være første gang, at et gammelt ord er bleven brugt til at betegne en ny, med den gamle i ingen forbindelse staaende sag. Se saaledes, hvad Konrad Maurer (Germania 16de bind p. 329) oplyser netop om ordet vaabentags forandring af betydning paa Island. Naar ogsaa den sidstnævnte forfatter antager (p. a. s. p. 322), at en vaabened ved hint bryllup er bleven aflagt, kan heller ikke dette ifølge det foregaaende medgives. Whitelocke, der dog giver en meget nøiagtig skildring, omtaler heller ingen edsaflæggelse. I Adlersparres Historiska Samlingar, 4de del, Stockholm 1812, p. 71 omtales den samme ceremoni, men uden at hverken ed eller navnet vaabentag forekommer. Se videre Olaus Magnus, De gentium septentrionalium conditionibus, lib. XIV cap. IV; Loccenius, Antiquitatum Sueo-Gothicarum Libri III, editio tertia p. 155, og Tollstorp, Södermanlands beskrifning, Stockholm 1837 p. 79, hvor notitser af samme indhold findes Paa Rafaels berømte maleri „lo sposalizio“ (fra 1504), der findes i pinakotheket i Milano, staa brudesvendene ifærd med at bryde sine omtrent halvanden alen lange stave, idet brudgommen sætter ringen paa brudens finger.

meget, at institutionen ogsaa her har været kjendt. Saaledes bevidner Gul. kap. 91, at landnamsforbrydelsen gik over til ran med ransbod til kongen og fordoblet landnamsbod til sagsøgeren, naar denne havde nedlagt forbud, og at dette var den almindelige følge af forbudsnedlæggelsen, fremgaar tillige af kap. 72, 77, 81, 88 og 100. Blandt disse indeholder kap. 81 og 88 exempler paa, at besidderen af jord kunde nedlægge forbud dels mod en indtrængende, dels mod en medbesidder, og kap. 72 og 77 vise, at forbud ogsaa her kunde anvendes af en ikke i besiddelse værende klager mod vedkommende gjenstands besidder. Derimod kan intet sted anføres, hvoraf man kunde slutte, at en almindelig, mod alle gjældende forbudsnedlæggelse vestenfjelds har været kjendt; men herved er at mærke, at det blot kom an paa en erklærings ordlyd, om den skulde blive et almindeligt forbud eller kun en simpel lysning af vedkommendes egen ret, og at forskjellen paa dette punkt derfor egentlig alene bestod deri, at man i Gulathingslagen har indskrænket sig til den simplere, men heller ikke saa kraftige form. En skarpere afvigelse fremgaar af kap. 72, der viser, at fristen, de 5 dages termin, vistnok ogsaa her i forbudssager forekom, men at den havde en anden betydning end i Throndhjem, idet den betegnede den frist, som sagvolderen fik til at ordne sig saa, at han efter de fem dages forløb kunde rette sig efter forbudet. Det i kap. 72 omtalte tilfælde er, at en leilænding ikke betaler sin landskyld og derfor betages retten til videre benyttelse af avlingen; hensynet synes her virkelig at have været, at skyldneren, der havde ret til at bo paa gaarden til næste vaar, i de fem dage skulde kunne faa hentet sig det nødvendige andetstedsfra [1]. Paa samme maade maa tydeligvis kap. 77 være at forstaa, naar det om den sig uden hjemmel indtrængende leilænding siger, at eieren skal „gjøre ham fimtarstefna af"; der findes ingen antydning til nogen dómssættelse, og meningen er klarlig kun den, at lei-

[1] Gul. kap. 72: Nú vill hann eigi reiða, þá skall krossa lóð til leigu, ok fyribjóða honum at neyta undan krossi, eptir fimt. En ef hann neytir, bœti konungi baugi, ok gjaldi þó hinum leigu. Nú skall á þeirri jörðu búa til fardaga at öðru vári.

lændingen, naar eieren paa femte dag, fimtarstefna, indfandt sig, under ransstraf skulde have fortrukket.[1]

Spørges der nu, hvorledes man da vestenfjelds har forfulgt en forbudssag, saa indeholder lovbogen kun exempler paa, at sagen umiddelbart indførtes for thinget, hvorimod nogen skiladóm ligesaa lidt nævnes som nogen fimtarstefna i thrøndersk betydning. Man maa altsaa, naar det efter de 5 dages forløb viste sig, at vedkommende ikke vilde rette sig efter forbudet, strax som vitterlig ranssag have bragt sagen ind for thinget, og den civilretslige berettigelse, hvorom striden egentlig dreiede sig, og hvorpaa ogsaa forbudets retslige kraft beroede, maa være bleven trukken ind i ranssøgsmaalet. Dette turde igjen staa i forbindelse med den allerede paapegede svage udvikling af den hele institution vestenfjelds, idet man kun synes at have nedlagt forbud i ganske klare tilfælder, i hvilke klagerens ret ikke egentlig kunde bestrides, men kun aabenbart krænkes, hvorimod man ikke kan sees at have benyttet det som indledning i uvitterlig sag[2]. Derfor sætter Gul.loven heller ikke markeskjelstrætter i nogen sammenhæng med forbudsnedlæggelsen. I det Throndhjemske derimod var forbudet den regelmæssige begyndelse i en række beslægtede søgsmaal, hvorfor det ogsaa fik navn af lovfæstelse, d. e. erklæring om at ville indhente lovens udslag i sagen, og som enhver uvitterlig civilsag gik ogsaa

[1] Gul. kap. 77: Nu ferr maðr á jörð manns, ok tekr eigi heimild af þeim er á, þá skall gera honum fimtar stefnu af, ok leysa sitt med landnámi af, þá ef hann vill eigi af fara, þá skall stefna honum til þings fyrir rán. Jfr. det hyppige udtryk: fimta einhvern af, ór, eller brótt, f. e. rb. 9 marts 1295 § 1.

[2] Fra dette standpunkt af lader sig, som allerede ovenfor antydet, maaske en dybere indsigt naa med hensyn til forbudssagernes og fimtarstævnets udvikling. Gul.lovens benyttelse af ordet stefna synes at staa i bestemt modsætning til ordet dómr og at betegne en mere formløs og ikke dømmende forsamling, og dette gjælder ikke alene ved forbud, men, som vi have antydet, ogsaa ved løsningssager. Da Gul.loven i det hele skildrer ældre retstilstande end Fr.loven ligger det ikke fjernt at formode, at det er en sildigere tid, der saa kraftig har udviklet de nordenfjeldske forbudssager og derunder tillige medført, at fimtarstefna, der oprindelig var ligesaa underordnet som Gul.lovens, er gaaet over til en dóm, dog med bibehold af sit gamle navn.

disse først til den private skiladóms, her fimtarstævnens bedømmelse.

Endelig kan det mærkes, at Gul. kap. 72 omskriver ordet forbyde med krossa, d. e. korse, og at den, mod hvem forbudet var rettet, siges ikke at skulle neyta undan krossi, hvilket svarer til Fr.lovens yrka undan lagakefli. Dette vidner om, at man ogsaa i Gulathingslagen oprindelig har kjendt ceremonien med lovkjævlen, men at man i den vel bekjendte kristendomsiver har ombyttet hedendommens nedarvede kjævle med et kors, ganske ligesom man i kristenretterne ikke vilde bruge den almindelige budstikke til ritualmæssige forkyndelser, men ogsaa gav den korsform[1].

Særskilt omtale kræver endnu en af de for skiladóm behandlede sager. Det kunde nemlig hænde, at ogsaa en ren straffesag der fik sin afgjørelse. Dette var tilfældet, naar efter den gamle strafferet forbrydelsen kun var belagt med en privat bod til den fornærmede, hvilket kilderne udtrykke saaledes, at kongen ikke har noget dermed (þar á konungr ekki á). Om saadanne søgsmaal siger Bj. kap. 48: „Alle thokkabøder og alle halvrettessager og halvrettesmænds saar[2], alle de sager skal søges for dóm (á dómi), hvilke ikke kongens ret eller bymændenes ligger ved,“ og dette bestyrkes ved lignende udtryk i kap. 21 og 83, hvor det hedder: „Søge ham for domene; kongen har ikke noget dermed“. Heraf sees, at private bødesager ganske ere blevne sammenstillede med gjældssager, og at der altsaa ingen vægt har ligget paa, om en fordring var udsprungen af kontrakt eller af delikt, naar det sidste blot ikke var saa stort, at det belagdes med offentlig

[1] Gul. kap. 19; Fr. 2—22. Jfr. Fr. Brandt: Om foreløbige retsmidler i den gamle norske rettergang fin.; Walter, Das alte Wales § 203 og v. Amira p. a. s. p. 240 flg. Det hos disse forfattere anførte skulde synes at tyde hen paa, at korset er bleven reist paa vedkommende mark. Det vilde vel heller ikke være bleven anseet som anstændigt at kaste korset foran sig, saaledes som det skede med kjævlen.

[2] Texten i kapitlet selv maa rettes fra overskriften. At kongen heller ikke efter Fr.loven tog bod i almindelige halvrettessager viser 4—17 o. flg.; men at sætningen ikke var ganske sikker, sees dog af 4—18 sidste halvdel.

bod. Fremgangsmaaden har vel i regelen bestaaet i en enkelt dómsafholdelse og edspaalæg; thi erfaringsvidner kunde i saadant fald ikke godt haves.

Efter saaledes at have søgt at forfølge skiladómens virksomhed og udvikling i dens forskjellige anvendelser, blive vi endelig istand til at bedømme dens betydning og systematiske plads. I saa henseende er tidligere den anskuelse bleven udtalt, at skiladomen ikke var nogen ret, men et bevismiddel og at den ikke dømte i en tvist, men var det organ, hvorved en bestridt retslig tilstand konstateredes og sloges fast[1]. Til fordel for denne opfattelse taler dels den omstændighed, at domen var en rent privat institution, der ikke kan sees i nogen henseende at have laant sin myndighed fra det offentlige og thinget, dels at domens kjendelser ikke lod sig udføre med magt, men alene forudsatte, at den, der havde faaet uret, godvillig vilde rette for sig, dels endelig og fortrinsvis, at sagførelsen for skiladóm i uvitterlige søgsmaal ganske havde samme virkning som ellers skirskotningen under vidner, nemlig at gjøre sagen vitterlig. Man har ogsaa anført, at alene skiladomen kunde bedømme vidnernes vægt, medens thinget var indskrænket til at undersøge deres formelle egenskaber. Disse grunde turde imidlertid neppe være tilstrækkelige. Det er nemlig herimod først og fremst at mærke, at kilderne selv ingen saadan forskjel gjør mellem thingets og skiladomens udslag. De siges begge at dømme (dœma), og deres medlemmer betegnes jævnsides som dommere (dœmendir)[2]. Havde de to virksomheder været principiel uensartede, kunde man umulig have benyttet samme ord til deres betegnelse[3]. Der mangler heller ikke udtrykkelige vidnesbyrd om, at dóm og thing ganske stilledes i samme række som dømmende forsamlinger. Betegnende er navnlig Bj. kap. 52, hvor thinget eller, som det i byerne kaldtes, bymødet ligefrem siges at

[1] Fr. Brandt i Langes tidsskrift 5te bind p. 113.

[2] Gul. kap. 37, 266 ff., 320; Fr. 10—12, 14, 15.

[3] Jfr. Schlyter: Om domare och nämd, i hans Juridiska afhandlingar, Upsala 1836, hvor den forskjellige betegnelsesmaade for dommerens og nämdens virksomhed omvendt ansees at godtgjøre, at nämden ikke var en dømmende institution.

være den fjerde dóm, idet de tre skiladome gik forud[1], samt Fr. 14—7, der endog viser, at thinget i en enkelt art sager kunde indtræde som underordnet led, der blot skaffede bevisligheder, som siden benyttedes ved skiladomen.[2] Men selv om man i en senere systematik turde ansees berettiget til at forlade den opfattelse, som de gamle selv tydeligvis have havt, kan det ikke erkjendes, at nødvendigheden heraf i dette tilfælde foreligger. Det er vistnok saa, at skiladomen ikke udtalte samfundets opfatning saaledes som domstolene i vore dage gjøre dette, støttende sig til en udtrykkelig anerkjendelse fra statens side af deres stilling; men deraf følger kun, at den var en privat ret, sammensat af private mænd og kun støttende sig til private mænds anerkjendelse, ikke derimod, at den ikke var en ret, og heller ikke, at den ikke i virkeligheden udtalte samfundets opfatning. Hvad dernæst kjendelsens udførbarhed angaar, saa tør vel heller ikke exigibilitet siges at være en konstituerende egenskab ved en dom; meddeles der i en tvist i henhold til lov og retsbevidsthed et udslag, der giver den ene part medhold i hans paastand ligeoverfor den anden, er domsbegrebet visselig i dets inderste væsen derved fyldestgjort, og da sagsanlægget for skiladóm netop havde opnaaelsen af et saadant udslag til hensigt, synes de gamles betegnelse deraf som en domstolsbehandling ganske rigtig. Med hensyn endelig til skiladomens benyttelse af vidnerne, saa kan der neppe anføres et eneste lovsted, der antyder, at den havde lov til at undersøge vægten af det enkelte vidnesbyrds indhold. Vistnok bruges hyppigt nok udtrykket, at vidnerne skulde tages for gode (fullnast) for domen, eller vidnesbyrdene bæres til fulde (at fullu)[3]; men ganske det samme siges ogsaa om thinget[4], og ligesaa lidt er udtrykket at meta vitni (vurdere vidnesbyrdene) indskrænket til domen alene.[5] Allerede heraf fremgaar

[1] Bj. kap. 52: Haldi til þriðia dóms ef hann vill, ok til móts hins fjorða.

[2] Fr. 14—7: En af þvi þingi leggi sá ẜmtarstefnu er sér kallar jörð þá, ok njóti þar vitnis sins þess er á þingi var nefnt.

[3] Gul. kap. 266, Fr. 10—12 o. fl.

[4] Gul. kap. 35 o. fl.

[5] Gul. kap. 267.

det altsaa, at domens formelle raadighed over vidneførelsen ikke var større end thingets. Undersøger man nu nærmere, hvori den bestod, og hvad det vil sige, at vitni fullnast eller metast, saa sees det med bestemthed, at det kun var vidnernes erkjendelse som saadanne og formelle vurdering, hvorom der handledes. Intetsteds findes der en antydning af, at mændene kunde udstykke og forbinde med hinanden de forskjellige udsagn for at komme den absolute sandhed nærmere; intetsteds foreskrives, at et vidnesbyrd paa grund af visse egenskaber ved dets indhold skulde foretrækkes for et andet, der fremstillede samme sag paa en anden maade; det eneste hensyn, som i tilfælde af strid mellem vidnerne maatte tages, var til deres antal eller en sjelden gang til særegne personlige egenskaber.[1] Men dette vil videre sige, at domen, hvis der kun var vidner paa den ene side, ligefrem havde at tage sagens faktiske oplysninger saaledes, som de fremstillede dem, og at den, hvis modvidner blev ført, helt havde at bygge paa disses udsagn, hvis de vare overtallige, men i andet fald ganske se bort fra dem. Kort og godt udtales dette i Gul. kap. 86 for grændsetvistigheder saaledes: „Vidnesbyrd skal sagsøgeren lade bære, at mærkerne ere de, som han siger, da er det sandt, med mindre der kommer flere andre imod og øger, da ere mærkerne, som de bære.“ Men maa vi saaledes udelukke enhver drøftelse af vidnesbyrdenes indhold fra skiladomens virksomhed, saa kan der ved udtrykkene vitni fullnast eller vitni berast at fullu nærmest kun sigtes til en undersøgelse af vidnernes berettigelse og evne til at optræde som vidnende og og til en i saa henseende anerkjendende eller forkastende kjendelse fra domens side. Og herved komme vi ind paa selve hoved- og mærkepunktet i den hele skiladómsrettergang. Medens nemlig de mænd, hvorunder der skirskotedes, ved den retsformelige opfordring, som ligeoverfor en enkelt begivenhed udgik til dem om

[1] Gul. kap. 266: Nú eru verjanda vitni at fullu borin, ef hans vitni er borit fleira árófa einum ok sannaðar vitni fleiri. Þá eru þeir skrœkváttar er fyrri báru, nema þeir sé allir jafnmargir, þá eru þeir skrœkváttar er eftri báru. Fr. 13—25 om odelsmænds fortrin.

af være iagttagere, gjordes til gode vidner om denne begivenhed, og sagen altsaa, som hvilende i opnævnte vidners kundskab, i sig selv var vitterlig, idet domstolene kun fik at vaage over, at de rent ydre egenskaber, myndighed, fribaarenhed osv. vare tilstede, saa var forholdet med erfaringsvidnerne et ganske andet. At deres kundskab stod i nogen forbindelse med den tilstand og de omstændigheder, hvorom de sagde at have erfaring, var ikke ved nogen til skirskotningen svarende form retslig konstateret; at de selv paastod at kjende til, hvad der spurgtes om, kunde ikke gjøre dem til gode vidner, og saalænge de ikke vare anerkjendte som saadanne, var sagen ikke vitterlig. Naar de fremførtes for domen, blev det derfor dennes opgave at undersøge, om der bestod nogen forbindelse mellem deres kundskab og det foreliggende spørgsmaal, med andre ord, om de kunde have havt anledning til derom at gjøre nogen erfaring eller danne sig en mening. I saa henseende opstod der for de forskjellige slags sager mere eller mindre faste regler; saaledes i odelssager, hvor udsagnet skulde angaa længst svundne tider, at vidnerne maatte have naaet en vis alder, da deres fædre døde, og derfor kunde antages af dem at have faaet besked om bygdens forhold og personer; i markeskjelstrætter, at det var godt, om vidnet havde arbeidet paa det omstridte stykke, og i det hele taget har man foruden de almindelige ydre vidneegenskaber tillige krævet vedkommendes habilitet til at vidne i det enkelte, foreliggende tilfælde klargjort. Skede dette, fulgte domens udtrykkelige anerkjendelse af deres vidneevne, men dermed ogsaa dens forpligtelse til at antage deres udsagn for fuld sandhed, saalænge de ikke af modvidner blev overstemte; sagen var bleven vitterlig, var hentet ud af anerkjendte vidners kundskab. Hermed være det nu imidlertid ikke sagt, at man i skiladomen gik saa nutidsmæssigt tilveie, at man ikke afæskede vidnerne deres erklæringer, inden deres habilitet var godkjendt; thi det fremgaar tværtimod af kilderne, at det først var efter vidneførelsen, at domen tog vidnerne tilfulde. Vi mene kun, at dómsmændenes raadslagning med hensyn til spørgsmaalet om, hvad der var faktum, alene havde til gjenstand vidnernes personlighed og

foregaaende livsvilkaar og stilling ligeoverfor erfaringsgjenstanden[1], men ikke deres udsagns indhold. Dette ikke blot faldt, men stod ogsaa med habiliteten.

Idet saaledes skiladomen ved at tage de fremførte erfaringsvidner for gode, gjorde dem til vidner og sagen vitterlig, kom den forsaavidt til at faa en indflydelse paa beviset. Men heraf turde man ikke kunne slutte, at den ogsaa selv kun var et bevismiddel; thi dens virksomhed gik et vigtigt skridt videre. Idet den udtalte anerkjendelsen af vidnerne, sagde den tillige, hvad der paa det saaledes fundne grundlag af fakta i det foreliggende tilfælde var ret, d. e. den anvendte loven paa den indbragte sag og tilkjendte derved den vindende eller frakjendte den tabende en paastaaet rettighed.[2] At dette i mange, ja vistnok i de fleste fald var letvindt nok, fordi de egentlige retsspørgsmaal endnu som oftest vare for enkle til, at tvivl derom kunde opstaa, naar først den faktiske sammenhæng var bragt paa det rene, skal villigen indrømmes; men paa den anden side vide vi, der ogsaa i hine tider kunde opstaa spørgsmaal om, hvad der var lov, og vi behøve vel heller ingen udtrykkelig anvisning for at turde formode, at der ogsaa da har været sagsøgere, som enten ønskede at lade vidnernes faktiske grundlag gjælde for mere, end det indeholdt, eller i det mindste forsøgte derpaa at bygge en ulovhjemlet og for vidtgaaende paastand. Dog maa man ikke i kilderne vente at finde disse forskjellige momenter i domens virksomhed bestemt og ved enhver leilighed systematisk adskilte; til institutionens fulde forstaaelse have vi vistnok maattet tage dem hver for sig, men for de gamles kun lidet theoretiske opfatning sluttede de sig sammen i en eneste fortløbende forretning, der ofte kun betegnedes efter dens mest fremtrædende led, snart med udtryk som, at vidnesbyrdene bares eller toges tilfulde, eller at man nød sine vidner, snart ved, at domen dømte eller lagde domsord paa, eller at dómsmæn-

[1] Kun dette kan lægges i udtryk, som f. ex. Gul. kap. 86: meiri ok betri-vitni.

[2] Kilderne udtale dette paa flere steder udtrykkeligt; se Gul. kap. 266: Dœma dœmendr honum jörd, og Fr. 10—12: Nú er sœkjanda borit vitni at fullu, þá skulu dœmendr dómsord á leggja, at hann er kominn at sókn sinni.

dene erklærede sagsøgeren at være kommen til sit søgsmaal. Men selv om det sidste ikke overalt udtrykkeligt tilføies, bliver domsafsigelsen dog altid at underforstaa.

Efter dette kunne vi da ikke komme til anden anskuelse, end at skiladomen var en domstol. Da den var sammensat af private mænd, hvis eneste berettigelse til at dømme var at søge i de to stridende, ligesaa private mænds opnævnelse, maa den nærmere betegnes som en privat domstol; men da den umiskjendelige forudsætning dog var, at dens medlemmer skulde afsige kjendelse i overensstemmelse med lov og egen retsbevidsthed, sank den ikke ned til en voldgifts- og billighedsret, men maa opfattes som et organ for samfundets af staten og statsbegrebet uafhængige selvdømme.[1] Den anvendtes i alle civile sager, hvor skirskotningsvidner ikke havdes. Dens private karakter viste sig praktisk deri, at staten ved dens kjendelser ikke umiddelbart lod sig foranledige til at give tilladelse til exekution.

Ved kjendelsens afgivelse skirskotede den vindende part indholdet under de vidneføre mænd, der stod udenom domen og hørte paa forhandlingerne (heyringar). At saadanne vare tilstede,

[1] Jfr. v. Amira, p. a. s. p. 267 flg., der søger at gjøre gjældende, at domen virkede under statens authoritet, idet „der Staat die Parteien dazu anhielt das Schiedgericht niederzusetzen, und von demselben Recht zu nehmen, indem er ferner die Nichtbefolgung des Urtheils als Vergehen ahndete". At domsudslaget i virkeligheden var udtrykket for en authoritet, medgives. Naar jeg imidlertid foretrækker at kalde denne authoritet samfundets og ikke statens, sker det netop for at fremhæve som min anskuelse, at staten ikke ad de to nævnte veie stod i forbindelse med skiladómsinstitutionen. Det var saa langt fra, at staten tvang parterne til at gaa til privatdomen, at det ligesaa meget var dem, der i det længste afholdt sig fra at blande det offentlige ind i sagen og derfor søgte at greie den for privat ret; staten indskrænkede sig nærmest til at taale dette, men kun saalænge, den selv endnu ikke var stærk nok til at hindre det. Men eftersom statstanken mere og mere traadte frem i livet, trængte den skiladomen tilbage og tilintetgjorde den tilsidst. Og hvad angaar den omstændighed, at staten straffede overhørighed af domsudslaget, saa synes dette intet at kunne bevise, aldenstund den straffede enhver vitterlig retskrænkelse, hvad enten retten var bleven vitterlig ved skiladóm eller paa anden maade, f. ex. ved en privat kontrakt, hvortil vidner vare tilkaldte.

maatte følgelig parterne selv i fornødent fald sørge for. De blev ved skirskotningen til dómsuppsøguváttar, vidner paa domsafsigelsen, og dommen selv gjennem dem vitterlig. Hvad dette vil sige, bliver klart, naar man erindrer, at domen afgav en kjendelse paa grundlag af de af den anerkjendte vidners vitterlige udsagn. At kjendelsen ofte i realiteten blev en simpel gjentagelse af dette, hindrede ikke, at den formelt var noget nyt, nemlig en retsstiftende dom; i en fortsat strid var det denne og ikke dens grundlag, vidnesbyrdet, som blev at benytte, og derfor maatte man ved skirskotning under vidner altid sikkre sig at have den i vitterlig stand.

For det tilfælde, at heller ikke erfaringsvidner kunde skaffes tilveie, have vi seet, at skiladomen paalagde indstævnte benægtelsesed med eller uden mededsmænd, der skulde stadfæste rigtigheden af hovedmandens edelige erklæring. I dette fald blev sagen altsaa ikke vitterlig ved selve domskjendelsen, men først derved, at den dømte lod eden falde eller omvendt i skirskotningsvidners nærværelse rigtigen aflagde den. Dette skulde være skeet inden 10 uger fra domsafsigelsen, ellers ansaaes den som endelig falden.[1]

Tredie kapitel.

Om vitterligheden.

Af det foreganende vil det være fremgaaet, at saavel skirskotningen under opnævnte vidner som behandlingen ved skiladóm gjorde det faktiske grundlag for en retstvist utvivlsomt og klart eller, som det er bleven valgt at kalde det, vitterligt. Derfor

[1] Gul. kap. 136.

stiller ogsaa Fr. 10—19 o. flg. gjæld, som (skirskotnings-) vidner vide, og gjæld, som domen dømte, ganske jævnsides som vita fé.[1] Efter at have omhandlet de to maader, hvorpaa vitterligheden saaledes kom istand, bliver her stedet til nøiere at undersøge dens retslige virkning.

Først spørges da, om den forskjellige tilblivelse ikke ogsaa havde indflydelse paa vitterligheden selv, saa at denne ikke var ganske den samme ting, naar den skirskotedes under opnævnte vidner, som naar den skyldtes skiladómskjendelse, og om navnlig ikke den sidstes afgjørelse af det tilhørende retsspørgsmaal gjorde sagen ikke alene faktisk, men ogsaa retslig utvivlsom. Hertil er følgende at bemærke: Naar gode mænd ved skirskotning opfordredes til at være iagttagere af en handling eller begivenhed, saa var det ikke denne kjendsgjerning i og for sig, som skirskotedes under dem, men kjendsgjerningen som retsstiftende udgangspunkt for paastande. Kom de da senere til at afgive vidnesbyrd i den sag, indskrænkede dette sig ikke til en blot og bar fremstilling af, hvorledes det ved hin leilighed var gaaet til, men det vitterlige faktum, hvorom de gav oplysning, blev dette, at der var bleven stiftet en rettighed af en vis art.[2] Allerede i vitterligheden, saaledes som den ved skirskotningsvidnerne kunde skabes, laa der altsaa et stærkt fremtrædende retsligt moment.[3] Paa den anden side hindrede dette ikke en domstol i selvstændig lovanvendelse; thi spørgsmaalet om, hvilket indhold en saadan rettighed ifølge

[1] Fr. 10—19: Þat er vita fé er fest er fyrir váttum. 10—20: Þat er annat vita fé er maðr játar fyrir váttum (erkjender for opnævnte vidner). 10—22: Allt þat er dómr dœmir manni, þat er vita fé. Jfr. Gul. kap. 36.

[2] Jfr. f. e. udtryk som: ef maðr á fé at manni þat er váttar vitu (Gul. kap. 35), d. e. vidnerne vide, at den ene har penge tilgode hos den anden; eller: Þá fyrnist sá skulld fyrir váttum (Gul. kap. 39), vidnerne ere ikke længere gode vidner paa gjælden; eller: njóti vátta ok vitna sinna alla, at hann sé arfs gerr (Fr. 9—7), d. e. vidner paa, at han er arveberettiget.

[3] Se Brunner, Die Entstehung der Schwurgerichte, Berlin 1871, p. 47: — Daher beschränckt sich das Beweisthema nicht auf nackte Thatsachen, sondern greift oft in ausgedehntem Masse in das Gebiet der rechtlichen Beurtheilung hinüber.

lov og retssædvane skulde ansees at have, eller hvilke følger, der i det foreliggende tilfælde flød af dens stiftelse, aabnede fremdeles mulighed for tvivl og tvist. Men det er klart, at begreber som rettighed og rettighedens indhold i hine tider, om de end i deres yderpunkter kunde adskilles, dog i virkeligheden stadig maatte løbe over i hinanden, og at navnlig vidnerne maatte blive tilbøielige til at udtale sig om begge dele, hvorved det vitterlige endnu mere opblandedes med det retsgyldige. Og i saa henseende stod erfaringsvidnerne paa endnu usikkrere grund, idet deres vidnegjenstand allerede i sig selv indbød til at udviske forskjellen mellem hvad de vidste, og hvad de mente. Selv om derfor domen fandt leilighed til at benytte en af vidnerne ikke allerede paapeget lovanvendelse, saa kunde dette ikke paafalde som noget fra vidneudsagnet væsentlig uensartet; det var kun en stærkere fremhævelse og præcision af det retslige moment. Men ligesom vidneudsagnet paa denne maade i indre værd og retslig virkning rykkede domskjendelsen meget nær,[1] saaledes bragte den form, hvorunder man under en fortsat strid gjorde kjendelsen gjældende, denne atter, omend saa at sige fra modsat side, i forbindelse med skirskotningsinstitutionen. Det var jo nemlig gjennem de ovennævnte dómsuppsøguváttar, altsaa gjennem skirskotningsvidner, at domens udslag selv blev vitterligt og brugbart. Seet fra dette punkt maatte den rettighed, som i kjendelsen erklæredes at tilkomme nævnt mand, klarlig indtage ganske den samme stilling ligeoverfor en kommende retstvist, som den rettighed, hvis stiftelse skirskotedes under kontraktsvidner. Som udgaaende fra en forud dreven strid kunde den være nøiagtigere bestemt og klarere udtalt end denne, og derfor i ringere grad indbydende til fortsat uenighed; men ingen afgjørelse er sikker mod at betragtes med forskjellige øine, og opstod der tvist, havde kjendelsens ihændehaver at fremføre sine dómsuppsøguváttar til bevis for sin derved erhvervede ret, ganske paa samme maade, som den, hvis ret fra først af var gjort vitterlig, fremførte de vidner, hvorunder den i sin tilblivelse var bleven skirskotet. Kommer altsaa den formelle

ligestillethed[1] til den ovenfor gjorte betragtning af vidneudsagnets stærkt fremtrædende retslige moment, ogsaa hvor det aflagdes af andre end dómsuppsøguváttar, saa tro vi os fuldt berettigede til kun at tale om ét slags vitterlighed i den gamle proces, hvad øiensynlig ogsaa stemmer med kildernes egen anskuelse.

Derimod laa det i vitterlighedens begreb, at man ikke kunde tænke paa at faa en dóms kjendelse omstyrtet ved noget slags appel til en høiere ret[2]; det faktum, at domen havde tildømt vedkommende en rettighed, lod sig ligesaa lidt bringe ud af verden som det, at en mand ved en for vidner indgaaet kontrakt havde indrømmet en anden visse rettigheder. Som i enhver vitterlig sag kunde tvist desangaaende blot reises, enten fordi rettighedens indhold var underkastet tvivl, eller fordi den dømte ligeud vægrede sig ved et efterkomme domen. Til den rettergangsmaade, som derved blev at anvende, gaa vi nu over; for at vinde fuld klarhed bliver det imidlertid nødvendigt enkeltvis at gjennemgaa de angjældende lovtexter.[3]

Udgangspunktet danner Gul. kap. 35, der, forsaavidt den her vedkommer os, lyder saaledes: „Hvis en Mand har gods tilgode hos en anden, hvilket vidner vide, da skal han stævne ham hjem til krav og til vidneudsagn, bonde i sit høisæde, men drengkarl til sin arving, med saa kort varsel, som han vil, inden 14 dage i det længste. Nu skal han saa sige, at han skal være hjemme, naar han kommer der. Hele dagen kan bruges til stævne mellem dem, enten han kommer tidlig paa dagen eller senere, i lyse og uden at skjule sig; da skal han der strax lade bære hjemstævningsvidnesbyrd, men derpaa skal han føre vidner til saa meget gods, som han har tilgode hos ham. Men hvis han da ikke vil betale,

[1] Vel at mærke, ikke af vidneudsagn og domskjendelse, men af domskjendelsen og selve den vitterlige, under vidner skirskotne retshandel, eller om man saa vil, ligestilletheden af vidneudsagnet om retshandelen og vidneudsagnet om domskjendelsen.

[2] Naar man har villet anse rettergangen for de tre skiladome, som ført for forskjellige instantser hviler dette ,paa en fuldstændig miskjendelse af den hele fremgangsmaades indre konstruktion.

[3] Jfr. v. Amira p. a. s. p. 234 flg.

da skal han kræve ham og erklære ham skyldig i ran, med mindre han da betaler ham. Nu hvis han svarer: jeg kjender ikke loven, men jeg retter mig efter, hvad thingmændene kalde lov, da maa han stævne ham til things". — Herpaa følge nogle bestemmelser om at skyde fra det ene thing til det andet. — „Men hvis han ikke bød thingmændenes dom for kravet, da bliver han brødig en baug til kongen, men for hin øges hans gods til det dobbelte.[1] Men hvis en mand skyder sin sag til thingmændenes dom, da bringer han dermed sagen til at bortfalde; da skal han paa thinget lede sine vidner, at han har søgt det gods efter loven (osv. om thingsagen)".

Man ser altsaa heraf, at søgsmaalsmaaden i vitterlig sag var væsentlig kortere end i uvitterlig, men at ogsaa den maatte begynde med hjemstævning. Ved det derpaa følgende møde paa indstævntes gaard fremsatte sagsøgeren sin fordring, hvilken i modsætning til kvaða i uvitterlig sag her kaldes k r a f, krav. Saavidt er alt klart; men hvad videre fulgte, er gjenstand for meningsforskjel. Man har nemlig villet forstaa de anførte bestemmelser paa følgende maade: Indstævnte kunde enten svare, at han ikke kjendte loven; i saa fald var hans opførsel ikke ran, naar han henskjød sagen til thingmændenes dom. Eller han kunde simpelt hen svare, at han ikke betalte; i saa fald var hans opførsel ran, og han blev brødig en baug til kongen. Men desuden kunde sagsøgeren selv („hvis en mand skyder sin sag etc.") ved kravet eller umiddelbart ved hjemstævningen skyde sagen til thinget; i saa fald bragte han ogsaa baugen til at falde bort, men for sig selv paaskyndede han sagen, og hvis han ikke var ganske sikker paa sine vidners godhed, kunde han tillige maaske undgaa den fare, at modparten tilbød ed, idet det altid var et forsøg værdt, om ikke thingmændene dog kunde ville tage hans vidner for gode. Hermed, har man sagt, var i princippet den nyere rettergangsmaade med bedømmelse af vidneudsagnenes indre vægt fuldstændig indført, og det stod kun tilbage efterhaanden mere og mere at be-

[1] Med hensyn til den rigtige oversættelse af udtrykket hálfu meir o. lign. jfr. F r i t z n e r under hálfa og v. A m i r a p. a. s. p. 249.

nytte den, indtil den tilsidst blev eneraadende. Men denne opfattelse synes ikke forenelig hverken med lovens ord eller med andre gjældende rettergangsbud. Vistnok er det ofte usikkert, hvilket subjekt der skal underlægges lovtexternes „han“ eller „en mand“; men i det nys anførte stykke synes dog de tilhørende sætninger at vise, at „en mand“ i sætningen: „hvis en mand skyder etc.“ maa gaa paa sagvolderen og ikke paa sagsøgeren. Først siges jo sagvolderen at blive brødig en baug, hvis han ikke bød thingmænds dom for kravet; i den næste sætning er der atter tale om thingmænds dom, men nu for det modsatte tilfælde, at sagen underkastes deres afgjørelse. Det ene rimelige er da, at tage disse to sætninger, som gjensidigt udfyldende hinanden, idet de behandle hver sin mulighed i indstævntes opførsel, først at han ikke skyder til things, og dernæst, at han skyder til things. At det følgende „han“ derimod maa gaa paa sagsøgeren, kan ikke anføres som grund til allerede ved „en mand“ at bytte subjekt; thi intet er almindeligere i de gamle lovtexter, end at „han“ i bisætningen betyder noget andet end i hovedsætningen, og i dette tilfælde maa jo subjektsvexlingen paa et af stederne alligevel indtræde, hvorfor de stilistiske hensyn ikke komme til sin bedste ret, hvorledes man end vil læse sætningen. Maaske kan en indvending mod vor tolkning ogsaa tænkes hentet derfra, at lovstedet allerede ovenfor har talt om det tilfælde, at sagsøgte fæster thingmændenes dom. Men paa hint sted tales der ikke om, hvorledes det gik med bøderne, og selv om man maa indrømme, at kapitlets redaktion ikke er den bedste, men lider af en vis gjentagelse, saa er dette en feil, der langtfra var de gamle lovskrivere fremmed, og som i nærværende tilfælde tillige kan undskyldes med, at koncipisten i kapitlets første del havde forviklet sig ind i bestemmelserne om thingskot, saa at han var nødt til atter at gaa tilbage til det første thing for dog ogsaa at medtage det hyppigste tilfælde, at der herskede enighed og intet thingskot var fornødent. Endelig kan det heller ikke erkjendes, at den bestridte tydning lader sig forene med, hvad vi forøvrigt faa at vide om rettergangsreglerne. At sagen allerede ved hjemstævningen skulde kunne være kommet

saa langt som til thingstævning, er saaledes en umulighed af den grund, at den sagsøgte ved hjemstævningen slet ikke behøvede at svare nogen ting, men havde betænkningstid indtil kravsdagen. Klageren kunde derfor ikke endnu vide, hvorvidt noget søgsmaal overhovedet blev nødvendigt eller ikke. Ligesaa lidt kunde han efterkomme lovens ord, paa thinget at føre sine vidner for, at han lovligen havde søgt sit gods, naar det først skulde være paa thinget, at spørgsmaalet begyndte.

Den os. her vedkommende del af Gul. kap. 35 bør derfor vistnok fortolkes som følger: Enten vægrede indstævnte sig ved kravet ligefrem ved at rette for sig; i saa fald var hans opførsel ran, og han dømtes af thinget saavel til erlæggelse af dobbelt betaling som til en baugs bod til kongen. Eller han undskyldte sig med sin ukyndighed i loven og skjød selv sagen til things; i saa fald svarede han ingen bøder til kongen, hvilket vil sige, at hans opførsel ikke ansaaes som ran og følgelig heller ikke nødte ham til dobbelt betaling. Med andre ord, der gjorde sig her den samme anskuelse gjældende som ved kvaða i ikke vitterlig sag, hvorved den sagvolder, som skjød sagen til dóm, handlede lovligen, den, der simpelt hen svarede nei, handlede ulovligen, og fordringen mod ham ansaaes for vitterlig og bevist.

Heller ikke denne tydning tillader imidlertid at anse samtlige dens dele for oprindelig ret. Det paafalder tværtimod, at der ligger en overraskende klarhed over forskjellen mellem faktum og lov til grund for det svar, der lægges sagvolderen i munden, at han ikke forstod loven. Han indvender intet mod vidnernes fremstilling, men finder dog retsspørgsmaalet tvivlsomt. Nu have vi vistnok ovenfor søgt at vise, at domstolenes virksomhed ikke indskrænkede sig alene til en anerkjendelse af vidnerne, men bestod i at anvende loven paa det foreliggende fald; men vi have ogsaa gjort gjældende, at denne forskjel ingenlunde for de gamle forelaa klar og tydelig skjærpet, og se vi hen til de utallige steder, hvor kilderne ligefrem synes at forudsætte, at det at nyde sine vidner og faa dem anerkjendte, var det samme som at vinde sagen, kunne vi ikke værge os mod det indtryk, at lovanvendelsen i sin praktiske

almindelighed oprindelig kun har indtaget en meget underordnet stilling, og at det var den fremadskridende retsudvikling forbeholdt at hæve den til større selvstændighed. Foreløbig se vi derfor bort fra den i Gul. kap. 35 meddelte tilladelse for sagvolderen at skyde sagen til things, og holde os til det andet tilfælde, at hans vægring ved at betale vitterlig gjæld var ran.

Tilsvarende til det nævnte kapitel i Gul.loven er begyndelsen af Fr. 10—24: „Saa skal man søge vitterligt gods som al gjæld, kræve tre gange, og dog er det nok, at det sker én gang, og erklære ran, hvis der holdes paa det, og stævne ham til things, med mindre hin, som har forsvaret, stævner þrinætting inden fimten. Men hvis de der forliges, er det vel; men ellers stævne sagsøgeren ham thing.“ Paa thinget dømmes skyldneren derpaa til en bod paa tre mark til kongen. Forstaaelsen af dette sted beror især paa, hvad man skal antage, at þrinætting er for noget. Man har villet sætte ordet i forbindelse med Gul.lovens nys anførte bestemmelse om, at sagsøgte kunde undskylde sig med lovukyndighed og skyde sagen til things, og har derfor forklaret þrinætting som et thing med kun tre nætters varsel, for hvilket sagvolderen kunde anlægge liberatorisk søgsmaal. En sammenligning med det tilsvarende kap. 158 i Bjarkøretten viser imidlertid, at her ikke er tale om noget thing; medens nemlig begge steder forøvrigt ere ligelydende, følgelig øste af samme kilde og omhandlende samme spørgsmaal, har sætningen i byloven følgende udvidelse: „— stævne ham thing, med mindre den, som har forsvaret, lægger stævne, þrinætting inden fimten, og hvis de der blive enige, er det vel.“ Her synes det at være klart, at udtrykket at lægge stævne betyder det samme, som Gul. kap. kalder at gjøre stævne til, d. e. at bestemme en dag, da betaling skal ske. At dette ogsaa virkelig er meningen, bestyrkes derved, at hensigten med stævnen siges at være den, at parterne skulde blive enige, hvilket ikke ganske godt kan siges om thinget, der dømte, men saa meget mere om det opgjør, der skede ved betalingen. Utvivlsom bliver denne fortolkning ved en sammenligning med Fr. indl. kap. 15, hvor et „stefnulag“, betalingsstævne, udtrykkelig modsættes thinget

ıg tillige betegnes som en i Thrøndelagen fast institution.[1] For-
taaes Fr. 10—24 i overensstemmelse hermed, findes der i denne ovbog intet sidestykke til Gul.lovens bestemmelse om ukyndighed loven som undskyldningsgrund for ikke stra xat betale. Ogsaa i o andre punkter skiller Fr. 10—24 sig, som man vil se, fra Gul. :ap. 35; dels rammer her den større ransbod paa 3 mark den, ler med uret vægrer sig ved at betale, medens det hist er den nindre (en baug er i Gul. kap. 35 lig 12 øre eller $1\frac{1}{2}$ mark), og lels tales der ikke udtrykkelig noget om, at gjælden fordobledes.

For de oprindelig ikke vitterlige sager, der henimod lovperiolens slutning blev stillet lige med vitterlige, idet forskjellen mellem erfaringsvidner og skirskotningsvidner i formel henseende bortfaldt, beskriver Fr. 10—24 2den del, 1ste led søgsmaalet saaleles, at sagsøgeren skulde „kræve og erklære ran; men hvis han holder paa godset, stævne ham til things". Ved exekutionen udloges derpaa til kongen en ransbaug, hvormed her maa forstaaes en baug paa 3 mark, og til sagsøgeren gjældens dobbelte beløb.

En nyere bestemmelse om det vitterlige søgsmaal indeholder Fr. indl. kap. 15: „Hvis en mand har gods tilgode hos en anden, da kjære han med vidner, kræve af ham, at han lægger stævne (til betaling); men hvis han nægter, da stævne han ham thing.[1]" Ved exekutionen tages ogsaa her dobbelt saa meget.

Endelig mærkes Jerns. kap. 113: „Hvis en mand har gods tilgode hos en anden, som vidner vide, eller som er erkjendt, da skal den, der har at hente gjælden, kræve sit gods med to vidner, hvorsomhelst han træffer den, der har at betale, og gjøre ham halv maaneds stævne; men hvis det ikke betales paa det stævne, da skal sagsøgeren stævne ham thing." Om exekutionen heder det: „Kongens ombudsmand er skyldig at fare til og erhverver derved kongen en baug tilhaande; men hvis han ikke vil fare til, da bringer han derved baugen til at bortfalde."

En anden gjenstand for vitterligt søgsmaal nævner Gul. kap. 70, der handler om arbeidsfolk: „Hvis en bonde ikke vil holde af-

[1] Fr. indl. kap. 15: Ef maðr á skulld at manni, þá kæri hann með váttum, beiði hann stefnulags. En ef hann synjar, þá stefni honum þing.

talen med sin arbeidsmand og viser ham ud af tjenesten, da skal han med to vidner kræve ophold og tilbyde sit arbeide saaledes, som de blev enige om. Hvis nu bonden ikke vil det, da er han brødig 12 øre, men hin have sin løn og erstatning for den kost, som ikke er nydt. Hvis nu arbeidsmanden ikke vil holde aftalen med bonden, da skal han kræve af ham saadant arbeide, som han haandsalede ham, og med vidner tilbyde ham ophold; men hvis han ikke vil, da er han brødig 12 øre." Om det samme siger Fr. 10—10: „Hvis arbeidsmand gaar ud af sin tjeneste, da betale han saa meget gods til den, der leiede ham, som han var fæstet," hvorpaa der videre bestemmes, at der i tilfælde af udeblivende betaling ved den endelige exekution skal tages dobbelt saameget.

Om søgsmaal til gods, der under ens umyndighed af formynderen er bleven afhændet til trediemand, siger Fr. 9—23: „Da skal han sit tage der, hvor han ser det. Men hvis han vil holde paa det, da skirskote han ham ran paa hænde og stævne ham hjem til thingstævning og til thing siden for ranet." Og nedenfor om søgsmaal mod formynderen selv: „Da kræve den umyndige sit gods og erklære ham skyldig i ran", hvorpaa der ved exekutionen udtages saavel den dobbelte fordring som tre mark til kongen.

Var gods taksat, d. e. stillet som sikkerhed for retslig fordring, og eieren ikke desto mindre afhændede det til trediemand, „da", siger Bj. kap. 98, „søge sagsøgeren det gods med krav". Bliver exekutionen nødvendig, skal foruden boden til kongen og gjælden ogsaa udtages dennes beløb endnu engang, „og have det bønderne".[1]

Bestod den forpligtende handling i et under vidner skirskotet delikt, gjøres de samme sætninger gjældende. Om áfang, d. e. ulovlig benyttelse af andens løsøre, heder det i Gul. kap. 92, at det er vel, om den skyldige betaler aafangsbod ved kravet. „Men vil han ikke, øges den til det dobbelte, og kongen tilfalder der en baug." Om landnam, d. e. ulovlig benyttelse af andens jord, siger Gul. kap. 91: „Nu hvis han har vidner til, da skal han stævne ham

[1] Budet findes ligelydende i erkebiskop Sigurds kirkeret, Fr. 3—20.

hjem, — hele dagen kan bruges til stævne, — og søge det landnam som andet vitterligt gods."[1] Videre Fr. 10—1 om selvtægt: „Hvis der bliver taget, da skal hin fare efter, som eier de ting, med vidner og kræve sit. Men hvis han holder paa det og ikke lader det løst, da foreligger der ran", — og Fr. 5—13 om at tilbagefordre af aarmanden, hvad han urettelig havde taget i besiddelse i kongens navn: „Hvis aarmanden ikke vil give slip derpaa, da skulle de kræve godset, og hvis han da ikke lader det løs", sker exekution, hvorved tages dobbelt saameget, som vidnesbyrdene udsagde, „have han sit, men bønderne det, som er mere." Mest betegnende er dog Bj. kap. 44, der handler om voldsomt ran (haandran, fordi gjenstanden tænktes revet ud af den retmæssige besidders haand): „Hvis en mand raner en anden med haandran, og denne skirskoter, da betale hin 3 mærker til kongen og bymændene. Det heder haandran, hvis han tager ham det ud af haanden. Men hvis han nu gaar, da skal han gaa efter ham med husfaste mænd som vidner og erklære ham skyldig ransbod og kongens ret. Men hvis han ikke vil give ham sin eiendomsgjenstand i hænde, da er han brødig andre 3 mark", hvorpaa han bliver at dømme for to gange forøvet ran. — Ogsaa det følgende kapitel indeholder exempel paa, at vægring af at udlevere en ranet gjenstand atter var ran.

Er sagen fra først af ikke vitterlig, men den sagsøgte vægrer sig ved at fæste dóm eller i den senere tid ed, erklærer Gul. kap. 37 ældre red. ham brødig 18 øre til kongen, hvorhos der om exekutionen siges, at man skal „tage af ham 18 øre kongen til haande, men ham (sagsøgeren) dobbelt saameget, som han havde tilgode hos ham." Den yngre redaktion siger om det samme: „Hvis han ikke vil gjøre nogen af delene (betale eller fæste ed), da sander han sig gjælden paa hænde; da skal sagsøgeren skirskote det under vidner og stævne ham til things for ran." De 18 øres bod rettes her til 12 øre, og om exekutionen heder det, at man skal tage dobbelt saa meget af ham, som han havde tilgode

[1] Stedet lyder ordret: og søge det vitterlige gods, som andet landnam, hvilket i grunden giver samme mening, men vel kun er en skrivfeil.

hos ham.“ Tilsvarende hertil er Fr. 10—24—2—2, hvor det forudsættes, at indstævnte har valget mellem at betale og at fæste ed. Sker intet af dette, tages der ved exekutionen dobbelt saameget. Som exempel paa behandlingen af en ved delikt opstaaet ikke vitterlig fordring, kan nævnes Fr. 13—11 om landnam. Der forudsættes her, at forbud var nedlagt, hvorfor den skyldige ved selve overtrædelsen ikke alene forbrød landnams-, men ogsaa ransbod, hvorhos han havde at erstatte den gjorte skade. Vil han nu hverken fæste gods eller ed, skal man ved exekutionen „tage saameget gods, som han er brødig, og endnu ligesaa meget desuden, og have bønderne eden (hafi bœndr eið)“. — Om fordring paa erstatning for tilføiet skade paa kvæg bestemmer ligeledes Fr. 10—24—3, at hvis skyldneren hverken vilde bøde eller fæste ed, skal der ved exekutionen tages dobbelt saameget.

Vi have opført denne række af lovtexter for ved hjælp af den ene at kunne belyse den anden. Som man vil have seet, siger en stor del af dem udtrykkeligt, at vægring ved at betale vitterlig gjæld var ran og bevirkede forbrydelse af en ransbod til kongen. Hvad der imidlertid for en del fordunkler klarheden af den heri begrundede slutning, er den omstændighed, at en anden flerhed af lovstederne slet ikke ved kravet nævner noget om ran og ransbod, men dels derom forholde sig ganske tause, dels først ved exekutionen efter thingsdoms afsigelse lader en ransbod blive indkrævet, ja Jerns. kap. 113, der i dette punkt ikke engang er ganske enestaaende,[1] synes ved at gjøre baugens udredelse til kongen afhængig af den kongelige ombudsmands nærværelse ved exekutionen endog at ville have den betragtet som en sportel uden nogen forbindelse med den dømtes forhold ved kravet. Veies imidlertid hin række af udtrykkelige, af hinanden uafhængige, i forskjellige love og for forskjellige tilfælder afgivne vidnesbyrd, ifølge hvilke det var nægtelsen af ved kravet at rette for sig, der konstituerede ransforbrydelsen og betingede ransboden, og erindres

[1] Gul. kap. 77, Jerns. kap. 94. Jerns. kap. 113: Sóknarmaðr (d. e. kongens ombudsmand) er skylldr at fara til ok oðlast með þvi konungi baug til handa, en ef hann vill eigi fara, þá fellir hann með þvi baug.

paa den anden side den saare hullede og mangelfulde maade, hvorpaa vore lovtexter ere blevne nedskrevne, hvilken kun altfor vel tillader os paa de øvrige steder at forudsætte en skjødesløs affattelse, der først ved den endelige exekution har husket paa den allerede ved kravet forfaldne bod eller endog rent har glemt at omtale den, saa tør det neppe forblive tvivlsomt, at vægring af at betale vitterlig gjæld efter den oldnorske betragtningsmaade var strafbar forbrydelse, var ran. Hine bestemmelser (i Jerns. kap. 113 o. fl.), hvorefter den kongelige ombudsmand ved sin hjælp under exekutionen erhvervede kongen en ransbaug, kan derimod i det mindste oprindelig kun have været ment negativt: hvis han ikke indfandt sig, fik kongen ikke den ham ved kravet forbrudte bod; thi der var ingen tilstede, som kunde opkræve den. Saaledes udtrykkes det ogsaa ligefrem i Gul. kap. 35: Men hvis aarmanden ikke vil fare til, da taber han det, som ligger ved (þá er han af þvi er við liggr).

Den os her vedkommende ransbod var i Gulathingslagen 12 øre, d. e. $1^1/_2$ mark, i Frostathingslagen 3 mark. Begge summer betegnes undertiden med det før pengeudmyntningen opstaaede udtryk baug eller ransbaug. En baug (ring) kunde naturligvis i sig selv være af hvilkensomhelst størrelse; men man har, som det synes, valgt at give dem visse efter mark- og øreberegningen afpassede værdier. For at vægre sig ved som svar paa kvaða enten at fæste gods eller dóm, var det i Gulathingslagen dog sat en bod af 18 øre, som først ved Magnus Erlingssøns ændringer nedsloges til 12 øre.[1]

[1] Gul. kap. 37 og 268. Disse 18 øre opløses atter i 3 gange 6, nemlig 6 for hver af de 3 gange, fordringen blev at udtale ligeoverfor skyldneren. Selv om man heri vil se en antydning af, at straffen ogsaa i andre vægringstilfælde oprindelig har været tre gange sex, rokkes dog herved intet i den hovedsætning, at vægringen var ran; thi dette omfattende begreb har, som det sees, altid indeholdt gradationer, belagte med bøder af forskjellig størrelse. v. Amira vil p. a. s. p. 236 have ranstraffens anvendelse i disse tilfælder anseet som beroende paa en fiktion; man har fingeret, at den ulovlige nægtelse var et ran. Udgangspunktet for denne mening er, at ran oprindelig var en forbrydelse, hvis begreb forudsatte vold, hvilket neppe er rigtigt. Grændsen mellem ran og

Som en forbrydelse, rettet mod private, maatte man vente, at det ved ulovlig vægring i vitterlig sag begaaede ran ikke alene var belagt med ransbod til kongen, men med en lignende ogsaa til den private sagsøger. Herved gjentager sig imidlertid de vanskeligheder, som vi netop ved ransboden have omtalt. Som man vil have seet, sige nemlig Gul. kap. 35 og 92, at vægringen foruden ransbod til kongen tillige bevirkede, at fordringen voxte til til det dobbelte beløb; en række andre steder nævne derimod ogsaa denne udgift først ved exekutionen, og en del omtale den slet ikke. Da det imidlertid vilde stride mod alt, hvad vi kunne erfare om den oldnorske strafferet, at antage, at der for en privat forbrydelse kun erlagdes offentlig bod, og da hine to steder ligefrem bevidne det modsatte, medens de andre i henhold til texternes nys paaklagede affattelsesmaade med god grund kunne sættes ud af betragtning, uden forsaavidt de dog ogsaa tildels lade den sagsøgte tilslut betale dobbelt, saa komme vi her som ovenfor til det resultat, at det sidstnævnte slags lovsteder maa modtage sin udfyldning og forklaring fra dem, der om selve kravet udtale sig bestemt, altsaa for tilfældet fra Gul. kap. 35 og 92. Vor forudsætning er herved følgelig, at denne gjældssummens fordobling kom sagsøgeren tilgode. Da dette baade med bestemthed kan paastaaes grundet i de ældre strafferetsregler selv, og det til ydermere sikkerhed i Gul. kap. 35 og 37 udtrykkeligt siges, samt ogsaa synes at fremskimte gjennem de øvrige steders vage udtryksmaade, vilde tvivl herom neppe være tilladt, hvis ikke nogle steder vakte betænkelighed. Det ene af disse er Fr. 3—20 (Bj. kap. 98), hvor fordoblingssummen ligefrem siges at skulle gaa til bønderne, der dømte og exekverede i sagen. Det andet er Fr. 5—13, hvor nøiagtigt det samme siges. Det tredie er Fr. 13—11, der efter at have omtalt fordoblingen, tilføier de ganske meningsløse ord: ok hafi bœndr eið; thi her foreligger der tydeligvis en skrivfeil for:

tyveri dannes i de os levnede love kun ved forskjellen mellem aabenbar og hemmelig krænkelse af andens ret, og der henføres ligesaa mange forbrydelser, der ikke forudsætte vold, som saadanne, der have denne forudsætning, under ransbenævnelsen.

ok hafi bœndr féit, d. e. den netop nævnte fordoblingssum. Om disse steder er der her ikke andet at sige, end at de i kraft af de ovenanførte grunde maa blive at give en sildig opriudelse og kun maa ansees at betegne en afvigelse fra den oprindelige ret; nedenfor komme vi tilbage til dem.

Den retslige virkning af en fordrings vitterlighed i den oldnorske rettergang kan altsaa efter dette sættes deri, at den gjorde enhver vægring af at opfylde den til ran og lod den skyldige forbryde en bestemt ransbod til kongen og en privat bod af samme størrelse som kravet til sagsøgeren. Gik kravet ud paa udleverelse af en bestemt gjenstand eller fravigelse af en fast eiendom, beregnedes den private bod dog ikke efter dennes værdi, men rettede sig efter størrelsen af den private straffebod, som besidderen allerede havde forbrudt ved sætte sig i uretlig besiddelse deraf eller ved uretlig at forblive i besiddelsen, efter at hans ret var ophørt, altsaa efter omstændighederne efter selvtægtsbodens, landnamseller ransbodens størrelse. Maaden, hvorpaa rettighedshaveren havde at optræde for at tvinge sin modpart til at vælge mellem denne følge og betaling, bestod alene deri, at han stævnede ham til at være hjemme paa en bestemt dag, ifølge Gul. kap. 35 i de første to uger, og at han til fastsat tid indfandt sig med sine vidner og krævede fyldestgjørelse. Dette krav, der i Fr.loven kaldes útbeizla, var det, som enten fremkaldte betaling eller den som ran anseede vægring.

Til betalingens erlæggelse sees som oftest et særskilt møde (stefna) at være bleven fastsat.[1] Da betalingsmidlerne i hine tider endnu vare ufuldkomne nok og ikke alene bestod i veiet guld og myntet sølv, men ogsaa i trælle og kvæg og vistnok tillige i andre

[1] Gul. kap. 35: ef hann vill þat fé á þingi reiða eða gerir hann stefnu til ok lýkr því þar. Fr. indl. kap. 15. Ef maðr á skulld at manni, þá kæri hann með váttum, beiði hann stefnulags. Bj. kap. 158 (Fr. 10—24—1): En svá skall vita fé sœkja sem allar aðrar skuldir — — leggja rán við ef á helldr ok stefna honum þing, nema hinn leggi stefnu er vörn á, þrinætting innan fimtar ok ef þeir sættast þar þá er vel, elligar stefni sœkjandi honum þing.

varer,[1] synes det rimeligt, at man ofte ved betalingens erlæggelse har maattet tilkalde gode mænd, der kunde vurdere, om der blev givet god og lovlig betaling; for en enkelt leilighed siger Gul. kap. 266 dette udtrykkeligt, idet den giver de ved en odelseiendoms opladelse for løsningsmanden tilstedeværende gode mænd den opgave, ikke alene at vurdere jorden (jörð meta), men ogsaa betalingsmidlerne (meta lögeyri). Iøvrigt omtales ikke fremgangsmaaden paa betalingsstævnet nærmere; vi maa dog tænke os, at sagsøgeren har indfundet sig med de vidner, hvorunder modpartens løfte om at betale var bleven skirskotet, og efter deres fremførelse har krævet og erholdt sit tilgodehavende.

I det foregaaende ere vitterlige løsningssager ladte ude af betragtningen. De danne nemlig en klasse for sig, hvis behandling er underkastet særegne vanskeligheder, dels fordi lovenes og navnlig Gul.lovens hidhørende afsnit ere yderst uklart affattede og øiensynlig sammenarbeidede efter flere kilder, dels ogsaa fordi der, som det synes, hos de gamle selv har hersket en vis uklarhed over emnet. Det bliver derfor nødvendigt at fremlægge undersøgelsen i dens fulde bredde.

Nærmest de almindelige vitterlige søgsmaal staa de, der grunde sig paa en kontraktmæssig løsningsret; thi denne blev selvfølgelig at bevise ved skirskotningsvidner. Havdes saadanne ikke, gik sagen over til en uvitterlig og er i den egenskab omhandlet i forrige kapitel. Om løsning af stefnujörð for det tilfælde, at vidner havdes, giver Gul. kap. 276 de greieste bud: „Nu ligger jord til stævne“, heder det her, „da skal han sige ham ud om høsten og gjøre begge dele med én gang (d. e. udsigelse og stævning) og stævne ham til jorden thorsdag i paaskeugen, hvis han vil modtage saadan betaling (við aurum slikum), som vidner vide, at han gav ham (nemlig ved salget); hvis de blive enige derom, da er det vel, at han stævner ham til jorden og til betalings modtagelse (til aura töku). Men hvis han nægter det, da skal han nævne sine vidner, hvor mange penge (hversu miklu aura) hin har i den jord, men da skal han byde ham slig betaling (aura slika), som vidnerne

[1] Gul. kap. 266 og 274.

ave baaret ham vidnesbyrd til; da skal han tage vare paa (veita örð) sin jord, men hin paa betalingen (aurum), da har han løst in jord tilbage efter lov og ret (at skilum ok at lögmáli)." Deraa gaaes der over til det fald, at jorden ved at ligge uden lysning tyve aar er kommen ud af vidners ansvar; i modsætning til den itterlige sag heder det herom: „da skal han værge den jord med óm, den anden skal søge med árofar." Som man heraf vil se, er er ved den vitterlige sag ikke tale om nogen dóm, medens denne trax bliver nævnt, naar den uvitterlige sag omhandles. Fremangsmaaden bestaar derimod af de tre led: 1) udsigelse om høten, 2) stævning, der tillades at ske samtidig med udsigelsen, men gsaa kunde ske senere, og 3) mødet paa jorden thorsdagen i aaskeugen, hvorved gaarden oplodes, løsningssummen erlagdes, og tilfælde af indsigelse skirskotningsvidner paa dens størrelse fremørtes.

Med Gul. kap. 276 bliver at jævnføre Fr. 12—1[1]: „Men hvis

[1] For tilfulde at kunne fremstille min opfattelse af bestemmelserne i Fr. 12—1 og 2 bliver jeg nødt til at gaa noget udenfor de processuelle spørgsmaals grændser. Fr.loven kjender ikke udtrykkene stefnujörð og málajörð; den sidste kalder den forsölujörð, og efter den almindelige fortolkning omtaler den intetsteds den første. Om forsölujörð handler specielt 12—2; men ogsaa 12—1 giver regler for løsning af jord, og en sammenligning mellem begge turde vise, at der umulig begge steder kan være tale om samme slags løsning. 12—2 viser sig ved første øiekast at behandle en kontrakt, der kun i formen var salg af jord med gjenløsning, men i den praktiske økonomi laan mod brugspant i jorden. Der gives saaledes saavel kjøberen som sælgeren ret til at kræve handelen gjort om, d. e. henholdsvis at kræve laanet tilbage mod opgivelse af brugspantet eller at tilbyde tilbagebetaling mod at faa gaarden igjen. Kan debitor paa anfordring ikke betale, lægges der 20 % rente til kapitalen for det følgende aar. Betalingen skal erlægges med iagttagelse af kursforskjellen paa guld og brændt sølv mellem udlaans- og betalingstiden. Er der ingen udsigt for kreditor til at komme til sine penge, kan han lade sig saameget af jorden tilskjøde, som er nødvendigt til at kunne dække gjælden. Skjødningen sker ved vaabentag af thingalmuen. Kontrakten selv betegnes med udtrykket at selja at forsølu, og udlaaneren siges at kjøbe jorden; men at dette kun har hensyn til formen, sees deraf, at forholdet ligesaa ofte og i samme aandedræt betegnes som leie. Kreditor siges at leie jorden, og den udlaante kapital kaldes landsleiga, en betragtning, som ligeledes

den paastaar at have løsning, som har solgt den, da skal han have to mænds vidnesbyrd til af dem, som vare tilstede ved skjødningen. — Men saa skal deres edsformular være, der beedige løsningen, at det kom under kjøb og saa skjødning og saa trygd, at den skulde have løsningsret til jorden, som solgte, og den aftale (þat mál) blev gjort uden svig mod den, som kjøbte. Men hvis sølvet gaar bedre eller daarligere, da løsningen bæres paa jorden, end det gik, da jorden blev kjøbt, da skal man se hen til (hyggja at), hvorledes kursen (auralög) var, da kjøbet skede, og skal denne pengesum (þat fé) gjøres jævngod med den, som da blev vurderet efter kursen (er þá var til auralaga at virða). Men hvis kjøberen har bygget eller bødet paa jorden, da skal der vurderes, i hvilken mon den er bleven bedre, naar løsningen sker, end den var ved salget, og skal han modtage det i slige penge (i slikum fjárlutum), som da gaar.“ Heller ikke her er der noget spor til, at nogen

9—22 ved forsölujörð gjør gjældende. Endelig synes ingen praktisk mulighed at have været for, at jorden ved at ligge uden lysning i 20 aar kunde tabes for sælgeren; man har øiensynlig kun tænkt sig pengene staaende hos skyldneren i ét eller ganske faa aar. Væsentlig forskjellige ere bestemmelserne i 12—1. Her er der ingen tale om nogen ret for kjøberen til at lade handelen gaa om; kun sælgeren siges at kunne løse ind igjen. Nogen rente forekommer ikke. Budet om at tage hensyn til pengekursen gjenfindes derimod ogsaa her; men det siges, vel at mærke, for den i dette kapitel omhandlede kontrakt at være ganske ny ret og endnu uanvendelig paa handler, sluttede før dens antagelse, en indskrænkning, hvortil kap. 2 intet kjender. Noget spor til, at man har vaklet mellem at anse kontrakten for kjøb eller for leie, er der heller ikke og i overensstemmelse hermed siges skjødningen udtrykkelig at være foregaaet ved selve salget, medens kap. 2 først lader den ske senere hen og som en tvangsexekution for gjælden. Endelig omtaler kap. 1 udtrykkelig muligheden af, at løsningsretten ved tyveaarspræskriptionen kunde gaa tabt, og det kan i forbindelse dermed mærkes, at ogsaa Gul.loven kun nævner lysning ved stefnujörð, ikke ved málajörð. Ved at sammenstille denne række af modsætninger tro vi at have godtgjort, at Fr. 12—1 handler om det virkelige salg med forbehold af gjenløsning, ved hvilket det var kjøberens økonomiske hensigt at skaffe sig en jordeiendom (Gul.lovens til stefnu), og at kap. 2, naar den taler om forsölujörð (Gul.lovens til mála) ikke mener den samme kontrakt om jord som kap. 1.

skiladóm er bleven afholdt, og skulle ikke skirskotningsvidnesbyrd ansees i dette fald at have havt en mindre kraft end ellers, kan brugen af dóm heller ikke formodes. Derimod er det af slutningsbestemmelserne om pengenes vurdering klart, at der ved betalingens erlæggelse i fornødent fald maa have været skjønsmænd tilstede, som har kunnet værdsætte betalingsmidlerne.

Et godt exempel paa vitterlig løsningssag giver videre odelssøgsmaal, efterat proceduren for domene har godtgjort løsningsmandens ret. Herom siger Gul. kap. 266: „Nu har løsningsmanden søgt sin jord efter loven, da skal han bære penge (fé) paa jorden ved midfaste den lørdag, da tre uger ere igjen af fasten; han skal lægge de penge paa den sten, hvor ager og eng mødes. Men han skal sige saa: vær du her paa jorden thorsdag i paaskeugen og tag mod slig betaling for jorden (jarðar verð slikt), som mænd vurdere at være lovlig betalingsmiddel (løgeyris). Jeg mon komme med gode mænd, men hav du ligesaa mange imod. De skulle vurdere jorden efter de regler, hvorefter mænd skulle løse sin odel tilbage. Den betaling (þat fé) skal være halvt i guld og sølv, men halvt i indfødte trælle.“ Og paa samme maade heder det i kap. 269 om det tilfælde, at odelssagen var bleven vitterlig ved besidderens undladelse af at møde frem til domene: „Men han skal da fare til jorden den lørdag, da tre uger ere igjen af fasten og bære penge (fé) paa jorden og sige saaledes til den, fra hvem han løser jorden, at han skal være paa den jord thorsdag i paaskeugen og have der gode mænd. Men jeg mon komme der med andre imod for at vurdere (meta) jorden efter loven. Men naar jorden er vurderet, da vil jeg udrede slig betaling (verð), som mænd vurdere. Da skal han fare til jorden thorsdag i paaskeugen med gode mænd; da er det vel, om han kommer der. Men hvis han ikke kommer der, da skulle gode mænd vurdere jorden, men derpaa skal han vise dem betalingen for jorden og lægge den i sin pung og have den tillaans, indtil den henter den, der skal have den.“ Som man vil se, er der heller ikke i disse vidtlyftige og utvivlsomt meget gamle lovbud nævnt et ord om nogen dómssættelse, efter at sagen ved skiladómsbehandlingen var bleven vitterlig.

Løsningsmanden skulde indfinde sig hos besidderen ved midfaste og vise, at han havde den fornødne løsningssum; derpaa skulde han stævne ham til thorsdagen i paaskeugen at oplade ham jorden og modtage betaling. Da udsigelsen allerede var skeet om høsten, inden skiladómsproceduren begyndte, blev den naturligvis ikke efter dennes afslutning fornyet. Hvad vi i Fr. 12—1 derimod kun fandt antydet, træder i de to sidste steder frem med fuld klarhed: dels til jordens, dels til betalingsmidlernes vurdering havde begge parter til mødet i paaskeugen at medbringe gode mænd, som kunde afgive de nødvendige skjøn (meta). Her gjorde sig altsaa samme tankegang gjældende som ved edsaflæggelse; ogsaa ved denne havde begge parter at medbringe hver to gode mænd, der skulde skjønne, om eden var rigtigen aflagt (meta eið). Imidlertid faar man dog det indtryk, at mændenes antal ved odelsskjønnet har været større; noget bestemt tal opgives derimod ikke.

Sammenligner man nu fremgangen i disse sager med de almindelige vitterlige, synes det os ikke at være tvivlsomt, at mødet i paaskeugen, hvorved jorden oplodes for løsningsmanden, svarer til de andre sagers betalingsstævne. Ved det sidste fik sagsøgeren det krævede gods udredet, ved det første løsningsmanden den krævede jord overleveret. Derfor heder det ogsaa, at han fra dette møde af skulde tage vare paa sin jord, ligesom en kreditor fra betalingen af siges at tage vare paa sine penge. Og ligesom vi have antydninger af, at betaling af en fordring paa grund af hine tiders ufuldkomne betalingsmidler har udkrævet skjøn af gode mænd over de i betaling givne varers værd, saa se vi paa mødet i paaskeugen et skjøn blive afgivet over værdien af den indløste eiendom, hvor denne ikke kontraktmæssig var sat i en vis pris. Mellem begge stævner er egentlig kun den forskjel at mærke, at jordens opladelse af hensyn til aarsarbeidet skulde ske paa en bestemt dag om vaaren, hvoraf fulgte, at sagsøgeren i dette fald ikke behøvede at lade sig en mødesdag forelægge af den, der skulde fyldestgjøre ham, men umiddelbart kunde stævne ham til thorsdagen i paaskeugen.

Fremgangen ved opladelsen maa da ligesom paa betalings-

ævnet tænkes saaledes, at løsningsmanden har fremført vidner r lovligen at have ført løsningssagen til ende, saa at han ved nne leilighed kunde kræve jorden overleveret. For det fald, at gen fra først af havde været uvitterlig og først ved behandling r skiladóm havde erholdt vitterlighed, kunde det nu vanskelig lde besidderen ind at gjøre flere indvendinger, og Gul. kap. 266 enker sig derfor ogsaa mødets hele gjerning at bestaa i vurde-ngerne. Men var sagen fra først af vitterlig, altsaa enten kon-raktmæssig løsningssag, hvori skirskotningsvidner havdes, eller delssag, hvori løsningsmandens paastaaede slægtskabsforhold ikke tod til at nægte, vare omstændighederne noget anderledes. I lette fald indskrænkede de forudgaaende processkridt sig til ud-igelsen og stævningen, hvilke begge vistnok foretoges i vidners overvær, og hvorved vidner ligeledes førtes, men ved hvilke det dog overlodes til den sagsøgte selv alene at bedømme sin processuelle stilling og i henhold dertil afgive sit svar. Man naaede saaledes opladelsesmødet, uden at nogen udtalelse eller kjendelse fra sam-mdets side var falden i sagen, og de ved denne leilighed frem-nødte skjønsmænd vare de første virkelig udenforstaaende, der kom til at deltage i fremgangen. Saa vigtige nu løsningssagerne vare i oldtidens liv, vilde det have været underligt, om ikke be-idderen havde grebet leiligheden til at raadføre sig med disse gode mænd, om ogsaa løsningsmandens vidner virkelig vare i fuld orden, og den forsikring, han paa denne maade skaffede sig, var saameget mere værdifuld, som mændene for skjønnets skyld vare opnævnte fra begge sider. Omvendt faldt det mændene, der jo dog vare tilstede og iagttog den indledende vidneførsel, ligesaa naturligt at udtale sig om vidnernes godhed, og selv løsningsman-den kunde det ikke være imod at modtage anerkjendelse af sine vidner ogsaa gjennem deres mund. Det laa derfor saare nært, at skjønsmændene tillige kom til at give sit skjøn over de frem-førte vidner, og at saa undertiden skede, siges udtrykkeligt i Gul. kap. 274. Stedet omhandler det vitterlige tilfælde, at odelsjord er kommen i kvindes besiddelse og bliver indløst af hendes mand-lige slægtninge, hvis odelsret hun ikke bestrider. I den anledning

foreskrives udsigelse om høsten og inden midfaste stævning til jordens opladelse thorsdag i paaskeugen. „Da skulle de fare til jorden, baade de, der skulle løse, og hun, der skal tage mod betalingen (aurum); da skal han (løsningsmanden) lade bære vidnesbyrd, hvorledes han sagde hende ud fra den jord, og hvorledes han stævnte hende og hendes værge; hvis da det er baaret tilfulde, da skulle mænd vurdere (meta) hans vidner og skjønne (meta), om han er kommen til løsningen eller ikke; hvis det befindes rigtigt (metast at fullu), da skulle de vurdere (meta) jorden til fuld værdi, vurdere jorden og se baade udmark og indmark; naar de da have vurderet jorden (jorð metna) da skal han byde betaling (aura), en femtedel mindre, end jorden er vurderet, eller dens værdi er; da skal han udrede det halvt i guld og sølv og halvt i trælle og kvæg; da tage han vare paa sin odel, men hun paa betalingen (aurum)." Her beskrives altsaa forretningen i fuld overensstemmelse med de før anførte steder; den eneste forskjel er den nys forklarede, at mændene tillige siges at meta vidnerne og meta, om han er kommen til løsningen. Men der er fremdeles ikke tale om nogen dóm, og mændene siges hele tiden at „meta", ikke at „dœma". Det er imidlertid klart, at jo sikkrere sædvane det blev at lade skjønsmændene ogsaa bedømme de fremførte vidners lovmæssighed, desto mere maatte forretningen antage skiladomens former, og derfor finde vi da ogsaa, at enkelte lovsteder ligefrem tale om den paa thorsdagen i paaskeugen nedsatte dóm.[1] Maaske har det allerede fra først af været skik, at hver

[1] Gul. kap. 283 og 284. Tolkningen af det sidste sted er bestridt, da dets slutning kunde synes ikke at staa i nogen god sammenhæng med det øvrige. Det heder saa: Nú vill maðr stefnu jörð sina brigða, þá skall hann segja honum fyrir of haust með vátta tvá, hann má bæði senn gera ef hann vill, ok stefna honum til auratöku þorsdag i páskaviku á jörð þá er þeir deila um. Nú koma þeir þar, þá skall hann setja niðr dóm sinn, ok njóta vátta sina hvessu mikla aura hinn á i þeirri jörðu, þá skall hann reiða nema hinum beri vitni til meiri aura, þá skall hann vátta hafa at, er at þeirri stefnu kemr er hann á jörð sina aptr at leysa. Man har vistnok foreslaaet at læse den sætning: þá skall hann osv. i umiddelbar sammenhæng med: Nú koma þeir þar; forudsætningen skulde da være, at kompilator havde havt to texter for sig, hvoraf den ene havde sæt-

f parterne medtog sex skjønsmænd, og at overgangen til en vir-
:elig dóm derved blev saa meget lettere, i andet fald synes det i
et mindste at fremgaa, at sammenblandingen med domen har
ragt dette tal med sig. Men havde man altsaa paa denne maade
ıaet en dómssætning ved opladelsesmødet, maatte dette nødven-
igvis medføre en forrykkelse af den hele procedure i vitterlig
ısningssag, idet hovedvægten nu kom til at hvile paa det sidste
ıd, medens det foregaaende møde, der endte med besidderens
tævning til opladelsesforretningen, tidligere ligesom andre vitterlige
agers krav maa have dannet det afgjørende moment.[1] Nu sank
ette derimod ned til en nøgen stævningsform uden væsentlig for-
kjel fra udsigelsen, med hvilken det paa lovens nedtegnelsestid
oldt paa at falde sammen. Men at det sidste var en forholdsvis
ildig udvikling, og at der tidligere maa have været hensyn, der
ave holdt de to processkridt ud fra hinanden, sees af lovens til-
adende udtryk: „Da skal han sige ham ud om høsten; han maa
;jøre begge dele, om han vil, paa engang;“ eller af dette, hvori
ıy og gammel ret ved første øiekast synes at modsige hinanden:
„Da skulle de sige hende ud fra jorden om høsten og stævne
hende til thorsdag i paaskeugen at modtage slig betaling, som

ningen: þá skall hann — — til meiri aura, den anden: þá skall hann — at leysa, og at han ligesom i kristenretten vilde have den læst ved siden af hinanden som ældre og yngre ret. Men denne læsning synes ikke at tilfredsstille: sætningen vilde komme til at lyde: „Nu komme de der (nemlig til stævnet), da skal han have vidner til, naar det kommer til det stævne, hvor han har sin jord at løse“, hvilket visselig maa medgives at være temmelig usammenhængende. Jeg slutter mig derfor til en anden i forslag bragt læsning: da skal han betale, medmindre der for hin (besidderen) bæres vidnesbyrd til flere penge; da (nemlig: i saa fald) skal han (besidderen) have vidner til, som komme til det stævne, hvor han (løsningsmanden) har sin jord at løse. Kapitlet danner et godt exempel paa den usikkre vaklen mellem stævne og dóm, som Gul.loven i dette emne udviser. Jfr. iøvrigt ogsaa kap. 293, der ligeledes kun taler om det stævne, paa hvilket jorden skulde løses, ikke om nogen dóm.

[1] Den ældgamle regel, at man ved dette foregaaende møde skulde samles der, hvor ager og eng mødes, og at løsningsmanden her skulde lægge pengene paa en sten, viser ogsaa, at det ikke oprindelig har været en blot og bar stævning, som ved denne leilighed skulde udføres.

loven tilsiger, og have stævnt hende i det seneste den lørdag, da tre uger ere igjen af fasten.[1]

Ovenstaaende fremstilling vil have vist, hvorledes vi tro at kunne bringe den orienterende tanke frem af Gul.lovens uklare bestemmelser om vitterlige løsningssager: skiladómsbehandlingen er efterhaanden trængt ind paa et omraade, hvor den oprindelig ikke hørte hjemme. Ved denne tolkning vinde vi at kunne føre ogsaa disse søgsmaal tilbage til de samme grundregler, som ved de andre vitterlige sager gjorde sig gjældende, og vi vinde, hvad der for fortolkeren er hovedsagen, en tilfredsstillende forklaring over vor retskildes usikkerhed. Det er nemlig klart, at en udvikling, der brød med en saa stærk retstanke, som skjelningen mellem dómssager og vitterlige sager i den oldnorske proces var, ikke kunde undlade at bringe en vis forvirring ind i betragtningen af vedkommende punkt[2], og naar kompilator, der øiensynlig har sammenflikket sin med hyppige gjentagelser forsynede fremstilling af løsningssagernes førelse fra forskjellige samlinger, i de ældre blandt disse, f. ex. i de gode gamle bud om odelssøgsmaalene i kap. 266—269, kun fandt skjønsmænd omtalte, medens i andre en fuld dómssætning blev nævnt, saa kan man ikke undre sig over, at hans arbeide kom til at se lidt broget ud. At iøvrigt ogsaa nordenfjelds den samme udvikling har fundet sted, synes at fremgaa af Fr. 12—2, der taler om en dóm for det fald, at besidderen af forsölujörð kræver sine penge tilbage mod at opgive pantet

[1] Gul. kap. 284, 277, 274.

[2] At usikkerheden heller ikke har undladt at virke tilbage paa de ikke vitterlige sager, synes det under behandlingen af disse allerede citerede kap. 285 at antyde. Det tillader i ikke vitterlig løsningssag vidner at blive fremførte fra begge sider for samme dóm, en sammendragning af tredómsbestemmelserne, som vi vistnok alt have lært at kjende ved markeskjælstrætterne, men som i løsningssag neppe vilde være skeet, om ikke den ene og afgjørende dómssætning paa betalingsdagen i vitterlig sag havde givet exemplet. Stedet indbyder endog til den forstaaelse, at det netop er til dette sidste møde, at det henlægger sin dóm, hvad dog ikke udtrykkelig siges. — Ogsaa kap. 277, der ligeledes handler om uvitterlig sag og som ovenfor citeredes, synes, uden at det dog med fuld nødvendighed fremgaar af ordene, at tænke sig sin skiladóm afholdt thorsdag i paaskeugen.

i jorden. At der her ogsaa foreligger et gjældsspørgsmaal, er nemlig kun den halve side af sagen; den anden var, at eieren skulde indløse sin jord.

At paapege, at formerne for vitterlige løsningssager oprindelig i alt væsentligt havde været de samme som for de øvrige vitterlige sager, kun at deres anvendelse maatte ske til bestemte tider, er imidlertid kun halvfuldendt værk; det maa ogsaa vises, at den retslige betragtningsmaade var den samme i begge fald, det er, at vægring ved at opfylde sagsøgerens vitterlige krav ved løsning af jord ligeledes var ran og som saadant hjemfalden thingets straffedom. At ransbegrebet overhovedet ogsaa var anvendeligt paa uretlig besiddelse og benyttelse af fast eiendom, have vi allerede ovenfor seet. Selv uden nærmere tilrettevisning i kilderne turde vi derfor have antaget, at heller ikke den uretlige besidder af løsningsjord undgik at ansees skyldig i denne forbrydelse. Til ydermere sikkerhed siges dette imidlertid i Gul. kap. 268 udtrykkeligt. Den besidder, der ved ikke at fæste dóm ligeoverfor løsningsmandens kvaða har gjort sagen vitterlig skal stævnes til thing for ran og lovløshed og være brødig en 18 øres bod til kongen, og den hele fremgang skildres ganske i samme ordelag som Gul. kap. 37 bruger om gjældssag i lignende stilling. Heller ikke i dette kjernepunkt unddrager altsaa løsningssagerne sig den raadende retsbetragtning.

Vi kaste efter dette et oversigtsblik over det hele vitterlighedsinstituts karakter og ledende grundtanke. Da en vægring af at efterkomme kravet var strafbart og altsaa indeholdt en retsfornægtelse, vil det indsees, at ikke alene det retsstiftende faktum og selve rettighedens tilværelse, men ogsaa dens for det enkelte tilfælde omspurgte indhold, det, som af den sagsøgte kunde fordres opfyldt, ved kravshandlingen ansaaes at være bleven bragt paa det rene; thi først naar fordringen var bleven anerkjendt ret, kunde dens fornægtelse blive strafbar. Ovenfor er imidlertid bleven paavist, hvorledes vidnernes udsagn vistnok gik ud paa at stadfæste en rettigheds tilværelse, men at de i formen ikke afgav nogen kjendelse om, hvad der som følge af denne faktiske retstilstand in concreto skulde ske. Den sidste slutning blev derimod ved skila-

dómsbehandlingen at uddrage af domens formelig udtalte godkjendelse af det retsstiftende faktum og den deraf udspringende retsfølge, og i vitterlige sager at tillægge vidnerne en i formen mere udstrakt virksomhed vilde være at gjøre dem til noget andet og mere end vidner, hvilket lovene ikke give nogen anledning end sige berettigelse til. I vitterlig sag traadte tværtimod sagsøgte selv i dómsmændenes sted: støttende sig til de for ham personlig fremførte skirskotningsvidners faktiske fremstilling af retsforholdet henvendte sagsøgeren sig til sin modparts egen lovsands og retskyndighed. For at en saadan søgsmaalsform imidlertid skulde kunne anvendes og blive et hovedinstitut i retsforfatningen, hvilket de gamle love klart vise her var tilfældet, maatte den nødvendigvis hvile paa den forudsætning, at enhver sagvolder var i besiddelse af den fornødne lovkundskab og retsbevidsthed, eller med andre ord, at rettighedens indhold med saa stor bestemthed fremgik af rettigheden selv, at et ethvert myndigt medlem af samfundet var istand til at drage slutningen. Vidneudsagnet og hvad deraf afledes vare to ting; men det sidste var en ligesaa uvilkaarlig følgesætning af det første, som at døden er en følge af at blive dræbt, og den, der ikke vilde rette sig efter en slutning, som saaledes forudsattes af sig selv at fremstille sig for ham, var retsbryder og skyldig i ran.

Efter dette bliver det da heller ikke vanskeligt at se, hvilken plads Gul.lovens tilladelse for sagvolderen til at undskylde sig med lovukyndighed indtager i retsudviklingen. Den stod jo nemlig i ligefrem modsigelse med grundtanken for det vitterlige søgsmaal, at sagvolderen selv var forpligtet til at være dommer i sagen, og det bliver derfor klart, at naar kilden ikke desto mindre kun fremstiller den nævnte form som en variation i dette søgsmaal, saa kan den alene tilhøre en tid, da grundtanken ikke længere var et sandt udtryk for folkets retsstandpunkt, d. e. da lovene havde erholdt en saa rigelig uddannelse, at ikke en hvilkensomhelst mand, i hvis lod det faldt at være sagsøgt, selv i klarere sager med sikkerhed kunde give sig af med at anvende dem.

Den i det foregaaende udviklede anskuelse af vitterlighedens

arakter og stilling i vort ældre retsliv deles imidlertid ikke af le; i modsætning dertil staar en anden, der gaar ud paa, at vit-ırlighedsprocessen, saaledes som den klarest foreligger for os i ældssagernes behandling, kun var et mellemtrin i retsudviklingen, ȝ at der oprindelig ogsaa i disse sager er bleven brugt en privat ómssættelse. Udgangspunktet for denne mening danner en anden ılkning af lovens bestemmelser om vitterlige løsningssager end en, vi ovenfor have fremsat. Man medgiver nemlig ikke identi-ɜten mellem opladelsesstævnet i paaskeugen og de andre vitter-ge sagers betalingsstævne, men vil lade det første svare til de ıdstes kravssammenkomst. Dernæst tror man at burde forklare ilderne saaledes, at dómssættelsen er den oprindelige og regel-ıæssige fremgangsmaade i disse sager, og da løsningssøgsmaalene, sig selv de mest formelle og tillige vedkommende tidens vig-ıgste eiendomsgjenstand, maa antages bedst at have bevaret de ɜldre former, saa sluttes heraf, at alle vitterlige sager fra først ıf have været den private dóm underkastede, og at de mindre for-nelle blandt dem i tidens løb have ladet den falde, ganske paa ıamme maade som i den historiske tid og ifølge lovenes udtrykke-ıige vidnesbyrd den enkelte skiladóm, der i ikke vitterlige gjælds-sager holdtes til edens paalæggelse, er bleven afløst af en fæ-stelse af ed, foretagen af sagsøgte selv uden dóm. Rigtighe-den af denne slutning finder man bestyrket ved den betragtning, at det dog ikke oprindelig kunde have været den sagsøgte af-skaaret at forsvare sig mod de mod ham fremførte vidnesbyrd, hvorfor en dómssætning maatte til for at bedømme hans indven-dinger, og man har i den sagsøgtes adgang til at føre modvidner villet se en gjenstaaende anvendelse af en saadan forsvarsret; thi vidner mod vidner synes dog at maatte kræve en domstol til deres bedømmelse. Efter domens afskaffelse er der derimod blevet affor-dret den sagsøgte umiddelbar underkastelse i rene og klare sager, medens man i andre mindre sikkre tillod ham at undskylde sig med ukyndighed i loven og at skyde sagen til things.

Vor hovedargumentation mod denne hypothese have vi ned-lagt i den foranstaaende fremstilling. Vi have forsøgt at vise, at

opladelsesstævnet i løsningssag svarer til betalingsstævnet i gjældssag, og at den dómssætning, som der forekommer, er af uægte og sildig oprindelse. Til denne specielle imødegaaelse føie vi følgende almindeligere betragtninger. Det bør neppe forundre i en retsforfatning, hvori skirskotningen af retshandler under gode vidner havde vundet en saa fast og udbredt anvendelse som i den oldnorske, at finde en særegen hurtig procesmaade for notoriske sager tilhørende systemets grundtanker. Det vilde have været mindre forklarligt, om de tilkaldte vidner ikke skulde have havt et saadant praktisk fortrin fremfor erfaringsvidnerne. Skirskotningen havde jo nemlig til hensigt at konstatere et bestemt retsforholds tilværelse og gyldighed; den opreiste strax fra det retsstiftende øieblik af et slags ideelt grændseskjel mellem, hvad der vitterlig var den enes gode ret, og hvad der var den andens, medens erfaringsvidnerne først efter tvistens opstaaen ved domens anerkjendelse af deres evne til at vidne i den sag blev istand til at øve et lignende gjærdehold. Det laa derfor i forholdets egen natur, at den saaledes ved skirskotningen opstukne linie maatte besidde en stærkere retsbeskyttende evne end en anden, som først skulde blive opstukken (ved domens anerkjendelse af vidnerne). Og den eneste forskjel, som herved var tænkbar, naar man ikke vilde gaa saa langt som i den ældste tyske ret og tillade en øieblikkelig exekution uden statens mellemkomst, var den, at forpligte til umiddelbar anerkjendelse og befølgelse af den vitterlige ret, medens man tillodes at reise indvendinger mod den ikke vitterlige. Paa den anden side var dette ikke at berøve den med vitterlig søgsmaal sagsøgte retslig beskyttelse; thi anklagen for retsfornægtelse gik til thinget, og sagsøgte kunde altsaa der fremføre sine grunde for ikke at have rettet sig efter, hvad hans modpart kaldte vitterlig ret, hvilke grunde af thinget blev at antage eller forkaste. Førte han ved kravet modvidner, kunde heller ikke dette give anledning til nogen dómssættelse; thi tog sagsøgeren ikke deres udsagn for godt, maatte hans paastand fremdeles gaa ud paa, at sagsøgte ved sin vægring krænkede den ved hans vidner beviste

vitterlige ret, klagen kom følgelig i saa fald til at lyde paa ran og kunde ikke behandles for en privat dóm.

Men ligesom bevissystemets indre bygning ikke synes at tale for hin menings rigtighed, saaledes tro vi heller ikke, at den historiske udvikling kunde have skabt det processystem, som i vore ældste love træde os imøde, hvis den skulde have havt et forhistorisk udgangspunkt, som det antydede. Tænke vi os nemlig, at oprindelig ogsaa skirskotningsvidnerne blev at føre for en privat dóm, og at det først var ved ikke at rette sig efter domens kjendelse, at sagsøgte gjorde sig skyldig i ran, saa vilde forskjellen mellem skirskotnings- og erfaringsvidnerne strengt have været indskrænket til dette ene, at der til bevis af enkeltstaaende begivenheder krævedes skirskotning, medens der til bevis af retslige tilstande krævedes længere tids erfaring; bortseet fra denne forskjellige konstitutive egenskab vilde derimod deres vidnesbyrds kraft og virksomhed ganske have været den samme. Vi vilde med andre ord før vor retshistories begyndelse befundet os ved et punkt, meget lignende det, hvortil vi først ved det 13de arhundredes lovgivning, der slog erfarings- og skirskotningsvidner sammen, atter naaede hen. Men havde dette været tilfældet, hvorledes da tilfredsstillende forklare det mellemliggende tidsrums strenge og fundamentelle distinktion med hensyn til virkningen af de to slags vidnesbyrd? Vilde ikke en praktisk retsudvikling, som den oldnorske dengang endnu helt igjennem var, have holdt fast ved den opnaaede faktiske lettelse, med hensyn til deres virkning at kunne betragte dem begge som ét og hurtigen have udvidet fællesskabet ogsaa til deres formelle egenskaber? Men istedet derfor se vi vore retskilder drage den bestemteste forskjel mellem erfaring og skirskotning som grundlag for vidnesbyrd og ikke alene med hensyn til den formelle dannelse, men med fuld processuel virkning. Paa den anden side, naar dómsbehandling oprindelig og med samme nødvendighed skulde være bleven brugt i sager med skirskotnings- som med erfaringsvidner, hvilken grund skulde der da have foreligget til at kaste domen i det ene fald og beholde den

den i det andet? Og dog stille de ældste love vitterlige sager, som skirskotningsvidner vide, op ved siden af de sager, der først blev vitterlige ved domens kjendelse. Vilde vel denne modsætning have været mulig, ja have kunnet trænge sig ind i processystemets inderste folder og i de teknisk-juridiske udtryksmaader og forestillinger, hvis domens forbigaaelse i vitterlig sag kun havde været et ufuldkomment stadium i en ufuldendt udvikling, hvis begyndelse og ende ikke kjendte nogen saadan indgribende forskjel? At skiladómen bortfaldt i edssager, staar derimod i forbindelse med en anden og sildigere række af ændringer, fremkaldte ved den offentlige retspleies stigende anseelse og de private domstoles gradvise tilbagetræden fra retslivet.

Fjerde kapitel.

Om sættarstævnet.

Vi have seet, at det ikke alene var retstrætter om uvitterlige kontraktsforhold, der blev at behandle for skiladóm, men at ligesaavel fordringer, udspringende af delikter, der kunde erholde vitterlighed. Fra denne institutions virkekreds var imidlertid udelukket den hele række af straffesager, hvori straffen vedkom det offentlige, altsaa bestod i saavel offentlige som private bøder eller i fredløshed (utlegd). Blandt disse unddrog igjen de, hvori utlegden var uafløselig, sig selvfølgelig ganske de stridende parters selvstændige raadighed, og paa den anden side bevirkede et søgsmaals egenskab af offentlig bødesag, at den private fornærmede ikke ved at lade sin klage uforfulgt tillige kunde bevirke, at kongens søgsmaal til inddrivelse af den offentlige bod bortfaldt. Men derimod var der ved den mellemklasse af forbrydelser, for hvilke straffen var afløselig utlegd, atter fuld plads for den private villies yttringer, idet afløsningen var afhængig af istandbringelsen af et forlig mellem parterne. Inden vi forlade de private retsmidler i oldtidens

samfund, skulle vi derfor ogsaa medtage den institution, som blev anvendt til at fremme forligs afsluttelse.

I sin retterbod, indtagen i Gul. kap. 32 og Fr. 5—46, siger kong Magnus Erlingssøn: „Alle de dome, som man skal sætte om drabsfærd eller om leiermaal med de kvinder, (til opreisning) for hvilke mænd ifølge lovene kunne begaa drab, dem skal man sætte med lov og grid til første betaling. Men den, som bryder lovrigtig dom før betaling eller ved første betaling, han spilder sin grid, og er han fredsbryder. Men første betaling skal fremkomme inden den samme maaned og skal bringes hjem til ham og tilbydes med to vidner. Men den anden eller hans ombudsmand skal tage derimod, med mindre den, der skal modtage, vil gjøre ham indrømmelser (med hensyn til betalingen). Men med hensyn til alle andre sager, hvorfor mænd tilsætte lovlige dome sig imellem, da forbryder den, der bryder dommen, 18 øre til sagsøgeren og holde den som før, men til kongen 15 mark. Men hvis han ikke vil holde domen, skal sysselmanden stævne ham thing og gjøre ham utlæg, med mindre han betaler, som dømt var.“ Stedets sidste del er i en sildigere fri bearbeidelse ogsaa gjengivet i Bj. kap. 104. Man ser imidlertid heraf, at der ved drab og andre forbrydelser, for hvilke fredløshed rammede gjerningsmanden, naar han ikke betalte bøder, brugtes en privat dómssætning, hvorved den bod, der af gjerningsmanden til sagsøgeren skulde udredes, blev vedtagen og betalingsdagene fastsatte. Det er ogsaa klart, at denne art af private dome strengt maa adskilles fra skiladómene. Her var der ingen fordring, som af den ene part paastodes og af den anden benægtedes, og intet retsfaktum, til hvis oplysning vidner skulde fremføres og anerkjendes eller benægtelse paalægges; det gjaldt blot at afgjøre, hvorvidt en gjerningsmand, der vedgik sin gjerning, vilde betale bøder eller valgte at paadrage sig utlegdsdom. I betragtning heraf synes ordet dóm som betegnelse for denne institution ikke at være ganske paa sit rette sted, og da vi ved siden ogsaa finde brugt ordet sættarstefna, ligger det nærmest at antage, at stefna er det oprindelige tekniske udtryk, der, eftersom fremgangsmaaden mere og mere antog dómsformerne,

er blevet fortrængt af den anden benævnelse.[1] Til den fulde forstaaelse af sættarstævnets virksomhed hører imidlertid besvarelsen af to med hinanden nær forbundne, tvivlsomme spørgsmaal, nemlig hvorvidt de i lovene nævnte private bødestørrelser vare ufravigelige straffesatser eller kun lovens anvisning paa passende beløb, og om sagsøgeren paa sin side havde ret til at nægte bøders modtagelse med den følge, at utlegd isteden indtraadte.

Det er navnlig i klargjørelsen af det sidste, at vanskeligheden ligger. De gamle love iagttage nemlig en haardnakket taushed om sagen i dens almindelighed, lige indtil i den her behandlede lovperiodes slutning endelig en retterbod af Haakon Haakonssøn giver en bestemmelse derom. Denne gaar ud paa, at tilbud fra gjerningsmandens side om at betale bøder ikke med hin virkning af sagsøgeren kunde afslaaes, dog vel at mærke med mindre gjerningsmanden allerede én gang før havde gjort sligt værk — mod den nuværende sagsøger eller en anden er ligegyldigt —; thi i saa fald har den fornærmede ret til at gjøre ham utlæg og afslaa bøderne.[2] Ved denne undtagelse lider hovedsætningen, som man vil se, en betydelig indskrænkning, og den karakteriseres desuden tydeligt nok ved den samme indskrænkning som et bud, der blot med forbehold kunde opretholdes og følgelig ikke havde synderlig stærk rod i folkebevidstheden. Paa den anden side maa det be-

[1] I lovene er ordet dómr det almindeligste, saaledes Fr. 6—1: Þeir er i dómum sitja ok sáttmál gera. Bj. kap. 104 kalder stævnet 12 manna dómr, en benævnelse, der uagtet ogsaa passende paa skiladomen synes at have fæstnet sig til et teknisk udtryk for sættardomen. Samme betydning har vel ogsaa ordet nefndarstefna i Bj. kap. 23.

[2] Fr. indl. kap. 6: En ef hann kemr bóðum fyrir sik með fullum vörðzlum, þá er hann friðheilagr, en hinn utlegr er siðan drepr hann. En þó at sá maðr komi i sættir, er of sinn vann á saklausum manni, ok vinnr hann enn slikt verk annat sinni, ok traustir svá fé sinu eða frændum sínum ok kemr hann enn bóðum fyrir sik, þá taki hinn þvi at eins sættir at hann vili er siðar var misgört við, þó at hann (den krænkede) sé friðheilagr við konung, ok bótamaðr þó at hann hefni sín, hvárt sem hinn daur eða lifnar. En öll önnur útbótaverk fari eptir þvi sem áðr er i lögum mælt.

nærkes, at den række af rettebøder, hvori ogsaa denne er optagen, netop har til hensigt at gjenoprette indre orden i riget efter de langvarige borgerkrige, hvis forvildende indflydelse paa folkets sæder sagaerne bringe sørgelige vidnesbyrd om, og som derfor ogsaa kunde antages i dette punkt at have slappet udøvelsen af den ældre ret. Undersøge vi imidlertid denne, saa støde vi paa den bekjendte yttring i Gul. kap. 186, at ingen kan tage bøder mere end 3 gange, uden at hævne sig imellem. Vistnok er dette steds proverbielle karakter altfor udpræget til, at man tør tage det paa ordet; men der ligger dog den utvivlsomme forudsætning til grund, at man ikke var strengt forpligtet til at modtage de tilbudte bøder. Saavel det ældre som det yngre lovsted synes derfor at vidne om en vag ubestemthed i lovreglerne paa dette omraade, og maa det end indrømmes, at andre steder, der kunne anføres som i nogen mon bidragsydende til spørgsmaalets løsning[1], nærmest synes at gaa ud fra den mening, at bøderne, naar de først tilbødes, ogsaa blev at modtage, saa tør man dog neppe paastaa andet og mere, end at dette var den sædelige og sociale opfatning, der i det store flertal af tilfælder befulgtes, men at der bag den alligevel altid laa en juridisk mulighed for at sige nei, hvilken i den praktiske almindelighed var for fjern til, at man tænkte synderlig paa den, men som under særegne omstændigheder ikke desto mindre kunde gjøre sig gjællende. Af saadanne omstændigheder nævner, som vi have seet, Fr.loven den, at gjerningsmanden i det hele taget er en ugjerningsmand, og hint ordsprog i Gul.loven, at den krænkede oftere har været udsat for slem medfart. Tilføies tør dog vistnok ogsaa

[1] F. ex. Gul. kap. 240, der siger, at et forligstilbud i drabssag kommer sent, naar det først sker efter et aars forløb, hvor forudsætningen altsaa er den, at eftermaalsmanden sidder og venter paa tilbud for at modtage det. Videre Fr. 4—22, der udtrykkelig siger, at „hvis han byder bøder, da helliger han sig, enten de tage mod dem eller ikke“, og 4—42, der om saars tilføielse kort og godt fastsætter: „da skal erlægges saarbøder og lægeløn og løgbaug til kongen og være han ilendr“, d. e. have han sin fred. Ligesaa utvivlsomt udtrykker sig Bj. § 44. Herimod staar dog atter Fr. 5—9: ef bœtr eru boðnar með vitni ok vill hinn við taka er hafa á, hvori fremdeles ligger, at han ogsaa kunde sige nei.

gjerningens egen beskaffenhed, idet man f. ex. i drabssag vanskeligere lod sig stille tilfreds med bøder, end hvor kun talen var om saar osv., og i det hele gjælder det vel tillige, at jo længere man tænker sig tilbage i tiden, desto hyppigere gjordes der brug af denne haarde vægring.

Hvad dernæst angaar den i lovene fastsatte størrelse for bøderne, saa følger det af det nys sagte, at den mulighed, der forelaa til endog ganske at nægte deres modtagelse, med saa meget større lethed maatte kunne gjøre sig gjældende som en paastand paa rigeligere bøder, end almindeligt gaves. For drabssagers vedkommende finder en saadan ubestemthed ogsaa sit klare udtryk i lovene selv, idet mandeboden slet ikke opføres med nogen engang for alle fastsat størrelse, men forudsættes at kunne være af snart sagt et hvilketsomhelst beløb. Fr. 6—1 udtaler ogsaa ligefrem sin forargelse over, at de mænd, der sidde i domene og gjøre forlig, ikke ved bodens fastsættelse og fordeling følge sikkre regler, men snakke frem og tilbage, naturligvis for at faa parterne til gjensidig eftergivenhed.[1] Hvad derimod andre misgjerninger angaar, give lovene overalt bestemte bødesatser, der kun derved afændres, at de tildels lyde forskjellig efter den krænkedes stand. Heraf at slutte, at det ikke i regelen ansaaes tilladeligt for sagsøgeren at kræve mere, er vistnok det ene rigtige; men neppe tør man gaa saa langt som til at paastaa, at ikke ogsaa denne sætning under særegne omstændigheder kunde vise sig afmægtig. Den praxis sees nemlig efterhaanden at have uddannet sig, at det ikke ansaaes for nok, at gjerningsmanden betalte boden, men han paalagdes tillige at sværge klageren en saakaldet jafnaðareiðr. Ifølge Bj. kap. 90 skulde denne gaa ud paa, at fornærmeren ikke paa grund af den fornærmedes villighed til at indgaa forlig ansaa ham for mindre mand end sig selv, men at han i lignende fald

[1] Fr. 6—1: Margir vita eigi hvat laga bót er, en þó at vissi, þá vilja nú fáir því una. En Frostaþings bók skiptir lagabót hverjum eptir sinum burð ok metorði en ekki hinum bótum er þeir ofsa og vansa er i dómum sitja ok sáttmál gera.

selv vilde have modtaget saadant forlig og saadanne bøder.[1] Nu er imidlertid intet sikrere, end at der i lovenes straffesatser ikke tales det allermindste om denne ed, og at den altsaa var en ren privat opfindelse og forøgelse i fordringerne fra sagsøgerens side, der efterhaanden dog var naaet op til sædvansmæssig ret; men kunde fordringerne paa denne maade øges, var der ogsaa en mulighed for at gjøre det samme med hensyn til selve boden, og paa forudsætningen om en saadan mulighed er jo tillige eden selv og dens formular udtrykkelig bygget. Iøvrigt bortfaldt jafnaðareden ved Magnus lagabøters landslov, og allerede i Jernsida erklærer denne konge, at en saadan ed, som man har indført i forligsbetingelserne, mere skylder fordringsfuldhed end lov og ret denne sin benyttelse.[2] [3]

Den vaghed, som saaledes maa ansees at have hersket paa det her omhandlede omraade, maatte nødvendigvis have indflydelse paa sættarstævnets virksomhed. Den blev en forligelseskommission, der ved at fire og hale sluttelig naaede saa langt, at den kunde afsige en kjendelse, hvori billigheden vel som oftest faldt sammen med retten, men dog vistnok ogsaa undertiden kjendelig fjernede sig derfra.

[1] Bj. kap. 90: En hvervitna er maðr bœtir manni fullrétti, þá skall hann vinna honum jafnaðareið, at hann mundi slikt sáttmál ok slikar bœtr sér til handa taka af honum, ef hann ætti slikan hluta máls sem hann, ok væri þeir jafnir menn ok vildi hann sátt taka. En ef hann vill ekki þann eið vinna, þá er jafnt útlegr sem aðrir, þó at hann hafi fé bœtt. Jfr. kap. 32.

[2] Jerns. kap. 49.

[3] Se om disse spørgsmaal v. Amira p. a. s. p. 48 flg. og Konrad Maurer i Kritische Vierteljahrschrift, 16de bind p. 83 flg. Begge disse forfattere finde det for den tid, som de skrevne love tilhøre, utvivlsomt, at den krænkede ingen ret havde til at nægte modtagelsen med den virkning, at forbryderen blev utlæg. Derimod mener Maurer mod v. Amira, at den ældre tid har kjendt en saadan ret, og jeg slutter mig forsaavidt ganske til hans udtalelser; thi det er netop levningerne af den ældre tids opfatning, jeg ovenfor har søgt at paavise bag lovens modsatte, en senere periode tilhørende forudsætninger, der endnu kun havde naaet frem til social, men ei til fuld juridisk gyldighed. Se Fr. Brandt, Brudstykker af Forelæsninger over den norske Retshistorie § 53, hvis opfattelse jeg tiltræder.

Med hensyn til stævnets **indretning og fremgangsmaade** er Fr. 10—28 af vigtighed. Den siger nemlig: „Hvor mænd lægge sine hænder sammen, og er der 6 mænd paa hver side, da skal det saaledes holdes, som domen dømte.“[1] Heraf lære vi altsaa, at sættarstævnet ligesom skilardomen bestod af 12 mænd, opnævnte 6 af hver part, og at de stridende for stævnet rakte hinanden haanden til forlig; thi at der her er tale om sættardóm og ikke om skiladóm, sees af de foregaaende kap. 21 og 22, hvor udtrykket at „fæste sine hænder sammen og ere 6 mænd paa begge sider“ bruges i modsætning til skiladomen, der her i egentlig forstand benævnes „domen“. I overensstemmelse hermed kaldes sættarstævnet i Bj. kap. 104 12 manna dómr. Der kan imidlertid spørges, om forliget sluttedes før eller efter domsafsigelsen eller med andre ord, om det gik ud paa at underkaste sig sættarstævnets endnu ukjendte afgjørelse eller kun bestod i en tilkjendegivelse af, at man enedes paa det i dommen forslagsvis opstillede grundlag. Det rigtige er maaske, at nogen bestemt regel herom ikke heller har gjældt; men paa den anden side maa det dog anføres, at Haakon Haakonssøns saga kap. 52 indeholder et klart exempel paa, at forliget gik ud paa at rette sig efter den endnu ikke afgivne dom.[2] I ethvert fald blev den sum, som man saaledes ved-

[1] Paa oldnorsk: Hvar er menn leggja hendr sinar saman, ok eru .vi. menn af hvárstveggja hendi, þá skal allt svá halda sem dómr dœmdi. Man har troet at burde oversætte det sidete led „som om domen dømte“; men det indsees ikke, at dertil foreligger fuld foranledning. Beretningen i Haakon Haakonssøns saga kap. 52 viser, at der ved saadan anledning baade sluttedes forlig og afsagdes dom.

[2] Medens kong Haakon og Skule af Rein 1218 opholdt sig i Oslo, opkom der en aften slagsmaal mellem begges hird. Kongens morbroder Gunnolf hug næsten haanden af en af jarlens bedste mænd ved navn Eilif, og i forbittrelse herover saarede Skule selv den anseede Vegard af Veradal, kongens tro mand. Om forfølgelsen af disse sager beretter nu kap. 52: „Om morgenen, da formesserne vare sungne, gik kongen til Eilif og bød ham bøder for Gunnolf. Eilif svarede vel og tilsagde grid, indtil det viste sig, hvorledes det gik med hans saar. Kongen lod da blæse hirdstævne og bar denne sag (nemlig om hele slagsmaalet), frem der. Der vare helt ulige meninger. Da stod Vegard af Veradal op og for-

tog at betale, vitterlig gjæld, hvilket i Fr. 10—21 udtrykkeligt siges.

Af beretningen i den nævnte saga sees det ogsaa, hvad iøvrigt maa erkjendes at ligge i institutionens hele væsen, at det var en frivillig sag, afhængig af begge parters samstemmige ønske, at sagen blev bragt for en sættardóm. Da den imidlertid i lovene paa flere steder omtales, og som vi have seet, endog havde evne til at uddanne sig en praxis, maa den dog almindeligvis være bleven benyttet. Om dette er skeet i alle de sager, hvori den sagsøgte ved at betale bøder kunde fri sig fra den ellers truende utlegd, kan vistnok ikke sees; men da Haakon Haakonssøns saga endog lader sættardóm blive holdt for et simpelt saar, tilføiet paa kindet, og Gul. kap. 32, foruden udtrykkelig at nævne et par større misgjerninger, ogsaa forudsætter, at domen holdtes i andre sager, saa tør det formodes, at den er bleven brugt i dem alle.

Idet gjerningsmanden saaledes paa sin side lovede at betale bøderne, var det paa den anden klagerens pligt at tilsige ham trygd, d. e. endelig fred og sikkerhed. I modsætning til trygden kaldes den foreløbige fred, der af klageren meddeltes ham ved overenskomsten om en sættardóms afholdelse, grid.[1] Brud paa

talte hirden om den overlast, han sagesløs havde lidt, men sagde dog, at han ikke vilde paatale den, om der blev gjort ham hæderligt forligstilbud. Lendermændene og hirdmændene svarede, at de ingenlunde vilde lade det gaa dermed. Enden blev, at jarlen indlod sagen til gode mænds dom, og disse dømte ham til at betale Vegard bøder og sværge ham ed.“ Her var der altsaa to sager at paatale. I den ene tilbyder kongen paa sin slægtnings vegne bøder, og den fornærmede svarer vel, hvori ligger, at han ikke var nødt til at modtage tilbudet, og tilsiger foreløbig grid; thi bødernes størrelse maatte rette sig efter den skade, som saaret viste sig at ville medføre. I den anden sag erklærer den fornærmede, at han ikke vil gjøre paatale, hvis han modtog godt forligstilbud, hvori ligeledes ligger, at han ikke var nødt til at afstaa fra paatale, om han modtog tilbud. Gjerningsmanden indlader sagen til gode mænds dom (sættardóm), men det er af Vegards ord klart, at han ikke havde været forpligtet til at vedtage disses afgjørelse; idet han imidlertid intet derimod indvender, afsige mændene sin dóm.

[1] Den os bevarede begyndelse til Gul. kap. 320 (det sidste kapitel i hovedafskriften) giver indledningen til den ved trygdens meddelelse brugelige formel.

trygd eller grid var nidingsværk og straffedes med uafløselig utlegd. Fr. 5—9 viser, at saavel den foreløbige som den endelige

Da denne indledning ord til andet stemmer med indledningen til den formel for trygðarmál, der findes optaget i den islandske graagaas, Finssøns udgave, kap. 115, tør det sluttes, at den islandske formel omtrent har været ligelydende med den norske. Men i saa fald er der ingen grund til at tro, at ikke ogsaa formelen for den foreløbige grið (Graagaas kap. 114) har været fælles. Jeg meddeler derfor en oversættelse af begge disse islandske formler, saameget mere, som de give et godt indblik i tidens karakteristiske retssprog. Formelen for grið lyder saaledes: Alle vide hændelserne om uenigheden mellem N. N. og N. N. Men nu ere deres venner komne til og ville forlige dem. Nu giver N. N. N. N. grid til deres sættarstefna, som de have fastsat for sig og sin arving og alle de mænd, som han har at give grid for. Men N. N. tager grid af N. N. sig til haande og sin arving og alle de mænd, som han skal tage grid til haande. Men nu er Gud selv først af dem, han er den bedste, og alle hellige mænd og al helligdom, paven i Rom og patriarken, vor konge og vore biskopper og alle boglærde mænd og alt kristent folk. — — Derpaa skal den mand, der fremsiger gridsformelen, nævne to vidner eller flere til det vidnesbyrd, at denne grid, som nu er nævnt, skal være fuld og fast mellem alle de mænd, som her komme til denne sammenkomst, og saalænge mænd ere her i dette møde, og indtil hver mand kommer hjem til sit hjem, og omend oftere bliver lagt møder i deres sag, da skal dog griden holdes, indtil deres sag har faaet den udgang, som er dem den bedste. Nu holder jorden griden oppe, men himmelen vogter den foroven, og det store hav udenfor, hvilket ligger om alle de lande, som vi have tidende om. Trives den mand intetsteds, som bryder denne grid, som jeg her har nævnt, og binder han sig saa tung en byrde, at han aldrig kommer undan, men det er Gud Herrens vrede og gridsbryders navn. Men alle de mænd have Guds miskund, som holde griden vel, og alle helliges forbønner hos den almægtige Gud til alt, hvad de behøve; være Gud dem huld, som holde griden, men dem gram, som bryde griden. Maatte I have sat griden til eders held! — Formelen for trygd: Sager vare der mellem N. N. og N. N.; men nu ere de forligte og bødede med gods, som de skjønnende skjønnede, og de tællende talte, og domen dømte, og de modtagende modtog og bar derfra med fuldt gods og fremkomne penge, givne i deres haand, der skulde have dem. I skulle være forligte mænd og enige ved drik og ved spise, paa thing og paa folkemøde, ved kirkegang og i kongens hus, og hvorsomhelst mænd komme sammen, da skulle I være saa velforligte, som om dette aldrig var hændet mellem eder. I skulle dele kniv og kjødstykke og alle ting eder imellem som frænder og ikke som fiender. Hvis sager siden opstaa mellem eder, andet end det, som vel er, derfor skal gods bødes, og ikke spydet rødes. Men

fred i tilfælde af drabssag edelig tilsagdes af fire af den dræbtes fædrene- og fire af hans mødrenefrænder, hvilke derved forpligtede sin hele ætt. I andet fald var naturligvis den fornærmedes eget tilsagn tilstrækkeligt, hvad det nævnte lovsted iøvrigt udtrykkeligt tilføier. Brud paa forliget fra gjerningsmandens side medførte ifølge Magnus Erlingssøns retterbod i de særskildte nævnte grovere fald, at utlegden paany indtraadte; i de øvrige blev han brødig en 18 øres bod til modparten og en 15 marks bod til kongen, hvorhos dommen blev at holde som forud. Bj. kap. 104 nævner i modsætning hertil kun den 18 øres bod og lader den ikke tilkomme den private maalsmand alene, men deles halvt mellem denne paa den ene side og kongen og bymændene paa den anden.

den af eder, der bryder gjort forlig, eller dræber mod given trygd, da skal han jages saa vide, som mænd vides at jage ulvene, kristne mænd søge kirker, hedenske mænd blote i tempel, ilden brænder opad, jorden grønnes, græsset gror, søn kalder paa moder, og moder føder søn, mennesker tænde ild, skibet skrider, skjolde blinke, solen skinner, sneen ligger, finnen skrider, furu voxer, falken flyver den foraarslange dag, saa vide som bør staar bent under begge hans vænger, himmelen hvælver sig, verden er bebygget, vinder tuder, vande falde til søen, karle saa korn; han skal fjerne sig fra kirker og kristne mænd, Guds hus og menneskers, fra hvert et hjem uden helvede. Nu holde begge paa samme bog, men der ligger nu det gods paa bogen, som N. N. bøder for sig og sin arving, født eller ufødt, avlet eller ikke avlet, nævnt eller unævnt. N. N. tager trygd, men N. N. giver evindelig trygd, som altid skal holdes, medens der er muld, og mænd leve. Nu ere de N. N. og N. N. forligte og enige, hvor de træffes paa land eller i havneleie, paa skib eller paa ski, paa havet eller paa hestens ryg, skifte sig imellem aarer og øsekar, tofter og tiljer, hvis behov gjøres; ligesaa forligt skal den ene være med den anden som fader med sin søn eller søn med fader i al samfærdsel. Nu lægge de sine hænder sammen N. N. og N. N.; holder trygden efter Kristi villie og alle de mænds, som nu hørte trygdarmaalet; have den Guds huld, som holder trygden, men den hans vrede, som bryder ret trygd; maatte I have sluttet forlig til eders held, men være vi vidner, som tilstede ere. — Som man vil se nævnes kongen i begge formler og i den ene i en forbindelse, der neppe er ganske ung; dette bestyrker antagelsen af formlernes norske oprindelse. Ikke vilde det vel heller være faldet en Islænding ind at bruge en for ham saa fjerntliggende lignelse som den, der indeholdes i verset: finnen skrider, furu voxer.

Magnus lagabøters love have atter Magnus Erlingssøns regel, kun med den sædvanlige nedsættelse i bødesatsen.

Ved Magnus lagabøters lovreform undergik den gjældende ret ogsaa med hensyn til sættardomen væsentlige ændringer. Allerede i begyndelsen af sin regjering drev denne konge igjennem, at private bøder i drabstilfælde ikke længere skulde betales af drabsmandens hele ætt til hele den dræbtes, men kun af drabsmanden selv til den nærmeste arving. Den vanskelige fordeling af det udredede gods mellem slægtningerne, hvilken hidtil, som Fr. 6—1 viser, ofte havde faldt sættardómsmændene saa surt at udføre, faldt derved bort, og det var maaske af hensyn til denne lettelse, at der tillige bestemtes, at dómsmændenes antal skulde nedsættes til sex. Deres adgang til ganske efter sagens omstændigheder at vælge den passende bødesum udtales ved denne leilighed udtrykkeligt, og alle hensyn til de gamle saktal afskaffes.[1] Da det desuden, som allerede udhævet i slutningen af Haakon Haakonssøns regjering var bleven fastsat, at sagsøgeren i regelen var nødt til at give drabsmanden fred, naar han bød fulde bøder for sig, var domens stilling i virkeligheden bleven en anden: fra en forligsret var den bleven en uafhængig domstol. Efter disse forberedelser kunde derfor ved landsloven endelig det sidste skridt gjøres, der helt skulde bringe institutionen ind under tidens theorier om den dømmende magt: retten til at udnævne dómsmændene, der endnu i Jernsida siges at tilkomme parterne, fratoges nu disse og henlagdes til den kongelige embedsmand, den retsstyrende lagmand.[2] Samtidig traadte domen ogsaa i en nærmere forbindelse med thinget og synes at være bleven holdt umiddelbart efter og i flugt med dette. Allerede i Jernsida findes der antydninger hertil, og i landsloven siges den udtrykkeligt at dømme paa thinget.[3]

[1] Jerns. kap. 42, der udtrykkelig betegnes som en under Magnus vedtagen retterbod: En af fé veganda dœmi .vi. skilrikir menn, lögliga tilnefndir, slika gerð eptir lagaskilorði sem þeir sjá rettligast fyrir guði ok málavextir eru til, erfingjum hins dauða einum. En allar aðrar frændbœtr ok saktal skal falla niðr.

[2] Jerns. kap. 38 jævnført med landsl. 4—5 o. m. fl.

[3] Jerns. kap. 38, 47 i. f.; landsl. 4—17.

At den dog fremdeles ogsaa kunde sættes, uden at noget thing holdtes, sees af landsl. 4—20, der tillader lagmanden at kalde parterne til sig, og paa dette stævne opnævne mændene. Det samme sted viser, at domen endnu ligesom efter Magnus Erlingssøns retterbod i sin kjendelse fastsatte terminen for bødernes betaling (salastefnur). Ogsaa deri viser endelig institutionens historiske sammenhæng med sættarstævnet sig, at det ikke lykkedes at gjøre den nye bestemmelse om sex mænd til sikker retspraxis. Paa mange steder synes man at have holdt fast ved det gamle tolvtal, og de forskjellige haandskrifter af lands- og byloven nævne om hverandre og uden nogensomhelst regelbundethed snart 6 mænd, snart 12 mænd; den store forordning af 1280 kræver 12 mænd ved større forbrydelser.

Femte kapitel.

Om thingorganisationen.

Vi forlade hermed de private retsmidler, der stod til de gamle Nordmænds raadighed og gaa over til de rettergangsregler, man havde at benytte, naar hine vare utilstrækkelige, og man altsaa maatte ty til statens hjælp og afgjørende bistand, ydet gjennem dens organ, den offentlige thingforsamling. Førend vi imidlertid begynde skildringen af de herved brugelige søgsmaalsformer, maa et forsøg gjøres paa at fortolke de yderst magre efterretninger, der ere os overleverede om thingforfatningen og de enkelte thinges organisation.

Gul. kap. 266 skiller blandt thingene bestemt mellem tre arter; delingsgrunden er det distrikts størrelse, for hvilket de ere sammenkaldte, og de betegnes derfor henholdsvis som herreds-

eller fjerdingsthing[1], fylkesthing og det for hele lagdømmet fælles lagthing paa Gulen. I Throndhjem var herredsinddelingen oprindelig ikke kjendt,[2] og Fr. 10—30 sætter følgelig fylket som den engeste thingkreds; men foruden fylkesthing opregnes to fylkers thing, fire fylkers thing og otte fylkers thing, ved hvilket sidste forstaaes lagdømmets fælles lagthing paa Frosten eller Ørethinget i Nidaros. Endelig sees af det lille opbevarede brudstykke af Eidsivathingsloven[3], at thingkredsene paa Oplandene vare trediedels- eller halvfylker, fylker og tre fylker. Til thingene for den engeste kreds, herredsthing i Gulathingslagen, fylkesthing i Thrøndelagen, sigte begge love paa de fleste steder, hvor thing nævnes; men deres organisation skildres intetsteds. Lagthingene blive derimod kun sjelden gjenstand for omtale, men denne er til gjengjæld

[1] At fjerdingen vestenfjelds faldt sammen med herredet, sees netop af dette samme kapitel, idet det kalder thinget fjerdingsthing, men strax nedenfor befaler den, der ikke er tilfreds med sagens behandling paa fjerdingsthinget, at skirskote denne under „utheraðrs menn", d. e. mænd fra et andet herred, en bestemmelse, der alene kan forklares ved den forudsætning, at alle tilstedeværende mænd fra fra hjemherredet havde deltaget i thingforhandlingerne og altsaa ikke kunde kaldes til vidner paa disse.

[2] Fr.loven bruger vistnok paa flere steder ordet herred; men for det egentlige Throndhjems vedkommende staar det enten for at betegne landet i modsætning til byen eller i samme betydning som fylke; se f. ex. 4—56 og 10—32.

[3] Norges gamle love 2det bind p. 523. At det er et brudstykke af Eidsivathings- og ei af Borgarthingsretten, som her er os bevaret, fremgaar af en sammenligning med kristenretterne. Af disse sees nemlig, at der i Borgarthingslagen havdes to fylkeskirker i hvert fylke, under dem herredskirker og endelig høgendeskirker, og i Eidsivathingslagen þriðjungs- (trediedelsfylkes-) kirker, der ogsaa kaldes hovedkirker og herredskirker, samt høgendeskirker. Det er heraf klart, at de regelmæssige sognekirker i Viken ikke kunne have været kirker for et trediedelsfylke, med andre ord, at herrederne der ikke kunne have været saa store som trediedelen af et fylke, medens herrederne paa Oplandene netop have faldt sammen med trediedelsfylket. Og af det nævnte brudstykke sees trediedelsfylket at have været den mindste inddeling, vedkommende lovbog har kjendt, og denne kan altsaa blot have været Eidsivathingets. Se Borg. kr. I. kap. 8, 10 og 12; II. kap. 16, 17 og 19; III. kap. 11, 12 og 14; Eid. kr. I. kap. 32—35, 39 og 40; II. kap. 28 og 32. Se ogsaa K. Maurer: Die Bekehrung des norwegischen Stammes, 2den del, p. 444, note 5.

nget udførligere. De øvrige thinge endelig, de vestenfjeldske fylesthing og de nordenfjeldske to og fire fylkers thing blive ligea sjelden som flygtigt nævnte. Vi ville tage dem alle for os og a nedenfra opad.

Blandt de for de engeste thingforsamlinger oplynde lovsteder støde vi først paa Gul. kap. 131, der udtryklig udtaler, at den skal sammenkalde thing, som tror at høve thing[1], og til denne sætning henholder sig en række ldre bud, der alle forudsætte, at den, der stævnede sin modurt til things, tillige maatte sørge for, at thinget blev sammenldt.[2] Heraf følger strax, at hvis der overhovedet holdtes visse gelmæssige, til bestemte tider gjenvendende thinge, disse i etert fald ikke kunne have været hyppige, da extraordinære møder ers vilde have været overflødige. Sammenkaldelsen skede ved ælp af budstikke, der blev befordret fra den ene gaard til n næste og under bødestraf ikke maatte „fældes“ d. e. blive ggende uden af gaardens folk at føres videre. Om dens udsenlse bruges udtrykket „skera þingsboð“,[3] idet kjævlen fik en forjellig form, eftersom anledningen var en simpel retstvist eller en aklage for blodig misgjerning; i sidste fald blev den skaaret i rm af en pil (ør). I byerne skede sammenkaldelsen derved, at man envendte sig til retstjeneren (kallari), der ved at blæse i horn aldte borgerne til mødestedet (derfor: krefja horns). Hver thingreds sees at have havt sin bestemte thingplads; men undtagelsesris kunde man dog samles paa et for leiligheden valgt sted.[4] Herhen havde med ganske enkelte undtagelser[5] enhver husfast bonde, il hvis gaard budstikken kom, til opgiven tid at begive sig. For

[1] Gul. kap. 131: Nú skall hverr þingi ráða, er þings þykkist þurfa.

[2] F. ex. Gul. kap. 35, der gjentager bestemmelsen fra kap. 131, og Fr. 10—3, der forudsætter, at thingdagen ikke var forud bekjendt.

[3] Gul. kap. 161.

[4] Gul. kap. 79, 151; Fr. 10—11.

[5] Undtagne vare de saakaldte einvirkjar, d. e. mænd, der forrettede hele sit gaardsarbeide selv uden større hjælp end en femtenaars karls. Ligeledes var enke og vanfør bonde fritagen. Men undtagelsen gjaldt for en einvirki ikke thing, sammenkaldt i anledning af drab, Gul. kap. 131.

at danne fuldtalligt thing synes i regelen en fjerdedel af thingalmuen at maatte have været tilstede[1]; at man ikke kunde kræve en større forsamling, havde navnlig vestenfjelds sin tvingende grund i herredets vidde. Paa den sædvanlige thingplads tør det vistnok antages, at der altid fandtes en egen indgjærdet thingvold[2]; men naar thinget afholdtes andetsteds, kan det ikke formodes, at nogen særegen eller helligende indhasling har fundet sted, da en saadan intetsteds omtales.

Spor af, at der paa bygdethingene er bleven gjort et særskilt udvalg af gode mænd til sagens paadømmelse i lighed med lagthingenes lagret, findes ei, hvilket tør antages som et sikkert vidnesbyrd om, at et saadant ikke har været i brug; thi at en hel og tilmed meget praktisk institution ganske skulde lades uomtalt, ikke alene i én, men i samtlige retskilder, vilde dog have været for besynderligt. Den 12 mænds dóm, der fra Magnus lagabøters tid af saa hyppig forekommer i forbindelse med thinget, og som man har troet at burde anse som efterkommer af en gammel lagret ved bygdethingene[3], tro vi i forrige kapitel at have paavist at være af en anden oprindelse.

Derimod er der maaske grund til at antage, at der ved siden af de thingforsamlinger, der sammenkaldtes til ubestemte tider, eftersom man behøvede dem, ogsaa er bleven holdt to regelmæssige thingmøder. Hermed sigtes ikke til de administrative mandtals- og vaabenthing, hvis afholdelsesdag fastsattes af de kongelige ombudsmænd[4], men som først sent kom i berørelse med rettergangen; derimod tænke vi paa de thinge, som ifølge Magnus lagabøters landslov holdtes ved midfaste og i august før og efter lagthingets afholdelse.[5] Det siges vistnok intetsteds, at disse thinge ogsaa tidligere ere blevne afholdte; men da hensigten med vaarthinget efter den nye lov var, at nævndemændene til lagthinget

[1] Gul. kap. 151.

[2] Se Gul. kap. 240, hvor der er tale om at raabe tvært over thingringen.

[3] Fr. Brandt i Langes tidsskrift 5te bind p. 105.

[4] Gul. kap. 309; Fr. 7—8; jfr. Gul. kap. 296.

[5] Landsl. 1—1 og 7. Se ogsaa Fr. Brandt p. a. s. p. 102.

er skulde opnævnes, og en saadan opnævnelse ogsaa forhen fandt
ted, da videre hensigten med høstthinget var, at de paa lagthinget
fsagte domme og fattede beslutninger der skulde forkyndes, og dette
geledes forhen maa være skeet, tør det maaske med temmelig
ikkerhed antages, at ogsaa i den ældre tid thing i disse anled-
inger ere blevne sammenkaldte. Dette bestyrkes ogsaa ved den
jendsgjerning, at Island fra althingets oprettelse indførte den
amme ordning. For disse regelmæssige thinge har man formo-
entlig tillige passet paa at faa indbragt de private tvistigheder
g klager, som til den tid kunde gjøres modne til paakjendelse.
)et synes nemlig af vore kilder at fremgaa, at forpligtelsen til at
emmøde til things ikke altid faldt bønderne behagelig. Der
ıaatte sættes bestemte bøder for udeblivelse, og for at afskjære
dgangen til altfor mange undskyldninger paalagdes det dem endog
t begive sig paa veien, selv om de boede saa langt borte fra
tedet for thingets afholdelse, at de ikke med rimelighed kunde
ente at komme tidsnok; de skulde gaa, heder det, indtil de mødte
len øvrige almue paa tilbageveien.[1] I Fr. 5—12 tillades det be-
egnende nok at sidde hjemme, naar indkaldelsen led af formelle
ıangler, f. ex. naar der var bleven sendt om en pil som bud-
tikke til samling af et almindeligt thing. Herhen hører ogsaa et
dtryk i Gul. kap. 35, der siger, at klageren skal stævne sin mod-
ıart til things inden 5 nætter i det korteste og 5 fimter i det
ængste, „hvis han ved, naar thing skal være; men ved han det
ikke, faar han bie, indtil han ved det“. At der herved ikke gjøres
nogen indskrænkning i den enhver tilkommende ret til at sammen-
kalde thinget, er klart; thi umiddelbart efter heder det, at den,
som behøver, skal samle thing, „hvis han vil det“. Men netop det
sidste lille betegnende tillæg viser, at man i almindelighed, naar
sagen ikke var saameget større, kviede sig ved at uleilige bygdens
folk med thingberammelser, og heller valgte at bie, indtil et af de
ovennævnte regelmæssige thinge eller et andet i en anden anled-
ning alligevel afholdtes. I overensstemmelse hermed heder det
a ogsaa i Eid. kr. I. kap. 30, at vidner i en vis art sager skulle

[1] Gul. kap. 131.

føres paa thinget, hvad enten de paagjældende selv „gjøre det (thinget) eller en anden mand“. Af beslægtede grunde er det vel ogsaa, at Fr. indl. kap. 23 lader den gamle forskjel mellem dømmende og administrative thinge forsaavidt falde, som den tillader almindelige søgsmaals anlæg ogsaa paa skibredethinget, hvor tidligere kun ledingsanliggender vare blevne drøftede. Endelig er det muligt, at man ogsaa udenfor de to regelmæssige thinge høst og vaar har havt endnu et par faste thingtider. I det mindste nævner en saga thinget i gangdagene (ugen før Kristi himmelfart) paa en maade, der indbyder til den antagelse, at det var et regelmæssigt gjenvendende.[1]

Organisationen af melleminstantserne, Gulathingslagens fylkesthing og Frostathingslagens to og fire fylkers thing, er det endnu vanskeligere at danne sig en bestemt mening om, idet enhver nærmere antydning mangler. Da de repræsenterede flere thingkredse, har man antaget, at de aldrig af en enkelt privatmand kunde sammenkaldes, men kun gjennem de offentlige ombudsmænd, lendermænd og aarmænd. Dette har vel ogsaa været det regelmæssige; men de bekjendte bud i Fr. 4—50 o. flg. om opstand mod konge, jarl og lendermand vise dog, at det ogsaa stod i bøndernes egen magt under straffetrudsel for udeblivelse at foretage lovlig anerkjendte sammenkaldelser af flere fylkers mænd. At disse thinge ligesom fylkesthingene dannedes uden opnævnelse, men at den hele almue mødte frem, og at der i det hele taget har gjældt de samme forbud mod at udeblive fra dem som fra hine, synes at være det sandsynligste, da man dog vel i modsat fald i lovene havde fundet visse regler for opnævnelsen. Heller ikke er der mere end ved bygdethingene grund til at antage noget slags udvalg af thingmændene til sagernes paadømmelse.

Tilbage staa altsaa rigets store dømmende forsamlinger, lagthingene. Af disse fandtes der indtil lovreformen under Magnus lagabøter fire, hvoraf det vestlige, Gulathing, og det nordlige, Frostathing, i vore kilder findes nærmere omtalte, medens mangelen paa lovbøger fra det søndenfjeldske indskrænker vort kjend-

[1] Snorre, Sigurds, Eysteins og Inges saga kap. 7.

skab til de to sydlige, Eidsivathing og Borgarthing, til hvad vi kunne formode eller i historiske beretninger se antydet.

Eidsivathinget nævnes iøvrigt tidligst af dem alle: i det 9de aarhundredes første halvdel skal Eidsævislagen være „sat" af Halvdan svarte, der dengang herskede over den sydøstlige del af landet; vi erfare dog intet om thingets organisation.[1] Hundrede aar senere faa vi derimod enkelte mærkelige oplysninger om Gulathing i anledning af en retsstrid, som Islænderen Egil Skallagrimssøn førte i Erik blodøxes tid.[2] Thinget var dengang endnu kun fælles for de tre fylker Hørdaland, Sogn og Fjordene[3]; der tales ikke om, at kun opnævnte mænd fra hvert fylke indfandt sig, hvorimod det udtrykkeligt siges, at lendermændene valgte de mænd, der skulde sidde i domen, og at disses antal var tre tylvter. Domen sad paa en egen, med vébønd, d. e. hellige baand, indhaslet plads. Den næste efterretning er den, at kong Haakon den gode (935—961) „satte" Gulathingslagen og Frostathingslagen, uden at dette udtryk dog sædvanligvis nærmere forklares,[4] og endelig heder det om Olaf den hellige, at han under

[1] Snorre, Haakon den godes saga, kap. 11.

[2] Egils saga, kap. 57.

[3] Dette siges egentlig ikke udtrykkelig, men antydes ganske umiskjendelig ved beskrivelsen af lagrettens sammensætning.

[4] Vi anføre her de forskjellige sagaers udtryk saavel om Haakon som om Olaf den hellige: Snorre, Haakon den godes saga, kap. 11: Hann setti Gulaþingslög með ráði þorleifs spaka, ok hann setti Frostaþingslög með ráði Sigurðar jarls ok annarra þrœnda, þeirra er vitrastir váru, en Heiðsævislög hafði sett Hálfdan svarti, sem fyrr er ritat. Den større Olaf den helliges saga, kap. 10: Hákon konungr lagði mikinn hug á lagasetning i Noregi; hann setti Gulaþingslög ok Frostaþingslög ok Heiðsævislög fyrst at upphafi, en áðr höfðu sér hverir fylkismenn lög. Fagrskinna kap. 29: Hann setti lög um allan Noreg með ráði þorleifs ens spaka ok annarra vitra manna, ok af þeim lögum nýtti hinn helgi Ólafr konungr mestan hlut. Ágrip kap. 5: Hann setti Gulaþingslög eptir raðágerð þorleifs spaka, er verit hafði forðum. Den legendariske Olaf den helliges saga kap. 31: Ólafr setti lög þau er heita Sefsløg; þau standa siðan um Upplönd ok um Vikina austr; þrenn ero lög i Noregi, Frostaþings, ok þau lög er Hákon Aðalsteins fóstri lét setja, er Gulatþingslög heita. Snorre, Olaf den helliges saga kap. 120: Þá stefndi Ólafr konungr þing fjölment i þeim stað, sem

et ophold paa Romerike „stævnede et talrigt thing paa det sted, hvor Eidsævisthing siden er bleven holdt; da satte han i loven, at dette thing skulde Oplændingerne søge, og at Eidsævislagen skulde gjælde over alle fylker paa Oplandene og saa vide andensteds, som den siden har gjældt".

Senere høre vi intet synderligt, førend vi i de os opbevarede retsbøger støde paa mere i det enkelte gaaende bestemmelser, hvoraf de tidligste findes i den ældre redaktion af Gul. kap. 3. Ifølge denne afholdtes Gulathing én gang om aaret, thorsdag efter paaske og de følgende dage. Til denne tid skulde et bestemt antal bønder fra de til thingkredsen hørende fylker under straf af bøder have indfundet sig, nemlig fra Hørdaland 102 mænd, fra Rogaland ligesaa mange, fra Fjordene 80, fra Sogn 64, fra Agder 27 samt fra Søndmøre saa mange, som vilde; altsaa, bortseet fra Søndmøringerne, 375 mænd. Ligeledes skulde samtlige i disse fylker boende lendermænd være tilstede. Bønderne siges at være opnævnte, men ikke udtrykkeligt af hvem; der kan dog ingen tvivl være om, at det allerede dengang som senere skede af lendermændene og aarmændene. Nævndemændene fik paa hele reisen frem og tilbage fri underholdning, hvilken ved afreisen in natura udrededes af de hjemmesiddende. Spørges der nu, hvad hensigten med denne opnævnelse egentlig var, kunde man med nutidens forhold for øie være tilbøielig til at mene, at man vilde sikkre sig mod, at ikke det ene fylke sendte flere repræsentanter og derved fik større indflydelse, end dets betydenhed i sammenligning med de øvrige tilstedede. Lige overfor det thingstedet omgivende hered kan dette hensyn maaske ogsaa i en vis grad have gjort sig

síðan hefir verit Heiðsævisþing. Setti hann þá þat i lögum, at til þess þings skyldi sœkja Upplendingar, ok Heiðsævislög skyldu ganga um öll fylki á Upplöndum, ok svá víða annarstaðar, sem síðan hafa þau gengit. Endelig lader Snorre, Magnus den godes saga kap. 16, landets bønder i almindelighed klage: hvat mun konungr þessi fyrir ætla, er hann brýtr lög á oss, þau er setti Hákon konungr hinn góði? Og da saa Sogningerne gjøre forberedelser til opstand, siger Sighvat skald i fritalenhedsviserne: Þjóð hélt fast á fóstra fjölbliðs lögum síðan, enn eru af því minni, Aðalsteins, búendr seinir.

gjældende, men betænker man den uleilighed, en saadan reise for de fleste thingmænd maatte medføre, og at der heller ikke synes at have hersket nogen overdreven lyst til at begive sig til heredsthinget, sees der hen til den bestemte straf, der var sat for udeblivelse, og til den for hine tider ikke mindre betegnende omstændighed, at thingmændene fik fri reise, idet man, som det etsteds antydes, fandt, at de selv havde ydet tilstrækkeligt ved at paatage sig færden[1], og tages endelig ogsaa i betragtning, at Søndmøre kunde sende saa mange, som vilde reise, hvilket ikke røber nogen frygt for, at der skulde komme for mange, men meget mere en eftergivenhed for bøndernes ulyst til at drage af gaarde, saa tør det rigtige tilslut blive, at man med hine nøiagtige talbestemmelser for opnævnelsen har villet sikkre sig, at de forskjellige fylker virkelig med et passende antal lod sig repræsentere. At Søndmøre danner en undtagelse, kan kun forklares saaledes, at dette fylke først i en senere tid er blevet indlemmet i Gulathingets kreds, og at man derfor har troet ikke strax at kunne fordre et bestemt større antal derfra. Undtagelsen bør dog ikke gjøres større end nødvendig. Derfor maa det vistnok antages, at ogsaa her en reiseunderholdning er bleven ydet af de hjemmesiddende. Sammenligner man imidlertid uden hensyn til denne uregelmæssighed den nys beskrevne ordning med den, der af Eigla fremgaar at have gjældt under Erik blodøxe, sees det, at thingkredsen siden den tid havde faaet en betydelig udvidelse, idet nu samtlige kystlandskaber fra Ryggjarbit til Stad gik ind derunder.

Disse Gul.lovens bestemmelser stod ved magt, indtil Magnus Erlingssøn uden at rokke de vigtigste sætninger i enkelthederne indførte nogle ændringer. Det siges nu udtrykkelig, at det var lendermænd, aarmænd og sysselmænd, som skulde opnævne thingmændene, og dernæst indskrænkes disses antal til 248, nemlig fra Hørdaland 60, ligesaa mange fra Rogaland, 52 fra Fjordene, 40 fra Sogn, 20 fra Agder og 16 fra Søndmøre, der altsaa nu tabte sin begunstigelse. Endelig bestemmes det, at endel

[1] Fr. 1—1: Sá er fara skal hann skal ekki sins tilleggja nema fór sina.

lendermænd for politiopsigtens skyld skulde blive tilbage i bygderne uden at drage til things, hvorhos tiden for mødet udsattes fra ugen efter paaske til Petersmesse aften, den 28de juni.

I disse bestemmelser nævnes derimod ikke et ord om noget særskilt udvalg blandt thingalmuen. At et saadant dog fremdeles er bleven benyttet, sees af Gul. kap. 266, hvor lagretten nævnes i stedet for det videre begreb thinget; ved lagretten forstodes nemlig, hvad navnlig fremgaar af landsl. 1—3, netop det samme udvalg, som i Eigla kaldes domen. Da denne ifølge hin saga talte tre tylvter mænd, tolv fra hvert af thingkredsens tre fylker, har man formodet, at lagretten senere har bestaaet af fem tylvter, da Rogaland og Agder vare komne til, og efter Søndmøres fulde optagelse af sex. Men denne slutning er neppe berettiget. Magnus lagabøters lov har endnu de gamle tre tylfter mænd i lagretten, og det lader sig ikke antage, at der af ham atter er foretaget en nedsættelse i antallet, hvorved man tilfældigvis netop skulde være kommet tilbage til den ældgamle regel, der gjaldt under Erik blodøxe. Ved de flere fylkers optagelse har man vistnok kun opgivet at tage tolv fra hvert, men for summen beholdt det gamle tal; den fuldstændige lighed mellem fylkerne var jo alligevel brudt ved det forskjellige antal nævndemænd, de skulde sende, og det er ikke rimeligt, at Hørdalands 102 mænd ikke skulde have afgivet en større del til lagretten end Agders 27, eller at af Søndmøres 16 de 12 skulde være tagne med. At lendermændene fremdeles have været dem, der have opnævnt lagretten, kan ikke betvivles. Heller ikke bør man i lovens taushed finde nogen hindring mod at antage, at lagrettens plads omgaves af vébönd; thi endnu under Magnus lagabøter sees disse i brug, og for Throndhjem paabydes de ogsaa tidligere udtrykkeligt.

Frostathingslovens tilsvarende bestemmelser lide af et yderst uheldigt hul, der omfatter thingfarebolkens begyndelse. Af lovens 1—1, saaledes som den nu foreligger, sees dog, at ogsaa i dette lagdømme nævndemænd benyttedes, at de opnævntes af aarmændene, og at de havde fuld reiseunderholdning. Kap. 2 fortsætter derpaa som følger: „Det er gammel ret, at en aarmand fra

hvert fylke skal gjøre vébaand her paa thingvolden. Men vébaandene skulle være saa vide, at de, som i lagretten ere nævnte, have rum at sidde indenfor; aarmændene skulle nævne i lagretten saa mange, som sagt er, fra hvert fylke. Nævnes skal indenfra Throndhjem 40 mænd fra hvert fylke, men udenfra Throndhjem 60 mænd fra hvert fylke, og de mænd skal man nævne i lagretten, som ere de ældste og mest erfarne. Ikke skulle lendermænd komme i lagretten, uden naar bønderne give lov dertil. Saa er og sagt, at ingen mand af dem, som ikke er nævnt, skal sidde indenfor vebaandene, uden at blive brødig en mark. Alle mænd, som dertil ere nævnte, skulle sidde i lagretten, saalænge mændene ville have thing, med mindre han gaar i et nødvendigt ærinde; men hvis han gaar ud af lagretten udenfor vebaandene andetstedshen, da er han brødig en mark talt.“ Og i kap. 3 heder det: „Mænd skulle gaa fastende til things og søge thinget, naar solen er i øst og være paa thinget til middag. Men den præst, der skal skaffe bog, han skal ringe med den største klokke, naar han vil gaa til things med bogen; men med den klokke skal der ikke ringes til andet, saa længe thinget staar. Men hvis nogen slaar i sig mad eller øl og ændser det mere end thinget, han skal ikke faa nogen sin sag fremmet det aar, hvilken sag han end har at føre paa Frostathing. Øl skal man ikke bære til things, hverken til salg eller paa anden maade. Men hvis det bliver baaret did, da er det forbrudt, og eie thingmændene det.“ Saaledes som kap. 2 staar der, skulde man nærmest være tilbøielig til at læse den mening ud deraf, at lagretten bestod af 400 mænd, nemlig 160 fra de fire indthrønderske og 240 fra de fire udthrønderske fylker. Da der imidlertid, som af kap. 1 sees, fra hvert fylke sendtes nævndemænd, bliver det ganske uantageligt, at disses antal i nogen mon skulde have været større; i saa fald maatte man nemlig have sendt hele bygden, og sammenligningen med Gul.loven viser desuden, at 400 nævndemænd for det egentlige Thrøndelagen slet ikke var noget lidet tal. Hin fortolkning vilde derfor føre til den antagelse, at samtlige nævndemænd sad i lagretten, eller at den dømmende thingforsam-

ling og lagretten var et og det samme.[1] Men dette forekommer os ikke meget sandsynligt. Allerede kap. 3 synes bestemt at forstaa noget andet ved thinget end kap. 2 ved lagretten; navnlig kunne bestemmelserne om øl og mad paa ingen maade henføres til lagretten, da det efter de gamles hele tænkevis og opførsel ikke engang vilde faldt dem ind at forbyde, at man ikke førte øltønder indenfor de hellige vébaand. Ogsaa viser Fr. 10—30, at lagretten vistnok stod i nøieste forbindelse med thinget, men ikke var ét dermed,[2] og det samme gjælder om det udtryk, der bruges om en beslutnings vedtagelse, at denne skede „indenfor og udenfor lagretten“[3]; havde hele thinget været indenfor, var en vedtagelse udenfor bleven meningsløs. Endelig kommer hertil, at den i alt væsentligt fra Fr.loven stammende Jernsida kun kjender en af tre tylvter bestaaende lagret.[4] Læser man nu med disse vægtige tvivlsgrunde for øie paany kap. 2 igjennem, opdager man også, at stedet ved en ualmindelig slet affattelse stærkt tyder hen paa, at dets text foreligger i fordærvet stand. Efter at det nemlig er udtalt, at der til lagrettesmænd fra hvert fylke skal tages saa mange, som sagt er (i det tabte stykke af kap. 1), indskydes sætningen om de 400 nævndemænd, hvorpaa der atter gaaes over til lagretten, idet der siges, at i denne skulde de ældste og mest erfarne mænd indvælges. Men hvad mening vilde det være at karakterisere hele 400 mænd som ældre og mere erfarne end andre? Og hvorfor gjentage, at valget tilkom aarmændene, hvis det var den samme opnævnelse, hvorom allerede kap. 1 siger, at den foretoges af aarmændene? Lokket ved ordene: „saa mange som sagt er, fra hvert fylke“, har tydeligvis en hjælpsom afskriver hidtrukket et tal, der hørte hjemme i ganske andre forbindelser; maaske har ogsaa den omstændighed bidraget til at forvirre ham, at lagretten som thingets vigtigste del undertiden brugtes for at betegne hele

[1] Fr. Brandt i Langes tidsskrift 5te bind p. 104.

[2] Fr. 10—30: — Þá skall skjóta til átta fylkna þings, hafa þat þar er allir verða á sáttir ok i lögréttu kemr.

[3] Fr. 5—46.

[4] Jerns. kap. 3 jfr. 2.

thinget.[1] Vi kunne anføre endnu en betragtning til fordel for denne antagelse. Ifølge Gul. kap. 3 skulde samtlige lendermænd indfinde sig paa lagthinget, eller i det mindste saa mange, som i bygderne kunde undværes. At antage, at den stik modsatte regel skulde have gjældt nordenfjelds, nemlig at de kun efter særskilt tilladelse skulde kunne fremmøde, vil ingen paastaa. Naar imidlertid Fr. 1—2 udtrykkelig siger, at lendermænd ikke maatte komme i lagretten, med mindre bønderne gav lov, saa følger heraf, at lagretten maatte være noget andet end thinget. Eller har man lyst til at tænke sig lendermændene, hos hvilke thingets politi- og vagthavende myndighed laa, spadserende rundt udenom forsamlingen, som de ikke turde komme nær? Endelig maa det ogsaa erkjendes at stride mod enhver rimelighed, at man skulde have sat 400 mænd ind i lagretten, hvis hensigt det dog klarlig var at lette og muliggjøre domsbehandlingen, der vilde være bleven altfor tungvindt, hvis hele thinget skulde have taget praktisk del deri. Efter alt dette antage vi derfor, at lagretten paa Frostathing har bestaaet af et vist mindre antal blandt de ældste og erfarneste mænd. Hvad angaar tallet tre tylvter, der baade findes i Egils saga, Jernsida og landsloven, har man vistnok intet ligefremt vidnesbyrd om, at det ogsaa tilhørte Fr.loven; sandsynligt er det dog i ethvert fald.[2]

Erkjende vi saaledes, at hin sætning i kap. 2 om de 400 nævndemænd ikke hører hjemme, hvor den nu staar, kan den fornuftigvis kun blive at henføre til Fr.lovens bestemmelser om afsendelse af thingmænd fra fylkerne; den maa svare til Gul. kap. 3 og være taget fra det tabte stykke af 1—1. Vi vide altsaa antallet af de 8 thrønderske fylkers nævndemænd. Men efter landsloven hørte under Magnus lagabøter kystfylkerne Romsdalen, Nordmøre og Namdalen tillige med til Fr.lagen, og der spørges derfor, om dette ikke allerede tidligere har været saa. Herved bliver først Fr. 1—1 at tage i betragtning. Det heder nemlig paa dette sted, at inden-

[1] Gul. kap. 266.

[2] Talles synes at have været gjennemgaaende benyttet; thi ogsaa de ældre islandske love anvende det i lignende forbindelser.

fjords (innan fjarðar) skal reisegodtgjørelsen af yderne bringes til den, der skal reise, tre dage før reisetid, men udenfjords (útan fjarðar) raader den, der skal reise, nemlig for tiden, da nisten skal bringes ham. Man har her været tilbøielig til at forstaa ordene inden- og udenfjords i overensstemmelse med udtrykkene i kap. 2 „indenfra Throndhjem“ og „udenfra Throndhjem,“ og altsaa henføre dem til den bekjendte deling i ind- og udthrønderske fylker. Men herimod stiller sig den omstændighed, at udenfjords slet ikke kan betyde folk, der bo ved den ydre del af fjorden, men derimod alene folk, der bo udenfor fjorden, medens indenfjords passer paa alle dem, der bo ved fjorden lige ud til Agdenæs.[1] Der vilde heller ingensomhelst grund være for at have forskjellige regler som de i lovstedet fremsatte i de ydre og indre bygder ved fjorden. Disse havde alle en forholdsvis kort og paa sommertid letreist veilængde til thingstedet, og den dag, da thingfolket maatte drage afsted for at naa frem i rette tid, lod sig derfor uden vanskelighed udregne; i de fleste bygder har det været tilstrækkeligt at bryde op dagen før første thingmøde. Anderledes udenfjords; her havde man en længere og usikker reise for sig, og det maatte komme an paa mange omstændigheder, naar man burde drage afsted; vind og veir, baadenes forskjellige seileevne eller lethed, de reisendes personlige skjøn kunde bringe dem til at vælge forskjellig afgangstid, og derfor maatte det her staa dem aabent selv at raade for, naar deres reisekost skulde bringes til gaards. Skulde man imidlertid fremdeles ikke finde udtrykkene i Fr. 1—1 utvivlsomme, saa giver 4—56 i det mindste klar besked. Det bestemmes her, hvor lang stævnetid man i Fr.lagen skulde bruge til fylkesthingene, og de forskjellige tilfælder opregnes, at begge parter nemlig vare

[1] At innan fjarðar har denne betydning sees bedst af landsl. 1—2, hvor de innan fjarðar boende sættes i modsætning til Romsdøler, Nordmøringer og Namdøler og en saadan stedsbetegnelse er ikke af de ord, der anvendt paa den samme egn kan benyttes i forskjellig betydning; den antager der karakteren af et slags stedsnavn. Jfr. tillige udtryk som útan-heraðrs-maðr, útan-lendis, útan brautar útan borgar, útan-borðs, útan garðs, innan kastalans, innan bœar, innan hallar innan-borgar-maðr, innan-heraðs-maðr, innan-hrepps-maðr, innan-borðs. Fra den ydre og den indre del af fjorden maatte have hedt útan af fjorð, innan af fjorð

fra samme eller fra hvert sit fylke, at de vare Udthrøndere eller Indthrøndere begge, eller den ene Udthrønder og den anden Indthrønder. Derpaa fortsættes der: „Men hvis de mænd have sag sammen, som ere indenfjords og andre udenfjords mænd, men inden vore love (d. e. i Fr.lagen), da skal man stævne thing med maaneds frist. Men hvis mænd have sag sammen, som ere udenfjords og inden samme fylke, da skal man stævne thing med halv maaneds frist; men hvis de mænd have sag sammen, som hver er fra sit fylke, hvor langt det end er imellem dem, inden vore love og udenfjords, skal man stævne thing med maaneds frist.“ Heraf sees det altsaa med fuld sikkerhed, at der udenfjords og dog i Fr.lagen laa fylker, der hverken beboedes af Udthrønder eller Indthrønder og følgelig blot kunne være Romsdalen, Nordmøre og Namdalen, og sammenholdes hermed 1—1, tør det neppe blive tvivl tilbage om, at sidstnævnte sted med sit udtryk udenfjords ogsaa sigter til dem og viser, at de allerede før Magnuses tid have havt mænd paa Frostathing. Hermed stemmer da ogsaa Historia Norvegiæ ganske overens, naar den i sin geografiske indledning til lagdømmet (patria) Trondemia regner otte fylker (provinciæ) indenfor Agdenæs og tre udenfor, tilsammen elve.[1] — Men hvorledes forklares det

[1] Historia Norvegiæ, ed. P. A. Munch, Christianiæ 1850. Med hensyn til det citerede værks forfattelsestid henholder jeg mig i det hele taget til Gustav Storm, Aarbøger f. nord. Oldk. og Hist. 1871 p. 410 o. flg. Her er det dog tilstrækkeligt at paavise, at det er skrevet før lovreformen under Magnus lagabøter, og dette fremgaar klart nok deraf, at der kun tælles de 6 gamle fylker som tilhørende Gulathingslagen, medens denne fra Magnus'es tid ogsaa indbefattede Valders og Hallingdal. — Hvad selve de tre udenfjords fylker angaar, kunde beretningerne om Sigurd af Steigs proces synes at antyde en nærmere forbindelse mellem Namdalen og Haalogaland, og da det sidste aldrig har været led af Frostathingslagen kunde man maaske ville slutte, at heller ikke Namdalen i hin tid hørte dertil. Som støtte herfor kunde ligeledes anføres, at de i Fr.lovens 16de bolk indeholdte retterbøder af kongerne Sigurd Jorsalfarer, Eystein og Olaf meddeles i tre bestemmelser, for Frostathingslagens almue (öllum lögunautum), for Haalogaland (Háleygjum öllum) og for Namdalen (Naumdölum eigi heldr en allir aðrir þrœndir). Hvorfor give en særskilt lov for Namdølerne, naar de allerede vare indtagne under „allir lögunautar“? Muligt er det jo, at Namdalen

efter dette, at afskriveren af sin i kap. 2 indskudte sætning ikke ogsaa har medtaget tallet for de udenfjords fylker? Den nærmestliggende grund synes at være den, at et saadant tal paa det oprindelige sted kun har været opgivet for det egentlige Throndhjem, medens det, ligesom tilfældet i ældre tid var med Søndmøre i Gul.lagen, har staaet de fjernere kystlandskaber frit for at sende saa mange eller faa, som vilde reise. Men dette er ogsaa alt, som herom kan siges, og slutningen maa indrømmes at være hel usikker, da et saa forvirret sted, som begyndelsen af Fr. 1—2 ikke just er skikket til at danne grundlaget for middelbare beviser.[1] Paa den anden side kan denne gjætning ikke imødegaaes med henvisning til den omstændighed, at ogsaa de udenfjords thingmænd ifølge 1—1 modtog reisegodtgjørelse; som ved Søndmøre bemærket bør det nemlig antages, at selv om nævndemænd ikke opnævntes, har dog de, der reiste, faaet den almindelige diæt

først ved en senere anledning, dog inden forfattelsen af historia Norvegiæ, er er bleven indlemmet i lagdømmet.

[1] En bedre tolkning har man villet istandbringe ved at antage, at kapitlets begyndelse: þat er forn réttr, har til hensigt at betegne indholdet som forældet ret, istedet for hvilken kap. 1 og det ved lakunen tabte skulde indtræde; man vandt derved støtte for den formodning, at de udenfjords fylker først i en sildig tid f. ex. under Sverre vare indførte i Frostathingslagen, idet sætningen om nævndemænd i kap. 2 skulde referere sig til den tid, da endnu kun de 8 thrønderske fylker vare repræsenterede. Herimod er at indvende: 1) at kap. 1 handler om nævndemænd og kap. 2 om lagretten, saa at den første ikke kan træde isteden for den anden; 2) at forn ikke behøver at betyde forældet, men ogsaa kan oversættes med gammel: „det er god gammel ret"; 3) at den nævnte intimation kun siger, at det var forn réttr, at aarmændene gjorde vébönd paa thinget, medens den ikke lader sig henføre til de følgende bestemmelser; 4) at det hele kapitel, efter alt hvad vi ellers kunne vide om thingvæsenet, ikke indeholder en eneste i begyndelsen af det 13de aarh. antikveret sætning, og 5) at kapitlets redaktion, som den for os foreligger, bliver lige forvirret og meningsløs under den ene forudsætning som under den anden. Klart synes det at maatte være, at sætningen om nævndemændene midt inde mellem bestemmelserne om lagretten ved et eller andet tilfælde er kommen paa en ganske urigtig plads; nedenfor skulle vi forsøge at vise, at selve forudsætningen om en saa sildig udvidelse af thingkredsen neppe er holdbar.

Munchs formodning endelig, at de 80 mænd, som Udthrønderne havde at sende flere end Indthrønderne til Frostathing, skulde tages fra fylkerne udenfjords, kan allermindst billiges; Romsdal og Nordmøre gaa efter den gamle sprogbrug ikke ind under benævnelsen útan or Þrándheimi, og desuden siges det jo udtrykkeligt, at 60 mænd skulde tages fra hvert fylke. — Frostathingets afholdelsestid kan sees at have været om sommeren[1]; men dagen opgives intetsteds.

Ved siden af Frostathing nævner den thrønderske lovbog ogsaa Ørethinget ved Nidaros som afsluttende thingrækken. Det siges i Fr. 1—4 at have bestaaet af mænd fra de otte ind- og udthrønderske fylker, og at være bleven holdt hvert aar en halv maaned før St. Hans. Nævndemænd benyttedes ikke, hvorimod der paalaa samtlige bønder den forpligtelse at indfinde sig. Nogen lagret omtales ikke i thingbolken; men det kan neppe betvivles, at en saadan jo er bleven opnævnt, saameget mere, som Fr. 10—30, der praktisk vel ligesaa meget sigter til Frostathing, dog ifølge sin ordlyd nærmest taler om Ørethinget og herved nævner lagretten.

Endnu meget dunklere træder thingordningen søndenfjelds frem for os. De i brudstykket af Eidsivathingsloven nævnte trediedels- eller halvfylker, der omtales som de mindste thingsogne, sees at falde sammen med herredet[2]; men mere end hvad navnet fortæller, vides ligesaa lidet om deres thinge som om fylkesthingene. Det tre fylkers thing er derimod utvivlsomt Eidsivathing. Mod at antage, at de tre fylker, hvad nærmest skulde formodes, vare Romerike, Hedemarken og Hadafylke, der alle havde en let vandvei over Mjøsen og Vormen til thingstedet, stiller sig den vægtige indvending, at Historia Norvegiæ ikke regner Hedemarken til samme lagdømme (patria) som Romerike. Til Romerikes — altsaa Eidsvolds — thingkreds henføres blot Romerike og Ringerike. Ogsaa dette er imidlertid forsaavidt unøiagtigt,

[1] Haakon Haakonssøns saga kap. 302 og 303.

[2] Jfr. slutningsordene i brudstykkets to første kapitler med hinanden og de ovenfor citerede lovsteder af kristenretten.

som under Ringerike tillige maa indbefattes det egentlige Hadafylke, der ellers ikke vilde være medtaget i skriftets opregning, men som undertiden synes slaaet sammen med Ringerike til ét fylke, sædvanligvis i videre forstand betegnet som Hadafylke. Men paa den anden side kan man vel ikke lige mod den gamle geografikers ord henlægge Hedemarken til Eidsivathing, og dettes tre fylker blive derfor Romerike, Ringerike og Hadafylke[1]. Af visse yttringer i Borgarthingets kristenret lader det sig slutte, at dette ogsaa oprindelig har været et tre fylkers thing[2]; de tre fylker vare Alfheim, Vingulmark og Vestfold. Ved aaret 1164 kaldes det dog allerede et fire fylkers thing[3]; som det fjerde fylke maa Grønland være bleven optaget, efter at det forhen vistnok var regnet ind under Vestfold.

Om de under lagthingets afholdelse benyttede former erholde vi saagodtsom ingen oplysninger. Ved at sammenholde Gul. kap. 3 med Fr.lovens og Magnus lagabøters landslovs thingfarebolker ser man, at de thingpligtige skulde have indfundet sig paa den bestemte samlingsdag inden solnedgang. Næste dag synes da de forberedende handlinger at være foretagne; lendermændene opnævnte lagrettesmænd, aarmændene indhegnede lagrettens plads med vébaand, og tilsidst aflagde samtlige tillidsmænd ed, lendermændene paa, at de havde foretaget sine opnævnelser af nævndemænd og vel ogsaa af lagrettesmænd, som de troede at kunne forsvare det for Gud, lagrettesmændene, at de vilde dømme efter lov og samvittighed. Disse eders aflæggelse dannede slutningen af forberedelserne, og der gjaldt den regel, at de thingmænd, som ikke inden denne tidsgrændse vare komne tilstede, maatte betale fuld

[1] Munchs opregning af oplandenes fylker i hans „Beskrivelse over Kongeriget Norge i Middelalderen" p. 7 kan overhovedet langtfra ansees sikker. Navnlig turde selve navnet betegne Ringerike som et særskilt fylke ved siden af Romerike og Ranrike. Munch har høist 9 fylker paa Oplandene, Historia Norvegiæ 12 provinciæ, med hvilket ord forfatteren dog tydeligvis vil have forstaaet fylker.

[2] Se f. ex. Bj. kr. I. kap. 11: Nu eru .vi. fylkis kirkjur i þeim þrim fylkjum.

[3] Snorre, Magnus Erlingssøns saga kap. 24. Ogsaa Historia Norvegiæ p. 2 regner 4 fylker til Viken.

udeblivelsesbod, medens de slap med en mindre, naar de kom efter samlingsdagen, men før edernes aflæggelse. De regelmæssige forhandlinger aabnedes derpaa hver morgen kl. 6 og varede til kl. 3 (til nóns). Ifølge et lovbud, der tilskrives erkebiskop Eystein (død 1188), skulde man gaa fastende til thinget, og det blev at paase, at der paa thingpladsen ikke blev nydt eller falbudt øl eller mad.

Ifølge landsl. 1—3 skulde forhandlingernes begyndelse daglig bekjendtgjøres ved klokkeringning. „Lagmanden", heder det, „skal lade ringe med den største klokke, naar han vil begive sig til thinget med bogen. Men med den klokke skal der ikke ringes til andet, medens thinget staar." Hvad det er for en bog, som herved er ment, sees af en variant, der siger: „Men med den klokke skal der ikke ringes til andet, end at lagmanden vil læse lovbogen, medens thinget staar." Det er med lovbogen i haand, at den paa det 13de aarhundredes lagthing præsiderende lagmand hver morgen skal begive sig til thinget. Stedet er imidlertid med en enkelt iøinefaldende ændring optaget fra Fr. 1—3, der indeholder de erkebiskop Eystein tilskrevne, ovenfor citerede lovbud om thingordningen: „En prestr sá er bók skal ráða", lyder det her, „han skal ringe med den store klokke, naar han vil gaa til things med bogen; men med den klokke skal ikke ringes til andet, medens thinget staar." Disse ord har man vistnok hidtil forstaaet, som om de sagde, at den præst, der skal raade for bogen d. e. evangeliebogen, hvorpaa vidneederne skulde aflægges, skal lade ringe o. s. v.; men det synes ikke rimeligt, at det var en anden bogs ankomst til thinget, som daglig betegnede forhandlingernes aabning i det tolvte aarhundrede, end i det trettende. Og under den forudsætning, at det var den samme, vil saa ikke udtrykket i Fr. 1—3 blot sige, at den for hierarkiets politiske magtforøgelse saa nidkjære erkebiskop Eystein har benyttet den tid, da han, som vi af Magnus Erlingssøns saga vide, var saa godt som eneraadende i Thrøndelagen, til ogsaa at skaffe geistligheden et slags præsidium paa lagthinget? Som vi nedenfor skulle se var lagmændenes stilling dengang endnu vistnok meget

svævende og neppe istand til at udgjøre nogen hindring for en myndig og populær prælats planer, og paa den anden side vide vi, at der allerede i begyndelsen af Eysteins bispedømme fandtes lovbøger, som man henviste til, naar der var spørgsmaal om landets lov og ret.[1] Men ikke alene disse betragtninger, ogsaa lovstedet selv taler for en saadan forstaaelse. I slutningen af det foregaaende kapitel tales der nemlig om lagrettens pligt til at dømme efter, hvad lovbogen siger (eptir þvi lögbók segir), samt om hvorledes den skulde forholde sig, naar bogen tier (er bók skill eigi). Skal nu ordet bog nogle linier nedenfor i et nyt kapitel uden nogen nærmere betegnelse gaa over til at betyde en hel anden bog?[2] Men hertil kommer ogsaa, at ordet ráða i forbindelsen ráda bók langt bedre oversættes med „at tolke bogen" end „at raade for bogen." Fritzner anfører i sin ordbog udtryk som ráða draum, tyde en drøm, ráða rúnar, læse runer, ráða rit, tyde et brev og efter den islandske Graagaas[3] endog ráða skrá, fortolke en skriftlig kontrakt. Paa samme maade har visselig udtrykket ráða bók været forstaaet om at tyde eller tolke en bog, medens man for at undgaa en saa nærliggende forvexling vilde have sagt ráða fyrir bók, naar det skulde hede raade for bogen.

Med hensyn til lagthingenes forretningsorden forøvrigt erfare vi intet. Af Fr. 5—7 sees det, at der ved bygdethingene skulde skulde ventes med domsafsigelsen, indtil vidneførselen i alle de forebragte sager var fuldendt; da vi finde den samme regel ved de islandske thinge, tør vi maaske antage den for en almengjældende sætning i vor gamle ret og altsaa ogsaa overføre den paa lagthingene. I det mindste lader sig herimod ingen indvending hente fra den omstændighed, at lagmanden eller præsten daglig skulde have lovbogen med sig paa thinge; thi ogsaa under vidne-

[1] Magnus Erlingssøns saga kap. 21.

[2] Ogsaa i kristenretten selv kommer ordet bók uden nogen nærmere betegnelse for i betydning af lovbogen; se Fr. 2—10.

[3] Finssøns udgave I p. 15.

førelsen kunde der naturligvis tidt og ofte blive spørgsmaal om, hvad loven bød.

Efter at vi saaledes have fremstillet, hvad de os opbevarede kilder have at meddele om de fire lagthing og deres tilhørende lagdømmer, bliver den næste undersøgelse, hvor langt tilbage i tiden denne ordning kan antages at gaa. Som bekjendt har det hidtil været gjængs at forstaa sagaernes oven anførte efterretninger saaledes, at Eidsivathing stiftedes af Halfdan Svarte og fornyedes af Olaf den hellige, og at Gulathingslagen og Frostathingslagen erholdt sin ordning af Haakon den gode[1]; om Borgarthingets fremtræden som lagthing har man derimod intet andet vovet at udsige, end at thinget under Sigurd Jorsalafarer ved en leilighed, da de tre øvrige lagthing nævnes, endnu ikke sammenstilles med disse, men at det kan sees at have bestaaet under Magnus Erlingssøn. Mod denne lære er der, forsaavidt de tre førstnævnte lagdømmer angaar, imidlertid bleven indvendt, at det dog intetsteds siges, at thingkredsene under hine konger fik sin senere gjældende sammensætning, og dernæst, at stiftsinddelingen, der i Norge ligesom andensteds viser stærk tilbøielighed til at slutte sig til den verdslige inddeling af landet, dog i visse punkter mærkelig afveg derfra, hvorfor det kan sluttes, at lagdømmerne ved bispedømmernes oprettelse endnu ikke havde erholdt den skikkelse, som vi siden lære at kjende.[2] En fornyet undersøgelse af dette spørgsmaal er følgelig nødvendig.

Hvad da først stifternes forhold til lagdømmerne angaar, saa lader det sig ikke negte, at begge inddelingers grændser for en stor del faldt sammen, og at denne omstændighed berettiger til at anføre afvigelser derfra som støtte for den formodning, at hvor saadanne fandt sted, en senere omordning af den verdslige kreds kan være skeet. Men dette hensyn tør dog neppe tillægges en altfor fremherskende vægt; thi medens lagdømmernes

[1] Munch, Det norske Folks Historie, 1ste dels 1ste bind p. 712; Keyser, Norges Stats- og Retsforfatning p. 164; Fr. Brandt, Om Norges dømmende Institutioner gjennem Middelalderen i Langes tidsskrift, 5te bind p. 102.

[2] K. Maurer, Die Entstehungszeit der Gulathingslög, München 1872 p. 5 o. flg.

antal var fire, havde man først tre og siden fem bispedømmer, hvoraf med nødvendighed følger, at der ved deres oprettelse maatte gjøres visse afvigelser fra lagdømmernes grændser, og at disse, hvor de ikke faldt sammen med stifternes, følgelig ikke overalt maa antages at være de yngre. Vistnok kan der ogsaa paavises en kort tid fra Sigurd Jorsalafarers regjering (død 1130) indtil 1152, da stifterne vare fire; men det er klart, at var man først begyndt med at gjøre sig uafhængig af den bestaaende verdslige inddeling, saa tog man det heller ikke senere saa nøie dermed, men lod dette hensyn fremdeles delvis vige for andre. Dette om hin indvending i sin almindelighed; hvor vi i det følgende behandle de enkelte thingkredse, skulle vi ved hver især komme tilbage dertil og søge at klargjøre, hvor meget vi maatte tro at burde lade den gjælde.

Til udgangspunkt vælge vi den i høi grad paafaldende omstændighed, at man nordenfjelds havde to øverste thinge for to kredse, hvoraf den ene helt gik op i den anden. Man har vistnok villet antage, at den i Fr.lovens 1ste bolk saa skarpt fremhævede forskjel saavel med hensyn til tiden og stedet for thingenes afholdelse som til thingkredsenes størrelse og maaden, hvorpaa thinget dannedes, skulde være af en sildig oprindelse, og man har anført en yttring i en af beretningerne om den bekjendte proces mod Sigurd af Steig, hvor det heder, at Frostathinget ved den leilighed holdtes i byen, som vidnesbyrd om, at de to thinge dengang endnu vare sammenblandede.[1] Men herimod stiller sig som hovedindvendinger, at der ikke kjendes nogen begivenhed, hvorved hint underlige forhold, som Fr.lovens 1ste bolk saa bestemt skildrer, i en sildigere tid kunde være bleven fremkaldt eller skabt; at loven aldeles ikke giver nogen antydning af, at det ene af thingene var en ny indretning, og endelig at begge navne allerede forekomme saa tidligt som i det 10de aarhundrede.[2] Den antagelse,

[1] Morkinskinna, Ungers udgave p. 181.

[2] Frostathinget nævnes første gang under Haakon den gode, Ørething under Olaf Tryggvessøn. Se Snorre, Haakon den godes saga kap. 11 og 17; Odd Munk, Munchs udgave kap. 15.

at man i aarhundredernes løb snart skulde have forlagt lagthinget til Frosten og snart til Nidaros, modbevises derved, at begge thinge efter Fr.lovens udtrykkelige vidnesbyrd vare to forskjellige institutioner, repræsenterende forskjellige kredse og med ganske forskjellig sammensætning, der gjorde en ligefrem substitution af det ene istedetfor det andet til en umulighed. Den nævnte procesberetning synes der heller ikke at kunne lægges nogen vægt paa; thi i en anden saga siges det om det paagjældende thing, at det netop var et otte fylkers thing, altsaa et Ørething, og hin yttring om Frostathingets afholdelse i byen turde derfor ikke være andet end et forsøg af den islandske sagaskriver paa at forene sine forestillinger om de norske lagdømmer med sine kilders beretning om, at thinget samledes i Nidaros.

Gaa vi altsaa ud fra, at de to thinge have staaet ved siden af hinanden gjennem en længere tid af Norges middelalder, saa maa forklaringen herfor søges i en sammenstilling af, hvad vi om ethvert af thingene kunne erfare. Det bliver da at mærke, at Ørethinget udelukkende besøgtes af de egentlige Thrøndere, og at det som et otte fylkers thing danner slutstenen paa den thrønderske thingordning: fylkes, to, fire, otte fylkers thing; thi dette viser uimodsigeligt, at det var Ørething, der var Thrøndelagens gamle hoved- og centralthing. Dets oprindelighed fremgaar ogsaa deraf, at hver thrøndersk bonde og ikke blot et vist særskilt opnævnt mindretal af mænd kunde og skulde fremmøde; thi dette er klarlig den ældre, mest demokratiske og mindst kunstige regel.[1] At Ørethinget fra gammel tid af særlig var udtrykket for Thrøndernes folkevillie, derom vidner tillige den bekjendte omstændighed, at Thrøndernes paastaaede ret til som rigets hovedstamme at kaare konger for det hele land altid skulde udøves paa Ørethinget, de otte fylkers thing. I modsætning til Ørethinget

[1] Naar Sverres saga kap. 16 og Haakon Haakonssøns saga kap. 223 nævne Ørething, hvortil bønder blev at opnævne fra de otte fylker indenfor Agdenæs, saa har denne opnævnelse for begge tilfælder sin grund deri, at den sædvanlige thingtid ikke var inde, og at man altsaa ikke vilde uleilige den hele thrønderske befolkning til extraordinære thinge.

stiller Fr.loven Frostathinget, hvortil ogsaa udenfjords fylker sendte repræsentanter, og hvis forsamling dannedes ved den øiensynlig ikke oprindelige opnævnelse af visse mænd fra hvert fylke. Sagaerne paa sin side berette, at Haakon den gode „satte Frostathingslagen“,[1] og under den samme konge høre vi ogsaa første gang om Frostathinget selv, idet det var der, at hans kristendomspaabud af bønderne tilbagevistes. Hvorledes da forbinde vor antagelse, at Ørethinget var Thrøndelagens ældgamle thing, med denne beretning og begge dele med den mærkelige bibeholdelse af begge thinge? Vistnok ganske simpelt ved at formode, at de for sammenhold og selvfølelse saa bekjendte Thrøndere ikke have villet give sit samtykke til udenfjords fylkers optagelse i deres gamle thingkreds, og at Haakon kun har formaaet at vinde dem for en sammenslutning med hine derved, at han lod Ørethinget bestaa som thing for det egentlige Thrøndelagen og derimod oprettede et nyt thing, Frostathing for det nye lagdømme, Frostathingslagen, der indbefattede saavel de udenfjords fylker som de thrønderske.

[1] Det er vistnok saa, at de to ældste, af hinanden uafhængige sagaer, der omtale Haakons lovgivning, nemlig Ágrip og den legendariske Olafs saga hins helga kun kjende hans virksomhed for Gulathinget. Naar imidlertid alle de øvrige, mere eller mindre med Snorres forfatterskab i forbindelse staaende sagaer ogsaa nævne Frostathingsloven, have vi ingen ret til at betvivle det sidste mere end det første. De første sagaer støttede sig paa mundtlige meddelelser, der visselig ofte nok have været alt andet end fuldstændige; naar man nu i en noget senere saga finder tilføielser gjorte og rettelser foretagne, lader dette sig ingenlunde opføre som blotte gjætninger af efterfølgeren — saadanne kunde jo ligesaa godt ogsaa findes hos den første bearbeider —, men bør ansees som vidnesbyrd om, at den mundtlige kilde endnu flød og tjente til at fuldstændiggjøre de tidligere optegnelser. Tror man at have stødt paa en konjektur, maa denne egenskab blive at godtgjøre ved adskilligt mere end den blotte paavisning af, at et forarbeide ikke har havt bemærkningen; kun for det fald, at den ældre saga staar den omhandlede tid betydeligt nærmere end den yngre, er saadant tilstrækkeligt; men herom er der i dette tilfælde ikke tale. Iøvrigt omtaler allerede Sighvat skald i sine fritalenhedsviser, som vi have seet, Haakons lovgivning, og om man end vil indskrænke hans ord til at gjælde Sogningerne og Gulathing alene, saa lægger dog sagafortælleren kort ovenfor en tilsvarende yttring det hele landsfolk i munden.

Sandsynligheden af denne forklaring turde være iøinefaldende, og heri ligger da atter et forsvar for, at vi i overensstemmelse med Keyser, Munch og Brandt forstaa sagaens udtryk „satte Frostathingslagen“ derhen, at han samlede thingkredsen og gav den sin senere i det store taget bevarede udstrækning; thi alene saaledes forstaaede støtte sagaens ord den nævnte, af det hele forhold næsten med nødvendighed krævede formodning. Men ogsaa i og for sig betragtet viser denne fortolkning af sagaen sig at være den rigtige. Man nødes nemlig til at anvende vold paa ordene, naar man fra Haakons virksomhed for lovene vil udelukke thingkredsenes udvidelse og afrundning. Udtrykket „satte lov“ kan umulig bruges om foretagelse af nogle ændringer, hvortil han under den her bekjæmpede forudsætning maatte have indskrænket sig, da saavel Thrøndernes „lov“ som midtlandets Gulathing allerede forhen bestod[1]; men det maa betegne en mere iøinefaldende konstituering, saaledes som den netop vilde fremkomme ved, at de ældre love for forskjellige landskaber sloges sammen og gjordes gjældende i en videre thingkreds. Og dertil kommer endelig ogsaa, at vor forstaaelse af stedet virkelig kan sees at have været den, som man i sagatiden selv lagde i ordene. Den større Olaf den helliges saga kap. 10 tilføier nemlig, efter at have gjentaget beretningen om, at Haakon satte „lovene“, ligefrem den forklaring: „men før havde fylkesmændene hver sin lov“.[2] Her er det altsaa dog udtrykkeligt sagt, at der under Haakon foregik en samling i større thingkredse, og om end heller ikke før hvert enkelt fylke havde hver sin lov, saa fremgaar i det mindste saa meget som den gamle forfatters umiskjendelige mening, at der dengang stiftedes et forbindende fællesskab, som før ikke havde fundet sted.

[1] Det sidste sees af Egils saga, og hvad Thrønderne angaar, vil vel ingen tvivle om, at der fra den ældste tid har hersket en fælles og ved fælles institutioner opretholdt retsforfatning mellem disse allerede i de første historiske tider saa nøie forbundne, endrægtigen optrædende og med samme stammenavn betegnede fjordboere.

[2] At yttringen kun findes i denne sagabearbeidelse, synes ikke at kunne berøve den sit værd; thi den viser under enhver omstændighed, hvorledes man i sagaernes nedskrivelsestid har forstaaet de ældre kilders udtryk om Haakon.

Men tro vi os saaledes forvissede om, at Haakon virkelig har stiftet Frostathinget og dets thingkreds, som den senere bestod, turde vi maaske vove i en anden beretning om den samme konge at finde bestyrkelse paa, at forbindelsen mellem fjorden og kysten allerede dengang var til. Det siges nemlig, at da Haakon foreslog Mørernes og Romsdalens befolkning at antage kristendommen, henskjød de sagen til Thrøndernes afgjørelse, og da han kom til disse, henskjød de den til Frostathing.[1] Ligesom nu de enkelte fylker i Thrøndelagen ikke vilde afgjøre den sag hver for sig, men i henhold til det mellem alle Thrøndere raadende retsfællesskab fordrede et almindeligt thing, saaledes synes ogsaa kystboernes svar at maatte tolkes; havde de ikke staaet i en vis institutionel forbindelse med Thrønderne, vilde de neppe have faldt paa at skyde sagen ind under deres afgjørelse, hvilket ikke vilde have været overensstemmende med de gamles ærekjærhed og uafhængighedsfølelse, hvor meget end eller maaske netop fordi Thrønderne gjorde fordring paa et slags forrang. Meget mere maa forudsætningen just have været den, at hele thingkredsen burde afgjøre sagen paa én gang, for at kongens personlighed og vaabenføre hird ikke i de enkelte bygder skulde faa overvægtig betydning, og naar sagaen siger, at Mørernes og Romsdalens bønder henskjød sig under Thrønderne, bør dette udtryk vistnok ansees som unøiagtigt og forstaaes saaledes, at de henskjød sagen til Frostathing, der holdtes i Throndhjem og for største delen bestod af Thrøndere, men hvor de dog ogsaa selv havde gang og stemme.

Til slutning tilføie vi endnu, at vor hypothese paa en meget naturlig maade forklarer den iøvrigt paafaldende omstændighed, at Fr.lovens bestemmelser snart tage hensyn til retsfællesskabet med kystfylkerne og snart ikke. Idet der nemlig ved siden af Frostathinget for lagdømmets anseeligste del, det egentlige Throndhjem, i Ørethinget havdes et sideordnet lagthing med samme besluttende og dømmende myndighed som hint, kunde saadant ikke undgaa at føre til en vis dobbelthed i den gjældende ret med hensyn til indbyrdes varselsfrister og lignende. Det, at

[1] Snorre, Haakon den godes saga kap. 15.

man indenfjords dog fremdeles havde sit eget hovedthing, maatte allerede i sig selv tjene til at bevare den gamle thrønderske særfølelse og slappe bevidstheden om at være ét med kysten, og da tillige dertil kom, at Ørething udenfor hin paastand med hensyn til kongers kaaring blot kunde fatte beslutninger bindende for Thrøndelagen selv, men ikke for hele Frostathingslagen, hvilket maaske fra tid til anden endog har styrket en aaben separatistisk stræben hos Thrønderne, saa kan det ikke falde underligt, at man i den for begge thinge fælles lovbog finder begge hensyn ved siden af hinanden, idet snart Indthrøndere og Udthrøndere sættes som modsætninger, uden at kystbeboerne nævnes[1], snart disse stilles op jævnsides med hine.[2]

Inden vi forlade den nordlige thingforening bliver endnu et spørgsmaal at drøfte. Idet vi i den ovennævnte sagaberetning om Haakon den godes kristendomspaabud se et vidnesbyrd føiet til de øvrige om de romsdalske bygders og Mørernes tilslutning til Frostathingslagen allerede under Haakon, maa vi i den samme tillige særskilt fæste os ved flertallet Mørerne, der viser, at Søndmøre dengang gik samme vei som Nordmøre og Romsdalen, og vi erindres derved videre om den efter slaget ved Svolder foretagne deling af riget, hvorved ogsaa disse tre fylker forbleve sammen. Til disse kjendsgjerninger kommer endnu den betragtning, at Søndmøre og Nordmøre ethnografisk forholde sig som bilandskaber til det i midten liggende Romsdalen; anderledes kan man ikke forklare sig, at deres navne ere blevne dem givne fra Romsdalen af og med udtryk for deres beliggenhed med hensyn til dette fylke. Den ved hine to leiligheder nævnte sammenhæng mellem disse tre landskaber synes derfor ikke at have været tilfældig, men dybere grundet i deres historiske forhold fra oldtiden af. Og efter dette bliver det da endelig tillige værd at lægge mærke til, at Søndmøre ogsaa i kirkelig henseende sloges sammen med Romsdalen og Nordmøre og ved bispedømmernes oprettelse henlagdes til Nidaros stift; thi her staar denne ordning ikke alene

[1] Fr. 4—54, 10—30 og 12—8.
[2] Fr. 4—56.

og som en vilkaarlighed, men viser sig tydeligt at være skeet i kraft af den gamle forbindelse mellem fylkerne, hvilken altsaa ved bispedømmernes oprettelse under Olaf kyrre endnu ikke var bleven afbrudt. Og paa grundlag heraf maa vi derfor slutte os til Konrad Maurers mening, naar han mod Munch paastaar, at Søndmøre ikke allerede i det 10de aarhundrede kan antages at have tilhørt Gul. lagen. Men naar han samtidig formoder, at det sammen med de to andre har dannet et neutralt omraade mellem Gulathings- og Frostathingslagen, maa vi herimod, som af alt det ovenfor sagte vil være fremgaaet, paa vor side fastholde, at samtlige tre fylker af Haakon den gode ere gjorte til led af det af ham oprettede Frostathings lagdømme. Grunden til, at denne forbindelse for Søndmøres vedkommende i tidens løb er bleven anseet uheldig, og at fylket senere isteden henlagdes under Gulathing, er let at indse; thi det havde til sit gamle thingsted den dobbelte veilængde og en ulige vanskeligere søfart end ned til Gulen ved Sognefjordens indløb, paa hvilken sidste reise endog Stadt kunde undgaaes ved at drage baadene over eidet. Med hensyn til tiden, da denne forandring er skeet, maa det være tilladt at gjætte paa kong Eystein Magnussøns regjering; thi at den falder efter bispedømmernes første ordning under Olaf Kyrre (1066—1093), tør vistnok trygt paastaaes, og paa den anden side maa den være foregaaet en saa vidt rum tid inden Magnus Erlingssøns kongedømme (1161—1184), at den i hans tid kunde henregnes til Olafs lov, d. e. til samlingen af de fra fortiden nedarvede retsregler. Blandt disse optages den nemlig i den ældre redaktion af Gul. kap. 3 i modsætning til Magnuses nye bestemmelser.[1] Men i dette tidsrum udmærker sig netop Eystein (1103—1122) ved sin iver for lovene ligesaa meget som ved sit fremtrædende skjøn for det almennyttige, og disse tvende hensyn er det, som ved den omhandlede ændring have været virksomme.[2] — Til slutning endnu en liden

[1] Se om udtrykket Olafs lov Maurers tydning p. a. s. p. 48 o. fl.

[2] Vi vide desuden, at Eystein særskilt har havt sine øine rettede paa „den farlige og havnløse kyst udenfor Agdenæs, hvor mange skibe forliste“; Snorre,

bemærkning. Som ovenfor paavist findes ikke i Frostathingsloven, som den nu foreligger, nogetsteds udtalt, hvormange mænd de udenfjords fylker skulde sende til thinget, og vi gjættede paa, at dette maaske har været ubestemt. Skulde denne gjætning ikke bestyrkes ved, at Søndmøre til Gulathing skulde sende saa mange, det vilde, idet man ved overflytningen kan tænkes simpelthen at have ladet det beholde sin forrige ret i saa henseende? Da fylket nu kun fik en forholdsvis meget kort vei til thinget, var der i det mindste ingen grund til at give det nok en begunstigelse, som det ikke havde før.

For Frostathingslagens vedkommende have vi altsaa seet os opfordrede til at forstaa sagaens ord om, at Haakon den gode „satte“ den, saaledes som de ogsaa hidtil i almindelighed ere blevne forstaaede, nemlig derhen, at han indførte de fylker i thingkredsen, som vi senere vide vare medlemmer deraf. Men fortolke vi beretningen om Frostathinget paa denne maade, vilde det være en utidighed at ville underlægge det samme udtryk, naar det bruges om Gulathing en anden betydning, og vi driste os derfor til ogsaa at forstaa det saaledes, at Haakon ved at føie de nye fylker, Rogaland og Agder, til den gamle, i Egils saga omtalte thingkreds, Hørdaland, Sogn og Fjordene, gav denne den udstrækning og sammensætning, som den endnu paa sagaskriverens tid i det store taget havde. Vi erholde herved tillige en vis indre regelmæssighed i kongens omdannelse af thingordningen, der ikke kan undlade at svække de tvivl, man har næret derom: Thrøndelagen udvidede han ved at inddrage de raumske fylker i thingsognet, Gulathingslagen ved paa samme maade at inddrage de rygske.

Mod at antage, at Rogaland allerede fra Haakons tid af sognede til Gulathing kan der heller ingen indvending hentes fra den omstændighed, at Olaf Tryggvessøn for dette fylke lod sammenkalde et særeget thing, hvorpaa kristendommen blev antagen, medens

Sigurds, Eysteins og Olafs saga kap. 24. Han anlagde derfor en havn; men det maatte ligge ham ligesaa nær at fritage fjerntboende for pligtreiser i dette strøg.

Gulathing dog kort efter blev afholdt i anledning af religionsvexlingen; thi Olafs vel beregnede fremgangsmaade var paa den hele reise at forhandle med bønderne fylkevis, da han derved ikke fik den overmagt mod sig, som han vilde have havt, om alle vare blevne stævnede til Gulen. Det thing, som holdtes paa dette lagthingssted, var derfor heller intet lagthing, men et fylkesthing for Hördaland alene, medens kongen senere og paa andet sted holdt møde med Sogninger og Firder.[1] Heraf kan altsaa intet sluttes mod lagthingets tidligere udvidelse. Derimod er ogsaa her en indvending bleven hentet fra delingen efter Svolderslaget og stifternes ordning.[2] Da de tre første bispedømmer under Olaf Kyrre oprettedes, fik biskoppen af Oslo landet lige til Lindesnæs, biskoppen af Selja (Bergen) stykket fra Lindesnæs til Stadt[3], og ved delingen i aaret 1000 fik Erik af Lade foruden fire af de egentlige thrønderske fylker samt Namdalen og Haalogaland tillige det vestenfjeldske til Lindesnæs, medens Viken tilfaldt den danske konge. Heraf har man da sluttet, at landskabet fra Lindesnæs til Ryggjarbit d. e. den del af Egdafylke, som kaldtes Østre Agder dengang endnu har tilhørt Viken, da det i modsat fald vilde være fulgt det vestlige. Men dette kunne vi ikke lade gjælde. For Søndmøres vedkommende var sagen en anden, da en række omstændigheder i historiske kilder og retsbøgerne tydede den samme vei, som disse to delinger; her er det derimod blot disse, der taler for en tidligere adskillelse mellem Østagder og Gulathingslagens øvrige dele. Sin smule sagnhistorie har det tilfælles med vestlandet, og forbjerget Ryggjarbits navn vidner om, at derhen boede Ryger. Men modbeviset kan gjøres stærkere. Havde det ved hine delinger været hensigten at følge de verdslige omraaders grændser, saa maatte man dog vel i det mindste have taget hensyn til fylkernes enhed. Men her skiltes jo netop Egdafylke i en del, der

[1] Snorre, Olaf Tryggvessøns saga kap. 60—65.

[2] Maurer p. a. s. p. 8.

[3] Munch, Langes tidsskrift 5te bind p. 1—45; det norske Folks Historie, 2den del p. 422; Keyser, den norske Kirkes Historie 1ste del p. 142; Konrad Maurer, Die Bekehrung des norwegischen Stammes 2den del p. 571.

gik til Viken og en anden, der gik vestover. Da nu ingen vil paastaa, at ikke Egdafylke som ethvert andet fylke havde sit fylkesthing og udgjorde en judiciel enhed, saa synes det klart, at man her har havt et ganske andet hensyn for øie end thingforholdene, hvad efter Svolderslaget ogsaa paa det eftertrykkeligste fortælles os gjennem den partering, som blev Frostathingslagen tildel. Dette andet hensyn har da simpelt hen været den bekjendte naturlige inddeling af landet i søndenfjelds og norden-(vesten-)fjelds. Lindesnæs skilte mellem begge, og det, som laa østenfor, tilfaldt i dette tilfælde den danske konge, i det andet Oslobispen. Iøvrigt sees det, at den splittelse af det sammenhørende, som ved hin stiftsdeling skede, ikke lang tid efter gjordes god igjen, idet det ny oprettede Stavanger stift kom til at strække sig fra Bukn til Ryggjarbit.

Hvorvidt det derimod er Haakon den gode, der ogsaa fra først af har indført bestemmelsen om et vist antal nævndemænd, eller om denne skriver sig fra Olaf den hellige eller omvendt endog fandtes i en tid, da endnu kun de tre midtlandskaber søgte til Gulathing, kan i mangel af efterretninger ikke afgjøres. Nærmest turde man vel formode, at det er kredsens udvidelse under Haakon, der har krævet dette bud som nødvendig ledsager; i det mindste vilde dette stemme dermed, at der til Thrøndernes oprindelige otte fylkers thing paa Øren ikke fandtes fornødent at sende nævndemænd, medens saadanne benyttedes ved Frostathing, der repræsenterede den udvidede thingkreds.

Gaa vi derpaa over til Eidsivathinget, saa sætter sagaens ovenanførte meddelelse om Olaf den hellige det udenfor al tvivl, at thingforholdene paa Oplandene af denne konge fik sin endelige ordning. Paa den anden side ere vidnesbyrdene om Halfdan Svartes virksomhed for dette thing langtfra saa bestemte, som om Haakon den godes for Gula- og Frostathing. Det er i anledning af den sidste, at Snorre ogsaa nævner hin, idet han siger, at Halfdan havde sat Eidsævislagen, „som før er sagt". Denne henvisning kan kun sigte til Halfdan Svartes saga kap. 7, hvor der imidlertid ikke nævnes et ord om Eidsivathinget, men blot i almindelighed siges, at Halfdan

tog sig af lovene. Heraf synes det at fremgaa, at sagaskriveren ikke i sine kilder har fundet noget om, at Halfdan stiftede dette lagdømme — thi i modsat fald vilde han dog vel have omtalt dette i hans egen saga —, men at han, ved at nævne de to lagdømmers dannelse under Haakon, selv har gjort sig den slutning, at Halfdans lovgivningsvirksomhed maatte have gjældt det tredie hovedlagthing. At sammenhængen kun har været denne, bestyrkes deraf, at en anden beretning, den større Olaf den helliges saga kap. 10, ogsaa giver Haakon den gode æren for Eidsivathingets stiftelse. Nu er vistnok ogsaa dette uden tvivl urigtigt, da Haakon aldrig havde noget at bestille med den indre styrelse søndenfjelds; men stedet viser dog, at det ikke var almindelig anerkjendt, at Halfdan i den forbindelse skulde nævnes. Imidlertid synes disse forsøg paa at tillægge en ældre konge lagdømmets dannelse at tyde hen paa, at man var sig Eidsivathingets høie alder bevidst, og naar den samme saga, der opgiver Haakon som stifteren, alligevel senere i bestemte ordelag ved at fortælle om Olaf den helliges virksomhed for den samme thingkreds, lader den formodning sig ikke afvise, at forfatteren har været vidende om, at denne virksomhed dog sluttede sig til et allerede tilværende grundlag. Det sandsynlige bliver derfor, at der mellem de tre oplandske fylker, Raumarike, Ringerike og Hadafylke fra gammel tid, for den sags skyld gjerne længe før Halfdan Svarte, har bestaaet et thingforbund med tre fylkers thing paa Eidsvold, og at Olaf har udvidet dettes lov til at gjælde over hele Oplandene. Men ordene i Olaf den helliges saga gaa videre; der siges ligefrem, at alle Oplændinger skulde søge til Eidsivathing. Hvorledes bringe dette i overensstemmelse med lovens egne udtalelser, der vise, at lagthinget var et tre fylkers thing og med fremstillingen i Historia Norvegiæ, der opregner fire lagdømmer paa Oplandene? Forklaringen kan ingen anden være, end at Eidsivathinget vistnok kun var thing for de tre fylker og sammensat af deres nævndemænd, men at det tillige som et slags hovedthing, hvorfra retsnormerne vare overførte til de øvrige, i vanskelige tilfælder kunde søges af alle Oplændinger. Kun i denne betydning turde betegnelsen lagthing

være at forstaa, naar den særskilt fæstes ved Eidsivathing fremfor de øvrige thinge paa Oplandene. — Hvad stiftsinddelingen angaar, kan ogsaa her en afvigelse fra lagdømmernes grændser mærkes. Ved Hamars bispestols oprettelse i 1152 lagdes nemlig Raumarike til Oslo, uagtet det altid havde tilhørt og vedblev at tilhøre Oplandenes thingforbund, et godt bevis for, at man vistnok lagde lagdømmeinddelingen til grund for stifternes, men ikke tog i betænkning at gjøre væsentlige ændringer, naar nærmere liggende hensyn fordrede det; grunden var naturligvis her, at Oslo stift ellers vilde være bleven for lidet.

Nogen antydning til, at fylkerne ogsaa i Viken nogensinde skulde have sognet til Eidsivathing, findes derimod intetsteds, og dette kan derfor ikke antages. For Viken optræder derimod senere Borgarthing som rigets fjerde store lagthing, uden at det dog siges, naar det stiftedes eller erholdt denne rang. Det nævnes første gang ved aaret 1047 i anledning af Harald haardraades hylding[1], og næste gang 1164, da Erling af Stødle forelagde den danske kong Valdemars fordring paa Viken for almuen paa Borgarthing.[2] Ved ingen af disse leiligheder kaldes det lagthing. Men at det 1164 var thing for samtlige Vikens fylker fremgaar deraf, at det benævnes fire fylkers thing, og at det dengang ligesaavel repræsenterede vestkysten som østkysten af fjorden, sees af, at Erling før thinget opholdt sig en stund i Tønsberg, uden at det siges det mindste om, at han fandt det nødvendigt at sammenkalde et thing der, og det uagtet de danske fordringer lød paa hele Viken til Ryggjarbit. Undersøge vi nu nærmere, ved hvilken leilighed dette lagdømme kan antages at være ordnet, støde vi atter paa hin beretning om Olaf den helliges bestemmelser angaaende Eidsivathing, og navnlig maa fremhæves forskjellen i de udtryk, der handle om thinget, og de, der handle om loven. Thinget, bestemtes der, skulde alle Oplændinge kunne søge, men Eidsivathingsloven skulde ikke alene gjælde paa Oplandene, men ogsaa „saa vide andensteds, som den siden har gjældt“. Hvad kan hermed

[1] Fagrsk. kap. 180.

[2] Snorre, Magnus Erlingssøns saga kap. 24.

menes? At Eidsivathingsloven ikke gjaldt norden- og vestenfjelds, vide vi; foruden Oplandene selv staar da kun Viken tilbage som den landsdel, hvortil disse ord kunne sigte, og virkelig vise de dele af Eidsivathings- og Borgarthingslovene, som vi endnu besidde, nemlig deres kristenretter, en langt nøiere sammenhæng indbyrdes, end tilfældet er med de to andre hovedlove saavel gjensidig som ligeoverfor hine. Den legendariske Olaf den helliges saga siger ogsaa udtrykkeligt, at Eidsivathingsloven gjaldt paa Oplandene og i Viken. Men har Olaf den hellige saaledes samlet en fælles hovedlov for hele det søndenfjeldske[1], men paa samme tid dog kun henvist de egentlige Oplændinger til Eidsivathing som hovedlagthing, saa spørge vi: kan man antage, at den i sin hele styrelsesvirksomhed saa energisk og systematisk fremgaaende Olaf skulde have ladet det ligesaa vigtige og folkerige Viken ligge splittet under lutter fylkesthing uden nogen institutionel forbindelse? Dette synes kun lidet rimeligt, og da vi nu tillige vide, at det netop var Olaf, der anlagde borgen og byen Sarpsborg, hvor Borgarthing holdtes, saa ligger det ikke fjernt at gjætte paa, at han ogsaa har gjort denne stad til thingsted. I denne forbindelse bliver det endelig særlig at mærke, at thinget allerede nævnes ved aaret 1047. Man kunde vistnok ville forklare dette derhen, at det maaske allerede i lange tider havde været thing for en mindre kreds, og at det fremdeles kun var denne, som ogsaa i hint aar samledes. Men herimod taler bestemt thingets navn, der forudsætter borgen som tilværende, da thinget stiftedes. Havde der forhen været thing der, vilde det visselig ligesaa lidt have byttet navn, som Ørething nogensinde trods hovedstadens opkomst fik hede Nidaros thing. Dertil kommer, at Sarpsborg, hvor thingstedet altid har været, laa paa den høire flodbred, altsaa i Vingulmark; men at det skulde have været fylkesthing for dette — og paa heredsthing hyldedes konger ikke —,

[1] At Eidsivathingsloven saaledes ogsaa overførtes til Borgarthing, kan ikke antages at have stødt de gamles særfølelse. I Tyskland var, som bekjendt, en saadan translation af de gjældende love fra den ene stad til den anden meget almindelig, og selv i Norge have vi det samme at iagttage ved Bjarkørettens udbredelse til alle norske kjøbsteder. Den er nemlig for største delen skreven lige ud af Frostathingsretten, og har øiensynlig fra først af kun gjældt i Nidaros.

kan aldeles ikke formodes, da et saadant ei kunde henlægges til den yderste udkant af fylket. Taler altsaa alt imod at antage et thing der tidligere end borgens anlæggelse, og fandtes paa den anden side thinget 1047, da synes dog Olafs lovgivningsvirksomhed at være den ene rimelige leilighed, hvorved thinget bør antages at være opstaaet. Men har Olaf oprettet et nyt thing i Viken, og har han tillige anordnet, at Vikens og Oplandenes lov skulde være den samme, men at Vikverjerne ikke skulde sogne til Eidsivathing, saa har man neppe ret til længere at bortvise den formodning, at hans nye thing netop skulde være for Viken, hvad Eidsivathing var for Oplandene, et fælles hovedthing. Herimod kan, saavidt vi se, kun indvendes, at kong Eystein ifølge beretningen om Sigurd af Steigs proces, idet han overtager Sigurds sag som sin egen, bemærker, at nu maatte den anlægges for et eller andet lagthing, Frostathing, Gulathing eller Eidsivathing[1], i hvilken yttring opregningen synes at skulle være udtømmende. Men hertil svares, at selv om yttringen tilsigter en opregning, hvilket i sig selv nok turde være tvivl underkastet, saa lader det sig dog let tænke, at de tre ældre lagthing besad en traditionel høiere anseelse end det nyere Borgarthing, saa at det ikke faldt fortælleren ind at tænke paa det, hvor der handledes om at dømme mellem konger; ja denne underordnede stilling vilde ogsaa meget godt passe med, at man paa Borgarthing, som ovenfor fremstillet, ogsaa synes i det væsentlige at have fulgt Eidsivathingsloven. Dertil kommer, at ordet lagthing slet ikke synes at have været brugt saa udelukkende, som det af hin yttring, der er lagt kong Eystein i munden, kunde lade sig formode; i samme beretning kaldes ogsaa Throndenæs paa Haalogaland udtrykkelig lagthing, og Historia Norvegiæ nævner fire lagdømmer paa Oplandene.[2] Endelig kommer det heller ikke væsentligt an paa thingets titel; det vigtigste er, om det tør antages, lige siden Olaf den helliges dage at have været hovedthing for Viken, og det tro vi at have paavist sandsynligheden af.

[1] Morkinskinna p. 180.
[2] Sammesteds p. 179.

Udenfor de store thingkredse stod der imidlertid ogsaa en række landskaber, hvis afsides eller fjerne beliggenhed gjorde deres beboere det besværligt at træde i umiddelbar forbindelse med de egentlige lagthing, og som derfor maatte lade sig nøie med sine egne fylkesthing som øverste domstole. Til denne klasse hører først og fremst Haalogaland. End ikke Magnus lagabøter ansaa det raadeligt at istandbringe nogen forbindelse mellem dette og Frostathing[1], og man kan derfor vistnok med trygghed antage, at en saadan heller ikke før har fundet sted. At søgsmaalet mod Sigurd af Steig fra et haalogalandsk thing henvises til Frostathing maa ikke betragtes som et thingskot fra et lavere til et overordnet; thi sagen var, at kong Eystein ved personlig at overtage sagen havde gjort den til en retstvist mellem kongerne selv, og en saadan kunde blot et af de store lagthing paadømme. Og noget andet, der skulde kunne tages for et vidnesbyrd om, at Haalogaland har sendt nævndemænd til Frostathing kan neppe paapeges. Meget mere kaldes, som ovenfor sagt, fylkets hovedthing paa Throndenæs selv lagthing, hvilket vel ikke kan betyde andet, end at intet andet thing stod over det, og kort efter Magnus lagabøters tid nævnes endog en særegen lovbog for Haalogaland, hvilket ogsaa vidner om fylkets uafhængighed. Endelig udtales denne ganske bestemt i Historia Norvegiæ, der stiller Haalogaland op ved siden af Viken, Gula- og Frostathingslagen som det fjerde af kystdistrikternes „patriæ“.[2]

Paa to steder i Fr.loven, 8—19 og 15—16, anføres en retterbod, ifølge hvilken udøerne „skulle have sit thing paa Jorulfsstad med lige fuld virkning (at jafnfullu) som alle fylkesmænd.“ Munch synes at have forstaaet dette, som om talen var om Ytterøen; i det mindste omtaler han i sin beskrivelse over kongeriget Norge i middelalderen et Jorulfsstad som thingsted for Ytterøen uden at opføre noget saadant paa udøerne. Ordet Úteyar kan imidlertid umulig betyde Ytterøen, der i det gamle sprog heder

[1] Landsl. 1—2.

[2] Historia Norvegiæ p. 2. Ogsaa Odd munk har samme inddeling, se hans Olaf Tryggvessøns saga kap. 15.

eyin hin ytri eller ytri-eyin og hverken kunde give anledning til brugen af et flertalsord eller til en lovbegunstigelse. Iøinefaldende rimeligt er det derimod, at de ude i havet liggende øgrupper kunde trænge til et særeget thing istedetfor at søge til Nordmøre, hvortil deres beliggenhed nærmest henviste dem. Lovstedet viser imidlertid, at det kun var fylkesthinget, som øboerne fik særskilt; til Frostathinget maatte de derimod finde sig i at se sine sager henviste. Retterboden synes atter at skyldes Eystein Magnussøn.

Jæmteland og Herjedalen, der først i begyndelsen af det 12te aarh. varigen sluttede sig til Norge, sees aldrig at have staaet i nogen forbindelse med Frostathing, og en saadan oprettedes ikke heller af Magnus lagabøter.[1] Deres fylkesthing, af hvilke Jæmtelands holdtes paa det med hensyn til beliggenhed endnu ukjendte Sproteid, kunne derfor med vished antages at have været uafhængige.

Af de landskaber derimod, som ved lovforbedringen indlemmedes i Gul.lagen, havde Valdres og Hallingdal forhen slet ikke været repræsenterede af nævndemænd paa Gulen, de indre bygder i Stavanger stift, Sætersdalen og Otterdalen, kun forsaavidt de ere blevne anseede som dele af Rogaland eller Agder. Af Historia Norvegiæ sees, at Thelemarken, Gudbrandsdalen og Hedemarken med Østerdalen have udgjort særskilte lagdømmer; men dette kan, som bemærket, kun forstaaes med forbehold af Eidsivathingets i en vis forstand overordnede stilling, uagtet de nævnte egne ikke sendte nævndemænd did. Om Numedal maa det samme gjælde.

Hvorledes disse enkeltstaaende landskabers stilling forresten har været, er derimod uklart. Mest oplysende turde de yttringer være, hvori Historia Norvegiæ omtaler Valdres og Hallingdal. Uagtet disse to fylker nemlig ikke regnes med til Gulathingslagen og altsaa, hvad vi iøvrigt ogsaa vide af Gul.loven selv, ikke have havt repræsentanter paa Gulathing, siges det dog om dem, at de underligge Gulathingets love.[2] Dette tillader kun den ene for-

[1] Forfatteren af Historia Norvegiæ regner endog Jæmteland til udlandet og stiller det op ved siden af Gøtaland, Svealand og Aangermanland.

[2] Historia Norvegiæ p. 2—3: Secunda (patria) Gulacia ad insulam, quæ Media

tolkning. at det har været Gul.loven, som er bleven fulgt paa disse landskabers fylkesthing. At en saadan overførelse af et landskabs love til et andet i Norge neppe var ganske ukjendt, have vi ovenfor søgt at vise, og dette synes ved de citerede ord at blive utvivlsomt. Det er tillige høist sandsynligt, at en lignende overførelse har fundet sted af Fr.loven til Haalogaland; thi uagtet dette fylke aldrig sendte repræsentanter til Frostathing, tages der dog i loven paa flere steder særligt hensyn til dets forholde, hvilket vilde være uforklarligt, hvis grunden ikke netop var den, at loven ogsaa gjaldt der og følgelig ogsaa maatte indeholde de særegne bestemmelser, som der i enkelte tilfælder skulde følges. Naar saaledes Fr. 10—3 efter at have omtalt visse stævnefrister, brugelige i det egentlige Trondhjem tilføier regler for „de 4 fylker udenfor Agdenæs", kan tallet 4 her ikke naaes uden at tage Haalogaland med, og dette stod altsaa umiskjendelig i en vis forbindelse med Fr.lagen, der under mangelen af større fællesskab ikke kan have bestaaet i andet end en fælles lov. Ligesaa betegnende er det, at Fr. 16—2 meddeler en hel lovparagraf, der udelukkende indeholder retterbøder for Haalogaland. En særskilt afskrift af Fr.retten til brug deroppe har da vel den „Vágsbók" været, der omtales som lovbog for fylket, og heller ikke turde det være for dristigt at antage, at ogsaa de øvrige enkeltstaaende landskaber have staaet i et lignende afhængighedsforhold til den ret, der gjaldt ved det nærmeste store lagthing, der altsaa blev etslags hovedthing ogsaa for fylker, der ikke i egentlig forstand tilhørte thingsognet.

I redegjørelsen for thingenes organisation hører ogsaa ind at behandle det tvivlsomme spørgsmaal om vaabentaget. Herved forstaaes nemlig i vore kilder en handling, hvorved den paa thinget fattede beslutning erholdt en ydre vedtagelse og stadfæstelse.[1]

nuncupatur, usque protelatur .vi. implectens provincias. De sex fylker ere de i Gul.loven nævnte: Agder, Rogaland, Hørdaland, Sogn, Fjordene og Søndmøre. Nedenfor heder det derimod: — — Waldresia et Vallis Haddingorum ac ceteri, qui Gulatiis subjacent legibus.

[1] Gul. 267, 292; Fr. 5—46; videre Norges gamle love I p. 438; landsl. 1—5; Norges gamle love III p. 206 (retterbod af 1380); Snorre, Magnus Erlingssøns saga kap. 10; Sverres saga kap. 16.

Om den rigtige opfattelse af denne handling, samt om hvorledes den udførtes, er der imidlertid bleven yttret forskjellige meninger, idet man dels har villet gjøre den til en art vaabened[1], dels kun til en særegen form, hvorunder man gav sit bifald og sin tilslutning tilkjende[2], og med hensyn til udførelsen enten har ment, at vaabentaget skede ved thingets slutning under ét for samtlige beslutninger[3], eller at det gjordes særskilt efter hver enkelt af disse[4]. Idet vi i det hele taget slutte os til Konrad Maurer, der i vaabentaget alene ser en bifaldsyttring, og til hvis bevisførelse vi i det væsentlige henvise, skulle vi dog give en oversigt over emnet og tilføie nogle videre bemærkninger.

Historiske beretninger fra forskjellige germaniske folk synes med bestemthed at vidne om, at det har været en ældgammel skik hos den hele folkestamme ved vaabenbrag at give sit bifald tilkjende. Allerede Tacitus siger om de paa thinget forsamlede Germaner: si displicuit sententia, fremitu aspernantur, si placuit, frameas concutiunt, honoratissimum assensus genus est armis laudare[5], hvor det altsaa udtrykkelig siges, at vaabenbraget gjaldt som bifald, og hvor det derfor modsættes forsamlingens lydelige knurren, der var udtrykket for dens mishag. Ganske overensstemmende hermed finde vi derfor ogsaa samme forfatters yttring paa et andet sted: Sono armorum tripudiisque approbata sunt dicta.[6] Fra Sverge beretter Snorre i sin bekjendte skildring af hint Upsalathing, hvorpaa der stiftedes fred mellem den norske og den

[1] Se Svend Grundtvigs ligesaa interessante som righoldige afhandling: Om de gotiske folks vaabened, Kjøbenhavn 1871.

[2] Se navnlig Konrad Maurers anmeldelse af Grundtvigs afhandling i tidsskriftet Germania 16de bind (1871).

[3] Rudolf Keyser, Norges Stats- og Retsforfatning i Middelalderen p. 160; Fr. Brandt: Langes tidsskrift 5te bind p. 105.

[4] Se Grundtvig og Maurer p. anf. st.

[5] Tacitus, Germania kap. 11.

[6] Tacitus, Historia V c. 17. Jfr. Cæsar, de bello Gallico VII c. 21, der vidner om, at Gallerne have kjendt den samme, for et vaabendjærvt folk overhovedet saa nærliggende skik.

svenske konge, at almuen for at tilkjendegive sit bifald ved Thorgny lagmands tale gjorde „vaabenbrag og stort gny".[1] For Norges vedkommende erholde vi leilighedsvis yttringer, der ganske maa tydes paa samme maade. Saaledes fortæller Snorre, hvorledes de paa Bergens brygger sammenstimlede folk ved at høre Sigurd slembe lyse sig Harald gilles drab paa hænde slog sine vaaben sammen og dømte ham og hans fæller utlæge og fredløse.[2] Om et thing, som Olaf Tryggvessøn holdt med de thrønderske bønder paa Mæren for at overtale dem til kristendommens antagelse, heder det, at begge parter indfandt sig fuldt bevæbnede paa thinget, og at bønderne, efter at Jernskegge af Uphaug havde udtalt deres vægring ved at efterkomme kongens ønske, gjorde stor larm ved denne tale og sagde, at alt skulde være, som Skegge sagde.[3] Det siges vistnok ikke, at det var ved at slaa vaabnene sammen at denne larm frembragtes; men ingen vil tvivle om, at de bevæbnede mænd ogsaa ved denne leilighed ligesom ved hin paa Bergens brygge slog paa sine vaaben. Endnu mere sluttende sig til Tacituses beretning, fortæller sagaen om et lignende thing, som Haakon den gode holdt med Thrønderne, at der, saasnart kongen havde hørt op med sin tale, strax opstod en stor knurren, at Asbjørn af Medalhus derpaa svarede paa bøndernes vegne, og at disse ved denne tale gjorde megen larm og sagde, at saa skulde det være, som nu var sagt.[4] Her gjøres der altsaa ganske som hos Tacitus en bestemt forskjel mellem knurren og larm, og da vi se bønderne i Olaf Tryggvessøns tid komme væbnede til thinget, kunne vi neppe tvivle, at ogsaa larmen paa thinget under Haakon var vaabenbrag. Paa ingen af de her anførte steder kaldes en saadan bifaldende vaabenlarm vaabentag; men vi maa ikke destomindre gaa ud fra denne almindelige maade at yttre bifald paa, naar vi ville forklare os dette sidste ord. I Andreas Sunessøns latinske bearbeidelse af skaanske lov over-

[1] Snorre, Olaf den helliges saga kap. 81.
[2] Snorre, Harald gilles og Magnus blindes saga kap. 16.
[3] Snorre, Olaf Tryggvessøns saga kap. 75.
[4] Snorre, Haakon den godes saga kap. 17.

sættes nemlig vaabentag ligefrem med collisio armorum et contactus[1], og derved maa det ansees bevist, at hvad vore sagaer og gamle love kalde vaabentag, ikke har været andet end thingalmuens lydelige og med vaabenbrag ledsagede tilslutning til og antagelse af et fremsat forslag eller en udtalt formening.

Vaabentaget omtales i historiske beretninger navnlig ved hyldinger[2], et par gange ved vedtagelse af fælles beslutninger udenfor thinget[3], en enkelt gang ved en virkelig thingsdoms afsigelse.[4] I lovene forudsættes derimod dets brug at være ganske regelmæssig; de ovenfor anførte steder handle om tildømmelse af arv og odelsret, skjødning af jord og vedtagelse af love og i Fr. 5—45 heder det i almindelighed, at den, der bryder dom, som er dømt paa Frostathing, og hvortil vaabentag er føiet (vápnatak at átt) skal straffes med en vis bod. Med hensyn til ordets afledning har man hidtil villet betragte det første led af sammensætningen, vaaben som objekt for det sidstes verbale begreb, tage, og man har følgelig opfattet selve ceremonien saaledes, at thingfolkene tog sine vaaben, som de havde lagt fra sig, og gjorde larm dermed, og da en ofte gjentagen nedlæggelse og optagelse af vaabnene vel er bleven befunden noget burlesk, har man villet rette derpaa ved at henlægge vaabentaget til thingets slutning, da almuen saa alligevel skulde tage sine vaaben for at gaa og saaledes gjerne med det samme kunde gjøre larm for at tilkjendegive sin tilfredshed med det hele thing i almindelighed og hver enkelt sags afgjørelse i særdeleshed. Dette har man da igjen sat i forbindelse med den mening, at vaaben ikke blev baaret paa thinge, men maatte henlægges paa et sted, der omtrent skulde svare til vaabenhuset ved senere tiders kirker. Uden at opholde os videre ved den fattigdom og neutralitet, der vilde have hersket over en saadan summarisk vedtagelse, i sammenligning med det liv, hvorom de anførte steder af sagaerne vidne, naar de lade vaabenbraget være et umid-

[1] Thorsens udgave p. 45 og 163.
[2] Sverres saga kap. 17; Knytlinga saga kap. 24.
[3] Sverres saga kap. 20 og 26.
[4] Snorre, Magnus Erlingssøns saga kap. 10.

delbart udtryk for thingmændenes øieblikkelige og ivrige tilslutning til en populær talers yttringer; idet vi ogsaa kun nævner den vanskelighed, som vilde opstaa, naar der var forekommet sager, hvorom meningerne havde været meget delte, skulle vi gjøre opmærksom paa, at den nævnte afledning neppe er rigtig. Istedetfor vaabentag forefindes nemlig i norske love undertiden ordet thingtag[1], og paa Island brugtes istedetfor vaabentag det saakaldte lófatak d. e. haandtag[2], hvilket hverken var mere eller mindre end haandsoprækning. Nu vil ingen paastaa, at disse ord forudsætte, at nogen „tog“ thinget, eller at thingmændene „tog“ haanden og rakte den op. Ordet tak maa følgelig her have en anden end den alleregentligste betydning, og dette kan kun være antagelse, vedtagelse; det foregaaende sammensætningsled bliver altsaa at opfatte som beskrivende: man tog, vedtog loven, beslutningen, dommen, og det skede paa thinget, deraf thingtag, og undertiden ved haandsoprækning, deraf haandtag. Den aldeles ligedannede sammensætning gjør det nu klart, at vaabentag maa opløses paa samme maade, og det betyder følgelig vedtagelse ved vaabnene. Om nogen nedlæggelse og optagelse af disse bliver der altsaa ikke tale. Allerede heraf synes det temmelig sikkert at fremgaa, at det ikke kan være rigtigt, at man gik ubevæbnet til things. Dette har man imidlertid ment at skulle have været tilfældet, og man har i saa henseende dels paaberaabt sig thingstedernes hellighed, dels beretningen i Egils saga kap. 57, hvor det siges, at der ved et angreb paa lagretten opstod stor forvirring paa thinget, da mændene vare vaabenløse. Men hvad for det første thingenes hellighed angaar, saa synes den ikke i ældre tid at have indeholdt et almindeligt forbud mod at bære vaaben. Thingfreden var i Norge knyttet til thingmændenes personer, ikke til thingstedet, og beskyttede dem fra afreisen til hjemkomsten[3], og det er altsaa klart, at nogen bortlæggelse af vaaben dermed ikke var nødvendig for-

[1] Jerns. kap. 9; hirdskraa kap. 1; Jonsbok 1—3; landsl. 2—3 og Norges gamle love 3die bind p. 145.

[2] Af lófi, den flade haand; biskop Arnes saga kap. 42 og 61.

[3] Fr. 1—5.

bunden. Vistnok høre vi om et par thingsteder paa Island, at de vare saa hellige, at der ikke maatte udgydes blod eller bæres blottet sværd[1]; men dels fortælles dette som en mærkelighed, og altsaa som en undtagelse, og dels forbydes det selv ikke her at bære vaaben, tværtimod forudsættes det meget mere, at saa skede. Hvad althinget selv angaar, saa berettes der, at det til sine tider var en sjeldenhed at se et vaaben; men ogsaa dette fortælles med en vis forundring, og det siges ved én leilighed udtrykkelig at staa i forbindelse med, at man ogsaa udenfor thinget overhovedet og i tillid til den dybe ro i landet brugte at gaa vaabenløs.[2] Noget forbud mod at bære vaaben paa thinget bør derfor heller ikke her underskydes. Først 1218 erfare vi, at der gjennemdreves en lov, ifølge hvilken man ikke skulde komme bevæbnet i de egentlige thingsdome; om althinget selv vedblev derimod den modsatte regel at gjælde.[3] I Sverge have vi allerede seet, at almuen i det mindste ved én leilighed kom bevæbnet til thinge. For Norges vedkommende findes foruden den slutning, der tør drages af selve ordet vaabentag, hin beretning om thinget paa Mæren, der dog ogsaa staar alene. Vigtigt er det derimod, at Gul. kap. 37 ligefrem forudsætter, at de i skiladomen siddende mænd bar vaaben, og endelig turde Fr. 5—7 være afgjørende. Idet nemlig dette sted forklarer, hvorledes det skulde gaa for sig, naar flere sager forelaa thinget, og i den anledning bestemmer, at ingen dom skulde afsiges før vidnerne i de forskjellige sager alle vare afhørte, fastsætter den en 3 marks bod for den, der i utide lagde dom paa, og tilføier saa: Men enhver anden, som holdt vaabnene op, er brødig en baug (en hverr annarra baugi, er vápnum hélt upp). Det er ikke tvivlsomt, at meningen her er at straffe dem, der ved at række vaabnene i veiret gav sit samtykke til den utidige domsafsigelse, og det er saaledes bevist, ikke alene, at vaabentaget be-

[1] Eyrbyggja saga kap. 4, Landnáma II kap. 12; Gisle Surssøns saga I p. 55.

[2] Islandske annaler ved aaret 1154; Kristnisaga kap. 13, 14; jfr. Njáls saga kap. 146, hvoraf det endog sees, at sværdslibere havde sine egne boder paa althinget.

[3] Sturlunga saga XI kap. 30.

stod i at række vaaben i veiret, men ogsaa, at vaaben bares paa thinget. Det oftere gjenvendende udtryk vaabentag indenfor og udenfor lagretten vidner endelig om, at der ikke er bleven forbudt lagrettesmænd mere end de øvrige thingmænd at komme vaabenklædte. En anden sag var det, at misdæderen skulde lægge sine vaaben ned, naar han indfandt sig paa thinget for at søge fred; det samme skulde han gjøre, hvorsomhelst han under forfølgelse — f. ex. op igjennem en skov — bød lov for sig.[1]

I modsætning til alt dette staar imidlertid hint udtrykkelige vidnesbyrd i Egils saga. Men beretningen her er nøiere beseet selvmodsigende; thi uagtet det siges, at man paa thinget var ubevæbnet, saa sees dog den angribende skare, der paa dronningens opfordring gjorde indhug paa lagretten, men som ogsaa fra først af var tilstede paa thinget, at have været velbevæbnet. Udsagnet maa derfor være at forstaa rent faktisk; i tillid til thingfreden havde man ikke i almindelighed anseet det nødvendigt at klæde sig til kamp.

Under kristendommens indflydelse synes der imidlertid i en sildigere tid at være indtraadt en vis begrændsning i henseende til vaabens bærelse paa thinge. I en retterbod fra 1190 forbyder saaledes Sverre at bære vaaben til og fra thinget[2], og forbudet gjentages for det islandske althing i Jerns. kap. 4, uagtet samme lovs kap. 33 gjengiver det nys citerede sted af Fr. 5—7. Skarpest synes dog selvmodsigelsen at være i Magnus lagabøters landslovs 1—5, der paa den ene side ligeledes forbyder at bære vaaben paa thinge og paa den anden ikke desto mindre paabyder vaabentag udenfor og indenfor lagretten. Man kunde her nærmest være tilbøielig til at tænke sig ordet vaabentag som et gammelt udtryk, der i lovsproget var bleven bibeholdt, uagtet det nu kun betegnede vedtagelse overhovedet. Men man turde maaske komme sammenhængen nærmere ad en anden vei. Ogsaa i kirke siges det nemlig ganske i almindelighed i den nævnte retterbod, at vaaben ikke skulde bæres. Alligevel fremhæver Fr. 2—10 særlig

[1] Gul. kap. 156, 160, 183; Fr. 4—10; Snorre, Olaf den helliges saga kap. 186.

[2] Norges gamle love I p. 409.

de vaaben, som det var forbudt at bære i kirke eller paa kirkegaard[1], og antyder derved, at der gaves vaaben, hvorom dette forbud ikke gjaldt. Tilladelsen har i saa fald blot kunnet komme sværdet tilgode i modsætning til de egentlige angrebsvaaben, spyd og øxe, og hvad som kunde gaa an i kirke, kunde selvfølgelig endnu mindre have noget imod sig paa thinge.[2] Vi antage derfor, at vaabentaget i den senere tid er skeet ved at række sværdet i veiret til tegn paa samtykke.

Det næste spørgsmaal af interesse bliver, hvorledes det har forholdt sig med de forskjellige thingforsamlingers ledelse, om der ikke maatte være en retsformand tilstede, der som saadan skulde kjende herredets eller fylkets mandtal og reglerne for lagthingets sammensætning, tælle de tilstedeværende, overholde orden, lede forhandlingerne og afstemningen og endelig i thingets navn afsige dommen. For byernes vedkommende er svaret let; thi byfogden, eller, som han da hed, gjaldkeren forudsættes stedse at være tilstede, og da han tillige havde stemme ved afgjørelsen, kunne de nævnte forretninger med sikkerhed sluttes at have paaligget ham.[3] For landsbygderne foreligger derimod iintet utvetydigt vidnesbyrd; thi medens lendermænd og aarmænd vistnok paa den ene side paalægges at indfinde sig ved lagthinget og endog gives bestemte forretninger at udføre[4], saa forbydes lendermændene paa den anden side uden bøndernes tilladelse at tage sæde i lagretten[5], og om de øvrige thinge erfare vi intet andet, end at aarmændene deltog i den af almuen umiddelbart fra thinget af udførte exekution af dommen[6], saa at de følgelig kunne antages ogsaa i almindelighed at have været tilstede paa thinget. Da

[1] Fr. 2—10: En ef maðr veitir manní atlaup, eða sár með einhverju vápni þvi er fyrirboðit at bera i kirkjn cða kirkjugaıði.

[2] Sachsenspiegel (II 67) tillader ogsaa udtrykkeligt, at die schöffen tog sæde i retten med sværd eller kniv, men forbyder dem andre vaaben.

[3] Bj. kap. 14 og 102.

[4] Gul. kap. 3, Fr. 1—1 og 2; Egils saga kap. 57.

[5] Fr. 1—2.

[6] Gul. kap. 35 o. m. fl.

imidlertid de forretninger, som paalaa lendermænd og aarmænd ved lagthinget var at opnævne thingmænd og lagrettesmænd og at indhasle lagrettens plads med vébaand, og da deres almindelige embedspligter først og fremst bestod i at være politi, saa tør man vistnok slutte, at det overhovedet ved alle thinge har været deres forretninger, naar de var tilstede, at paase, at ikke uberettigede, f. ex. ved herredsthinget udenherreds mænd, blandede sig ind i forhandlingerne og i det hele taget at overholde den ydre orden og regelmæssighed. Derimod findes ingen sikkre spor af, at de i kraft af sin stilling have ledet de underordnede thinge, og for lagthingets vedkommende maa det nævnte forbud mod at sidde i lagretten være tilstrækkeligt til at vise, at en saadan ret ikke der tilkom dem. Omvendt ser man, at deres nærværelse, der ved lagthinget udtrykkeligt paabydes, ved de øvrige ingenlunde var nogen nødvendighed. Fr. 7—8 viser nemlig, at de kunde udeblive selv fra de rent administrative thinge, uden at disses gyldighed derved led noget skaar, og saameget mere maa dette altsaa have gjældt om de almindelige dømmende thinge, hvor det offentliges personlige interesse ikke var saa umiddelbar.

I de nævnte tjenestemænd kunne vi saaledes ikke se de domsafsigende thinges regelmæssige ledere. Men foruden dem træder i den norske historie og i lovbøgerne endnu en ombudsmand i forbindelse med thinget og det paa en meget indflydelsesrig og følgesvanger maade, nemlig den saa meget omtalte lagmand. Hvorvidt og i hvilken forstand man tør anse ham som thingets formand og ledende ordfører allerede fra oldtiden af, er imidlertid underkastet meningsforskjel, og da emnet tillige er af stor interesse ogsaa i forfatningshistorisk henseende, tro vi at burde egne det en indgaaende behandling.

Der er bleven gjort to hovedanskuelser gjældende, den ene, der som antagen af Keyser[1] og Munch[2] og i det væsentlige ogsaa af Fr. Brandt[3] hidtil var den herskende, gaar ud paa, at lagmæn-

[1] Norges Stats- og Retsforfatning p. 247.

[2] Norges Beskrivelse p. 11; det norske Folks Historie II p. 189.

[3] Langes tidsskrift 5te bind p. 106.

dene først under Sverre ere blevne offentlige ombudsmænd, medens ordet forhen kun skulde have betegnet personer, der vare vel anseede for sin lovkundskab, men ikke i det retslige liv indtog nogen bestemt med særegne pligter og rettigheder udrustet stilling. Men herimod har Konrad Maurer[1] gjort en med særdeles vægtige grunde støttet indsigelse. Efter hans fremstilling skal man allerede fra den norske stats stiftelse have havt en art offentlige ombudsmænd, „hvis kald dels bestod i at holde regelmæssigt tilbagevendende retsforedrag paa thingene, dels i at meddele kjendelser over tvivlsomme retsspørgsmaal, og da navnlig naar saadanne af domstolene blev ønskede, dels endelig i paa thingene at føre ordet for bønderne, naar det gjaldt at tale et vigtigt ord ligeoverfor kongen og hans tjenestemænd". Ombudet besattes ifølge denne anskuelse indtil kong Sverres tid af bønderne selv, og det var den stærkt monarkiske indre udvikling, der i Norge indskrænkede lagmændenes virksomhed til den teknisk juridiske, hvorved igjen deres sjeldne forekomst i de historiske beretninger forklares.

Lagmændene nævnes første gang i den norske historie under Erik blodøxe i anledning af Egil Skallagrimssøns bekjendte proces med Berg-Anund.[2] Egil siges nemlig at tage „lendir menn ok lögmenn ók alla alþyðu" til vidner paa en erklæring. Stedet staar aldeles alene; thi først et par aarhundreder efter nævnes der atter lagmænd i Norge. Maurer finder imidlertid deri et vidnesbyrd om, at lagmændene allerede i denne tidligste del af den norske statsudvikling har indtaget en fra lendermænd og almue adskilt stilling; det lader sig ikke antage, at ordet lögmenn, der staar mellem to standsbenævnelser, blot skulde betegne lovkyndige mænd og ikke ogsaa en egen klasse. Men den sidste bemærkning kunne vi ikke finde slaaende. Det vil neppe lade sig godtgjøre, at her ikke kan oversættes: lendermænd og lovkyndige mænd og hele almuen, hvorved det midterste led, uagtet det staar

[1] Kritische Vierteljahrschrift für Gesetzgebung und Rechtswissenschaft, München 1868 p. 374, og Die Entstehungszeit der älteren Gulathingslög, München 1872.

[2] Egils saga kap. 57.

mellem to standsbeteg nelser, ligesaa lidt udtrykker en særegen opgave paa thinget, som de mægtigste bønder tildeles en saadan, naar den kongelige hilsen til thingforsamlingen lyder til „alle lendermænd og mægtige (rikir) bønder og hele almuen“[1]. Meget muligt er det jo ogsaa, at det hele udtryk skyldes sagaskriveren selv, idet han har hentet det fra, hvad der i hans egen tid passende kunde lægges helten i munden. Saa meget stærkere ere Maurers øvrige grunde for at tilbageføre ombudet til hin oprindelige tid, idet han henviser til udviklingen i Sverge og de norske kolonier. I Sverge optræder som bekjendt lagmændene meget tidlig dels som lovsigende paa thingene dels som bøndernes ordførere under politiske forhandlinger.[2] Paa Island indførtes samtidig med statsstiftelsen lovsigemandens, med lagmandens nær beslægtede embede, og paa Grønland, paa Færøerne og de øvrige vesterhavsøer samt i Jæmteland sees ogsaa lagmænd tidlig at fremtræde. Dette mener den nævnte, med vore oldtids forhold saa nøie bekjendte, tyske forfatter, kan ikke forklares anderledes, end at nybyggerne havde taget institutionen med sig fra Norge, hvor den altsaa ligesom i Sverge fra gammel tid af har været til. Uagtet vi tilfulde anerkjende denne betragtnings vægt, turde den dog heller ikke være sikker. Hvad saaledes forholdene i bilandskaberne angaar, saa maa for Islands vedkommende fremhæves den ikke uvigtige omstændighed, at ordet lögmaðr der altid bliver brugt i sin etymologisk begrundede, almindelige betydning af lovkyndig mand, medens man dannede et nyt ord, lögsögumaðr, for teknisk at betegne den i spidsen for retsvæsenet staaende ombudsmand. Dette maa dog nemlig uimodsigeligt vise, at det fra Norge medbragte ord lögmaðr endnu ikke var istand til at angive et særskilt hverv og altsaa endnu ikke havde erholdt sin senere norske, snævre bemærkelse. Og som svar paa den hovedsætning, at kolonierne dog ikke alle som en kunde optage et institut, der var moderlandet fremmed, ville vi sige, at dette netop laa, i de nybyggede landskabers egenskab af saadanne. I det oprindelige hjem havde for-

[1] Morkinskinna p 137.
[2] Se de bekjendte pragtfulde exempler i Olaf den helliges saga.

holdene og med dem den tilsvarende retsforfatning langsomt udviklet sig i aarhundredernes løb og passede nøie sammen med landets og folkets historie og retslige behov; loven stod fast i beboernes bevidsthed og uvilkaarlige udøvelse, og om der end gaves mænd med større lovkundskab end de fleste andre, saa var dog dette mere en fordel end en nødvendighed. Med alt dette brød den udvandrende nybygger. Han kom ind i andre og ukjendte forhold, der tildels først skabtes ved ham selv; nylandets økonomiske egenskaber, dets bebyggelse fra forskjellige lagdømmer og meget lignende maatte i mange retninger gjøre nye retsregler nødvendige. Ordnede man sig derfor til et samfund, blev den første omsorg at faa retsvæsenet i skik og folkestammens gamle lovanskuelser afpassede efter de nye forhold eller indklædte i nye sætninger. Men jo mere hine havde været det hele folks eie, desto stærkere maatte trangen være til at skaffe sig et organ, hvorved ogsaa disse, der endnu ikke havde faaet tid til at fæste sig i almuens erindring, kunde opbevares, og saaledes blev det den naturlige udvikling, at man her ved særskilt udnævnelse udsaa sig mænd, hvem lovstudiet tillaa som embedspligt. Paa denne maade fik Island en lovsigemand, og paa de øvrige øer maa ordet lagmands hurtige forsnævring til teknisk udtryk forklares i overensstemmelse hermed. Den nys førte argumentation svækkes ikke ved en henvisning til, at der dog ogsaa i Sverge meget tidligt fremstod lagmænd som ombudsmænd, uagtet landet aldeles ikke havde et nybyggerlands karakter. Thi vi have kun søgt at vise, at der i kolonier vare omstændigheder tilstede til befordring af et saadant ombuds oprettelse, hvilke ikke fandtes i moderlandet, hvorved paa den anden side naturligvis ikke er udelukket, at der ogsaa i et fra oldtiden af bebygget land kunde træde andre forhold til, der medførte det samme. Hvilke disse forhold for Sverges vedkommende have været, se vi os her ikke istand til i korthed at udvikle; dertil ligger dets ældste historie endnu altfor meget i det dunkle. Men derimod maa vi stærkt udhæve den forskjel, der hersker i beretningerne med hensyn til de norske og de svenske lagmænd. Medens Sverge i sammenligning med Norge kun kjen-

der yderst sparsomme efterretninger fra sine første kristne aarhundreder, men i disse finder lagmændene at indtage en meget fremragende plads, iagttage de rigelige, Norges historie oplysende kilder den fuldstændigste taushed, der først brydes i det 12te aarhundrede. Indtil denne tid omtales lagmændene og deres gjerning udenfor det nævnte sted i Egils saga ikke med et eneste ord og ligesaalidt nævnes nogen, der bar ordet lagmand som tilnavn eller titel. Maurer henviser rigtignok til kongemagtens kraftige udvikling i Norge, hvorved det folkelige ombud skulde være bleven hemmet i sin væxt; men vi kunne ikke erkjende dette vink for tilstrækkeligt. Tausheden gjælder nemlig ikke alene den tid, da kongemagten var nogenlunde befæstet, altsaa fra Magnus den gode af indtil det andet aarti i det 12te aarhundrede, men ogsaa den foregaaende urolige og stridopfyldte periode fra Haakon den godes kristendomspaabud til helgenens fald ved Stiklestad, om hvilken tid det umulig lader sig sige, at det for sin egen tarvelige tilværelse kjæmpende, i store landsdele ofte ikke anerkjendte og i mange aar endog rent forsvundne kongedømme skulde have kunnet hemme nogensomhelst med fast rod i folket opvoxende institution. Intet er hyppigere end at se bønderne træde i underhandlinger med magthaverne i landet, og der nævnes en hel række mænd, der ved saadanne leiligheder talte bøndernes sag og virkede som deres betroede ordførere; men ikke en eneste af disse betegnes, selv ikke i saa vidtlyftige sagaer som Olaf den helliges, som lagmand. Havde der været folk med denne titel og vante til at tale for bønderne paa thinge, saa kunde forholdene i Norge i det 10de aarhundrede visselig ikke have været gunstigere for ombudets udvikling til en ligesaa stor historisk og politisk anseelse som i Sverge. Vil man imidlertid trods dette antage, at de fra ældgammel tid af i allerdybeste stilhed og mod hine tiders sædvane udelukkende holdende sig til sin egentlige gjerning have virket som teknisk-juridiske lovsigere ved thingene, hvorledes da forklare, at de ogsaa i love ældre end det 13de aarhundredes midte kun ganske sporadisk blive nævnte, at de ikke tidligere end i en retterbod i Fr.lovens indledning gives nogen opgave ved

selve thingforhandlingerne, at de ikke sigtes til i en eneste gammel lovsætning eller sentents? En saa sparsom omtale kan kun begrundes gjennem den antagelse, at det var et nyt, først sent anerkjendt retsmiddel, som her holdt paa at bryde sig frem.

Men kunne vi saaledes end ikke dele den af Maurer fremsatte mening om lagmandsombudets oprindelse i dens helhed, maa vi dog paa den anden side slutte os til ham, naar han søger at godtgjøre, at det som ombud er ældre end Sverres tid. I saa henseende turde beretningerne om Sigurd Jorsalefarers bekjendte søgsmaal mod Sigurd Ranessøn af Steig være afgjørende; thi i disse finde vi lagmændene for første gang spillende en bestemt rolle i thingforhandlingerne. I Snorres iøvrigt høist forvirrede fremstilling af søgsmaalets gang[1], heder det saaledes om Arnanæs thing, at Sigurd bad lagmændene at afsige dommen, hvorpaa Eystein svarede, at han vist troede, at der var mænd saa forstandige og kyndige i loven i Norge, at de vidste, at de ikke kunde dømme en lendermand utlæg paa det thing. Om Gulathing siges dernæst, at der blev holdt mange møder og stævner i sagen og mellem forstandige mænd, og at den blev ransaget for lagmændene. Om Rafnista thing: „Da spørger kong Eystein efter hos lagmændene, om den lov var sat i Norge, at bønderne kunde dømme mellem konger. Lagmændene sige, at sager mellem konger indbyrdes skulle afgjøres paa Ørething“. Paa lagthinget i Nidaros siges Bergthor bokk, en søn af Svein bryggefod, at have fremført vidnesbyrd om Sigurds skyld, og derpaa lægges der Eystein følgende yttring i munden: „Jeg kræver lagrettesmændene til at dømme Sigurd fri efter loven.“ Morkinskinna, hvis fremstilling er greiere, omend heller ikke paa langt nær feilfri[2], lader kong Eystein sige om thinget paa Kefley: „Dette thing have lagmænd og bønder sat sig imellem for at hver af dem kan have sand lov ligeoverfor den anden.“ Om Arnarheims thing fortælles i samme ordelag som hos

[1] Snorre, Sigurds, Eysteins og Olafs saga kap. 21. At Snorre selv ingen skyld har i forvirringen, derom se Gustav Storm, Snorre Sturlasøns Historieskrivning, Kjøbenhavn 1873, p. 99.

[2] P. 174.

Snorre om Arnanæs thing. Om lagthinget i Nidaros heder det her: „Den dag, da de skulde sætte thinget, da blev der blæst i byen, at bønderne i byen og thingmændene først skulde gaa til things og afsige domme efter loven. Var derved leder (firimaðr) Jon Mornefssøn, en anseet lendermand. Med kong Olaf var der Sigurd Sigurdssøn af Hvitastein, den lendermand, som var den allerforstandigste i Norge. Kong Eystein gik først til things af kongerne og havde meget folk og krævede strax af lendermændene, at de skulde være af hans mening og efter evne styrke Sigurd Ranessøns sag. Jon Mornefssøn svarede og sagde, at det monne være en meget vanskelig sag at skifte ujævnt mellem brødrene, men at han helst vilde stille sig paa Eysteins side, hvis det kunde blive ret efter loven. Kong Eystein svarede: „Ikke vil jeg bede eder om andet end det, som er lov.“ — — Den sag blev paa thinget først at afgjøre, om kong Magnus havde kunnet fatte nogen bestemmelse med saa megen kraft, at den blev at holde længere, end hans liv var, og erklærede lagmændene, at kongen kunde fatte varige bestemmelser med hensyn til sine veizler frem i ætten, og at han skulde lyse dem paa alle lagthing i Norge. — Nu tog mange mænd del i talen om, hvorledes det var tilgaaet, og blev der ingen til uden Bergthor bokk, som erklærede, at Sigurd var skyldig i sagen. Kong Sigurd bad nu lagmændene om dom over Sigurd Ranessøn. Da svarede Jon Mornef og mente, at mændene ikke ansaa det let at give orskurd; men de fik dog gjøre det, hvis de dertil vare skyldige, hvorledes de end likte det. Kong Eystein svarede: „I skulle bie lidt med at fælde dommen.“ Derpaa henskjød han det til lagmændene, om de kaldte det at være lov, at mænd aldrig kunde misfare saaledes med sine søgsmaal, at de ikke altid skulde drive paa den samme sag. „Og det anser jeg for lov, at hvis der bliver saa stor meningsforskjel blandt de kyndigste mænd, at en sag bliver ødet paa tre eller fire lagthing og vidner blive opnævnte herpaa, skal der aldrig gives opreisning i den samme sag, og ere dommerne skyldige at dømme derom.“ Da svarede Jon Mornef og sagde, at han skulde dømme i sagen, som ham syntes lovligt, hvis han blev skyldig dertil, men

sagde, at han var glad, om dette hindrede domsafsigelsen; han erklærede ogsaa, at loven var, som Eystein sagde.“ Den tredie beretning om dette søgsmaal foreligger os i Hrokkinskinna[1] og synes at være den paalideligste. Om thinget paa Kefsisey heder det her, at sagen blev ransaget efter loven, „og syntes det lagmændene“, at Eystein havde ret i sin lovfortolkning. Om lagthinget i Nidaros siges næsten ganske det samme som i Morkinskinna; dog kaldes Jon Mornef her lendermand og den største leder med hensyn til lovene (mestr forgangsmaðr laganna). Ligesom i de andre texter siges ogsaa her, at Bergthór bokk, om hvem det vides, at han var lendermand, var den eneste, som erklærede Sigurd af Steig skyldig i at have tilvendt sig fremmedt gods; men Hrokkinskinna bruger det udtryk, at ingen vilde give orskurd derom, undtagen Bergthor. Derpaa, heder det, „bad kong Sigurd lagmænd og dommere at dømme i sagen,“ og Eystein henvender sig strax efter til lagmændene med de ord: „Det henskyder jeg nu til lagmændene, at de sige lov om, hvorvidt osv.“

Af disse anførsler se vi altsaa, at lagmændene i begyndelsen af det 12te aarh. vare dem, til hvilke man henvendte sig for at faa oplysning om landets lov og ret, og selv en saa lovkyndig konge som Eystein fandt sig beføiet til at lade sin mening stadfæste af dem. Vi se ogsaa, at lagmændene allerede da indtog en særegen, udhævet og saavel fra bønderne i det hele som tillige fra dommerne forskjellig stilling, idet de sagde lov eller, som det det kaldtes, gav orskurd. Vistnok faldt det undertiden naturligt og let at bruge ordet dømme ogsaa om lagmændenes udsagn; men man ser øieblikkelig, at dette kun var et hurtigt og unøiagtigt udtryk. Derimod er der ingen tale om lagmænds ret til udenfor thinget at afgive kjendelser, og da de altid nævnes i flertallet faar man intet indtryk af, at de endnu havde hver sin lovsaga, hvorimod de nærmest synes at have udgjort et vist usbetemt antal ved hver enkelt leilighed. Heller ikke siges det, om de skyldte en udtrykkelig udnævnelse fra kongens eller almuens side deres

[1] Fornmanna sögur 7de bind.

stilling. Endelig hviler der en vis dunkelhed over lagmændenes forhold til lendermændene, ikke saa meget fordi Eystein retter sin første opfordring om at være af hans mening til disse sidste, som mere fordi Jon Mornef siges at være lendermand, men dog optræder som ordfører for lagmændene og nærmest i denne egenskab synes at svare ogsaa paa hin opfordring. Betegnende er det tillige, at sagaen fremhæver nærværelsen af den for sin kyndighed høit anseede (hinn vitrasti) lendermand Sigurd af Hvitastein, da det dog ved denne anledning blot kom an paa lovkyndighed, og endelig siges ogsaa lendermanden Bergthor bokk at give orskurd, hvilket ord netop brugtes om lagmændenes erklæring. For Jon Mornefs vedkommende har Maurer foreslaaet at læse lagmand istedetfor lendermand, idet man kunde tænke, at ordet i en ældre text har været forkortet og siden er bleven feilagtig udfyldt. Man maatte i saa fald ogsaa strax nedenfor antage det samme om ordet lendermænd, hvor der tales om Eysteins opfordring; thi paa denne svarer Jon. Imidlertid kunne vi ikke overbevise os om nødvendigheden af en voldsom løsning. At Jons søn Eindride var lendermand, vide vi, og da denne værdighed som bekjendt praktisk talt var arvelig, saa er det sandsynligste, at det ogsaa har havt sin rigtighed med Jons egen lendermandstitel. Dertil kommer, at omtalen af Sigurd af Hvitastein og af Bergthor bokks orskurd alligevel vilde tilintetgjøre virkningen af en saadan rettelse, da deraf fremgaar, at der intet var i veien for ogsaa at tænke sig lendermænd blandt dem, hos hvilke man særlig søgte oplysning om landets lov. Men læse vi altsaa beretningerne, som de staa, finde vi lendermænd optrædende blandt lagmændene som thingets lovkyndige, og naar Fr. 1—2 ikke desto mindre forbyder dem at sidde i lagretten uden bøndernes tilladelse, saa ligger deri, at lagmændene udgjorde en samling af mænd, som ikke faldt sammen med lagretten. Kunde imidlertid paa denne maade ogsaa lendermændene være lagmænd, bliver det klart, at der ved denne betegnelse endnu ikke udtrykkes en særegen klasse af faste ombudsmænd, men et hverv, som det overhovedet faldt i lovkyndige mænds lod at paatage sig, og som bestod i til lagrettens veiledning og

inden dens afsigelse af dommen at sige, hvad de for tilfældet ansaa som lovens bud.

Den udprægede rolle, som lagmændene allerede i denne beretning spille, har været hel vanskelig at forklare for dem, der ikke ville medgive, at deres forretning var en særegen og formel før Sverres tid. Munch har derfor troet her at burde oversætte lögmenn med lagrettesmænd. Men med Maurer maa vi erklære os enige i, at lagmændene dog for skarpt udhæves ved siden af dommerne til, at de kunne gjøres til de samme som disse, og vi tilføie, at det vistnok maa ansees utilladeligt at omgaaes saa frit med sprogets ordforraad. Paa de steder i den norsk-islandske literatur, hvor betydningen af ordet lögmaðr er utvivlsom, betyder det enten en lovkyndig mand overhovedet[1], eller, som tilfældet er i den sildigere del af den gamle norske historie, en lovkyndig mand med det offentlige hverv at sige lov. Da man altsaa heraf ser, at ordet har havt tilbøielighed til at indsnævre sin almindelige betydning til denne tekniske, saa gaar det ikke an at formode, at det ogsaa har kunnet bruges i en ganske anden ligesaa strengt teknisk; thi derved vilde jo sprogets betegnende evne erklæres ophævet, idet det ikke skulde kunne skjelne mellem to vigtige og velkjendte, men dog væsentlig forskjellige institutioner.

Denne betragtning leder os til ogsaa i en anden forbindelse at modsætte os en oversættelse af ordet lögmenn med lagrettesmænd. Foruden i det oven anførte sted af Fr.lovens indledning, findes ordet endnu brugt paa tre steder i de gamle love, Fr. 1—1 og Eids. kr. I kap. 30 og 44, og her vil ogsaa Maurer, som det forekommer os med inkonsekvents, fastholde betydningen lagrettesmænd. Af Eids. kr. I kap. 25 og 39 sees det, at gods, forbrudt ved forseelser mod kristenretten, skulde tredeles, saa at biskop, konge og almue fik hver sin del. I kap. 30 og 44 nævnes nu den samme tredeling, men uden nogen forstaaelig grund til, at derom skulde gjælde noget andet, siges det her, paa det ene sted, at biskop, konge og „lagmánd", og paa det andet, at biskop, konge og „lagmænd" skulde tage hver sin del. Hvorfor nu ikke her forstaa

[1] F. ex. Njáls saga kap. 20 fg., 139.

ordet lagmand paa samme maade, som det ellers overalt benyttes? Sammenligningen mellem de nævnte fire steder synes os at føre til den simple forklaring, at det var thingets vigtigste mænd, de ved sine lovsagn afgjørende lagmænd, der paa bøndernes vegne modtog den dem tilfaldende del. At ordet ikke kan betyde lagrettesmænd er allerede klart deraf, at lagret kun fandtes ved lagthinget, medens ingen vil nægte, at utlegd kunde erklæres ogsaa paa heredsthinget, og dernæst bruger det ene sted lagmand i enkelttal, medens lagrettesmændene dog altid vare mange.[1] Betragte vi endelig det tredie hidhørende sted, Fr. 1—1, saa turde denne fortolkning blive til vished. Det heder her om bøder for at oversidde lagthinget: „ármaðr skall hafa hálft en lögmenn hálft fylkismenn allir.“ Den tilsvarende sætning i Gul. kap. 3 lyder imidlertid: þat eigum vér hálft lögunautar, en hálft á konungr vár, hvoraf sees, at de omtalte bøder gik halvt til kongen og halvt til thingfolket. Det bliver da klart, at Fr.lovens ord maa forstaaes paa samme maade[2], og forskjellen er kun, at den nævner aarmanden som den, der paa kongens vegne, og lagmændene som dem, der paa bøndernes vegne havde at modtage boden. Let forstaaelige blive da ogsaa de tilføiede ord „fylkismenn allir“; disse ere tilsatte som forklarende apposition dels for at udhæve, at pengene ikke gik i lagmændenes egen lomme, dels for at sige, at hvert fylke kun erholdt del i de bøder, der var forbrudt af dets egne nævndemænd. Munchs mening, at stedet er feilagtig gjengivet, Fritzners, at lögmenn betyder lögunautar[3], og Maurers, at det betyder lagrettesmænd, synes derfor alle lige uholdbare og unødvendige. Læse vi derimod ogsaa disse tre steder, som de staa, antyde de, at lagmændene vare bøndernes formænd paa thingene; men da to af stederne omtale dem i flertallet, synes de ligesom beretningerne om Sigurd af Steigs proces at tilhøre en tid, da lag-

[1] En anden sag er det, at det kun var de paa thinget forsamlede bønder, som boden tilfaldt. Dette siges saavel i Fr. 1—1 i slutningen, som i Eid. kr. I kap. 25 og II kap. 21.

[2] Jfr. Fr. 1—1 i. f.

[3] Se hans ordbog under lögmaðr 3).

mændenes hverv endnu ikke var bleven et personligt ombud, men udførtes af de lovkyndigste tilstedeværende og paa en maade kollegialt. Dette stemmer ogsaa med, at de nævnte tre steder, der iøvrigt kun i forbigaaende og flygtigt give efterretning om disse funktionærer, ere de eneste lovbud ældre end Fr.lovens indledning, hvori deres tilværelse antydes, og ligeledes dermed, at det først er efter det 12te aarhundredes midte, at en lagmand i sagaerne omtales ved navn og med lagmandsbetegnelsen som titel eller i det mindste som en hans person særlig udhævende og hædrende benævnelse.[1] Da de to søndenfjeldske kristenretter med temmelig bestemthed kan henføres til den anden og tredie fjerdedel af det 12te aarhundrede[2], og hin første lagmand allerede forekommer 20 aar før Sverres fremtræden, er det imidlertid paa den anden side ligesaa sikkert, at ombudet havde antaget en vis fasthed ogsaa før den nævnte konge, og beretningerne om Sigurd af Steig viser, at begyndelsen hertil alt var skeet ved aarhundredets indgang.

Forbinde vi da dette resultat med den ovenfor givne bevisførelse for, at lagmandsombudet dog ikke strækker sig ret langt tilbage i tiden, saa turde sammenhængen sluttes at have været følgende: I det 11te aarhundrede, da kongemagten havde faaet fast fod i landet og en ordnet indre styrelse samt med den en hurtigere udvikling i alle retninger indtraadte, begyndte det ogsaa mere og mere at blive følbart, at lovkundskaben efterhaanden havde tabt sin oprindelige simpelhed og havde samlet sig hos et mindre antal begavede mænd. Bønderne, der paa thinge skulde afsige dommene følte sig tryggest, naar saadanne mænd først havde udtalt sin mening, og da lovkyndigheden saaledes herved fik sin mest iøinefaldende praktiske betydning, gik ordet lagmand lidt efter lidt over til at betegne den lovkyndige, der paa thinget afæskedes sin erklæring og gav sin orskurd, og som saaledes for tilfældet fungerede som lagmand. At der paa thingene som oftest fandtes flere saadanne, hvilke raadførte sig med hverandre, fremgaar saavel af den citerede processkildring

[1] Snorre, Haakon herdebreds saga kap. 4.

[2] Se Konrad Maurer i v. Holtzendorffs Encyclopædi, 2det oplag, I p. 251.

som deraf, at ogsaa lovene nævne dem i flertallet. Heller ikke var deres virksomhed indskrænket til en bestemt art af thinge; de sees ligesaa meget at optræde ved bygdethingene som ved de store lagthing. Hvor lidet de endnu under Sigurd Jorsalfarer havde adskilt sig fra den øvrige forsamling, skinner imidlertid frem af deres sammenblanding med lendermændene og ikke mindre af kong Eysteins ord, da kong Sigurd beder lagmændene om at afsige dommen, at der vel vare mænd saa forstandige og kyndige i loven i Norge, at de vidste, hvad ret var. Selvfølgelig fæstede man sig dog efterhaanden i de forskjellige egne ved visse enkelte mænd, og til disse begyndte da lagmandsbetegnelsen, naar de ikke allerede havde en anden, at knytte sig som titel; men høist usikkert forekommer det os, om almuen nogensinde er kommen saa langt, at den har ombyttet denne tause maade at udsé sine lagmænd paa med en formelig valg- og udnævnelseshandling.

Efter dette turde altsaa lagmandsinstitutionen endnu have havt en noget bøielig karakter, da erkebiskop Eystein overtog ledelsen af den norske kirke og med alvor og energi søgte at virkeliggjøre de hierarkiske idealer. Have vi ikke ovenfor taget feil i vor fortolkning af Fr. 1—3, har han til sine andre skridt ogsaa føiet dette, at kræve retshaandhævelsen udført under tilsyn af religionens tjenere, og til den ende drevet gjennem, at lovbogen ved lagthingene skulde læses af en dertil udseet præst, eller med andre ord, at en præst skulde træde op som ledende lagmand. Dette tiltag synes det atter at have været, der har fæstet Sverres opmærksomhed ved lagmændene og bragt ham til at give dem kongelig udnævnelse. Vistnok siges det intetsteds udtrykkelig, at denne konge var den første, der antog lagmændene som kongelige ombudsmænd; men da vi af beretningen om rigsmødet i Bergen 1223[1] vide, at han virkelig foretog saadanne udnævnelser, medens dette ikke kan bevises om nogen ældre konge, og da en foranstaltning, hvorved kongedømmets indflydelse banede sig vei i en ny retning, netop passede ind i Sverres regjeringssystem, turde intet sandsynligere tidspunkt kunne nævnes for ændringen. Denne

[1] Haakon Haakonssøns saga kap. 89—97.

gav imidlertid ombudet i det hele en væsentlig ny karakter. Det var nu ikke længere almuens hædrende udnyttelse af vedkommendes lovkyndighed, der gjorde ham til lagmand, men derimod den kongelige udnævnelse, og da denne naturligvis ikke meddeltes, uden hvor behov gjordes, nedsattes lagmændenes antal til et vist mindre, om end maaske fremdeles ikke ganske bestemt. Paa rigsmødet i Bergen 1223 sees 11 lagmænd at have været tilstede; deres embedskredse benævnes allerede lagsagaer, og om man end ikke af beretningen med nogen sikkerhed kan slutte, at landet ikke talte flere end disse 11, synes det dog at fremgaa, at der i det mindste ikke var saa ret mange flere. Ombudets forretninger siges at bestaa i at „sige lov“ og at „skifte ret“, i hvilket sidste udtryk maaske ligger en anerkjendelse af, at de begyndte at give orskurd ogsaa udenfor thinget. Fuldt udviklet fremtræder imidlertid institutionen først i en retterbod, optagen i Fr. indl. kap. 16. Dette lovsted har Munch vistnok villet henføre til kong Sverre og deri villet finde den forordning, hvorved lagmandsombudet gjordes til et kongeligt[1]; men stedets eget indhold gjør en saadan antagelse umulig, da den forudsætter, at de kongelige udnævnelser allerede i længere tid havde fundet sted og kun sætter straf for misagtelse af lagmandens orskurd. Da dertil kommer, at vedkommende del af Fr. lovens indledning viser sig at være samtidig med lovens deling i 16 bøger, og denne atter, hvad her ikke nærmere kan udvikles, med temmelig bestemthed kan sættes i forbindelse med en i 1244 foretagen revision[2], saa bliver den nævnte retterbod ogsaa at henføre til dette aar. Kongen udtaler sig ved denne leilighed saaledes: „Saa have vi det ofte hørt, at omend somme mænd blive givne sand klage, ville de ikke fare til lagmanden, uagtet man lovligen havde stævnt dem og mange ville ikke bryde sig om lagmandens kjendelse (orskurd), naar han har sagt loven. Men vi troede dog, at vi med den hensigt havde ansat lagmændene og

[1] Det norske Folks Historie 4de del, 1ste bind p. 114.

[2] En mig i manuskript meddelt afhandling af Konrad Maurer „Die Entstehungszeit der Frostathingslög“ sætter, som det synes, dette aarstal udenfor tvivl.

lønnet dem (með því móti lögmennina tilleigda) af vort gods og fædrenearv, at efter den hellige kong Olafs lovgivning og lagmændenes kjendelse skal enhver føre sin sag til ende, og derfor lægge vi ved dette tre marks bod for hver den, som ikke, naar han gives sand klage og er lovligen stævnt, vil fare til lagmanden og ligeledes for dem, som ikke ville bryde sig om lagmandens kjendelse.“ Af dette særdeles oplysende sted se vi altsaa, at lagmændene i midten af det 13de aarhundrede vare kongelige embedsmænd, lønnede af kongedømmets indtægter og med ret til ogsaa udenfor thinget (se udtrykket fara til lagmanns), i retstvister at afsige kjendelser, efter hvilke man ifølge den herskende opfatning havde at rette sig. Men vi se ogsaa, at denne opfatning endnu ikke havde formaaet at trænge helt igjennem og følgelig ikke kan have været ret gammel, og at dette heller ikke i virkeligheden var tilfældet fremgaar bestemt deraf, at der før denne retterbod ikke var sat nogen straf for at vægre sig ved at efterkomme lagmandens orskurd. Retterboden indfører derimod ransbod ogsaa for denne vægring, hvilket vil sige, at fra nu af gjorde lagmandens kjendelse udenfor thinget sagen vitterlig ligesom forhen skiladomens og thingenes afgjørelser. Den authoritet, som hidindtil var bleven tillagt orskurden, har altsaa kun været af konventionel natur.

I sammenhæng med spørgsmaalet om lagmandsembedets oprindelse staar et andet, hvorvidt der i Norge ligesom paa Island og i Sverge paa thingene er bleven holdt regelmæssige foredrag af de gjældende lovsætninger. Kunde nemlig dette bevises, vilde man ikke godt kunne undgaa at antage tilværelsen af ombudsmænd, under hvis forretninger saadanne foredrag hørte, og Maurer har derfor ogsaa søgt at vise, at lagmanden fra gammel tid af har havt dette hverv. Da emnet tillige er af væsentlig interesse for de ældste lovtexters historie, skulle vi tillade os ogsaa fra vort standpunkt at yttre os derover.

Vidnesbyrd om lovforedrags afholdelse hentes først og fremst fra lovenes udtryksmaade, idet deres fremstilling vrimler af personlige udtalelser og vendinger, der ikke alene gjøre det utvivl-

ɔmt, at de til os komne lovsamlinger oprindelig ere privatarbeider f enkeltmand, men ogsaa skulle tyde paa, at man ved nedtegelsen har havt mundtlige foredrag for øie og uvilkaarlig benyttet rdelag, der oprindelig blot i saadanne kunne tænkes anvendte. Iaar saaledes f. ex. Gul. kap. 3 begynder paa denne maade: „Det r nu dernæst, at vi have bestemt vort møde hvert aar her i Gula, aa mange thingmænd, som vi nu ere enige om“, og nedenfor jentager: „Vi skulle komme her, saa mange som nu ere opævnte“, eller naar kap. 4 siger: „Det er nu dernæst, at vi kulle give en mand frihed hvert aar her i Gula,“ eller Fr. —2: „Det er gammel ret, at en aarmand fra hvert fylke skal jøre vebaand her paa thingvolden,“ og nedenfor: „De sager, om hid (hingat) ere skudte“, saa skulde det synes, som om saaanne udtryk alene kunde forklares ved, at de blev udtalte, og ɔvstederne altsaa foredragne paa selve thinget. Men dertil komıer videre, at der paa et par steder virkelig er tale om foredrag f loven paa lagthinget. I Gul. kap. 314 siges det nemlig, at det ɔvmaal skulde gjælde om ledingsydelserne, som før havde været, g „som Atle talte (taldi) for mændene i Gula“, og Eids. kr. I ap. 10, der paalægger biskoppen hver sommer at fare til Eidsivahing, siger endog ligefrem, at han der blandt andet ogsaa skal øre lovbogen, eller, som et andet haandskrift har, „lögtölu“ d. e. remsigelse af loven. Endelig anføres ogsaa, at lagmandens omıud kaldtes lagsaga, og at saavel dette som lovens inddeling i elvstændige bolker minde om den islandske lovsigemands forpligelse til aarlig at foredrage et afsnit af loven, hvorhos tilsidst ıeller ikke maa lades ude af betragtning, at Magnus lagabøter ıaabyder en oplæsning inden hirden af dennes skraa, og at Haaıon (den 5te) i en udateret retterbod virkelig forudsætter, at det ıar lagmandens pligt paa lagthinget at læse lovbogen for almuen.[1]

[1] Norges gamle love 3die bind p. 143: Ver haffuum gjeffuat Gulaþings lagmannstoll nokra aff kronans jardir oc renthe oc skall hann lesse lagboken for almugenom I sinna om árit forfaldeloust St. Botulfs tiid om sommarit, aa rettom tingstadom, ac skipaa saa fattikom som rikom saa mikit som laug vátta, oc inna helder som han vill suare fyri guddi. — Sproget synes iøvrigt med be-

Det lader sig ikke nægte, at denne sammenstilling af holdepunkter er skikket til at vække opmærksomhed; men de have dog ikke kunnet overbevise os. Hvad saaledes lovens udtryksmaade angaar, er det ganske vist saa, at den helt igjennem minder om den mundtlige tale; men deraf følger neppe, at den hviler paa mundtlige foredrag. Som bekjendt tilhører nemlig lovoptegnelserne de allerældste skriftlige forsøg hos vore forfædre, og da det altsaa er klart, at der dengang endnu ikke kunde have uddannet sig en for skriftlige meddelelser særegen diktion, maatte udtryksmaaden nødvendigvis og i ethvert fald, enten den hvilede paa et mundtligt foredrag eller ikke, blive en gjengivelse af de ordelag, som nedskriveren vilde have benyttet, om han havde meddelt sig mundtlig; nogen tilbagegaaende slutning lader sig derfor neppe drage af hin lovtexternes egenskab. Og med hensyn til de enkelte vendinger, hvori thingstedet betegnes som „her“, saa have vi i virkeligheden ikke kunnet finde flere end de ovenfor anførte fem sætninger, medens det regelmæssige er, at lagthinget nævnes ligesaa uafhængigt af nedskriverens nærværelse som ethvert andet.[1] Men for

stemthed at vise, at denne retterbod ikke som af lovenes udgivere antaget, skriver sig fra Haakon den 5te, men fra den i det 14de aarhundredes anden halvdel regjerende Haakon den 6te.

[1] F. ex. Gul. kap. 35: Þá má þvi at eins skjóta af fylkisþingi til Gulaþings ef fjorðungr manna gangi af þingi. Gul. kap. 266: Þá vill annarr skjóta dómi sinum i lögréttu, en annarr una dómi fylkismanna. — — Nu hafa þeir dómi sinum skótit i lögréttu, þá verða þar aðrir veðjaðir. Gul. kap. 170: At þvi auralagi skall gjallda hann aptr sem mælt er i Gula. Gul. kap. 180: Nu eru gjölld töld i Gula. — — En af þeim gjölldum er töld eru i Gula, þá skall þeðan gjallda hand eða fot. Gul. kap. 298: Þeir menn er vér gefum frælsi allir saman i Gula, skulu eigi gera (leiðangr) ok svá þeir menn er vér gefum frælsi fylkismenn, skulu eigi gera. Gul. kap. 314: Skulum vér þat lögmál hafa, er fyrr hefir verit, ok Atli taldi fyrir mönnum i Gula. Fr. 10—30: En ef þeir verða eigi þar (paa 4 fylkers thing) sáttir, þá skall skjóta til átta fylkna þings, hafa þat þar er allir verða á sáttir ok i lögréttu kemr. Eids. kr. I kap. 10: Nú skall biskup hvert sumar fara til Eiðsiva þings, ok heyra þar lögbók (lögtölu) ok veita þar tiðir ok telja þar fyrir mönnum, þar skulu prestar alla koma. At den gamle lovoptegner paa hver side bruger ordet vi, kunne vi ikke indrømme at være et vidnesbyrd om, at han tænkte sig som bøndernes ordfører

ıine fems vedkommende er det at mærke, at de findes i tre lovteder, der netop omhandle lagthinget og hvad der foregik, d. e. i hingfarebestemmelserne. Ligger det da ikke saare nær at tænke ig, at en i thingstedets nærhed boende lovkyndig mand, der aar ıd og aar ind havde anledning til at se disse udøvede, ogsaa først ıar taget sig for at nedtegne dem? Og i saa fald maatte det alde meget naturlig at bruge udtryk som „her i Gula“, „her paa hingvolden“, hvilke have tilhørt den mundtlige tale ganske paa amme maade som man f. ex. endnu over hele landet siger „her kirken“ om kirken i det sogn, hvori man opholder sig, om man nd i talens øieblik ikke befinder sig i dens umiddelbare nærhed. Eller man kan ogsaa formode, at det særskilt er bleven en lovyndig mand overdraget at nedskrive thingfarebestemmelserne, og ıt han har udført dette hverv under selve thingtiden, da han unde raadføre sig med saa mange andre og desuden se reglerne ıdførte, eller udtrykkene kunne være indflydte med bogens henigt for øie, at den skulde slaaes op i under thingtiden. Men saalanne nærliggende muligheder synes i høi grad at svække den lutning, at de paapegede ordelag skulde skyldes mundtlige forelrag, afholdte paa selve thinget. — Blandt de særskilt paaberaabte ovsteder viser Gul. kap. 314 længst tilbage i tiden, idet den omalte Atle, hvad Maurer maa ansees at have godtgjort sandsynligıeden af, vistnok er den samme, der optraadte som bøndernes ordfører ved deres underhandlinger med Magnus den gode. Herom beretter imidlertid Snorre i denne konges saga kap. 22, at Magnus ned de forstandigste mænd kom overens om, hvordan loven skulde være, og intet er derfor rimeligere, end at Atle er bleven tilkaldt il disse forhandlinger og derefter paa thinget har opregnet (talt) le gjensidige forpligtelser, som ifølge den trufne aftale skulde bestaa mellem kongen og bønderne. En saadan anførelse af en række nye eller fornyede lovsætninger kan meget godt tænkes gjort en enkelt gang, uden at man deraf tør slutte sig til en regelmæssig gjentagelse; ja den maade, hvorpaa hin optræden af Atle

foredragende loven paa thinge; det forklares ligesaa let som en uvilkaarlig anerkjendelse af, at det var sin egen folkestammes lov, han optegnede.

i loven ihukommes, synes ogsaa bedst at forstaaes, naar man tænker sig hans foredrag enestaaende. Naar i denne forbindelse ogsaa Gul. kap. 170 og 180 ere nævnte, idet det første siger, at bøder skulle betales efter den kurs (at þvi aura lagi), som er sagt (mælt i Gula), og det andet, at bødesatser (gjöld) blive talte (töld) i Gula, saa udsige disse steder dog i det høieste kun, at der paa Gulathing ved domsafsigelserne tillige angaves, efter hvilken vare- og pengekurs, og efter hvilken beregning bøderne blev ansatte, hvorefter man naturligvis ved de mindre thinge i lignende fald rettede sig. Naar kap. 180 tilføier: „Men af de bødesatser, som blive talte (töld eru) i Gula, da skal derfra beregnes for haand og fod og øie. og paa samme maade bod for at have raadet", saa sees ogsaa, at ingen hel bødeordning paa thinget tænktes angivet, men at man der kun fik et fast udgangspunkt for beregningerne. Vægtigere synes derimod Eid. kr. I kap. 10 at være, idet den ligefrem paalægger biskoppen under sit ophold paa lagthinget at høre paa „lögtölu" eller lovbogen. Dette i forbindelse med hin retterbod af en kong Haakon, der nævner som lagmandens vigtigste pligt at læse lovbogen for almuen, samt endelig at lagmandens embede og embedskreds hed lovsaga, ere i virkeligheden de eneste yttringer i lovene, der efter vor mening skulde kunne tages som umiddelbare antydninger af en regelmæssig oplæsning af landets almindelige love. Men ligesom ordet lagsaga er dannet i overensstemmelse med udtrykket seggja lög, hvilket ogsaa brugtes om lagmandens lovudsagn i hver enkelt for thinget foreliggende sag og følgelig neppe beviser noget med hensyn til sammenhængende foredrag, saaledes er der heller ingen tvingende grund tilstede for at forstaa de nævnte to lovbud anderledes. Eftersom nemlig skrevne lovbøger i løbet af det 12te aarhundrede vare komne i brug, er det klart, at det maatte falde lagmændene lettest, naar de skulde erklære sig over, hvad loven i dette eller hint omspurgte punkt sagde, simpelt hen at oplæse vedkommende lovsted for thingmændene. At saa virkelig skede, ligger vel ogsaa klart udtrykt i landsl. 1—3, der befaler lagmanden at lade ringe med den store klokke, „naar han vil begive sig til thinget med bogen

(d. e. lovbogen)"; thi dette skulde ske hver morgen i hele lagthingstiden, og lagmanden sees altsaa at have havt loven ved haanden i hvert møde. Og nu heder det i et enkelt haandskrift om denne samme klokkeringning: „Men med den klokke skal der ikke ringes til andet, end at lagmanden vil læse lovbogen, medens thinget staar." Lagmandens forretning under hele thingtiden (medens thinget staar) betegnes altsaa her som bestaaende „i at læse lovbogen", og da vi dog vide, at hans forretning var at sige, hvad loven var i de forekommende tilfælder, saa kan det ikke være andet end dette, der kaldes at læse lovbogen. Saaledes bliver da ogsaa de samme ord at forstaa i den citerede retterbod, og naar det i Eids. kristenret paabydes bispen at høre lovbogen og holde messer og at præke for mændene osv., saa vil det blot sige, at han til rettens bestyrkelse skulde være tilstede, naar lagmanden af lovbogen daglig foredrog de til sagerne hørende lovtexter, d. e. medens dommene afsagdes. Inden lovbøger kom i brug var det følgelig lagmændenes mundtlige svar, som biskoppen ligesom den øvrige thingalmue skulde høre paa, og vi indse ikke, hvorfor ikke den daglige række af disse svar ligesaa godt skulde kunde benævnes lögtala som de svenske foredrag af loven. — Hvad endelig angaar de paabud, som hirdskraaen indeholder om dens oplæsning, saa synes det af lovstedet at fremlyse, at dette var noget nyt, der af Magnus lagabøter selv var bleven indført; thi efter at en del andre retterbøder af denne konge ere blevne anførte, heder det tilslut i kap. 54 om oplæsningen: „Saa er og stadfæsteligen vedtaget inden hirden af alle haandgangne mænd med kongens forsorg og raad, at hele hirdskraaen skal oplæses hver jul." For de almindelige loves vedkommende lader sig altsaa deraf ingen anden slutning drage, end den omvendte, der maaske kan findes at ligge deri, at kun hirdskraaen men ikke nogen af kong Magnuses andre lovarbeider nævner en saadan oplæsning. — Summen af alt dette bliver derfor, at ligesaa lidt som der i sagaerne tales et eneste ord om almindelige lovforedrag, findes de i de gamle love foreskrevne eller i et nogenlunde utvetydigt sted hentydede til. Og herimod nytter det neppe at ind-

vende, at de to ældre hovedloves thingfarebolker kun haves i brokker; thi heller ikke landsloven kjender det ringeste til noget saadant foredrag, hvilket den visselig ikke vilde have undladt at foreskrive, hvis dens forgjængere, som den saa trolig følger, havde havt noget derom. Men hertil kommer, at man saavel i sagaerne som i lovene undertiden støder paa yttringer, der hel vanskelig lade sig forene med en saadan pligt for lagmændene til at foredrage loven. Naar saaledes en af disse paa rigsmødet i Bergen siger: „Ei kaldes jeg lagmand, fordi jeg er noget kyndig i loven," saa vilde jo dette have klinget ikke som beskedenhed, men som en ren meningsløshed, hvis manden dog fra aar til aar havde havt at give samlede fremstillinger af landets ret. Og naar han tilføier: „Jeg har ofte skiftet ret mellem kotkarle, men jeg forstaar mig lidet paa kongers sager", saa synes han heller ikke at forudsætte, at hans pligt gik videre end til at dømme i forekommende tilfælder. Ogsaa Gunnar Grjonbaks bekjendte tale ved samme anledning og kong Haakons i Fr.lovens indledning optagne retterbod nævne som lagmændenes opgave kun at skifte ret og give orskurd. Lignende betænkeligheder vækker Fr. 6—1, der klager over at bødeberegningen i drabssager" er mørk for de fleste og behøvede dog mange at vide den"; thi hvorledes kunde dette være tilfældet, hvis lagmanden hvert aar var nødt til at klare den for sig selv og hele thingalmuen? Endnu tydeligere turde Gul. kap. 314 være, hvor koncipisten i ledingsbolkens slutning yttrer sig saaledes: „Nu have vi sat vore landeværnsregler i skraa (d. e. optegnet dem), og vi vide ikke, om det er rigtigt eller urigtigt. Men om end (dette) er urigtigt, saa skulle vi have det lovmaal om vore ledingsydelser, som før har været, og Atle talte for mændene i Gula". Her er det dog klart, at nedskriveren ikke kan have havt noget embedsmæssigt, mundtligt foredrag at holde sig til, men at han paa egen haand har forsøgt at samle bestemmelserne og derfor heller ikke vil indestaa for deres fulde paalidelighed. Eller hvorledes vilde det have taget sig ud i en mands mund, der i embeds medfør skulde foredrage loven, til slutning at give sine tilhørere den oplysning, at han ikke nøjagtigt vidste, om det,

han nys havde udviklet, var rigtigt eller urigtigt, lov eller ikke lov?

Hvad angaar lagrettens opgave paa lagthingene, saa sees den af de ovenfor anførte steder af love og sagaer at have været thingenes egentlige dømmende bestanddel, hvorfor den ogsaa i Egils saga kaldes domen. Man har naturligvis fundet den af flere hundrede mænd bestaaende thingforsamling ubrugelig som raadslaaende og forhandlende komité, og thingmændenes deltagelse i beslutningerne har derfor regelmæssig indskrænket sig til med vaabentag at slutte sig til lagrettens afgjørelse, som dog paa den anden side først derigjennem erholdt gyldighed. Noget exempel paa, at lagrettens mening er bleven fraveget af thinget findes ikke og har man maaske aldrig havt. Lagrettens dom sees derimod atter sædvanligvis at være bleven dikteret af de tilstedeværende lagmænd.

Et emne, som det efter de opbevarede loves udtalelser kunde synes vanskeligt at udrede, er, hvorvidt der ved thingenes beslutninger er bleven krævet enstemmighed eller blot en vis stemmeflerhed. Paa den ene side er det nemlig lovenes tydelige og hyppigt fremtrædende forudsætning, at dommene afsagdes enstemmig, og dog tales der paa flere steder, navnlig i Gul. kap. 35 og 266 og Fr. 10—30, om mindretal, der under indsigelse forlade thinget og ikke ville være med i domsafsigelsen. I det sidste ligger imidlertid netop spørgsmaalets løsning. Sagen var nemlig simpelt hen, at de paa thinget tilbageblivende i egenskab af frie bønder ogsaa efter de andres bortgang kunde tage hvilken beslutning, de fandt for godt, og naar den fattedes paa thinget af thingføre mænd, der lovligen vare kaldte til thingforsamlingen, blev den en thingbeslutning, saalænge der kun var saa mange tilbage, at lovligt thing overhovedet kunde holdes. Saaledes gik det til, at dommen kunde blive afsagt enstemmig, og at der dog kunde forekomme mindretal. Denne grundbetragtning indskrænkedes dog i sin anvendelse ved de lavere thinge formedelst reglerne om appel. Ved lagthinget maa den derimod helt igjennem være bleven befulgt; men her havde man i lagretten en institution, der har

tjent til at gjøre en, vistnok i det hele taget kun sjelden indtrædende, dissents mellem thingmændene endnu mindre sandsynlig. Iøvrigt skulle vi ikke nærmere opholde os ved dette emne, da det andetsteds allerede har fundet tilstrækkelig drøftelse.[1]

Under thingordningens behandling indgaar ogsaa spørgsmaalet om, i hvilken bygd thing for de enkelte sager blev at stævne, eller med nutidens juridiske udtryk, hvilke regler der gjaldt om værnethinget. Lovene give nemlig herpaa intet ganske ligefremt svar, og vi maa mere af, hvad der ikke siges, end af hvad der siges, slutte os til deres mening. Som vi have seet, var det en saagodtsom undtagelsesfri sætning, at kraf og kvaða skulde ske i den sagsøgtes bolig, hvorfor stævningen til disse retshandlinger ogsaa teknisk betegnedes som heimstefna. Ligeledes vide vi, at skiladomen blev at sætte enten paa den sagsøgtes gaard eller paa det sædvanlige domsted i hans hjembygd. Men i flugt med disse private optrin omtale kilderne thinget uden i regelen at give den ringeste antydning af, at scenen nu forlagdes til en anden bygd. Vistnok ligger den nærmeste grund dertil i den forudsætning, at begge parter tilhørte samme thingkreds, hvilket tilfælde i almindelighed synes at have staaet lovkoncipisterne for øie; men havde man havt en regel, der f. ex. henlagde thingforhandlingerne til klagerens hjemsted, maatte dette dog ogsaa hist og her være bleven hentydet til, ligesom der maatte have gjældt bestemte frister for den indstævntes forpligtelse til at indfinde sig. Noget saadant er der imidlertid i kilderne for almindelige tilfælder intet spor til; de frister, som sættes for stævningen, ere meget mere kun at anvende, naar den sagsøgte ikke befandt sig i sit hjem, og tiden retter sig efter hans opholdssteds afstand fra dette.[2] Ganske uden umiddelbare vidnesbyrd ere vi heller ikke. Naar saaledes Gul. kap. 34 i en enkelt art sager lader thinget erklære sagsøgte fredløs for sagsøgeren og alle samthingsbønderne (samþingendr), saa kan dette kun forstaaes om dem, der hørte til den samme thingkreds som den fredløse; naar det følgende kap. 35 tillader den sagsøgte at

[1] Aschehoug, Statsforfatningen i Norge og Danmark indtil 1814, pag. 64.
[2] Se f. ex. Fr. 10—3.

svare, at han ikke kjender loven, men vil rette sig efter, hvad thingmændene kalde lov, saa kan ogsaa dette alene henføres til hans eget thing, og om drabssag bestemmer endelig Fr. 4—7 udtrykkelig, at den dødes arving skal fare i det herred, hvorfra den mistænkte sagdes at være, og der stævne ham til things. Den samme forudsætning ligger ogsaa til grund for den hovedregel, at det var de paa thinget forsamlede mænds pligt, naar de havde udtalt dommen til sagsøgerens fordel, tillige umiddelbart fra thinget af at ledsage og understøtte ham under exekutionen; thi praktisk muligt var dette som oftest naturligvis kun i det fald, at sagsøgte boede i den bygd, hvor thinget holdtes, og altsaa der havde sine betalingsmidler. Som hovedregel kunne vi derfor opstille, at sagsøgtes hjemthing var sagens rette værnething. Men i dobbelt retning gjordes dog herfra vigtige undtagelser. Den ene var, at sagen, hvis den angik fast eiendom, blev at anlægge i den bygd, hvor denne laa. Rigtigheden heraf fremgaar lige umiskjendelig af lovenes omtale af løsnings- som af markeskjelssagerne, idet vidnerne siges at skulle være mænd, der nøie vare kjendte med vedkommende eiendoms forhold og historie, og thingmændene ogsaa her paalægges at deltage i exekutionen. I en enkelt anvendelse, nemlig ved arvesøgsmaal, udtales iøvrigt ogsaa denne værnethingsregel udtrykkelig, idet Gul. kap. 124 siger, at der skal der dømmes om arv, hvor odelsjorderne eller kvægbesætningen er. Naar det derimod om arvesager heder, at arven skal søges i det fylke, hvor den er falden, maa denne sætning, forsaavidt den ogsaa angaar løsøre, vel kun forstaaes med den indskrænkning, at eiendelene og den, der havde taget dem under sin bestyrelse, endnu befandt sig i arveladerens thingkreds. Den anden undtagelse synes ikke at have gaaet foran, men kun staaet alternativ med hovedsætningen. Som netop nævnt, bestemmer Fr. 4—7 udtrykkelig, at drabsmand blev at søge for et thing i sin hjembygd. Ikke desto mindre siger Fr. 4—56, at hvis en mand farer fra sit hjemfylke og dræber eller saarer en mand i et andet, skal klageren søge ham i hans hjem og stævne ham til et thing i den bygd, hvor misgjerningen blev forøvet, og et lignende

forum delicti commissi synes Fr. 4—62 at anerkjende. Denne modsigelse kan neppe forklares anderledes, end at det har staaet klageren frit at vælge et af de to saaledes betegnede thinge. Derimod bør det vistnok ikke, i det mindste formelt, betragtes som en undtagelse fra hovedreglen, naar omflakkende løskarle synes at kunne stævnes til things, hvor de komme; thi de fingeres, for hver enkelt sag at have hjemsted i den bygd, hvor de søges.[1]

Virkningen af et feilagtigt sagsanlæg synes kun at have været, at det ikke nyttede til noget og maatte gjøres om igjen for den rigtige domstol; exempler herpaa frembyder søgsmaalet mod Sigurd af Steig. Om arvesager bruger vistnok Gul. kap. 140 det udtryk, at hvis vidnerne ikke føres i det thingsogn, hvor arven er falden „þá hefir hann þvi fyrirskotit"; men man tør neppe forstaa dette anderledes, end at hans anlagte søgsmaal derved var forspildt.[2]

Vi have i det foregaaende nærmest beskjæftiget os med thingordningen, saaledes som den i sin regelmæssighed uddannedes i landsbygderne. Dog er der leilighedsvis gjort opmærksom paa de faa og ubetydelige afvigelser, som fandt sted ved kjøbstædernes bymøder, og som i hovedsagen indskrænkede sig til, at man der havde en fast formand i gjaldkeren. Ifølge Magnus lagabøters lov have de fire vigtigste stæder, Nidaros, Bergen, Tønsberg og Oslo sine særegne lagthing; men det tør med sikkerhed antages, at dette er en ændring indført med den nye lov.[3] Vanskeligt er det derimod ved første øiekast at bestemme det jurisdiktionelle forhold mellem bygdething og bymøde; thi foruden at de ovennævnte værnethingshensyn ogsaa her blev at iagttage, kom det nye til, at bjarkøretten tildels indeholdt lovbud, som landsbygdernes lovsamlinger ikke kjendte, og omvendt. Herom udtaler sig nu

[1] Gul. kap. 46; Fr. 10—26.

[2] Jfr. Gul. kap. 37, hvor det om et endeligt tab af søgsmaalsretten heder: ok á hann alldrigin upreist at þvi máli siðan.

[3] Jfr. f. ex. Bj. kap. 9: Slikan kristin dóm eigum vér at hafa i kaupangi sem mælt er allra manna millum á lögþingi, hvor allir menn tydeligvis er tænkt som modsætning til en engere betegnelse, mændene i kjøbstaden.

Gul. kap. 120 paa følgende utydelige maade: „Alt det som er gjort i kjøbstaden, da skal det skiftes efter kjøbstadsretten; alt det, som er gjort efter heredsretten og vedkommer os heredsmænd imellem, da skal det søges efter heredsretten.“ Man skulde heraf nærmest kunne slutte, at et nyt princip var opstillet for sagsanlægget, idet stedet for forpligtelsers opstaaen ogsaa skulde være stedet for deres paatale, en tanke de gamle love ellers kun kjende i misgjerningssager. Fr.lovens tilsvarende bestemmelse i 10—32 giver imidlertid en anden forstaaelse. Det heder nemlig her: „Hvis den sag skal søges i heredet, som er gjort i kjøbstaden, da skal den søges efter Fr.retten og dømmes efter bjarkøretten; men hvis den sag skal søges i kjøbstaden, der er gjort i heredet, da skal den søges efter bjarkøretten, men dømmes efter Fr.retten.“ Heraf sees, at det kun var med hensyn til deres materielle indhold, men ikke med hensyn til deres territorier, at de to love stod mod hinanden, og at man, naar de ovenfor angivne værnethingssætninger krævede sagens anlæg i heredet, paa dettes thing ligesaa godt kunde dømme efter byretten, som i det omvendte fald paa bymødet efter landslovene. Det skjønnes altsaa, at bjarkøretten ikke forholdt sig til rigets øvrige retssystem som en inden visse bestemt afgrændsede landsdele gjældende og udøvet lovgivning, men at den meget mere kun vedkom visse retsforhold, der vistnok i almindelighed knyttede sig til kjøbstaden og herigjennem erholdt sin særegne karakter, men hvis eiendommeligheder dog anerkjendtes og opretholdtes ogsaa ved thingene paa landet. Imidlertid fulgte det af sig selv, at sagsanlæggets former maatte rette sig efter den domstols fordringer, for hvilken det skede. Spørges nu, hvilke slags sager, der saaledes blev at bedømme efter bjarkøretten, saa giver Gul. kap. 120 en del af svaret: de, der angik forpligtelser eller forhold, stiftede i kjøbstaden, og Bj. kap. 42 tilføier: „Bjarkøretten er (d. e. gjælder) paa fiskenæs og i sildevær og i kjøbfærder.“ Dette vil følgelig sige, at alle sager opstaaede under forhold, hvor en økonomisk virksomhed havde fremkaldt en større, mere eller mindre varig forsamling af næringsdrivende, blev at anse efter bjarkøret, samt at dennes gyldighed udvidedes

til at gjælde alle de forretninger, som en handelsmand afsluttede, hvorsomhelst han optraadte som saadan.

Virkelige særdomstole kjendte de gamle Nordmænd derimod ikke. Den af geistligheden krævede kirkelige jurisdiktion omtales i de os her vedkommende retskilder ikke med et ord[1], og naar kardinalen Vilhelm af Sabina i 1247 yttrer, at den i fuld mon var det norske præsterskab tildel, tør Keyser have ret, naar han i sin kirkehistorie 1ste del p. 460 udtaler den formodning, at dette kun sagdes for at tjene som støtte for senere tiders krav. Derimod kunde man maaske ville anse det saakaldte hirdstævne for en art priviligeret domstol; thi paa dette afgjordes, hvis man tør slutte tilbage fra Magnus lagabøters hirdskraa, sager, anlagte mod hirdmændene af kongen, og som det af Haakon Haakonssøns saga kap. 52 sees, ogsaa sager mellem hirdmændene indbyrdes. Imidlertid udtaler endnu den nævnte hirdskraa i sit kap. 34, at hirdmændene vare forpligtede til at lade sig søge ved de almindelige retter, og det synes overhovedet kun at have været sager angaaende personlige fornærmelser inden hirden samt tjenestesager, der kom til behandling paa dens stævne. Selv et søgsmaal, som det mod Sigurd af Steig, hvor kongen var klager, sagvolderen en lendermand, og hvor spørgsmaalet angik dennes benyttelse af sin paastaaede lensret, anlagdes for landets almindelige domstole. Hirdstævnets domsmyndighed maa derfor kun opfattes som en lempelig anvendelse af den urgamle ret, der hævdedes af ethvert paa en eller anden maade afsluttet samfund, selv at dømme i sine indre tvistigheder, og den kan ikke stilles høiere end den adgang, Gul. kap. 187 aabner deltagerne i et gilde til at „setia þá sök þar, ef þeir kunnu lög“, eller den ubetingede ret, som Bj. kap. 42 tillægger skipper og mandskab til at dømme i opkomne sager ombord. — Endelig maa det heller ikke betragtes som en forret, at en lendermand, som det saa udtrykkeligt siges i beretningerne om Sigurd af Steigs proces, ikke kunde gjøres utlæg paa heredsthinget. Dette fulgte nemlig ligefrem af hans embedsvirksomhed, der ikke var indskrænket til en enkelt bygd, men strakte sig over det hele

[1] Se iøvrigt Fr. Brandt i Langes tidsskrift 5te bind p. 120 flg.

fylke.[1] Ikke heredet, men fylket var en lendermands hjem, og det tilkom derfor kun det sidste at dømme ham. For det egentlige Thrøndelagen, hvor fylker og hereder faldt sammen, udtrykkes den samme tanke i Fr. 4—52 saaledes, at der maatte to fylker til for at gjøre en lendermand utlæg. I de to foregaaeade kapitler bestemmes det — selvfølgelig grundet paa lignende betragtninger — at fire fylker krævedes mod jarl og hele lagdømmet mod konge; en følge af dette sidste er atter, hvad vi erfare af søgsmaalet mod Sigurd af Steig, at sager mellem konger indbyrdes blot kunde anlægges ved et af de store lagthing.

Derimod er det ingenlunde klart, om en sag i almindelighed for at kunne komme for et videre thing maatte have været for de mindre. I Egil Skallagrimssøns bekjendte retstvist med Berg-Anund sees stævningen strax at være skeet til Gulathing og i Fr. 1—2, hvor de sager nævnes, som Frostathing havde at dømme i, skeer opregningen i følgende udtryk: „(De) skulle dømme lov om de sager, som hid ere skudte med ret thingskot efter det, som lovbogen siger, og om de sager, hvori mænd lægge sine hænder sammen for to vidner, naar det vidnesbyrd fremkommer.“ Her gjøres det altsaa ikke til nogen betingelse, at sagen skal have været ved et foregaaende thing; thi dels sees det af Gul. kap. 266, at man brugte udtrykket at skyde til things og følgelig ogsaa thingskot ikke alene om skyden fra thing til thing, men ogsaa om at skyde til første thing, og dels nævnes ogsaa sager, hvori thingskot ikke var skeet. Paa den anden side kan det anføres, at lovenes mere eller mindre skarpt fremtrædende forudsætning overalt synes at være, at det almindelige sagsanlæg skede for bygdethinget, samt at der paa flere steder haves udtrykkelige bestemmelser om instantsfølgen. Saaledes siger Gul. kap. 35: „Men hvis de ikke alle blive enige om ét paa fjerdingsthinget, da kan man skyde sagen med to vidner til fylkesthinget. Men den af dem, som da endnu ikke synes at faa lov og ret, da kan han alene i det fald skyde til Gulathing, hvis en fjerdedel af mændene gaar fra thinget og kalder det lov, som han siger; da

[1] Jfr. f. ex. Gul. kap. 3.

bliver skottet fuldgodt, men ellers ikke.“ Og om odelssager Gul. kap. 266: „Men hvis de (almuen paa fjerdingsthinget) ikke blive enige, da skulle thingmændene skyde deres væddemaalsdom til fylkesthinget; da er det vel, om de alle blive enige derom. Men hvis de ikke blive enige derom, vil den ene skyde sin dom, men den anden vil ikke, da skal hin, om han end ikke kan fremdrive skottet, da skal han dog skirskote det lovran, som thingmændene have gjort ham, under udenheredsmænd, som ikke did ere thingsognsmænd, da skal han dog skyde sin sag til fylkesthing. — Hvis de (almuen paa fylkesthinget) ikke blive enige, da vil den ene skyde sin dom til lagretten (d. e. til Gulathing), men den anden vil rette sig efter thingmændenes dom, da skal den, som vil skyde, gaa af thinget og samle sig folk. Men hvis han faar med sig fra fylkesthinget en fjerdedel af thingmændene, da kan han udføre skottet. Men hvis han faar mindre folk, da maa han taale thingmændenes dom.“ Endelig siger Fr. 10—30: „Enhver sag mellem dem (parterne), hvori alle fylkesmænd ere enige, da maa den slet ikke brydes, naar de dømme lov om alle de sager, som de have at dømme om, omend bauggildesmænd og nevgildesmænd og nærbesvogrede fjerne sig. Men hvis en fjerdedel af mændene eller flere af de rette thingmænd gaa bort, da skal han bære thingrovet tilbage paa thinget og skyde sagen til to fylkers thing. — Men hvis mændene ikke blive enige paa to fylkers thing, da skal man skyde til fire fylkers thing.“ Det lader sig ikke nægte, at i disse bestemmelser den forudsætning klart udtales, at man regelmæssig gik fra det lavere til det høiere thing; men at paabyde dette have de dog ikke til hensigt, idet de indskrænke sig til at fastsætte, under hvilke betingelser man kunde skyde til et høiere thing, naar man først havde henvendt sig til et lavere. Videre end til det sædvanlige kan derfor heraf ikke sluttes, og ligeoverfor beretningen i Egils saga og lovenes mangel paa udtrykkelige paabud om en instantsfølges iagttagelse, vil man være utilbøielig til at hævde dette sædvanlige som nødvendigt. Mod i denne forbindelse at lægge stor vægt paa Egils fremgangsmaade, er der imidlertid bleven bemærket, at han maaske som udlænding har

været fritaget for at anlægge søgsmaalet ved de lavere thinge, og denne formodning har man støttet ved en henvisning til Morkinskinnas ord om heredsthinget, at det kun var bleven sat af lagmændene og bønderne, forat de kunde have sand lov sig imellem[1], hvoraf skulde følge, at udenhereds mænd overhovedet ikke var nødt til, med mindre de selv vilde, at anlægge søgsmaal ved sin modstanders hjemthing, hvor dennes slægt og venner kunde forventes at øve uberettiget indflydelse. Saa interessant end denne bemærkning er, og om den ogsaa finder bestyrkelse ved islandske procesregler, lader den sig dog neppe for Norges vedkommende med nogen grad af sandsynlighed opretholde. For det første tør man vistnok ikke tolke Morkinskinnas ord saaledes, at der fremkommer en modsætning mellem inden- og udenhereds mænd; thi de have kun til hensigt udhæve, at en lendermand paa grund af sin embedsstilling ligeoverfor det hele fylke ikke kunde dømmes ved bygdethinget, og bønderne modsættes følgelig paa dette sted de høitstaaende værdighedsbærere, men ikke udenbygds ligemænd. Dernæst kan det tilføies, at lovene, hvor de tale om søgsmaal fra et hered til et andet eller fra by til land og omvendt, ikke nævne et ord om, at det stod klageren frit for i egenskab af udenbygds eller udenbyes at gaa det almindelige thing forbi; thi denne taushed vilde ikke være saa let forklarlig, hvis retten kun var til som en undtagelse for fremmede, medens det langt bedre kan tænkes, at en for alle gjældende, forudsætning om, at man selvfølgelig kunde anlægge søgsmaalet for hvilket thing i instantsrækken, man vilde, ikke er bleven udtrykkelig udtalt. Synes kilderne saaledes kun egnede til at vække, men ikke til sikkert at besvare det fremsatte spørgsmaal, henvises vi til i thingenes egenskab af almindelige folkeforsamlinger at søge en hjælp til dets løsning. Og det kan da vanskelig nægtes, at det i det mindste maatte staa dem frit for, om de vilde, at tage en sag under paadømmelse, der ikke havde været ved en lavere domstol; thi thingene vare jo frie besluttende forsamlinger med rettighed til at yttre sin mening om eller i hvilkensomhelst sag. Om det derimod ikke har været en

[1] Morkinskinna p. 179.

sjeldenhed, at høiere thinge have antaget sig saadanne søgsmaal, er noget andet; kilderne synes visselig mere at tyde derpaa end paa hyppighed.

Hvad selve appellen angaar, saa benævntes den thingskot, hvorved dog ligesaavel forstodes sagens skyden fra privat dóm til thing som fra det ene thing til det andet. Den kunde blot finde sted i tilfælde af uenighed mellem thingmændene paa det thing, hvorfor sagen forud var indbragt. Af Gul. kap. 266 sees, at thingmændene, naar de ikke kunde enes om andet, selv skulde skyde sagen til det videre thing. Det hyppigste synes dog at have været, at den part, der efter flertallets mening havde uret, udførte thingskottet. Til dettes gyldighed udkrævedes der, vestenfjelds dog kun, som det synes, ved fylkesthingene, at uenigheden mellem thingmændene om hovedsagen var saa stor, at mindst en fjerdedel af de forsamlede dannede mindretallet. Det udførtes paa den maade, at den skydende forlod thinget, ledsaget af alle sine meningsfæller; viste det sig nu, at en fjerdedel fulgte ham, gik han tilbage og stævnede sagen til den høiere thingforsamling. Skede saadant thingskot ikke, blev thingets dom at opretholde, hvor stort end mindretallet havde været. — Gul. kap. 266 og Fr. 10—30 betegner thingmændenes vægring ved at skyde sagen som lovran eller thingrov; hvis dette er mere end et billedligt udtryk, maa det betyde, at sagsøgeren havde at fremsætte formelt krav om thingskot, og at thingmændenes vægring ved at efterkomme denne fordring, paa sædvanlig maade er bleven betragtet som ran og har fremkaldt en straffeklage mod dem, som deri gjorde sig skyldige.[1]

[1] Jfr. det hele kapitel med Fr. Brandts afhandling Om Norges dømmende Institutioner gjennem Middelalderen i Langes tidsskrift 5te bind og Aschehougs Statsforfatningen i Norge og Danmark indtil 1814 §§ 5 og 6.

Sjette kapitel.

Om søgsmaal for thinget.

Det er i det foregaaende bleven fremholdt, hvorledes de gamle ved private retsmidler søgte at bringe enhver retsstrid til ende, uden at blande det offentlige ind deri. Heller ikke det oldnorske samfund var imidlertid i den ideale tilstand, at det kunde nøie sig med en rettergang, der hvilede paa den forudsætning, at enhver dog sluttelig vilde gjøre sin pligt, naar kun denne blev klar. Men hvor en saadan forudsætning ophørte, var det ogsaa forbi med de private retsmidlers virkeevne. Thi vistnok anerkjendte man nødvendigheden af at give den skadelidende eller krænkede adgang til ved tvangsforholdsregler at faa sit krav fyldestgjort; men staten var, saaledes som den i de ældste love fremtræder for os, allerede stærk nok til at kunne hævde, at denne nødvendighed skulde danne grændsen mellem dens egen og den private mands raadighedssfære. Hvad der gik forud for tvangsforholdsreglernes udøvelse, skede mellem sagsøger og sagvolder og deres fælles venner og bekjendte alene; hvad derimod umiddelbart sigtede til at hidføre deres tilladelighed, maatte ske for det offentlige, og tvangen kun udøves i kraft af dettes dom. Paa den anden side kunne lovenes hidtil gjengivne udførlige og faste bestemmelser om de private retsmidler ikke forstaaes saaledes, at deres iagttagelse var det offentlige som saadant ligegyldig. Tværtimod viser deres optagelse i landets retssamlinger saavelsom deres kraftige og regelmæssigt uddannede retsformer samt disses fortrolige forbindelse med og lovfaste indflydelse paa det følgende thingssøgsmaal, at staten forudsatte og krævede, at de stridende parter, inden de kom til thinget, skulde have benyttet de andre udveie til at skabe enighed sig imellem, som retsudviklingen lagde dem i hænde. Til den sky for uden trængende nødvendighed at blande det offentlige ind i deres egne private tvistigheder, der saa fremtrædende viser sig at have udmærket de gamle, svarede altsaa fra det offentliges side en ikke

mindre stærk utilbøielighed til uden trængende nødvendighed at paatage sig afgjørelsen. Disse hinanden udfyldende anskuelser mødtes derfor i læren om vitterligheden, der fra dette synspunkt af igjen kan opløses i følgende to sætninger: a) om forholdet mellem sagsøgeren og den sagsøgte: er forpligtelsens tilværelse og omfang bragt paa det rene, saa er en vægring af at opfylde den en forbrydelse og hjemfalden det offentliges strafferet; og b) om forholdet mellem sagsøgeren og det offentlige: forpligtelsens tilværelse og omfang skulde man privat bringe paa det rene; men blev den ikke desto mindre ubefulgt, skaffer det offentlige sagsøgeren hans ret. Efter dette skulde følgelig kun vitterlige, retslig utvivlsomme sager kunne forelægges thinget, og saadanne have vistnok ogsaa altid udgjort thingsøgsmaalenes kjerne. Imidlertid traadte dog omstændigheder til, som bevirkede, at udseendet af de for thinget anlagte sager ikke blev saa ensartet. For det første kunde det nemlig, som vi have seet, hænde, at de private retsmidler i det enkelte tilfælde slog feil og ikke formaaede at gjøre sagen vitterlig. Dette var faldet, naar skiladomenes domsmænd ikke kunde blive enige og derfor lod det komme til væddemaal. For det andet stod det vistnok til den sagsøgte selv privat at vedtage en bod til kongen; men derimod kunde naturligvis ikke private mænd, siddende i en privat domstol, mod hans villie middelbart eller umiddelbart paalægge ham en offentlig, staten vedkommende straf, og derfor maatte enhver forbrydelse, selv om den ikke var vitterlig, naar kun paatalen gik ud paa bod til kongen eller fredløshed, altid forelægges thinget; men herved fik dette tillige den opgave, hvis sagen ikke forhen var vitterlig, at bringe den dertil. For det tredie have vi, som ovenfor udviklet, dels i Gul. kap. 35 fundet spor af, at vitterligheden begyndte at tabe sin evne til at gjøre enhver derimod stridende vægring til en forbrydelse, idet den sagsøgte ved at paaskyde ubekjendtskab til loven kunde bringe vitterlig sag ind for thinget uden ved sin nægtelse af øieblikkelig fyldestgjørelse at gjøre sig skyldig i ran, dels have vi af Fr. 10—24—2—1 seet, at erfaringsvidnerne ligeledes henimod lovperiodens slutning fik samme rets-

lige virkning som skirskotningsvidnerne; ved begge ændringer nærmede thinget sig til udøvelsen af en forhørsmyndighed, som det tidligere ikke besad og ikke skjøttede om at udøve.

Det vil heraf sees, at søgsmaalene for thinget indtil en vis grad maatte være af forskjellig karakter, og at en fremstilling, der omhandler dem alle, nødvendigvis maa falde i flere afsnit. Den bedste oversigt erholdes vistnok ved at inddele sagerne i tre klasser: 1) straffesager, hvori anklagen lød paa en forbrydelse, for hvilken straffen kun var private og offentlige bøder (de saakaldte botamál); 2) straffesager, hvori anklagen lød paa en forbrydelse, for hvilken straffen var afløselig (utlegdarmál) eller uafløselig fredløshed (de sidste benævntes úbotamál), og 3) de civile thingsager, der undtagelsesvis kunde forekomme. Vi ville behandle dem efter hinanden i den her angivne orden, idet vi dog forudskikke den bemærkning, at hvor rigtigt det end er at have hin hovedinddeling for øie, der imidlertid inden den enkelte klasse atter gjør sig visse forskjelligheder gjældende.

I nærmeste forbindelse med thingets domsafsigelse stille lovene ogsaa dommens exekution. Vi have foretrukket heri at følge kildernes fremstilling, da denne sætter os istand til ved hjælp af beretningerne om den ene retshandling umiddelbart at bidrage til forstaaelsen af den anden; imidlertid maa der paa forhaand gjøres opmærksom paa, at en systematisk ordning fordrer en bestemt adskillelse mellem dem, og hertil skulle vi i kapitlets slutning komme tilbage.

Hvad altsaa først de ubetingede bótamál angaar, vare de ved deres indbringelse for thinget ialmindelighed i vitterlig stand. Dette var saaledes tilfældet med A) den hele række af oprindeligt civile søgsmaal, hvori vitterlighed enten a) ved skirskotning eller b) ved skiladóms kjendelse eller c) ved edsfald var bleven opnaaet, og hvori den sagsøgte ved fortsat vægring havde gjort sig skyldig i ran, og dernæst B) ogsaa med de straffesager, hvis straffe oprindelig kun vare bøder til den privat fornærmede, men som paa samme maade (a—c) vare gjorte vitterlige, og hvori

den sagsøgte ved fortsat vægring af at betale boden ligeledes havde gjort sig skyldig i ran.

Thingforhandlingerne i disse sager skildrer Gul. kap. 35 i følgende ord: „Da skal han (sagsøgeren) føre sine vidner for, at han har søgt det gods efter loven; då er det vel, om han (sagvolderen) vil udrede ham det gods paa thinget eller fastsætte et (betalings-) stævne og betaler ham det der. Men hvis han ikke da vil betale, da skal han (sagsøgeren) kræve de thingmænd, som paa thinget ere, at fare til, og ligesaa kongens aarmand og bønder saa mange, som han, der har søgt sit gods efter loven, tykkes at behøve, at fare til og tage dobbelt saa meget, som han søgte, og kongen en baug til haande. Den, der søgte, skal have 6 øre, fordi det holdt haardt at faa (at harða fangi).“ Da rigtigheden af denne meddelelse tillige støttes af en række andre lovsteder[1], bliver altsaa fremgangsmaaden for thinget i disse sager følgende: Efter at sagsøgeren havde forebragt sin klage, fremførte han sine vidner paa, at den foregaaende private underhandling var skeet i overensstemmelse med lovene, altsaa sine tilkaldte vidner, hvis fordringen fra først af hvilede paa aftale, sine skirskotningsvidner, hvis den udsprang af en skadetilføielse, sine kvada- og domsvidner, hvis sagen havde været ved skiladóm, samt sine hjemstævnings- og kravsvidner, under hvilke sidste det endelige ran var bleven skirskotet. At den sagsøgte mod disse vidnesbyrd forsøgte at føre andre, synes kun sjelden at have fundet sted; hvad vidnerne paa de foregaaende processuelle skridt angaar, saa vide vi nemlig af Gul. kap. 59, at modvidner mod dem ikke kunde føres, og for realitetsvidnernes vedkommende gjaldt det naturligvis, at den sagsøgte ved kravet maatte have havt dem tilstede, hvis han overhovedet havde nogen at fremføre, og i saa fald havde de enten været flere end sagsøgerens, hvorefter det selvfølgelig om denne som fornuftig mand ikke godt kunde forudsættes, at han dog vilde føre sagen frem for thinget, eller de havde kun været lige mange, og da stod sagsøgerens vidner fremdeles fast, og det kunde ikke nytte ind-

[1] Gul. kap. 37, 77, 81; Fr. 9—23, 10—10 og 24, 13—17, indl. kap. 15; Jern. kap. 113; Bj. kap. 98 og 158.

stævnte at føre sine for thinget. I almindelighed kom derfor kun sagsøgerens vidner tilstede, og det laa altsaa lovene nærmest at omtale dette fald. Men Gul. kap. 59 forudsætter paa den anden side med bestemthed, at modvidner kunde føres. Vi maa derfor antage, at dette skede, naar sagsøgeren ved kravet ikke havde villet anerkjende sagsøgtes vidner som gode, eller naar den sagsøgte vistnok kun havde ligemange vidner eller færre end modparten, men paa sin side ikke vilde anerkjende dennes vidners godhed. Paa thinget blev nu vidnernes personlige egenskaber atter underkastede drøftelse. Fremtraadte kun sagsøgerens, og disse erkjendtes gode, var sagen i orden. Førte begge vidner, maatte saamange af sagsøgerens erkjendes gode, at han havde idetmindste ligesaa mange som den sagsøgtes gode; i modsat fald havde han tabt. Stod imidlertid sagsøgerens vidner fast (ef honum fullnast vitni til), havde thingmændene at dømme, at han „lovligen var kommen til sit søgsmaal“. Det henstilledes derpaa atter til indstævnte, om han vilde rette for sig. Erklærede han sig nu villig hertil, havde han, hvis sagen dreiede sig om en generisk fordring paa penge eller gods, enten paa stedet at udrede eller at bestemme en dag, da han vilde udrede: 1) den oprindelige fordring, 2) ransstraffen, bestaaende af a) en ransbod til kongen, b) en bod til sagsøgeren af samme størrelse som gjælden. Var sagen en vindikationssag, skulde han derimod vedtage at udrede: 1) den vindicerede gjenstand, 2) boden for den forbrydelse, hvorved han var kommen i besiddelse af gjenstanden, 3) ransstraffen, hvis private bestanddel her var ligesaa stor som den nævnte bod. Var det en fordrivelse fra fast eiendom, hvorom der handledes, maatte han 1) erkjende sin forpligtelse til at flytte, 2) udrede landnamsboden, 3) udrede ransstraffen, hvis private bestanddel her var af samme størrelse som landnamsboden. Var det endelig en med bøder strafbar forseelse, hvorfra fordringen udsprang, bestod udredelsen 1) af skadeserstatning, 2) af den for gjerningen gjældende bod til den private (landnam, áfang etc.), 3) ransstaffen, hvis private bestanddel her var af samme størrelse som den for gjerningen i loven fastsatte privatbod. Erklærede den sagsøgte sig derimod

fremdeles uvillig, henvendte klageren sig til thingalmuen med anmodning om atfør d. e. exekution, og denne havde bønderne under straf øieblikkelig at yde ham. Han tog til den ende med sig saamange, som han troede at trænge til, samt den tilstedeværende kongelige ombudsmand, og begav sig til modpartens bolig (fara at). Her udtoges derpaa, hvis det gjaldt en generisk fordring, eiendele til den værdi, hvortil de samlede summer beløb sig, samt endnu 6 øre, fordi det havde holdt sagsøgeren saa haardt at blive fyldestgjort. Vilde aarmanden ikke deltage i forretningen, forbrød han derved den kongen tilkommende ransbod. Et spørgsmaal kunde det være, om den 6 øres bod at harða fangi ogsaa er bleven krævet i det Throndhjemske, da Frost.loven intetsteds nævner den; da imidlertid ikke alene Gul.loven, men ogsaa Jernsida og Magnus lagabøters landslov kjender den[1], ligesom endog de ældre islandske love[2], tør det maaske antages, at Fr.lovens nedskrivere kun have glemt at omtale den. Endelig kan det mærkes, at saavel Gul. kap. 35 som flere andre steder i begge love forudsætte muligheden af, at den dømte gjør voldsom modstand mod atføren; straffen herfor var for hovedmanden en bod af 40 mark, for de andre af 3 mark.

Var skyldnerens gods ikke tilstrækkeligt til samtlige posters dækkelse, indtraadte skyldtrældom, idet først hans børn, dernæst hans hustru og endelig han selv som skyldtrælle overgik i sagsøgerens besiddelse. Efter trælldommens ophør synes dog ingen pligt til at oparbeide det udækkede beløb at være bleven skyldneren paalagt. Af Gul. kap. 32 sees, at de private gjældskrav ved atføren gik forud for de private og offentlige bøder til dækkelse, og at begge de nævnte arter bøder maatte konkurrere i resten. Tillige viser Gul. kap. 115, at flere private mænds fordringer erholdt forholdsmæssig dækkelse, naar de fremkom paa samme tid.

Var den oprindelige sag en vindikationssag, blev naturligvis vedkommende gjenstand ved atføren at udlægge til sagsøgeren;

[1] Jerns. kap. 113, landsl. 7—3.

[2] Graagaas, Finssøns udgave, II 145.

gjaldt det fast godses besiddelse, blev den urettelige besidder med magt udkastet, og sagsøgeren indsat i eiendommens brug.

En særskilt omtale maa egnes et tilfælde, der vistnok formelt gik ind under de her behandlede søgsmaal, men dog indtog en stilling for sig, nemlig sager angaaende de ved sættardóm idømte bøder, ved hvis betaling skyldneren undgik fredløshed. Herom taler Gul. kap. 34 saaledes: „Men hvis en mand har sag mod en anden (ef maðr á sök at manni), og vil den ikke betale, der skal, da skal han stævne ham hjem til krav og vidners udsagn og byde ham sagbøders beregning (sakbota tölu); det gods skal man kræve tre gange som andet gods. Men hvis han da ikke vil betale, da skal han stævne ham til thing for ran og lovløshed; da skulle mænd dømme ham fredløs for sagsøgeren og alle de til thingkredsen hørende, indtil han byder bøderne paa thinget eller i mænds forsamling og har der at betale.“ Man har vistnok villet forstaa dette sted, som om det handlede om alle slags sager angaaende penge og gods, og deraf sluttet, at der var en tid, da thinget ikke indlod sig paa at hjælpe til ved atføren, men i alle sager kun afsagde fredløshedsdom og saa overlod det til sagsøgeren selv at skaffe sig ret hos sin modpart og af hans gods. Men allerede sætningen om de tre ganges krav som ved krav af „andet gods“ viser, at her ikke er tale om alle slags søgsmaal af gods, og udtrykket sakbœtr, der kun brugtes om de ved sættardóm eller paa anden maade til afløsning af fredløshed vedtagne bøder, gjør det ogsaa klart, at det er denne slags gjæld, her er tale om. Da disse bøder naturligvis ved vedtagelsen vare blevne vitterlige, gjorde sig ogsaa her den almindelige betragtning gjældende, ifølge hvilken ikke-betaling var ran. Men uagtet sætningen ligeledes i denne anvendelse udtrykkelig udtales, maatte den her dog væsentlig kun blive theori; thi ifølge sagens oprindelse var følgen af manglende betaling jo for tilfældet utlegd, og herpaa kom altsaa klagerens paastand og thingets dom til at lyde.

Den i det foregaaende skildrede form var den sædvanlige for botamáls behandling paa thinget; men det kunde ogsaa forekomme, at sagen indbragtes uvitterlig. Ved oprindeligt civile søgsmaal

skede dette vistnok ikke og heller ikke ved oprindelige straffesager, hvor forbrydelsen var rent privat; thi begge arter havde i skiladomen det middel, hvorved de kunde og skulde gjøres vitterlige. Men var forbrydelsen underkastet saavel offentlig som privat bod, maatte den, hvis den anklagede nægtede gjerningen, i uvitterlig stand for thinget. Der nævnes imidlertid i lovene ikke mange exempler paa saadanne sager; fremgangsmaaden ser man klarest af Gul. kap. 91, hvor det om begaaet landnam heder: „Hvis nu hin (den anklagede) nægter, og har sagsøgeren ikke vidner derpaa, da skal han stævne ham hjem og derfra til things; da skal han (den anklagede) paa thinge fæste lyritared eller landnam.“ Her nævnes rigtignok ikke noget om ransbaugen til kongen, og man kunde deraf ville slutte, at talen er om en ren privat forseelse, altsaa landnam uden forudgaaende forbudsnedlæggelse. Men ovenfor i kapitlet er det dog allerede gjort opmærksom paa, at landnam mod nedlagt forbud var ran, og at det er dette tilfælde den anførte bestemmelse har for øie, synes med sikkerhed at fremgaa gjennem en sammenligning med Bj. kap. 21 og 82. Her siges det nemlig, som vi før have seet, med rene ord, at naar kongen ikke skulde have bod, blev straffesagen at anlægge for domene. Da nu Gul. kap. 91 lader den nævnte landnamssag gaa til things, saa tør vi altsaa slutte, at der ogsaa tilkom kongen en bod, eller at der forudsættes, at forbud var nedlagt. Hvad følgen var, hvis anklagede nægtede baade at fæste landnamsbod og ed, siges ikke; men det er ikke tvivlsomt, at bønderne i saa fald strax gjorde atfør, hvorved ikke alene den dobbelte landnamsbod og ransbaugen til kongen, men ogsaa 6 øre at harða fangi blev at indkræve. Eden blev som ellers at aflægge inden 10 uger; indtraadte edsfald, var sagen bleven en vitterlig og altsaa at anlægge i overensstemmelse med de ovenfor ved dette tilfælde angivne regler.

Endelig maa ogsaa nævnes de straffesager, hvori straffen alene bestod i bøder til det offentlige. Herpaa frembyder især kristenretterne exempler. Fremgangsmaaden, der skildres i Gul. kap. 33, var, at den sagsøgte først i sit hjem opfordredes til godvillig at

betale boden. Nægtede han imidlertid, stævnedes han til things, hvor han havde at fæste ed eller bod.

Vi gaa derpaa over til rettergangsmaaden i de sager, hvori straffen var afløselig eller uafløselig utlegd. Var misgjerningen en saadan, at bøder til den fornærmde kunde afløse utlegden, have vi seet, at ogsaa her en privat sagsbehandling blev benyttet, idet sættardomen, naar forlig kom istand, idømte gjerningsmanden en passende privatbod, hvilken tilligemed den lovfaste bod til kongen i aftalte terminer blev at udbetale. Men dette hindrede dog ikke, at der sammenkaldtes thingmøde til sagens offentlige granskning og til afsigelse af en utlegdsdom, fra hvis virkninger det da blev den dømtes private sag ved forlig at fri sig. Kilderne give kun for drabssagers vedkommende vidtlyftigere meddelelser om, hvorledes det paa disse thinge gik til, og hvilke hensyn man havde at tage; vi maa altsaa først gjennemgaa bestemmelserne herom, for af dem at kunne udlede de tilsvarende sætninger for andre tilfælder. Emnet fordrer imidlertid, at útlegðarmál og úbótamál ikke skilles ad, men i denne forbindelse behandles under ét.

Som undtagelsesfri hovedregel opstille begge love, at drabsmanden, hvis han ikke vilde ansees som morder og falde i uafløselig fredløshed maatte foretage viglysing d. e. lyse sig drabet paa hænde. Var trediemænd tilstede eller i nærheden skede viglysingen for disse, og selv i det tilfælde, at drabet foregik i flok krævedes det lyst[1]; men havde han været alene med den dræbte, kunde han fra drabsstedet ikke begive sig længere end til nærmeste gaard. Der skulde han standse, under sit navns nævnelse erklære sig som drabsmand og sige, hvor han havde havt sit sidste natteleie. Kun for det tilfælde, at den dræbtes nærmeste slægtninge boede paa de to første gaarde, kunde han gaa disse forbi; men ved den tredie skulde viglysingen ske, hvilke end boede der. De viglysingsvidner, hvorunder drabet saaledes blev skirskotet, var under straf forpligtede til at fremkomme med sine vidnesbyrd paa thinget; dog var det tilstrækkeligt, at gaardmanden selv af-

[1] Fr. 4—23.

lagde den paa egne og sine husfolks vegne, hvis lysningen var skeet ved en gaard.[1] Skede viglysing uden iagttagelse af de lovlige former, ansaaes drabet vistnok heller ikke for mord; men under benævnelsen misvigi behandledes det strafferetsligt strengere.[2]

I sine øvrige bestemmelser ere de to love ikke ganske overensstemmende; dog skille begge mellem drab forøvet i flok eller paa thinge, og det, der forøvedes under andre, mindre offentlige omstændigheder. Var gjerningen skeet, uden at andre havde været nærværende derved end drabsmanden og den dræbte, befaler Gulloven i sit defekte kap. 151, at de mænd, der først kom til stedet, skulde meta vápnastað, hvilket udtryk ikke, som man maaske kunde tro, betyder at undersøge drabsstedet, men at værdsætte vaabenmærkerne d. e. saarene og efter deres beskaffenhed afgjøre, om en eller flere havde øvet drabet. Af de gamles angrebsvaaben, bredøxe, arbeidsøxe og spyd bares nemlig i regelen kun det ene, og befandtes den dræbte derfor at have modtaget saar ved flere end et af dem, sluttedes det, at drabsmændene havde været flere.[3] Fandtes den døende imidlertid sig selv endnu saa mægtig, at han kunde opgive sin banemand, bortfaldt nødvendigheden af videre undersøgelser, og mændene havde kun at modtage hans forklaring. Havde den dræbte derimod været i følge med en anden, skulde denne øieblikkelig melde det forefaldne for eftermaalsmanden og desuden skirskote drabet under den første mand, han mødte. Bestod et følge af tre, hvoraf den ene blev dræbt og de to andre gjensidig anklagede hinanden for gjerningen, ansaaes de begge for banemænd; men havde de oprindelig været fire, skulde den staa for drabet, som de to andre opgav.[4] Foregik drab i gilde-

[1] Gul. kap. 156, Fr. 4—7. Slutningssætningen i Gul. kap. 156 giver kun mening, naar man istedetfor hinna, som texten har, læser hjuna.

[2] Gul. kap. 240 jfr. 238.

[3] Jfr. Bj. kap. 14 og Fr. 4—23. Paa det sidste sted heder det: En ef maðr verðr þrimr vápnum úsambærum veginn, eitt er breiðøx, annat er bóløx, spjót ok sværð, þat er eins manns vápn, þá má eptirmælandi kenna þat vig .iii. mönnum. Heraf sees altsaa ogsaa, at sværd og spyd ansaaes som sambaarne vaaben.

[4] Gul. kap. 158, 155, 154. Meget karakteristisk tilføier det sidste sted, at hvis

hus, havde deltagerne at oplyse, hvem drabsmanden var, hvis gjerningen var skeet i lyse eller ved brændende arne. Skede drabet om natten uden om morgenen at blive viglyst, skulde den sigtes, som havde fjernet sig. Vare alle tilstede, havde eftermaalsmanden ret til at sigte tre af forsamlingen efter hinanden for mord.[1] Endelig mærkes det saakaldte heimsókn, det er anfald paa mand i hans eget hus. Gul.loven nævner det kun; men det kan ikke være tvivl om, at den har anerkjendt den samme sætning, som Fr.loven udtaler, at dén ansaaes som forøver, der af gaardens folk, tyendet indbefattet, blev udpeget.[2]

Først naar han havde modtaget disse oplysninger, lader Gul. loven eftermaalsmanden stævne ørvarthing, hvilket skede derved, at der istedet for den sædvanlige thingbudstikke sendtes ud en pil (ör, gen. örvar). Det stod ham frit for, hvis det faldt ham beleiligst, at samle thinget paa drabsstedet, og det var i saa fald tilstrækkeligt, om kun 27 bønder kom tilstede. Valgtes det almindelige thingsted, maatte derimod en fjerdedel af thingmændene møde op for, at en lovlig dom kunde afsiges. Med pilen er der altsaa fulgt mundtlig besked om mødestedet. Men dette var ikke det eneste budskab, der sendtes med. Efter at have omtalt saarenes undersøgelse, fortsætter nemlig kap. 151: „Den skal følge pilen, som først blev lagt paa den, hvis der er tre mænds anfald; men den er fri, som senere blev lagt paa den. Nu er der én mands anfald, da ere de fri, som senere blev lagté paa den."[3] Meningen med disse temmelig dunkle ord kan kun være denne: Befindes

en af de fire var træll, var han drabsmanden, hvis de øvrige vilde sigte ham, en sætning, der vel neppe bør betragtes som et godt raad til de to fra lovens side, men mere som en humoristisk erkjendelse af, at det rimeligvis vilde gaa saa.

[1] Gul. kap. 157.

[2] Gul. kap. 178, Fr. 4—5.

[3] Gul. kap. 151: Sá skall örum fylgja er fystr var á lagðr, ef þar er þriggja manna at vigi, en sá af er eftri var á lagðr. Nú er þar eins manns at vigi, þá eru þeir af er eftri váru á lagðir. Naturligvis maa at vigi her læses i ét ord: atvigi d. e. anfald; jfr. Fr. 4—23 i overskriften: Um flokka atvigi etc.

det, at drabet er skeet med tre usambaarne vaaben, tør eftermaalsmanden tilskrive tre mænd drabet; de tre, som han saaledes enten paa grund af egen mistanke eller indhentede oplysninger vil sigte, skal han imidlertid strax ved pilens udsendelse „lægge paa“ den d. e. han skal med pilen sende det bud, at de maa indfinde sig paa thinget for at værge sig. Nævner han derimod kun den ene, ere de andre foreløbig fri for at blive søgte, idet de først kunne stævnes til et nyt thing, og det hjælper ikke, at klageren under pilens løb rundt i bygden senere lægger de to andre navne paa den. Befindes det derimod, at drabet kun skyldes én mand, og den mistænktes navn lægges paa pilen, har han ikke lov til siden at finde en anden gjætning bedre og under pilens fortsatte løb ombytte det første navn med andre. Naaede pilen den, som var bleven lagt paa den, og han ikke ifølge kaldelsen indfandt sig paa thinget, følger det af kap. 151 og 156, at han derved erkjendte sig som gjerningens udøver, idet han lod forsvaret falde.

Paa ørvarthinget fremførte eftermaalsmanden derpaa offentlig sin sigtelse. Var viglysing skeet, og den sigtede faldt sammen med den af viglysingsvidnerne som drabsmand nævnte, var thingets første forretning, at paavise gjerningsmanden, dermed udført. Men loven forudsætter, at viglysingen ogsaa kunde udpege en anden drabsmand end de øvrige oplysninger, og at navnlig den døendes udsagn kunde have anklaget en anden end den viglysende. Var det sidste tilfældet, skulde ifølge Gul. kap. 156 begge ansees som drabsmænd, om der end kun var ét saar, en ældgammel sætning, der har sit sidestykke i den regel, at hvis to følgeslagere gjensidig beskyldte hinanden for den tredies drab, de begge skulde bære skylden. Men det nævnte kapitels videre bestemmelser vise dog, at man praktisk lod sig nøie med under saadanne omstændigheder at se bort fra viglysingen og holde fast ved sigtelsen mod den anden. Havde nu denne ifølge den paa pilen lagte stævning indfundet sig paa thinget og nægtede gjerningen, blev formodentlig de fremkomne oplysninger, den dræbtes udsagn eller ledsagernes erklæringer frembaarne, hvorpaa det henstilledes til den

anklagede at foretage sit forsvar, og thinget hævedes. Havde han derimod ikke indfundet sig, uagtet pilen havde naaet ham, var gjerningen, som bemærket, erkjendt, og det forlangtes endnu kun, at eftermaalsmanden fremførte vidner for, at indstævnte havde færdedes i heredet og saaledes overhovedet kunde have begaaet drabet, i hvilken henseende oplysning om hans sidste natteleie var af vigtighed.[1] Derimod forbyder loven udtrykkeligt at fremsætte anklage mod nogen, der ikke ved at lægges paa pilen var bleven lovligen stævnt til thinget.[2] Med paavisningen af gjerningsmanden var thingets anden forretning, gjerningens karakterisering som drab eller mord, paa det nøieste forbunden, idet sigtelsen kun da kom til at lyde paa mord, naar den enten ikke faldt sammen med viglysingen, eller visse særdeles kvalificerende omstændigheder havde ledsaget aflivelsen. Thingets tredie og afsluttende forretning, domsafsigelsen, synes i almindelige drabstilfælde ikke at have fundet sted; idet man gik ud fra den forudsætning, at forligstilbud inden ganske kort tid fra drabsmandens side vilde fremkomme, undlod man at udtale en utlegdsdom, indtil det viste sig, at intet forlig kunde opnaaes, eller at et allerede indgaaet ikke blev holdt.[3] Gul. kap. 240 viser, at det sædvanlige var forligstilbudets fremsættelse paa selve ørvarthinget; men af det samme sted sees ogsaa, at man tænkte sig muligheden af, at eftermaalsmanden i aarevis ventede paa det.[4] Gik sigtelsen derimod ud paa

[1] Naar det i kap. 156 heder: Tveir skulu þat bera, at hann fór þar i heraði, svá at hann mátti við þat vig komast, þeir skulu bera um náttstað hans, þvi at eins þarf um náttstað at bera, ef annarr sé á örvar lagðr, en annarr lýsti vigi á hendr sér, — saa er herved naturligvis ikke tænkt paa det tredie tilfælde, at slet ingen viglysing havde fundet sted.

[2] Se foruden den anførte bestemmelse i kap. 151 ogsaa kap. 156, der siger: Rád mát þu eigi kenna manni nema hann fylgi örum ok sé mælt á hendr honum á þingi.

[3] Gul. kap. 32 og 34.

[4] Gul. kap. 240: Þat er misvigi — — ef sætt er boðin á þingi hinu fyrsta, svá hátt at heyra má yfir þingring þverran, þá er rosat vigit. En þat er hit .xiiii. (misvigi) ef sætt er eigi boðin innan .xii. mánaða, þá er seint boðin. Nogen krænkelse for klageren kunde en saadan udsættelse kun indeholde under den

mord, kom det paa de vestenfjeldske ørvarthing regelmæssig til dom, idet vedkommende dømtes til det i loven fastsatte forsvar, hvis han havde lydt stævningen, og i modsat fald strax blev endeligen domfældt som fredløs.

Frost.lovens regler ere i det hele taget mindre klart udtrykte end den anden kildes, men synes i ikke uvæsentlige punkter at afvige derfra. Den kjender vistnok ogsaa undersøgelsen af den dræbtes saar og den deraf dragne slutning[1], ligesom den tildeler den døendes udsagn samme vægt, som Gul.loven[2]; den giver klare bestemmelser om hjemsøgelsesvidner[3] og drab i gildehus[3], hvilke sidste ganske falde sammen med eller udfylde Gul.lovens, og endelig synes den i det hele at drage de samme slutninger af ledsagernes opførsel.[4] Mærkes maa det ogsaa, at Frost.loven udtrykkelig udtaler, hvad den vestenfjeldske lovbog kun giver som forudsætning, at den gamle regel om det tilfælde, at den døendes udsagn og viglysingen ikke opgav samme mand, fra at aabne adgang til samtidigt søgsmaal mod begge var rettet derhen, at viglysingen tilsidesattes. Men derimod synes det at fremgaa, at det først var paa ørvarthinget, at disse oplysninger nordenfjelds tænktes at komme eftermaalsmanden i hænde, og at denne derfor ikke i almindelighed indlod sig paa at stævne nogen bestemt til dette første thing. Frost.loven taler ikke et ord om at lægge nogen paa pilen og har derfor heller intet forbud mod paa thinget at anklage ustævnt mand. I forbindelse hermed staar det, at den dræbtes to ledsagere, der gjensidig beskylde hinanden for mordet,

forudsætning, at utlegden ikke var bleven udtalt; thi var manden fredløs, maatte det jo blive hans egen sag, hvor længe han ønskede at leve i den tilstand.

[1] Fr. 4—26 og Bj. kap. 14.

[2] Fr. 4—5.

[3] Fr. 4—14.

[4] Fr. 4—6, 26 og 27. Naar det første sted siger, at klageren kan sigte, hvem han vil af to, der gjensidig beskylde hinanden for deres kammerats drab, saa synes dette kun at være en praktisk formildelse af den ældre sætning, som Gul.loven har, at de begge blev at anse som skyldige; subsidiært maatte vel her ogsaa den anden holde for.

selv tænkes at stævne thing, hvortil altsaa eftermaalsmanden fik indfinde sig. Paa ørvarthinget afsagdes endelig heller ingen dom; thi en saadan forudsatte den anklagedes stævning.[1] Forretningerne indskrænkede sig altsaa til at indhente oplysninger, der kunde føre til en bestemt sigtelse.[2] Blandt disse oplysninger nævner Frost. lovens 4—7, saaledes som texten nu foreligger, imidlertid to arter, som Gul.loven ikke kjender. Efter at den døendes udsagn er bleven stillet over viglysingen, heder det nemlig: „Men hvis den saaredes udsagn ikke kommer frem paa første thing og ikke bygderygtevidner (heimiliskviðar vitni), men kommer viglysing og øienvidner, da skal viglysingen staa og ikke øienvidnerne.“ Hverken bygderygte eller øienvidner ere optagne i det vestenfjeldske anklagesystem. Hvad det første angaar, sees det dog strax, at det kun ved feilskrift kan være kommen ind i Fr. 4—7. Det vilde jo have været en meningsløshed, om bygderygtevidner, som den nuværende text kræver det, skulde være gaaede foran viglysingen, medens øienvidner, et rygtes bedste støtter, stod tilbage for denne. Allerede stedet selv nødvendiggjør derfor en rettelse fra heimiliskviðar til heimsóknar vitni, og at vi herved ikke begaar nogen vilkaarlighed sees af Jerns. kap. 27, hvor denne rettelse i den ellers ligelydende text er foretagen, og ikke mindre tydeligt ogsaa af Bj. kap. 27, der sætter viglysingen som nummer tre netop efter den døendes udsagn og hjemsøgelsesvidnerne. Som en for Frostathingsretten særegen oplysning i drabstilfælde staar da kun øienvidnerne tilbage. Disse maa nemlig ikke opfattes, som om de faldt sammen med den dræbtes ledsagere, hvilke paa andre steder omtales; om dem vidste man, at de maatte kjende til det forefaldne, om øienvidnerne derimod intet andet, end hvad de selv paastod at have været iagttagere af. Det er imidlertid at mærke, at Bj. kap. 27, der tydeligvis lægger an paa en vis fuldstændighed i opregnelsen af de ved drab brugelige oplysninger, ikke nævner det ringeste om saadanne øienvidner, og vi ledes derved til den slutning, at de oprindelig ligesaa lidt ere blevne tagne hensyn til i

[1] Fr. 5—12: En engi maðr fellr at máli nema ór eða maðr stefni manni þing.
[2] Fr. Brandt i Langes tidsskrift 5te bind p. 116.

Frostathings- som i Gulathingsretten. I virkeligheden er deres omtale i Fr. 4—7 ogsaa mere negativ end fremhævende; thi idet de stilles tilbage selv for viglysingen, indskrænkes deres opgave til, naar alle andre oplysninger glippede, at hjælpe eftermaalsmanden paa det rigtige spor. Men at de ogsaa i Gul.lagen under lignende omstændigheder faktisk have havt indflydelse paa klageren, naar det for denne gjaldt at afgjøre, hvem han skulde lægge paa pilen, lader sig vel neppe betvivle, og forskjellen bliver da kun, at øienvidnerne vestenfjelds forblev private angivere, medens den thrønderske regel, at alle oplysninger blev fremførte paa ørvarthinget, bevirkede, at øienvidnerne fik en offentlig karakter. Efter dette blev fremgangsmaaden paa ørvarthinget nordenfjelds denne: Havdes den døendes udsagn eller hjemsøgelsesvidner, modtoges disse oplysninger, hvorved den person, mod hvem sigtelsen skulde nedlægges, strax faststilledes. I mangel heraf afhørtes de mænd, der først vare komne til drabsstedet og havde undersøgt saarene, eller ledsagerne, hvis den dræbte havde havt saadanne. Ogsaa viglysingsvidnerne fremtraadte med sin forklaring, og eftersom de andre oplysninger faldt sammen med eller skildte sig fra denne, kom sigtelsen til at lyde paa drab eller mord. Forelaa ingen anden i loven anerkjendt oplysning, nøiede man sig med viglysingen alene, og kun for det tilfælde, at heller ingen saadan forelaa, tyede man til øienvidners fortællinger om, hvad de vilde have seet. Var gjerningen kun drab, synes ogsaa her gjerningsmanden som oftest at have indfundet sig paa ørvarthinget for at byde forlig; i det mindste forudsætter Jerns. kap. 32 dette. I ethvert fald har man vel ligesom vestenfjelds overladt det til parterne at komme overens om sættardóm. Lød sigtelsen derimod paa mord, skulde den anklagede stævnes til et nyt thing, der i regelen synes afholdt fem dage efter ørvarthinget og derfor kaldtes fimtarthing, og paa dette tør det da formodes, at lovenes almindelige regler om udeblivelse ere komne til anvendelse, saaledes at indstævnte, hvis han ikke indfandt sig, umiddelbart dømtes utlæg, og hvis han kom tilstede for at nægte gjerningen, dømtes til det i loven foreskrevne forsvar. Medens Gul.loven tænkte sig en pri-

vat indhentelse af oplysninger, hvorved sagén i en forholdsvis moden tilstand kunde forelægges ørvarthinget, naaede man altsaa nordenfjelds, paa grund af ørvarthingets rent foreløbige karakter, først ved det andet thing til den samme grad af modenhed.[1]

Vi gaa derpaa over til de særegne regler, der gjaldt for floksvig d. e. drab skeet i et følge af fem eller flere personer. „Hvis en mand bliver dræbt i flok“, siger Gul. kap. 152, da er det vel, om det hævnes. Men hvis han renner unda til skogs, da skulle alle renne efter, og ingen staa imod. Men hvis han tages tilfange i dette løb, da helliger tilfangetagelsen ham til things og derfra til bane. Have den dødes frænder at holde ham fast, hvis de ville, og holde ham til thinget eller føre ham til kongens aarmand. Lendermanden skal tage mod ham, hvis aarmand ikke er til. Nu skal kongens aarmand eller lendermand skaffe bøddel.“ Som man vil se, forudsættes her alle nøiere oplysninger overflødige, ligesaavel som enhver nægtelse af gjerningen umulig; tilstedeværelsen af en flerhed af gode mænd gjorde den i sig selv vitterlig, og de foreløbige undersøgelser og sigtelser bortfaldt. Men idet thinget saaledes strax sees at dømme i sagen, møder os den mærkelighed, at en formelig dødsdom synes at blive afsagt og endog efterfulgt af en offentlig henrettelse. Var der da fastsat en saa langt haardere skjæbne for den, der dræbte i flok, fremfor enhver anden drabsmand? Selv morderen slap jo med fredløshed, uden at det offentlige paatog sig nogen forpligtelse til at lade ham henrette. Denne sammenligning viser allerede klart, at bestemmelsen maa sees fra et andet synspunkt, og dette bestyrkes yderligere ved kap. 189, der indeholder ganske de samme bud for tilføielse af saar i flok; thi umuligheden af, at denne endnu ringere misgjer-

[1] I det brudstykke af den ældre Eidsivathingslov, der findes optaget i Norges gamle love 2det bind p. 522, haves denne lovs bestemmelser om hærværk, men kun i korrupt stand. Saameget sees dog, at ørvarthinget søndenfjelds ligeledes har havt en ganske foreløbig karakter, idet vidnerne, der paa ørvarthinget vare blevne fremførte, skulde gjentage sin forklaring paa heredsthinget, og dette derpaa stadfæste ørvarthingets dom.

ning skulde bedømmes haardere end nidingsværkene, er selvindlysende. Det skjønnes altsaa, at den øieblikkelige henrettelse ikke beroede paa selve forbrydelsen, men derpaa, at drabsmanden grebes paa frisk gjerning. Herved falder imidlertid hele sagen tilbage paa den gamle strafferetlige betragtning, ifølge hvilken den øieblikkelige retsforfølgelse altid medførte ret til en strengere fremgangsmaade end den sædvanlige, i dette tilfælde, til at afslaa ethvert forligstilbud og strax at benytte sig af den ved afslaget indtraadte fredløshed. Da hin betragtning desuden i sin grund ikke er andet end en eftergivenhed for den fornærmedes endnu blussende vredesfølelse, saa vil man se, at henrettelsen staar i den nøieste sammenhæng med tilladelsen til i gjerningens øieblik at hugge ham ned. „Da er det vel, om det bliver hævnet", siger kap. 152; „falder han, saa falder han utlæg og uhellig", siger kap. 189. Denne den fornærmedes ret gik ikke tabt ved, at det lykkedes drabsmanden at flygte et stykke, inden han indhentedes; men det offentlige krævede dog i saa fald saavidt muligt sine former iagttagne. Karlen blev at skaane, indtil det hurtigt sammenkaldte thing paa regelmæssig maade kunde dømme ham fredløs. Men at slaa ihjæl en mand, som man nu engang havde nøiet sig med at tage tilfange, var ikke længere en for den private mand værdig handling, og naar det offentlige havde krævet hans foreløbige skaansel, fik det ogsaa selv gjennem sine ombudsmænd sørge for aflivelsen. At dette var betragtningsmaaden, stadfæstes endelig tillige derved, at det kun var i tilfælde af den flygtendes umiddelbare paagribelse, at den summariske fremgang benyttedes; slap han unda, kom han, som det hed, til skogs, indtraadte, efter hvad kap. 189 udtrykkelig siger, de almindelige regler om bøders tilbud osv. Kap. 152 og 189 ere imidlertid ikke de eneste, hvori Gul.loven omhandler floksvig; kap. 167 og 168 give nemlig under den samme overskrift ganske andre bud. Ifølge kap. 168 skal nemlig den hele flok bære skylden for drabet, hvis de ikke paaviser den virkelige banemand, og kap. 167 lader for det tilfælde, at to flokke komme op at slaas, det parti, der begyndte, undgjælde for, hvad skade der forøves. Meningen er altsaa her, at sagen paa almindelig maade bliver

undersøgt paa ørvarthinget, og at eftermaalsmanden bør sigte den, som af ledsagerne opgives. I modsætning til den forklaring, vi troede at burde underlægge de forrige steder, maa forudsætningen her følgelig være den, at de øvrige i flokken, denne være nu bleven uenig indbyrdes eller med en anden, nærmest have stillet sig paa drabsmandens side og derfor ikke vare tilbøielige eller skikkede til retslig at forfølge gjerningen. Drabsmanden tænkes af den grund heller ikke at flygte, og den hele summariske fremgangsmaade bortfalder. Men herved træder den i kap. 152 nævnte hurtige og offentlige aflivelse af den fredløse endnu stærkere frem som en enestaaende undtagelse, og den formodning bliver tilladelig, at bestemmelsen mere har været gammel theori end praktisk ret, idet klageren i de fleste fald har nøiet sig med paa sædvanlig maade at affinde sig med sin modstander. Til slutning kan bemærkes, at Gul. kap. 181 omtaler drab paa thinget, altsaa en art floksvig, men i udtryk, der forudsætte almindelig stævning til thingbehandling af sagen og saaledes ogsaa udelukke brugen af den overordentlige forfølgning.[1]

Frost.loven giver i 4—23 i hovedsagen de samme regler om floksvig som Gul. kap. 167 og 168; nogen flugt, forfølgelse og summarisk fremgangsmaade nævnes ikke, hvorimod den hele flok eller praktisk talt den bedste blandt dem maa holde for, hvis banemanden ikke opgives. Derimod indeholder 4—9 til 12 de samme grundsætninger for paatale af drab, forøvet paa thinget, som Gul. kap. 152 lader gjælde for floksvig i almindelighed, nemlig at de tilstedeværende skal løbe efter, og at den skyldige, hvis han indhentes og tages tilfange, efter thingets dom ved aarmanden bliver at aflive. Da denne haardhed ogsaa her kun foreskrives for det tilfælde, at manden bliver greben under umiddelbar forfølgelse, er det klart, at det ikke er den betragtning, at drab paa thinget fortjente døden, men som i Gul.lagen hensynet til eftermaalsmandens ret til hævn, der ligger til grund derfor. Men er dette rigtigt, kunne vi med trygghed drage den slutning, at Frost.lovens thing i

[1] Gul. kap. 181: En ef maðr er veginn á þingi, þá skulu ervingjar ór skera ok láta koma til búðar hans, þá eigu þingmenn þar um at dœma.

denne forbindelse kun er et iøinefaldende og vigtigt exempel paa, hvad Gul.loven udtrykker med det videre og alle hidhørende fald betegnende ord flok, og at regelen i begge lagdømmer har været den samme. Ligesom det udenfor thinget kom an paa omstændighederne, om floksvig blev forfulgt paa den i Gul. kap. 152 eller paa den i Gul. kap. 168 og Fr. 4—23 angivne maade, saaledes synes det derfor ligeledes at have beroet paa omstændighederne, om drabet paa thinget skulde underkastes den strengere fremgang efter Fr. 4—9 eller den mildere efter Gul. kap. 181. Iøvrigt maa det bemærkes, at Fr. 4—10 udtrykkelig udtaler, at det stod eftermaalsmanden frit for at lade drabsmanden gaa uskadt fra thinget, en yttring, der giver et tydeligt vink om, at dette var det sædvanlige; paa den anden side indskrænker samme lovsted adgangen til henrettelse alene til drabstilfælder, og da Gul. kap. 189 dog viser, at denne strenghed oprindelig ogsaa anvendtes ved saar, kan det af Frost.lovens blot delvise overgang til større mildhed skjønnes, at sætningen ved drab ikke saa ganske var ren theori.[1]

Disse vistnok ikke fuldt udtømmende anførsler maa være tilstrækkelige til at vise, hvorledes drabssager behandledes. Der spurgtes først og fremst om to ting: at skaffe en mand, til hvem eftermaalsmanden kunde holde sig med sit søgsmaal, og at faa vished for, om gjerningen var útlegðar- eller úbótamál. Det sidste opnaaedes ved hjælp af viglysingsinstitutionen, forsaavidt ikke de ledsagende omstændigheder gjorde drabet til en nidingsdaad, som ingen viglysing kunde give et bedre udseende. Sigtelsen mod bestemt mand derimod fremstod gjennem bedømmelsen af de oplysninger, som de konkrete forhold gjorde til de paalideligste, og her var det da, at den døendes erklæring, ledsagernes opførsel og udsagn, gaardsfolkenes eller andre øienvidners beretninger og bygde-

[1] En anden forstaaelse af lovstederne om flokksvig gjør v. Amira gjældende (p. a. s. p. 69 flg.). Da han ikke indrømmer klageren ret til at nægte bøders modtagelse med den virkning, at forbryderen bliver fredløs, nødes han til at forstaa stederne, som om de kun tilstede henrettelse, hvis den grebne ikke byder bøder. Spørges der om lovens bud og ikke om dens praktiske anvendelse paa en given tid, kan jeg ikke slutte mig til denne fortolkning.

rygtet toges i betragtning, ligesom viglysingen ogsaa i dette punkt faktisk blev af vigtighed. Af de nævnte oplysninger besad imidlertid ingen mere end en angivende evne, og omend denne ved enkelte af dem kunde stige næsten til beviskraft, saa maatte dog altid noget træde til for at fylde beviset: efter fremførelsen af den paa de angivende oplysninger støttede sigtelse, skred man følgelig til den egentlige bevishandling. Da skirskotningsvidner i drabstilfælde ikke gjerne forudsættes at haves, blev der altsaa ifølge de almindelige regler paalagt anklagede at rense sig for sigtelsen, og efter de angivende oplysningers styrke og anklagens lydelse gik renselsesdommen enten ud paa en mildere eller strengere ed eller paa gudsdom. Mislykkedes det rensende forsvar, synes dog ingen ny thingsdom, uagtet en saadan virkelig leilighedsvis forekommer, at have været nødvendig for at faa utlegden udtalt; den ansaaes at ligge som andet alternativ i dommen til renselse og indtraadte umiddelbart ved forsvarets ugunstige udgang, hvad enten denne viste sig deri, at den foreskrevne frist forløb uden edsaflæggelse eller jernbyrd, eller i et ligefrem uheld under renselsesakten. Var viglysing skeet, og eftermaalsmanden ikke fandt sig beføiet til at sigte en anden end den viglysende, bortfaldt naturligvis ethvert forsvar; thinget afsagde enten umiddelbart sin utlegdsdom eller den udsatte dermed og overlod det til parterne gjennem forlig at ende striden.

En særegen omtale egne de gamle love dernæst ogsaa søgsmaalet i t y v s s a g e r, hvilke behandledes med hensynsløs strenghed. De klareste bestemmelser indeholdes i Gul.lovens tyvebolk, lovens kap. 253 o. flg., hvormed Fr. 14—12 o. flg. og 15—7 o. flg. samt Bj. kap. 114 o. flg. i det væsentlige stemme.

Der gjordes forskjel, eftersom tyven grebes paa frisk gjerning eller ikke. Ifølge Gul. kap. 160 kunde eieren, naar han traf tyv paa sit stabur eller i sit fjøs ifærd med at læsse byrde eller bortføre kvæg sagesløs hugge ham ned paa stedet, og han skulde blot bagefter sammenkalde sine naboer og skirskote tyvsgjerningen under dem. I tyvsbolken selv nævnes ikke dette tilfælde, hvorimod det forudsættes, at tyven træffes med kosterne i hænde. Eieren

skulde da vidnefast binde ham dem paa ryggen, føre ham til things og derfra efter ved vidner at have godtgjort, at godset var hans, ned i fjæren, hvor aarmanden skulde sørge for henrettelsen. Var værdien af det stjaalne under en ørtug, blev han dog ikke at dræbe, hvorimod han dømtes til den saakaldte gata, d. e. til at løbe spidsrod, medens de paa begge sider opstillede bønder kastede torv og sten paa ham. Som det vil sees, ere disse bud ensartede med dem, der gjaldt om drab i flok, og maa opfattes og begrundes paa samme maade som disse.

Grebes tyven ikke paa frisk gjerning, havde eieren, saasnart han blev tyveriet var, at lyse det for sine naboer. Saaes der endnu i sne eller søle spor efter karlen, skulde de følge sporene, hvilket Bjarkøretten udtrykker saaledes, at han skulde fælde kjævle d. e. budstikke i hans spor. Førte disse til en gaard, krævede man at faa gjøre husundersøgelse, og dette maatte af beboerne ikke nægtes, med mindre husherren eller i hans fravær den næste styrende vilde ansees som overbevist tyv. Dog var det ikke alene, naar man havde fulgt tyven i hælene, at husundersøgelse kunde fordres, men overhovedet, naar bestjaalne havde bestemt mistanke om, at man der vilde finde kosterne. Handlingen kaldtes at ransage, d. e. søge i rann, et gammel ord for hus (rønne). Ledede ransagningen til, at man fandt det stjaalne, beroede det paa de nærmere omstændigheder, hvorunder det fandtes, samt paa, af hvad slags tingene vare, hvem der skulde betegnes som tyven. Men ogsaa her overholdtes strengt reglerne om vitterligheden; thi den saaledes udpegede var ved ransagningen kun bleven angivet, og det stod ham fremdeles frit for at nægte anklagen ved renselsesed.

Fandt ransagningen paa grund af manglende mistanke ikke sted — og det siges udtrykkelig, at bestjaalne tabte i troværdighed, hvis ransagningen ikke førte til noget —, men han senere kom over sine eiendele i en andens besiddelse, antog søgsmaalet en mere civilretlig karakter. Besidderen, der naturligvis i det fald foregav at have kjøbt eller paa anden lovlig maade erhvervet tingen, hjemstævnedes, og paa aftalt dag indfandt klageren sig

med sine vidner, der havde at erklære, „at det er hans gods, og hverken gav han det eller betalte med det, og ikke solgte han det“. Ifølge disse vidnesbyrd havde derpaa den anden at udlevere kosterne; dog stod det ham naturligvis frit for at værge sit paastaaede kjøb med skiladóm, da vidnerne som erfaringsvidner ikke udenfor en saadan formaaede at gjøre sagen vitterlig. Var klagerens eiendomsret ved skiladómskjendelse eller besidderens indrømmelse saaledes bragt paa det rene, kunde han hermed lade sig nøie og tage sine ting, hvorpaa det da blev besidderens sag at indlede søgsmaal til skadeserstatning mod sin formand. Men klageren kunde ogsaa paa sin side fordre, at den sidste besidder skulde bevise sin hjemmel ved at fremføre vidnerne paa kjøbet, og brast dette for vedkommende, var han derved bleven vitterlig tyv. — Endelig omtales ogsaa det tilfælde, at eieren, uden at have gjenfundet kosterne, paa almindelig maade stævnte den, han mistænkte for tyveriet, til things, hvor ed blev at paalægge, og at indstævnte ved at lade forsvaret falde og ikke indfinde sig, erkjendte sig skyldig.

Paa grund af deres vigtighed og den store rolle, drabssager spillede i oldtidens haarde liv, omtales disse i lovene paa den den ovenfor gjengivne, vidtlyftige maade, og naar tyvssager ligeledes ere gjenstand for nøiagtigere bestemmelser, kunne vi vistnok slutte, at tyverier heller ikke i hin tid har hørt til de største sjeldenheder. Saare fattige ere derimod meddelelserne om andre utlegdssagers førelse, og det er kun antydningsvis, at vi faa at vide, at de med ændring og bortkastelse af de træk, der særskilt tilhørte drabs- og tyvssagerne, i det hele underlaa de samme regler. Saadanne træk vare paa den ene side viglysingen og den døendes sigtelse, paa den anden ransagningen; men disse vare ikke de eneste. Da den fornærmede nemlig udenfor drabstilfælde selv levede og optraadte som klager, maatte han som oftest ganske anderledes have rede paa, hvem han burde anlægge sag mod, end en eftermaalsmand, og derfor bortfaldt vistnok ogsaa i regelen hele den foreløbige undersøgelse, saaledes som den foretoges paa ørvarthinget. To thinge blev følgelig ikke nødvendige, idet klageren

stævnte sin modpart til det første. Udenfor de nævnte sager finde vi derfor i almindelighed heller ingen foreløbige eller angivende oplysningsmidler benyttede. Vistnok nævnes paa enkelte steder sjónarvitni; men enten tilføies der som i Fr. 3—5 og Bj. kap. 67 udtrykkeligt ordene „hvorunder der er skirskotet“, eller det fremgaar, som i Borg. kr. II kap. 13 tydeligt nok af sammenhængen, at de vare skirskotningsvidner. Ligesaalidt hører de øienvidner, som Fr. 4—18 og Bj. kap. 28 nævner, til de angivende; thi de sættes ved siden af skirskotningsvidner og tilhøre altsaa en tid, da det ældre bevissystem ved erfarings- og skirskotningsvidnernes sammenblanding ganske var bleven brudt. Derimod omtale kilderne under navn af heimiliskviðarvitni et slags angivende vidner, der ikke findes benyttede i drabssag; men ogsaa her turde en nøiere undersøgelse vise, at en udvikling foreligger, der var retssystemets kjærne fremmed.

Heimiliskviðarvitni eller hjemrygtesvidnerne tilhøre i sin udviklede form udelukkende Fr.loven og Bjarkøretten. Gul. loven antyder dem kun paa et par steder, hvor der er tale om kristendomsbrud, og de to søndenfjeldske kristenretter, hvoraf den ene har et vidtløftigere lovbud derom, fremstiller institutet i en endnu kun lidet formel uddannelse. Nu er det vistnok saa, at vi ikke besidde den gamle Eidsivathingslovs verdslige del, og der er derfor en mulighed for, at denne ligesom kristenretten har gjort brug af hjemrygtet; men naar det sees hen til, at den samtidige Gulathingslov i sine verdslige bestemmelser ikke kjender det allermindste dertil, uagtet dens kristenret ogsaa nævner saadanne oplysninger, maa det indrømmes, at sandsynligheden heraf ikke er stor, men at kildernes omtale derimod nærmest fører til den antagelse, at hjemrygtet oprindelig kun benyttedes i geistlige sager. Men at tillægge datidens geistlighed et retsinstituts udvikling er det samme, som at udtale formodning om dets udenlandske oprindelse, og virkelig er det heller ikke vanskeligt at paavise, hvorfra exemplet maa være taget. I Frankrig og Tyskland uddannede sig nemlig fra det 8de aarhundrede af de geistlige saakaldte sendgerichte, hvorved først biskoppen selv og senere hans missus, erke-

diakonen, overholdt den kristenretslige justits. Ved en saadan retsbestyrers ankomst til et kirkesogn stævnedes thing og blandt egnens gode mænd udvalgte han endel — syv eller flere eller færre — af de ældste og mest anseede, hvilke som anklagere skulde give oplysninger om de i sognet begaaede forbrydelser, der hørte ind under den biskoppelige paatale. De maatte aflægge en særegen ed paa, at de uden dølgsmaal skulde aabenbare, hvad de vidste eller havde hørt (si scis aut tibi indicatum fuerit), og forelagdes en række spørgsmaal, om den eller den eller den forbrydelse var bleven udøvet, hvorom de i kraft af sin ed havde at afgive sandfærdige oplysninger. De gjennem denne inkvisition angivne forbrydelser stilledes derpaa under bestemt anklage og dømtes paa sædvanlig maade af en med schöffen besat ret.[1] Intet synes nu at være rimeligere, end at denne rettergangsmaade, der i det 11te og 12te aarhundrede fremdeles var i fuld brug og stor anseelse i Tyskland, i den tid, da Norge tilhørte bispedømmet Bremen, har fundet biskoppernes efterligning heroppe, og at dette ikke er en blot formodning, synes med bestemthed at fremgaa af en sammenligning mellem det tyske retsmiddel og det, som Borg. kristenret, den ældste os bevarede lovkodex skildrer: „Nu hvis de sager blive misgjorte i heredet, i hvilke biskoppen erholder boden, da skal hans aarmand stævne thing i heredet. Nu er thinget sat, da skal aarmanden staa op. Jeg har hørt det, at en mand har misgjort i heredet i den sag, i hvilken biskoppen erholder bod; nævne manden ved navn og sagen, slig som den er. Nu vil jeg vide det, om I have hørt den sag før. Hvis en fjerdedel af de heredsmænd, som der ere paa thinget, før have hørt den sag blive sagt, da maa biskoppens aarmand søge den sag til slig bod, som ligger ved efter loven. Nu hvis færre end en fjerdedel af heredsmændene sige at have hørt den sag før, da falder den sag ned og heder det hans paafund, maa han ikke søge den sag efter loven.“[2] Som man vil se, benytter biskoppens aarmand ifølge dette sted i

[1] Se Dove: Die fränkischen Sendgerichte, i Doves og Friedbergs Zeitschrift für Kirchenrecht 4de og 5te bind.

[2] Borg. kr. I kap. 17, II kap. 26, III kap. 23.

principippet ganske den samme inkvisition som biskoppens sendemand i Tyskland, og de forskjelligheder i formerne, som vise sig deri, at angiverne i Norge udspørges i anledning af bestemte fald, at de ikke aflægge ed, og at deres antal er bestemt paa en særegen maade kunne ikke formaa at skjule, at der ved det anførte lovbud indføres et forhørsinstitut i vor gamle retsforfatning, som forøvrigt var denne ganske ukjendt. Heller ikke kan det forundre, at det var det under-kanoniske retsanskuelser virkende hierarki, der først følte trangen til et saadant retsmiddel. Af lovstedet fremgaar det, som det synes, ogsaa, at man vilde have det betragtet som en pligt for samtlige paa thinget tilstedeværende, hvis de virkelig kjendte rygtet, at nævne dette og saaledes hjælpe til at fylde den krævede fjerdedel; men da der paa den anden side ikke sættes nogen straf for at tie dermed, har man altsaa ikke vovet at gaa saa langt som ligefrem at fremtvinge angiveriet, og det er derfor væsentlig kun med hensyn til forhøret, at bruddet med de ældre retsanskuelser viser sig. I de to øvrige kristenretter fra det 12te aarhundrede er tanken den samme, men formen en anden. Eid. kristenret siger saaledes: „Biskoppens aarmand maa ikke beskylde nogen for trolddom, hverken karl eller kone, med mindre det er heredsrygte; sige det tre bønder eller flere og bære de vidnesbyrd om, at det er bygderygte.“[1] Ogsaa her er det klart, at der paalægges aarmanden en foreløbig undersøgelse; for at kunne paatale forbrydelsen, maa han have forhørt sig og skaffet sig tre bønders vidnesbyrd om rygtets tilværelse. Forskjellen er kun, at at han ifølge dette lovsted ikke skal anstille sit forhør paa thinget, men rent privat, og at angivernes tal atter er ordnet anderledes. Tilsvarende hertil er det ældste sted i Gul. kristenret, hvilket vistnok er udeladt i lovens hovedtext, codex Ranzovianus, men findes i et brudstykke af en ældre text.[2] Det heder her: „Men hvis kone beskyldes for at være trold eller mandæderske, det skal siges mod hende fra tre huse og være det før heredsrygte (nemlig før hun sættes under anklage)“. Her omtales aarmanden vistnok

[1] Eid. kr. I kap. 41, II kap. 33.

[2] Norges gamle love II p. 495; se ogsaa Sverres kristenret kap. 98.

ikke udtrykkelig; men da det dog var ham, der paa biskoppens vegne skulde paatale deslige forbrydelser, er det ikke tvivlsomt, at det er til ham, budet er rettet. Heller ikke kan den omstændighed, at stedet ikke er optaget i den yngre text, berøve det sin brugbarhed; thi da det andet lovbud, hvori Gul.loven omtaler bygderygtet, er Magnus Erlingssøns retterbod, der lader det bruges ved nok et kristendomsbrud[1], er det klart, at hensigten ikke har været at indskrænke dets benyttelse, og at institutet heller ikke praktisk var i tilbagegang, men tværtimod i kraftig fremvæxt, viser sig tydeligt i det 13de aarhundredes lovværker. Grunden til udeladelsen maa altsaa have været en anden, og uden tvivl finde vi den i den maade, hvorpaa stedet lader den angivelige troldkvinde videre behandles: hun skal nemlig, siges der, føres ud paa søen og hugges over ryggen. Dette er det vel, der er forekommet erkebiskop Eystein og hans samtidige noget for drastisk, og det gjentages heller ikke i de senere kristenretter. Derimod taler alt for den antagelse, at den hele bestemmelse tilhører den ældste norske kristenretslige lovgivning under Olaf den hellige, og at altsaa ogsaa dens form for benyttelsen af hjemrygtet er ældre end Borgarthingslovens; den var i virkeligheden ogsaa endnu mindre udviklet end denne. Først i Fr.loven træder heimiliskviðen, som navnet her er blevet, imidlertid frem i en fastere skikkelse, og det saa, at man tildels optager den skik, at lade mændene afgive sin forklaring under ed, der dog som en følge af spørgsmaalets konkrete indhold her ikke bliver promissorisk, men assertorisk. Saaledes siger Fr. 2—29, at én skal bære hjemrygtesvidnesbyrdet og to sande hans udsagn, naar straffeboden udgjør 3 øre, og at én skal sværge og fire sande, naar den udgjør 6; var straffen endnu større, kom den i Fr. 5—22[2] omtalte tredie og strengeste form til anvendelse, at to svor og otte sandede. Eden var saalydende: „Det skyder jeg til Gud, at dette har jeg hørt, og det har faret

[1] Gul. kap. 32 (pæderasti).

[2] Lakunen fra 5—22 til 30 fyldes, som en sammenligning med bolkens indholdsfortegnelse og brudstykkerne i Norges gamle love II p. 505 viser, bedst ved hjælp af Jerns. kap. 37 og 38. Jfr. ogsaa Bj. kap. 34, 35, 67, 93, 94 og 152.

(flotit) over tre gaarde eller flere; men ikke ved jeg, om det er sandt eller ei.“ Ogsaa denne retsbog bringer hjemrygtet først og fremst i forbindelse med kristenretslige forseelser: Fr. 2—46 siger, at biskoppens aarmand ikke maa anklage nogen for mened, før han har hørt hjemrygtesvidner i sagen; 3—3 og 5—22 befaler ham i løsagtighedssager at have hjemrygtesvidner med sig paa thinget; 2—29 ved anklage for helligbrøde, 3—18 ved anklage for bestialitet at søge med de samme. Ligeledes maa ifølge 3—15 og 5—24 beskyldning for hedenskab eller hor støttes ved heimiliskviðarvitni, hvis man vilde undgaa straf for ærekrænkelse. Imidlertid gaar retsmidlets brug i Fr.loven ogsaa ind paa det verdslige omraade: Fr. 4—24 befaler den kongelige aarmand, der i mangel af privat eftermaal forfølger et mord, at søge med heimiliskviðarvitni[1]; 5—23 kræver beskyldning for landsforræderi støttet paa samme maade, og endelig antyder 5—26, at enhver privat anklager, naar klagen gjaldt større forbrydelser, kunde benytte sig deraf. Men at dette oprindelig var en rettighed, der strengt ansaaes knyttet til til paatalen og ikke begrundedes ved nogen almindelig sætning om, at enhver havde tilladelse til at snakke et bygderygte efter, siges udtrykkeligt paa det sidstnævnte sted: „Hvis man mæler ærerørige beskyldninger (okveðinsorð) mod karl eller kone,“ heder det, „hvorfor utlegd er sat som straf (nemlig for den forbrydelse, der nævnes), og det bliver skirskotet, da skal han, om han end helliger sig med heimiliskviðarvitni, bøde fuldrettesbod til den, som blev beskyldt, med mindre han er lovlig sagsøger; i saa fald er der ingen bod derfor. Saa skal det gjælde om alle fuldrettesord og ærekrænkelser.“[2] Citatet gjengives endnu i Magnus lagabøters landslov; men allerede i Fr.loven har man, som det sees af Fr. 3—15, Jerns. kap. 38 og Bj. kap. 35, 94 og 152 gjort undtagelser for trolddom, tyveri og løsagtighed; den, der beskyldte en anden for saadant, blev fri for straf for ærekrænkelse ved at paavise bygderygte derfor, om han end ikke var ret sagsøger.

[1] Naar derimod Fr. 4—7 ogsaa nævner heimiliskviðarvitni i almindelige mordsager, beror det, som ovenfor vist, paa en skrivfeil for heimsóknarvitni.

[2] Budet gjentages i Bj. kap. 152; se ogsaa kap. 110.

Sammenfatte vi det ovenfor fremstillede, vil det altsaa sees, at Fr.loven benytter heimiliskviðen i en række tilfælder indenfor og i enkelte udenfor den biskoppelige paatales grændser og giver detaillerede regler for retsmidlets form og anvendelse. Men jo stærkere det fremtræder i den yngre lovkodex, desto mere iøinefaldende bliver det, at Gul.loven aldeles ikke kjender spor dertil udenfor de par steder i kristenretten. Heraf synes med fuld føie at maatte sluttes, at institutets endelige udfoldelse falder i tiden efter det vestenfjeldske lovværks redaktion, og dette bestyrkes ved andre betragtninger. Som vi saa, udtales det ligefrem, at det kun var den lovlige sagsøger, hvem det kom tilgode, at han kunde fremføre hjemrygtesvidner for sin beskyldning. Undersøges imidlertid de forskjellige enkelte tilfælder, hvorpaa denne almindelige sætning anvendes, finder man, at det udenfor de kristenretlige forbrydelser kun ere disse tre: mord, der forfølges af aarmanden, landsforræderi og tyveri. Da den lovlige sagsøger i kristenretssager naturligvis i de allerfleste fald var biskoppens aarmand, og i sager angaaende landsforræderi en kongelig ombudsmand[1], og da retsmidlets brug i mordsager indskrænkedes til det fald, da kongens aarmand var sagsøger, saa er det altsaa udenfor de almindeligvis af det offentlige anlagte søgsmaal kun tyveri, der danner en for de private sagsøgere særegen og virkelig praktisk klasse af tilfælder, hvori de siges at kunne benytte heimskviðen. Den store stamme derimod, hvortil institutets anvendelse knytter sig, er statens og kirkens sagsanlæg. Nu er tillige heimskviðen i det offentliges og privatmandens haand egentlig to i deres indre væsen vidt forskjellige ting. Den private kunde man ikke falde paa at forbyde sagsanlæg, om han end ikke skaffede sig saadanne foreløbige underretninger; for ham blev paavisningen af hjemrygtet nærmest kun et forsvarsmiddel mod, at hans klage, naar den ikke havde ført til anklagedes domfældelse, bedømtes som ærekrænkelse. Aarmanden derimod blev det simpelt hen forbudt at anlægge søgsmaal, før han havde hørt heimiliskviðarvidnerne; for ham var hjemrygtet gjenstand for en foreløbig undersøgelse, en paa embeds

[1] Jfr. Fr. 15—1.

vegne foretagen inkvisition til oplysnings indhentelse i sagen, hvori vi med lethed se spiren til vort nuværende forhør. Men denne indre forskjel viser, at retsmidlet oprindelig ikke kan være bleven benyttet paa mere end én af de nævnte maader og kun gjennem en vis analogiserende betragtning er udvidet til det andet fald, og da de offentlige sager endnu i Fr.loven udgjør den langt overveiende del af hidhørende tilfælder, og det i mordsager fremdeles kun er den offentlige klage, hvori rygtet bruges, og da Gul.loven kun kjender det i kristenretten, saa bliver det ene antagelige, at det fra biskoppens aarmand har flyttet sig over til kongens aarmand, der, som det sees, ofte var den samme person som hin[1], at det fra de offentlige sagsøgere videre har trængt sig over i den private rettergang, og her med opgivelse af den i stats- og kirkemyndigheden begrundede forhørsegenskab først er kommen den lovlige sagsøger tilgode og efterhaanden endog er bleven til en af loven rigtignok ligesaa udtrykkelig benægtet som delvis anerkjendt frikjendelsesgrund for enhver anden kalumniator. Vi tilføie endelig ogsaa, at det neppe i den ældre retsudvikling vilde være skeet, at et og det samme bevismoment var bleven brugt paa to forskjellige trin i den samme rettergang. Men dette er i vore love tilfældet med bygderygtet. Det vigtigste udtryk for retsforfatningens anerkjendelse af dets retslige brugbarhed er nemlig mededsinstitutionen, der hviler paa den grundtanke, at bygdeopinionen under datidens enge forhold formaaede at give et værdifuldt bidrag til sagens sande oplysning, og naar eddaen priser en god heimskvið[2], forstaaes dette uden vanskelighed om det gode rygte, der i denne som i andre henseender var de gamle af saa stor vigtighed. At det samme bygderygte, der saaledes under anklagedes renselse saa at sige skal sidde til doms over ham, imidlertid ogsaa gjennem heimiliskviðarvidnerne skal fremtræde som hans angiver, er ingen klar retstanke og synes blot at kunne tilhøre en tid, da den rent na-

[1] Se Gul. kap. 30: Þeir ýfirsóknar menn, er þar eigu syslur bæði af konungs hendi ok biskups, þá láti gellda þá.
[2] Sigrdrifumál.

tionale udvikling begyndte at optage fremmede og derfor uharmoniske elementer i sig.

Men medens vi saaledes udenfor drabs- og tyvssagerne kun i visse undtagelsesforhold finde foreløbige retsmidler benyttede, træder til gjengjæld skirskotningen under vidner selvfølgelig atter frem som et vigtigt bevisinstitut. Ved ærekrænkelser, tilføiede i den fornærmedes egen nærværelse, var den endog en juridisk nødvendighed, idet dens undladelse opfattedes som vidnesbyrd om, at han havde taget dêt hele for en spøg. Iøvrigt er der om skirskotningen i denne anvendelse ikke synderligt at tilføie; kun et par lovsteder fortjener en lidt nøiere omtale. Gul. kap. 184 siger nemlig, at en mand, der er bleven anfaldet og saaret uden at have havt anledning til at skirskote under selve gjerningen, om muligt skal gaa med uforbundet saar, indtil han træffer folk, og disse skal han først vise skaden og dernæst sende dem til gjerningsmandens hjem for at stævne ham til things. Paa thinget skulle da disse mænd bære vidne om, af hvad art skaden forekom dem at være og „nævne manden til samme dag“. Ville de ikke afgive noget vidnesbyrd, ere de brødige en bod; „men da skal den nægte med lyritared, som bliver anklaget for sagen“. Her skulde den sidste sætning nærmest synes at henhøre til den lige foregaaende, hvoraf vilde følge, at det kun var for det tilfælde, hine efter saarets modtagelse tilkaldte vidner ikke vilde tale, at den anklagede stedtes til ed, medens deres udsagn, naar de afgav det, var ligesaa godt som almindelige skirskotningsvidners. Og denne mening bestyrkes derved, at hine vidner siges paa thinget at skulle nævne manden. Men herimod stiller sig den indvending, at vidnerne jo slet ikke havde seet gjerningens udførelse og følgelig kun af den saarede vidste, hvem forøveren var. At de ikke desto mindre skulde kunne optræde som vidner mod ham, synes aldeles uantageligt og strider ganske mod, hvad vi ellers om skirskotningsvidnernes væsen kunne erfare. Meningen maa derfor være den, at mændene foruden at afgive sin erklæring over saarets beskaffenhed ogsaa skulde nævne den mand, som de efter klagerens anmodning havde stævnt; thi indfandt denne sig ikke, var sagen ved forsvarets undladelse, men

ikke ved vidneudsagnet bleven ham overført. Lød han derimod stævningen, kunde han altid kræve at aflægge benægtelsesed. Skirskotningen tjente altsaa i dette fald dels til at skaffe sikker oplysning om skadens størrelse, dels til at afvæbne den mistanke, at han selv havde været den anfaldende og faaet hug, hvilket man maatte have ret til at tro, hvis han gik i længere tid uden at omtale sin skade. At den saaledes forsøgte opfatning er den rette bestyrkes ved Borg. kr. II kap. 13, der for voldtægtstilfælder bestemmer, at kvinden skal skirskote under den første, hun møder, hvilket dog ikke udelukkede, at den anklagede stedtes til ed. Det var ogsaa her gjerningen, ikke dens udøver, der skirskotedes.

Den anklagedes forsvar blev, naar sagen ikke i sin helhed var vitterlig, at føre ved ed og meded eller ved gudsdom. I den form, hvori kilderne foreligge os, give de imidlertid over thingets renselsespaalæg ingenlunde den klarhed og regelmæssighed, der strax faldt i øinene ved skiladomen, hvor lyritareden, tomands- og eneeden i deres brug knyttede sig til bestemt afgrændsede værdiforhold. Foruden at nemlig lyritared og eneed ogsaa af thinget kunde paalægges, kjendte dette tillige tolvmands- (tylftar-) og sexmands- (settar-) ed, ved siden af hvilke ogsaa forekomme fem og syv mænds ed, og de regler, efter hvilke man lod disse forskjellige eder komme til anvendelse, udmærke sig slet ikke ved iøinefaldende forstaaelighed og konsekvents; meget mere synes de ved første betragtning at falde fra hinanden i ligesaa mange uafhængige bestemmelser, som lovene kjende forbrydelser. Dertil kommer endnu, at gudsdommen i det hele taget forholder sig til ederne, som en strengere ed til en lettere og saaledes gjør rækken af renselsesmidler endnu mere broget. Nøiere eftersyn opdager dog visse holdepunkter. Det viser sig nemlig, at det var to betragtninger, man ved bestemmelse af renselsen især fulgte. Den første og vigtigste var hensynet til den forbrydelses grovhed, hvorpaa anklagen lød. Pæderasti blev at benægte med jernbyrd, mord med tylftared, tyveri med settared, et mindre tyveri med lyritared. Den anden og bitrædende betragtning var hensynet til anklagens egen, fra de anklagende og angivende omstændigheder hentede,

indre styrke. Her fik nemlig alle saadanne omstændigheder en indflydelse paa beviset for gjerningen, som de i deres egenskab af blotte angivere ikke umiddelbart kunde udøve, men som dog ofte var stærk nok til praktisk at hæve dem til de i virkeligheden ene afgjørende, omend formelt ikke fuldt anerkjendte bevisligheder. Saaledes bevirkede den døendes sigtelse, at renselsen for mord steg fra tylftared til jernbyrd, og den samme virkning havde heimsóknarvidnernes udsagn. Ifølge Fr. 4—14 bliver den deltager, der om natten forlader et gildehus uden at skirskote, at alt er i orden, at anse for udøver af det i nattens løb forøvede mord, hvis han ikke kunde forsvare sig med gudsdom, ligesom Bj. kap. 110 indeholder et exempel paa, at heimiliskviðarvitni gjorde eden for den anklagede vanskeligere. Paa den anden side blev mord, som en anden havde viglyst sig paa hænde, efter Gul. kap. 156 kun at benægte med lyritared. Undersøger man derpaa nærmere, hvilke forbrydelser de forskjellige eder forbindes med, saa ser man, at landráð eller landsforræderi, mord, tryggrof d. e. drab mod given fred, bestialitet og efter Fr.loven større ildspaasættelser benægtes med tylftared, og at spillverk d. e. større beskadigelser, falsk bagvaskelse, herjen og hævn for tyves henrettelse samt efter Gul. loven alle og efter Fr.loven mindre ildspaasættelser benægtes med settared. Lyritareden derimod indtager, uagtet den maaske er den hyppigst nævnte, ikke en saa selvstændig stilling; naar bortsees fra enkelte i kristenretterne optagne forbrydelser, hvilke paa grund af deres løsrivelse fra den almindelige borgerlige landsret unddrage sig al nærmere paavisning af sammenhæng med denne, er der i virkeligheden kun én klasse forbrydelser, nemlig de forskjellige slags legemsbeskadigelser, som i sin renhed benægtes med lyritared. Alle andre, der i lovene sættes i forbindelse med denne ed ere saadanne, hvis begreb er et diminutiv, en formildelse eller afledning af de ovenfor nævnte hovedforbrydelsers. Vi nævne saaledes brandstiftelse, udført af trælle, mord paa træll, bistand under mord, hæleri, tyveri, som af eieren ikke er bleven lyst, hjælp ydet utlæg mand, mord, der af en anden er lyst paa hænde, drab, der paastaaes at være af vaade, altsammen følgelig forbry-

delser, nærmere betegnede ved individualiserende omstændigheder, som ikke opstaa og samle sig samtidig med hovedbegrebets dannelse, men lidt efter lidt under en fortsat retsudvikling. Undtatagelsen dannes af de tre med hinanden nær forbundne misgjerninger afhug, saar og slag (drép), hvilke, saaledes som lovene ere os opbevarede, skulle benægtes med lyritared.[1]

Ogsaa med hensyn til mededsmændenes opnævnelse hersker der mellem tylftar- og settareden paa den ene side og lyritareden paa den anden en kvalitativ forskjel. Ved lyritareden valgtes nemlig begge edshjælpere af hovedsværgeren uden anden indskrænkning, end at den ene skulde være hans jævnrettesmand d. e. standsfælle og den anden en fri og myndig mand, der kunde staa for ord og ed.[2] Ved de to andre eder gjaldt derimod mere indskrænkende regler. Ifølge Gul. kap. 132 skulde tylftaredens elleve medsværgere vælges paa følgende maade: Man opnævnte 12 mænd af samme borgerlige ret og stand som parten selv; af disse skulde han faa to med sig. Dernæst skulde han medtage to af sine nærmeste slægtninge[3], hvilket ikke ved lyritareden var tilladt og endnu mindre paabudt; de syv andre kunde han derimod vælge frit. Det følgende kapitel giver for settareden lignende bestemmelser. Af de tolv opnævnte skulde han, naar anklagen gjaldt tyveri og ildspaasættelse, faa to med sig; ellers var det nok med én. De øvrige synes han at have valgt frit, da slægtninge ikke nævnes.[4] Om tylftareden indeholder Fr. 4—8 de samme regler;

[1] Den vigtige ransforbrydelse kunde paa grund af sit begreb som aabenbar handling ikke benægtes, da den derved vilde være gaaet over til tyveri; rent private forbrydelser som landnam og áverk blev, som vi have seet, at anlægge for skiladom og høre ikke herhen.

[2] Gul. kap. 135.

[3] I texten staar: hafa tvá nánastu niði, hvor Fritzner oversætter niðr med slægtning paa mandssiden. Jeg skylder imidlertid Konrad Maurer den bemærkning, at niðr neppe har en saa indskrænket betydning. Wulfila oversætter dermed det græske ςυγγενησ, og i angelsaksisk betyder det endog simpelt hen et menneske; heller ikke kan vistnok noget bevisende sted anføres for, at ordet i det oldnorske sprog kun betegnede mandsstammen.

[4] Se ogsaa Gul. kap. 24 og 28.

kun siges det her, at de tolv opnævnte skulde være haulder d. e. odelsmænd til sine gaarde og kun i mangel af saadanne kjøblændinger, hvorved altsaa til gjengjæld fordringen paa standsfællesskab med den anklagede bortfalder. Dernæst skulde de hverken være venner eller uvenner af ham, hvilke ord dog naturligvis her maa tages i en vis indskrænket betydning, og endelig skulde halvparten af dem opnævnes af den anklagede selv og halvparten af sagsøgeren. Settareden beskriver Fr. 15—11 saaledes, at hver af parterne skulde opnævne tre haulder eller gode bønder, hvis de ikke vare til; af disse skulde sagvolderen faa én med sig, den anden skulde være en nær slægtning og de tre øvrige fri mænd, der kunde staa for ord og ed. En vis underordnet forskjel mellem begge loves regler findes der altsaa; men i det store taget ere de dog de samme, og naar Gul.loven ikke siger, hvem der foretog nævndemændenes opnævnelse, bør den derfor uden al tvivl forstaaes i overensstemmelse med Fr.loven, der lader det halve antal opgives af hver af parterne. Det kan vistnok ved første øiekast synes, at en saadan regel maatte være en simpel udartning, da sagvolderen, hvis han selv og hans modpart havde opnævnt mændene, naturligvis ved sit valg af en eller to medsværgere kun holdt sig til dem, han selv havde opnævnt, hvorved klagerens opnævnelse vilde blive ganske ørkesløs. Men denne forudsætning rammer ikke sagens kjærne. Da nemlig ingen af parterne havde lov til at nævne personlige venner eller uvenner af den anklagede, laa der ingen stor vægt paa de opnævntes maaske mere eller mindre gunstige stemning ligeoverfor ham; hvad man vilde faa fastslaaet var alene, om de med deres kjendskab til vedkommendes forhold i almindelighed og i angjældende sag i særdeleshed turde beedige sin tro paa, at han sagde sandt, naar han edelig fralagde sig beskyldningen. Men skulde deres beredvillighed eller vægring herved have nogen betydning, maatte man netop ikke vælge mænd, der forhen havde staaet ham saa fjernt, at de hverken kunde have nogen gunstig eller ugunstig mening om ham, og om gunsten end maaske kunde have sin indflydelse paa opfattelsen af det foreliggende fald, saa vilde det paa den anden side

være af saa meget større virkning, naar en mod den anklagede ellers velvillig sindet mand ved denne leilighed fandt at burde nægte ham sin bistand. Den sidste mulighed turde endog i tvivlsomme sager have været af saa overveiende betydning, at den anklagede heller valgte først at prøve sig frem hos de af modparten nævnte mænd, end at udsætte sig for et farligere afslag hos sine egne; ja det kan meget vel tænkes, at han netop med flid ved selve opnævnelsen har undladet at medtage sin ætts nærmeste kjendinger, hvilke det da til gjengjæld har staaet modparten frit at nævne. Med andre ord, parternes hver for sig foretagne opnævnelse af nævndevidnerne synes mere at have havt en formel end en reel betydning. At det ikke var uberettiget indflydelse fra de den anklagede nærstaaende, man frygtede, fremgaar ogsaa med betegnende klarhed deraf, at en af slægtningerne ifølge loven som oftest endog skulde medhaves blandt medsværgerne.[1]

Ligesom lyritareden blev ogsaa tylftar- og settareden at aflægge inden 10 uger. Forgik dette tidsrum var den at anse for falden. Til aflæggelsen, der skede i kirken og paa evangeliebogen, skulde klageren stævnes, hvorhos vidner maatte haves tilstede, for at udfaldet under dem kunde skirskotes. Ifølge Gul. kap. 136 opnævnedes der endog fra begge sider to mænd, der skulde skjønne, om eden blev rigtig aflagt.

Bagenfor ederne staar i de ældste love gudsdommen som den anklagedes sidste udvei og renselsesmiddel. Saa særegen den end kunde synes at være, gjælder der dog ikke synderlig andre regler om den end om nægtelseseden. Den indtræder nemlig først og fremst som eneste benægtelsesmaade dels ved anklage for et par

[1] Naar Bj. kap. 96 skiller mellem en settared med nefndarvitni og en anden med fangavitni, maa meningen være, at valget af medsværgere i sidste fald stod den anklagede ganske frit, medens han i første fald paa sædvanlig maade havde at tage en eller to blandt et antal af opnævnte mænd. Fr. 4—7 i. f. jfr. 4—8 pr. forudsætter maaske noget lignende for tylftaredens vedkommende, og Eid. kr. I kap. 42 skildrer en tylftared, ved hvilken det stod den anklagede frit for at finde sine medsværgere blandt mænd eller kvinder i de tre hereder, hvori han var bedst kjendt.

meget grove forbrydelser, pæderasti og hustruens mord paa sin mand[1], dels paa grund af de anklagende omstændigheders styrke, hvorpaa ovenfor anførtes exempler. Oftere danner gudsdommen dog kun et subsidiært renselsesmiddel for det tilfælde, at den anklagede ikke kunde erholde det tilstrækkelige antal medsværgere, og det er at mærke, at det ikke blot er tylftareden, der saaledes „falder til“ gudsdom, men at beskyldninger, hvorfor endog lyritared ansaaes tilstrækkelig, ved edens fald kunde blive at nægte paa denne vanskelige maade. Det paafaldende heri forsvinder imidlertid, naar man betænker, at ogsaa lyritareden ellers umiddelbart vilde være falden til utlegd, og at mistanken mod den anklagede i høi grad maatte stige, naar han i anledning af en forholdsvis mindre betydelig beskyldning ikke engang kunde faa to medsværgere med sig.

Gudsdommen bestod i at bære gloende jern (jernbyrd) eller i at gaa paa gloende jern eller ogsaa i at tage en gjenstand op af kogende vand (kjedeltag). Det sidste udførtes kun af kvinder, det første baade af kvinder og mænd, det andet derimod kun af mænd. Handlingen foregik under religiøse ceremonier.

Gaa vi fra bevismidlerne over til thingets domsafsigelse, saa er derom kun lidet at sige. Forelaa gjerningen konstateret enten gjennem den anklagedes tilstaaelse eller gjennem skirskotningsvidners udsagn eller endelig derigjennem, at anklagede ved at oversidde stævningen og udeblive lod forsvaret falde, afsagdes strax utlegdsdom. Indfandt derimod vedkommende sig og benægtede anklagens sandhed, paalagdes han at rense sig ved ed eller gudsdom. Ogsaa dette udslag synes imidlertid, som ovenfor bemærket, fra thingets side i regelen at have været det afsluttende.

Med hensyn til exekutionen maa det nævnes, at dommens hovedindhold i almindelige utlegdssager ikke medførte nogen saadan. Den dømte havde fem nætters frist til at komme af veien, saavel naar utlegden indtraadte umiddelbart ved dommen, som efter en mislykket renselse, og efter den tids forløb kunde enhver uden videre dræbe ham, ligesom der var sat straf for at huse

[1] Gul. kap. 32; Fr. 4—35.

eller paa anden maade understøtte ham. Det offentlige paatog sig derimod i regelen ingen forpligtelse til at aflive ham, og det blev derfor sagsøgerens egen sag at udøve sin hævn. Mod almenfarlige forbrydere kom dog, eftersom statslivet udviklede sig, en aktiv fremgang fra de offentlige ombudsmænds side mere og mere i brug, og naar drabsmænd og tyve grebes paa fersk gjerning, have vi allerede seet, at den i dette undtagelsesfald foretagne exekution paa personen blev at udføre af dem. Af slutningsordene i Gul. kap. 32 har man villet uddrage, at utlegden i úbótamál allerede opstod ved gjerningens udøvelse, medens den kun i utlegðarmál først af thinget maatte erklæres.[1] Der er dog ingen antydning til, at man, naar sagen var uvitterlig, har nægtet den i úbótamál skyldige den frist af 5 dage fra kirkedøren, som ellers tillodes den uheldige edsaflægger til at komme bort fra bygden; hvad derimod de vitterlige úbótamál angaar, saa bevirkede paa den ene side sagens klarhed og paa den anden umuligheden af for gjerningsmanden at faa fred, at thingets dom blev en ren formsag. Men netop ordelagene i Gul. kap. 32 vidne dog om, at det offentlige ogsaa i disse fald krævede utlegden udtalt ved dom, og at det kun for undtagelsestilfælder tænkte sig afvigelser herfra.[2]

[1] Gul. kap. 32: En ef maðr er görr at útbótamanni, ok hefir eigi sakar áberi styrk til, eða kunnastu at skera örvar upp, þá er hann þó útbótamaðr jafnvel sem áðr.

[2] Jfr. v. Amiras indgaaende og særdeles instruktive fremstilling p. 136—68. Forf. mener, at fredløsheden egentlig for alle forbrydere opstod „durch die That und mit der That“, men at denne de gamles grundanskuelse kun undtagelsesvis fik lov til at vise sig praktisk, idet thingets dom regelmæssig forlangtes til utlegdens udtalelse. Denne opfatning turde være den ene rigtige. Naar forf. videre deler undtagelserne i to klasser, dem, hvori fredløsheden indtraadte uden dom, og dem, hvori den maatte stadfæstes ved en efterfølgende dom, er heller intet herimod at sige, om jeg end ikke kan tillægge denne klassifikation nogen stor betydning; ogsaa i tilfælder hørende ind under den første klasse, har man vistnok ofte fundet det sikkrest at indhente thingets efterfølgende billigelse af at have behandlet en mand som fredløs inden dommen (det saakaldte søgsmaal mod død mand), og herpaa anfører jo ogsaa forf. selv historiske exempler. Derimod kan jeg ikke være enig med ham i den betragtning, at en saadan exekution før eller uden dom — om dette udtryk iøvrigt kan bruges — ikke skulde staa i forbindelse med og i virkeligheden falde tilbage

I og med fredløsheden ramte der imidlertid den fredløse ogsaa en formuesstraf. Var han drabsmand, heder det i Fr. 4—1, at han forbrød alt, hvad han eiede, med undtagelse af sin jórd. At dette virkelig var den gjældende grundsætning, stadfæstes ogsaa i Magnus Erlingssøns retterbod saavelsom i Fr. indl. kap. 2.[1] Men det sidste sted viser tillige, at praxis havde mildnet denne haarde regel derhen, at kongen lod sig nøie med de bøder, som for et drab tilkom ham, og at det, som gik ud over denne sum, forblev hins eiendom. Saameget mere blev følgelig ved andre utlegdarmál kun den for forbrydelsen fastsatte bod af hans gods til kongen at udrede. Var sagen derimod et úbótamál, hjemfaldt alt, hvad han eiede i land og løsøre, kongen. Der gjordes herved alene den begrændsning, at kun det, hvoraf han ved fredløshedens indtræden var virkelig eier, blev at uddrage, og at kreditorerne forlods skulde kunne udtage, hvad der tilkom dem; derhos erholdt arvingerne ret til efter taxt at indløse jorden. Kun forsaavidt disse bøder og konfiskationer an-

paa en anerkjendelse af hævnens lovlighed; thi i flere af de af forf. anførte lovsteder siges det jo udtrykkeligt:. da er det godt, om det hævnes, og de øvrige tilfælder vidne ogsaa om, at det er den øieblikkelige vredes indskydelse, som man tror ikke at kunne berøve ethvert raaderum. Manden havde nok ved sin gjerning gjort sig fredløs; men grunden til, at lovene ikke krævede thingets dom for fredløshedens indtræden i disse tilfælder var den øieblikkelige hævns berettigelse.

[1] Fr. 4—1: En ef maðr vegr mann, þá hefir hann fyrirgört öllu því er hann átti nema jörðu sinni. Gul. kap. 32 jfr. Fr. 5—46: — Þá eru þeir úbótamenn allir fyrirgört fé ok friði, landi ok lausum eyri. — En sá er fyrr dóm lögsamdan fyrir sal, æða at fyrstum sölum, nauðsynja laust, þá gengr sá á grið sin, ok er hann tryggrofi ok hefir fyrirgört fé ok friði. Fé ok friði staar her i tydelig modsætning til det ovenfor ved úbótamál nævnte fé ok friði, landi ok lausum eyri, og det maa ikke forvilde, at den slette betaler kaldes tryggrofi; noget nidingsværk kunde undladelse af at betale til rette tid naturligvis ikke blive. Endelig Fr. indl. kap. 2: En þó at vér mættim fyrir værðleika sakir kanna alt lausafé konungdóminum, þat er mannsbanin átti eptir því sem Frostaþings bók váttar, þá höfum vér góða vægð á gört ok miskunn, at hvárt sem eptir eru eignir eða lausafé, þá skall konungr taka eigi meira i þegngildi en áðr er vandi á af fé eða eignum.

gik, ledede altsaa en utlegdsdom regelmæssig til atför. Denne blev at forlange af den kongelige aarmand, der i tilfælde af utlegdens indtræden efter mislykket renselse synes at have sammenkaldt et særeget atfararthing.[1]

Om det fald, at en til simpel utlegd dømt misgjerningsmand ved forlig skaffer sig fred, men ikke opfylder vilkaarene, er ovenfor under de vitterlige botamál bleven handlet. Af dette private forhold var dog naturligvis kongens ret til bod uafhængig, og denne blev ved atför at indkræve, saasnart manden var bleven dømt.

Vi gaa dernæst over til den tredie klasse af søgsmaal, der for thinget kunde forebringes, nemlig visse civile sager. I den tid, da den ældre ret endnu i sin renhed var den herskende, kom dog kun de civile sager for thinget, som de private retsmidler ikke havde formaaet at gjøre vitterlige; thi var først denne egenskab opnaaet, gik de enten som godvillig afgjorte ud af søgsmaalsrækken, eller som uafgjorte over i straffesagernes klasse. Havde skiladomen derimod ikke været istand til at bringe spørgsmaalet paa det rene, fordi dómsmændene vare indbyrdes uenige, have vi seet, at de maatte indgaa et væddemaal om løsningen og forelægge sagen for thinget. Dette var baade tilfældet i odelssag ifølge Gul. kap. 266 og i vindikationssager ifølge Fr. 10—15 og i søgsmaal til betaling af gjæld ifølge Fr. 10—18 og Bj. kap. 52. Saavel den antikke form, hvori denne skyden til things saaledes var iklædt, som den omstændighed, at de derom handlende lovsteder ogsaa forøvrigt med sikkerhed kunne skjønnes at indeholde gammel ret, vidner om, at vi her have den oprindelige maade, hvorpaa civil sag kunde bringes for offentlig domstol. Ovenfor er det søgt at vise, at den uenighed, som i disse tilfælder mellem dómsmændene forudsættes, i det væsentlige blot kan have dreiet sig om de fra den ene eller anden side fremførte erfaringsvidners godkjendelse; thi erkjendtes først vidnerne som gode, maatte man med hensyn til opfattelsen af faktum rette sig efter deres udsagn,

[1] Jfr. v. Amira p. a. s. p. 106—36, hvis udførlige gjennemgaaelse af de herhen hørende lovsteder jeg i det store taget tiltræder.

og lovens anvendelse paa det saaledes givne tilfælde synes at have været den forholdsvis mindre tvivlsomme sag. Men heraf følger, at heller ikke thinget, naar det endelig skulde afgjøre spørgsmaalet, kunde faa stort andet at gjøre end at fastsætte, hvis vidner fortrinnet burde gives. De faa ord, hvori kilderne omtale fremgangsmaaden for thinget i disse sager, antyde ogsaa dette. Det eneste, som Fr. 10—15 finder det nødvendigt at sige, er nemlig, at begge parter skulle nyde sine vidner paa thinget, hvilket viser, at det var paa deres fremførelse hovedvægten fremdeles laa. Og Gul. kap. 266 nævner som uundgaaelig følge af det ene parties nederlag, at dets vidner blive skrœkváttar, hvormed tydeligt nok er sagt, at de andre tages for gode, og at man slet ikke tænkte sig muligheden af en middelvei, ad hvilken man maaske ved krydsforhør og jævnførelser kunde forbinde begge udsagn og komme til et fra begge forskjelligt resultat. Men ifølge hvilke betragtninger erklærede thinget den enes vidner for gode og den andens for falske? Naturligvis var det først og fremst deres personlige egenskaber og livsomstændigheder, som blev granskede og veiede; men dertil kom vel ogsaa den mere omfattende kundskab til bygdeforholdene, som et fuldtalligt thing i sammenligning med en skiladóm formaaede at opvise. Man maa huske, at det ved bedømmelsen af erfaringsvidnernes godhed især kom an paa at klargjøre, om de overhovedet havde havt anledning til at gjøre sikkre erfaringer i det foreliggende tilfælde. Men i hine tider, da vel en logisk, men ikke let en systematisk tankerække laa indenfor de dømmendes evne, maatte det selvfølgelig netop blive en af de bedste prøvestene for erfaringsvidnernes godhed, at deres udtalte erfaringer stemmede overens med, hvad man ellers vidste. Man gik med andre ord, naar det behøvedes, bagenfor vidneudsagnene, søgte ved at sammenføre thingmændenes egen kjendskab og gjorte erfaringer at komme sandheden nær, og fra det saaledes opnaaede standpunkt af erklærede man da, at disse vidner vare brugelige, men de andre sagde skrœk. Herved blev ikke de godkjendte vidner overflødige, idet de blot sagde det samme som thingmændene selv

havde udfundet; thi deres kundskab strakte sig vel i alle fald, naar de optraadte som vidner, langt længere ind i enkelthederne af det omspurgte forhold. Efter at thingmændene vare komne til en mening og i overensstemmelse dermed havde udtalt dommen, synes det, at slutte fra andre tilfælder, at være bleven krævet, at den indstævnte, hvis han havde faaet uret, strax paa thinget skulde rette for sig, enten ved at udføre, hvad modparten krævede, eller ved at afgive forsikkring om, at det skulde blive gjort. Nægtedes dette, have vel bønderne paa klagerens anmodning strax besluttet atfør, idet vægringen ansaaes for ran og førte til den almindelige fremgangsmaade.

Et andet fald, hvori civil sag kunde føres frem for thinget, nævner Gul. kap. 35, hvis bestemmelse om, at den sagsøgte ved kravet i vitterlig sag kan foregive ukyndighed i loven og skyde sagen til things, vi ovenfor have søgt at vise, har været af sildigere oprindelse. Hvad angaar fremgangsmaaden paa thinget, er der heller ikke her nogen grund til at tvivle om, at thingfolkene nærmest have havt at bedømme vidnernes habilitet, hvilket iøvrigt ogsaa om dette tilfælde i lovstedet siges; men paa den anden side tilhørte dog budet en tid, da spørgsmaalet om, hvad der i den enkelte sag var lov, var bleven af større praktisk interesse, og heri begrundes jo netop den hele uregelmæssighed.

Naar civile sager i uvitterlig stand forelagdes thinget, tør det, uagtet intetsteds udtrykkelig sagt, vistnok med sikkerhed formodes, at forsamlingen, hvis den ikke formaaede at komme til vished om, hvilke vidner den skulde give fortrinnet, har paalagt indstævnte nægtelsesed. I det mindste kunde det ikke ligge fjernere at benytte dette retsmiddel end gudsdommen, og om den sidste vide vi, at den ogsaa i en enkelt art af civile sager kom til anvendelse. Dette var nemlig ifølge Fr. 8—16 tilfældet, naar en mand paastod at være ret arving, men var udenlands født og ikke havde vidner at fremføre. Det er denne bestemmelse, der som bekjendt fik en saa skjæbnesvanger indflydelse i den norske historie, da den navnlig benyttedes til at bevise kongelig herkomst og arveret til riget. Ogsaa praktiseredes den i videre udstrækning end lov-

bogens ord egentlig tilsteder det; thi der gjordes i tidens løb ingen forskjel paa, om vedkommende var indenlandsk eller udenlandsk af fødsel.

Hermed have vi afsluttet frmstillingen af de forskjellige former, hvorunder søgsmaal behandledes ved thinget. Saa individuelt udprægede flere af dem fremtræde, hvile de dog alle paa de tvende korrelative grundbetragtninger, at det var samfundets pligt, naar det derom anmodedes, ved dom at konstatere og fastsætte retsforholdet mellem sine medlemmer, og at det var ethvert samfundsmedlems pligt, inden han anvendte magt for at tiltvinge sig sin paastaaede ret, at erhverve sig en saadan dom. Paa visse punkter og navnlig med hensyn til forbrydere, der grebes paa frisk gjerning, var det kun ufuldkommen lykkedes at gjennemføre disse principper ligeoverfor det øieblikkelige udbrud af den enkeltes krænkede retsfølelse; men dette udelukker ikke deres almindelige gyldighed. Paa den anden side gik ikke alene sager mellem to privatmænd ind derunder, men ligesaa meget de straffeklager, der af det offentliges repræsentanter, konge og biskop, blev at anlægge; thi disse den middelalderske retsstats magtbærere stod i den her omhandlede periode af den norske historie endnu ikke over samfundet, men dannede alene dets ypperste led, udrustede med funktioner, der i medfør af tidens retsudvikling iklædtes formen af personlige rettigheder.

Thingets dømmende virksomhed falder i to dele, sagens faktiske oplysning og den vedkommende retssætnings anvendelse paa det foreliggende fald. Det første skede enten ved at anerkjende de forskjellige slags vidner, der af parterne fremførtes, eller ved at paalægge indstævnte benægtelsesed. I umiddelbar forbindelse hermed stod den anden del, domsafsigelsen, idet den, hvis sagen var bleven oplyst ved vidner, fulgte lige ovenpaa deres udsagn om det bestridte retsforhold, eller hvis den blev at oplyse ved ed, som oftest laa som stiltiende andet alternativ i den i dette fald udtalte bevisdom.

Nogen nødvendig forbindelse mellem thingets dom og thingmændenes exekution af dommen forelaa derimod ikke. Man har vistnok

udtrykt sig, som om thingets dom regelmæssig var en atfarardóm d. e. en beslutning om umiddelbar atfør[1]; men at dette neppe turde være formelt nøiagtigt, fremgaar allerede deraf, at der efter thingsdommens afsigelse endnu fra sagsøgerens side rettedes en opfordring til den tabende modpart om efterkommelse. Først hvis denne opfordring ikke toges tilfølge, henvendte hin sig til thingmændene og bad om atfør, hvilken de ikke kunde nægte ham. Dette viser, at der ikke i kraft af dommen paalaa thinget nogen pligt til selv at sætte sig i bevægelse for at faa den udført, men at dette var den vindende klagers egen sag[2], idet han blot havde ret til at fordre hjælp under udførelsen; gjorde han altsaa ingen saadan henvendelse, skede der heller ingen atfør. At denne ikke var nogen thingforretning, sees ogsaa deraf, at sagsøgerea kunde tage med sig saa faa eller mange af de tilstedeværende, som han troede at have brug for, medens et fuldgyldigt thing dog mindst maatte bestaa af fjerdeparten af thingkredsens bønder eller i et enkelt undtagelsesfald af syv og tyve. Paa den anden side lader det sig vistnok med fuld grund antage, at ogsaa andre end de i thinget deltagende bønder faldt i samme bødestraf som disse, hvis de ikke adlød en sagsøgers opfordring til deltagelse i en lovlig atfør. Som vi ovenfor have seet, var den kongelige aarmands nærværelse med hensyn til handlingens lovmæssighed ganske unødvendig; da han imidlertid i embeds medfør havde at indkræve de i samme retssag forbrudte offentlige bøder, har han dog vel regelmæssig været tilstede, men vel at mærke i egenskab af sagsøger. Var sagen fra først af anlagt af ham som rent offentlig straffesag gjaldt dette ligeledes, om end ikke saa meget mere.

Men maa saaledes end atføren begrebsmæssig ansees som et privat, men retslig tilladt angreb paa modpartens gods til en af

[1] Fr. Brandt i Langes tidsskrift 5te bind p. 114.

[2] Ligesom det var v. Amiras hovedopgave i hans tidt citerede bog „Ueber das Vollstreckungsverfahren“ at behandle atføren, saaledes er det ogsaa bogens hovedfortjeneste med overbevisende klarhed at have fremhævet exekutionens private karakter. Jeg beklager kun, at hans fremstilling kom mig for sent i hænde til i disse punkter at kunne afgive et grundlag for min.

thinget anerkjendt fordrings fyldestgjørelse, en strudis legitima, som tyske love kalde den, saa turde dog i virkeligheden thingets authoritet ogsaa have strakt sig ud over den og bidraget til at mildne og fordunkle grundbetragtningens skarphed. Idet en del af thingmændene, hvad øiensynlig var det regelmæssige, umiddelbart fra thinget af begav sig hen til den gjenstridige sagsøgtes gaard og der i overensstemmelse med dommen gjorde lovlig exekution, kunde det ikke godt undgaaes, at thinget som saadant i den almindelige opfatning sattes i forbindelse med atføren og denne som en nødvendig følge af den afsagte dom. Dette synes da atter at have virket tilbage paa thinget selv og efterhaanden bragt det til ogsaa i formen at fatte virkelige thingbeslutninger om atføren; i det mindste tyder det enkelte gange forekommende ord atfarardóm og atfararþing herpaa. Og ikke nok hermed. Vi have ovenfor paa sit sted søgt at vise, at den fordobling af fordringssummen, som i kilderne omtales, oprindelig var den sagsøgeren tilkommende ransbod. Det nævntes imidlertid ogsaa, at nogle steder i Fr.loven udtrykkelig tillagde de atfarende bønder denne sum som et slags sportel, paa samme maade som den af aarmanden hævede bod i de senere love er bleven til en godtgjørelse for hans deltagelse i exekutionen. Alt dette synes nu at staa i sammenhæng. Eftersom nemlig thinget mere og mere udstrakte sin authoritet ogsaa over atførshandlingen, hvilket historisk seet atter ikke var andet, end at det i styrke stadig tiltagende statsbegreb gjennem et af sine udtryk, folkeforsamlingen, gjorde sig gjældende udenfor sit tidligere omraade, traadte exekutionens private karakter mere og mere tilbage for den fra thinget udgaaende offentlige, og thingmændene og aarmanden indtog sagsøgernes forrige plads som de egentlige exekutører; paa samme tid bevirkede thingets stigende myndighed som domstol, at sagernes vitterliggjørelse dels gjennem tilladelsen for sagsøgte til ved kravet at undskylde sig med lovukyndighed, dels gjennem erfarings- og skirskotningsvidnernes sammenblanding, i langt betydeligere grad end før blev trukken ind i forhandlingerne paa thinget, og at den gamle sætning om ransstraf for vægring af at efterkomme vitter-

lige fordringer derfor blev upraktisk og efterhaanden mere og mere forglemt. Men herved var det grundlag, hvorpaa saavel sagsøgerens ret til dobbelt betaling som kongens til en ransbod havde hvilet, gaaen tabt, og ligesom den bod, som aarmanden vedblev at optage, gik over til en sportel for hans nærværelse ved atføren, saaledes laa det ogsaa nær at anse de atfarende thingmænd berettigede til en lignende, og denne blev da den dobbelte betaling, hvorpaa sagsøgeren ikke mere formaaede at fremlægge noget retslig begrundet krav.

I en reel sammenhæng med exekutionen, om end formelt ganske uafhængig deraf, staar det saakaldte tak; forsaavidt dette institut fandt sin anvendelse i processen var det nemlig en ret til af sin modpart at fordre borgen for, at han ikke svigagtig skulde unddrage sig søgsmaalet, og at det fremsatte krav, hvis det af domstolene maatte ansees retmæssigt, skulde blive opfyldt. Fordring herom kunde fremsættes paa ethvert trin i rettergangen, hvorefter det erholdt forskjellige navne, og en nægtelse af at opfylde den var strafbar. Sikkerheden meddeltes enten i den sagsøgtes egen formue, naar denne var af en vis tilstrækkelig størrelse, eller ved kaution af en anden, der eiede saa meget. Taket varede en maaned og synes kun at have medført en personlig forpligtelse for den taksatte til ei at afhænde godset. Stærkt benyttet turde institutet kun have været i stæderne, hvor det ogsaa holdt sig efter lovforandringen; i landsloven omtales det derimod ikke mere. Vi skulle iøvrigt saa meget mindre gaa nøiere ind paa behandlingen af dette kun delvis indenfor processen liggende emne, som det allerede har fundet udførligere drøftelse i vor unge retshistoriske litteratur.[1]

[1] Brandt: Om foreløbige retsmidler i den gamle norske rettergang, Juridisk Ugeblad for 1863; Aschehoug i Langes tidsskrift 7de bind p. 226; v. Amira p. a. s. p. 329 ff.

Syvende kapitel.

Om bevissystemet.

Under de foregaaende skildringer af søgsmaalsformerne og deres behandling have vi paa forskjellige steder, eftersom sammenhængen krævede det, ogsaa medtaget de didhørende stykker af bevislæren. Det bliver nu her vor opgave at forbinde disse enkeltheder til et samlet billede, hvorved vi tillige faa anledning til at gaa ind paa spørgsmaal, som ovenfor ikke fandt sin passende plads.

Vi have i det første kapitel søgt at udvikle, at skirskotningsvidnerne dannede de gamles hovedbevismiddel, og at den ved dem bestaaende vitterlighed var det grundlag, hvorpaa det hele bevissystem egentlig var bygget, og vi have seet, at dette gjaldt baade den civile og den strafferetslige søgsmaalsform. For den sidstes vedkommende er der imidlertid bleven gjort en anden opfatning gjældende, ifølge hvilken nægtelsesed og meded skulde være det herskende bevismiddel, der kun for en ganske liden del var indskrænket ved vidner.[1] Det forekommer os imidlertid, at der til grund for denne fremstilling maa ligge en miskjendelse af skirskotningens betydning og virkekreds. Det er vistnok saa, at vidnebeviset i den form, hvori nutiden benytter det, i den ældste norske retsperiode var ubekjendt, og at dets nyere skikkelse maatte kjæmpe sig frem ved siden af eden og mededen; men paa den anden side er dog intet sikkrere, end at skirskotning under vidner ligesaavel kunde bruges i straffesager som i civile, og at vidnebeviset i denne snævre, men hverken uvigtige eller lidet benyttede form altid gik forud for eden og udelukkede dennes brug. Ved enkelte arter af forbrydelser, især mord og tyveri, var skirskotningen en umulighed, og da det navnlig er fremgangsmaaden i disse sager, hvorom

[1] Med megen klarhed er denne mening med hensyn til vor retsudvikling fremstillet af professor L. M. B. Aubert: Bevissystemets Udvikling i den norske Kriminalproces indtil Christian den 5tes lov, Kristiania 1864, p. 9 o. flg.

kilderne vidtlyftigst udtale sig, træder vidnebeviset i deres beretninger maaske vel svagt frem; men der findes dog ogsaa en række steder, der bestemt hævde dets fortrin for edsinstitutionen ogsaa paa det kriminelle omraade[1], ja man kan uden fare for at forlade det rigtige synspunkt endog sige, at næsten samtlige for de offentlige thinge førte skirskotningsvidner vare vidner i straffesag, idet det jo overhovedet var en sjeldenhed, at et civilt søgsmaal uden som ransklage indbragtes derfor.

Gaa vi altsaa ud fra, at skirskotningsvidnerne i deres forskjellige slags, som lysingsvidner, tilkaldte eller tilfældigvis tilstedeværende og opnævnte vidner, dannede de gamles hovedbevismiddel, saa kunne vi ikke undgaa at fæste os ved den omstændighed, at disse vidner dog ikke betegnedes ved et eget teknisk navn. Vistnok er udtrykket skirskotin vitni d. e. skirskotne vidnesbyrd bestemt og klart; men de personer, der bar dem, benævnes kun med det almindelige og lidet skjærpede ord váttar, og til dette slutter sig igjen ordet vitni, vidnesbyrd, hvis omfang er i det mindste ligesaa vidt. Da en betegnelse, selv om den mangler skarphed, dog altid vil være et udtryk for, hvorledes gjenstanden blev opfattet og anskuet, og i hvilke begrebsforbindelser man var tilbøielig til at indføre den, skulle vi kortelig gjennemgaa de betydninger, hvori lovene benytte de to nævnte ord. Det viser sig da, at den opfordring, man paa sine steder føler, til at tage váttar i en engere betydning end vitni, i det hele taget ikke kan følges. Foruden at de paa talrige steder betyde skirskotningsvidner og skirskotne vidnesbyrd, ledsage de nemlig hinanden over paa andre omraader. Se saaledes Gul. kap. 86, hvor der under váttar indgaar saa utvivlsomme erfaringsvidner som folk, der vare trælle, da de gjorde erfaringen, og hvor deres udsagn kaldes vitni; det samme gjælder om odelsvidnerne i Gul. kap. 266 og Fr. 12—8. I Fr.

[1] Foruden de ovenfor anførte steder citere vi her kun Jerns. kap. 49, der i anledning af jafnaðaredens afskaffelse udtrykker sig saaledes: Þá viljum vér, at þessir eiðar (jafnaðareden) falli vannliga niðr ok þá eina uppiláta sem lögbækr vátta, en þat eru duleiðar, ok um kænzlumál þau sem eigi eru lögligvitni til.

13—10 kaldes erfaringsvidner om en bondes fra gammel tid bestaaende veiret váttar, og i 10—9 og 32 føres váttar for skiladóm og ere følgelig ogsaa her erfaringsvidner. For at kunne betegnes som vidner, var det heller ikke nødvendigt at afgive et selvstændigt udsagn; Gul. kap. 266, Fr. 2—29 og Bj. kap. 34 viser, at de mænd, der ved visse leiligheder benyttedes til at bekræfte (sanna) hovedvidnernes erklæringer, ogsaa sagdes at afgive vitni og at blive skrœkváttar, hvis deres bekræftelse befandtes usand. Men ikke dette alene. Talrige steder viser, at ogsaa de ved edsaflæggelsen optrædende medsværgere gik ind under benævnelsen váttar, og at deres udsagn vare vitni. Gul. kap. 132, Fr. 2—46, 4—8, 10—32, 15—11, Bj. kap. 23, 24, 37, 50, 150 og 151 med flere benævne dem váttar og inddele dem i frit valgte fangaváttar og de blandt de opnævnte udtagne nefndaváttar eller váttar, er nefndir váru; ligesaa hyppige ere udtrykkene fangavitni og nefndarvitni. Ligeoverfor disse bevissteder synes man ikke at kunne komme til anden slutning, end at váttar i det norske retssprog overhovedet har været alle dem, der i sin egenskab af gode og velkjendte mænd til fordel for en anden optraadte med en erklæring, dennes indhold være nu skirskotet eller ikke og afgivet i form af meded eller almindeligt vidnesbyrd, samt at vitni har været betegnelsen for selve denne erklæring. Fælleskjønsordet váttr for personen og intetkjønsordet vitni d. e. det, som vides, for hans udsagn have altsaa svaret til hinanden. Det ligger imidlertid i karakteren af et ord, der betegner et abstrakt begreb, at det langt lettere end et, der betegner en person, kan benyttes uregelmæssigt og billedligt, og da vitni tillige indeholdt et verbalt moment, som váttr i det mindste synes at have tabt[1], og følgelig uden vanskelighed kunde forbindes med et objekt, saa se vi vitni allerede i de ældste kilder erhverve sig en udvidet benyttelse, idet det dels ligesom den nyere form vidne bliver brugt om personen istedetfor váttr og dels beholder fortrinnet, hvor en sammensætning med en objektiv genitiv var ønskelig. Dette er da grunden til, at vi høre om heimsóknar-

[1] Ordet váttr hænger maaske etymologisk sammen med vita; dets afledning er imidlertid hidtil uopklaret, se Vigfussons Icelandic-English dictionary, Oxford 1869—73.

vitni, heimiliskviðarvitni og sjónarvitni, hvorimod man ikke maa lade sig forlede af saadanne udtryk til at slutte, at de to ords betydning ikke naaede lige langt. Mere har det heller ikke paa sig, naar vitni bruges rent billedligt, f. ex. i Gul. kap. 149, hvor det heder, at hvalens efterladte rygg, hoved og hale skal bære vidne (vitni bera) om dens størrelse, hvis finderen ikke har vidner (vitni) derpaa, eller i Fr. 14—10, hvor hvalens bóg ligeledes siges at skulle vidne, eller i Gul. kap. 207, hvor skogen, og Fr. 4—39, hvor seng og lagen bære vidnesbyrd. Paa en lignende halv billedlig, halv personificerende maade bruger Gul. kap. 156 udtrykket vitnit mikla om gudsdommenes udfald.[1] Først da váttr ved at gaa over i verbet vátta tabte sin stærke personelle bemærkelse, kunde denne stamme bruges paa samme billedlige maade; men da skede ogsaa dette, hvilket f. ex. kan sees af Fr. indl. kap. 9 og 21, hvor lovbøgerne siges at vátta. Endelig kan det mærkes, at begge ord undertiden forekomme allitereret forbundne i formelen njóta vátta ok vitna sinna eller með váttum ok með vitum[2]; man maa imidlertid ikke i denne sammenstilling søge en klassifikation af forskjellige bevisligheder, men ifølge den gamle poetiske sprogbrug kun to hinanden gjensidig udfyldende betegnelser for det samme, og altsaa oversætte: nyde sine vidner og vidnesbyrd, eller: med vidner og med deres viden.[3]

Ville vi danne os en sammentrængt oversigt over de gamles anskuelser af sit vidnesystem, maa vi altsaa efter dette inddele

[1] Naar Fritzner i sin ordbog under ordet vitni oversætter det nævnte udtryk med Guds vidnesbyrd, men dog tilføier et spørgsmaalstegn, er det vistnok tilstrækkeligt at henvise til en jævnførelse mellem Gul. kap. 156 og Fr. 4—5 i. f.; det sidste sted nævner nemlig netop jernbyrd, hvor det første har vitnit mikla og stadfæster saaledes den betydning, som det særegne udtryk allerede selv lader os mere end ane.

[2] Fr. 9—7.

[3] At der paa Island synes at gjøre sig en engere betydning af ordet váttr gjældende ligeoverfor vitni, er mærkeligt; men de norske love kunne ikke erkjendes at byde noget holdepunkt for den antagelse, at denne indskrænkning før ogsaa har været norsk opfatning. Bør ordet váttr afledes af vita, skulde ogsaa dette tale mod en ældre engere betydning.

vidnerne i fem slags: 1) skirskotningsvidner, 2) erfaringsvidner, 3) anklagevidner, 4) bekræftelsesvidner og 5) mededsvidner.

Af disse vare skirskotningsvidnerne de eneste, der havde evne til at gjøre en kjendsgjerning vitterlig. Som vi have seet, kom det derfor i ethvert forhold og ved ethvert rettergangsskridt sluttelig an paa dem, idet alle andre bevisligheder for at erholde endelig brugbarhed maatte undergaa en prøvelse, hvis udfald skirskotedes under vidner og derpaa gjennem disse blev at gjøre gjældende.

Erfaringsvidnerne vare de næste i vægt, idet ogsaa deres udsagn afskar modparten enhver adgang til ed. Den reelle forskjel mellem dem og skirskotningsvidnerne laa deri, at deres erfaring angik varige forhold og tilstande, eiendoms-, besiddelses- og tildels familie- og standsspørgsmaal, medens skirskotningen havde hensyn til øieblikkets kjendsgjerning; den hertil svarende formelle forskjel var den, at erfaringsvidnerne først ved domstolens anerkjendelse blev sande vidner, og at en vægring af at rette sig efter deres udsagn inden denne anerkjendelse aldrig betragtedes som ran.

Under navnet anklagevidner sammenfatte vi dernæst hjemrygtesvidner, hjemsøgelsesvidner og tilfældige øienvidner samt, om man saa vil, tillige den døende, der nævner sin drabsmand, og den døendes ledsagere, der ligeledes give oplysninger om drabet. De bar de svageste vidnesbyrd, idet ingen af dem udelukkede den udpegede fra muligheden af at rense sig for anklagen. Indbyrdes vare de af ulige styrke, idet de enten kunde tilbageslaaes ved ed og meded eller alene ved gudsdom. Med hensyn til hjemrygtesvidnerne have vi ovenfor søgt at godtgjøre den store sandsynlighed af deres sildige og fremmedartede oprindelse. Hvad de øvrige angaar, indtage de i det hele taget en underordnet plads, idet de blot nævnes ved drabssøgsmaal og overhovedet fremtræde i en uregelmæssig og lidet udviklet form.

Heller ikke bekræftelsesvidnerne, de paa Island og vistnok ogsaa i Norge saakaldte sannaðarvitni, spille i kilderne nogen meget fremtrædende rolle; men det maa dog mærkes, at de foruden i forbindelse med heimskviðen ogsaa nævnes som et regelmæssigt led i de ældgamle odelssager, hvoraf kan sluttes, at deres

brug gaar langt op i tiden. I hvilken form deres udsagn har sluttet sig til hovedvidnernes, er ikke ganske tydeligt. De siges vistnok at sande, sanna, disses vidnesbyrd; men spørgsmaalet bliver netop, hvormeget hermed er sagt. Ordet kan nemlig enten betegne, at de objektivt erklærede det at være sandt, som hovedvidnerne havde udsagt, hvorved de altsaa alene i formen, forsaavidt de ikke ordret afgav den samme vidnesbyrdsformular, kom til at skille sig fra disse, eller det kan betegne, at de subjektivt erklærede at anse det for sandt, som hovedvidnerne havde sagt. Sees imidlertid hen til, at hovedvidnesbyrdet ikke blot aflagdes af et, men af flere, i odelssager af tre egentlige vidner, hvilket ikke kan indsees at ville have været velbegrundet, hvis de øvrige, der blot sandede hines udsagn, i realiteten havde været ligesaa gode; videre til, at der hos sannaðarvidnerne ikke krævedes en saa høi grad af paalidelighed som hos hovedvidnerne, idet de i odelssager kun behøvede at have været femten aar ved faderens død, ikke som hine tyve, og i hjemrygtessager ikke aflagde ed, samt endelig til, at ordet sanna, ogsaa bruges om mededsmændene, om hvilke vi vide, at de kun erklærede personlig at anse et hovedudsagn for sandt, synes man ikke godt at kunne komme til anden anskuelse, end at de saakaldte sannaðarvitni afgav en lignende accessorisk erklæring om hovedvidnets godhed.

En anvendelse af den samme tanke, der skabte bekræftelsesvidnerne, foreligger ogsaa i brugen af det femte slags vidner, mededsmændene, der bortseet fra formen alene adskilte sig fra hine ved, at deres udsagn umiddelbart gik ud paa at bekræfte selve sagsøgtes benægtelse. I denne deres egenskab af accessoriske godtroenhedsvidner laa derfor intet skarpt skjelne ligeoverfor de øvrige vidnearter, saameget mere som man ved læsning af kilderne ikke kan værge sig for det indtryk, at det kun høist ufuldkommen er lykkedes de gamle i det praktiske liv at gjennemføre hin adskillelse mellem tro og viden. I sidstnævnte henseende er det saaledes allerede betegnende, at Magnus lagabøter finder det nødvendigt at indskjærpe, at edens ordlyd kun maatte udtale de sværgendes gode tro; thi om end en umiddelbar, istedetfor en

middelbar bestyrkelse af indstævntes benægtelse vel kun var et simpelt misbrug, saa har dog selv et saadant altid sin grund i en eller anden eiendommelighed ved den rigtige brug og synes i al fald i dette tilfælde at tyde paa, at der ikke har ligget nogen gabende forskjel i den gamle betragtningsmaade mellem personlig overbevisning og objektiv kundskab, men at man fra den ene umærkelig er kommen over i den anden. Større vægt har det imidlertid, at de ældste love ikke paa et eneste sted fremhæver denne forskjel; selv hvor mededsmændene og deres edsaflæggelse er gjenstand for særlig omtale, siges det ikke, at deres udsagn havde en ganske anden karakter end andre vidners. Det er, som sagt, først Magnus lagabøter, som i den norske ret nævner den personlige overbevisning som edens gjenstand.[1] Herimod nytter det ikke at indvende, at forudsætningen om denne edens egenskab var saa vel bekjendt og indgroet i folkebevidstheden, at ingen faldt paa at udtale den; thi den nysnævnte misbrug viser netop, at denne velbekjendthed ikke herskede. Ja, man tør af de ældre loves fuldstændige taushed derom slutte, at end ikke lovsamlerne og de retskyndige mænd i nogen synderlig grad have været opmærksomme paa forskjellen; thi havde de været det, maatte de i misbrugen have fundet den fuldeste grund til udtrykkelig at omtale og fremhæve den, paa samme maade som Fr. 6—1 klager over den misbrug, som sættardómsmændene gjorde sig skyldige i ved bødernes fastsættelse og fordeling. Hermed ville vi selvfølgelig ikke have benægtet, at den omhandlede godtroenhedsegenskab hos mededsmændene virkelig var tilstede som det ene fornødne[2]; vi søge kun at godtgjøre, at den for de gamle selv har været lidet fremtrædende og er bleven lidet agtet paa. Grunden hertil lader

[1] Jerns. kap. 49 gjentaget i landsl. 4—26: Svá liz os ok háskasamligt fyrir guði, at þar sem sá maðr sverr fyrir sem máli á at svara, þá skulu allir sverja eptir hans eiðstaf þó at þeir viti eigi hvárt er þeir sverja satt eða eigi. Nú viljum vér þá skipan á gera at sá sveri fullan eið fyrir sik, er fyrir máli er, en aðrir sanni hans eið, með því skilorði, at eigi vita þeir sannari fyrir guði en þeir sverja.

[2] Aubert p. a. s. p. 22 o. flg.

sig ogsaa uden vanskelighed indse. Skulde mededen ikke blive et blot spilfægteri og en formsag, kunde ikke hvilkensomhelst, der intet ondt vidste om sagsøgte, anse sig berettiget til at aflægge den; medsværgeren maatte kunne danne sig en personlig mening. Hvad enten denne nu grundede sig paa hans kjendskab til de tvistendes karakter eller paa hans større eller mindre underhaandskjendskab til det omtvistede spørgsmaal selv, saa kom hans ved eden udtalte vidnesbyrd dog til at hvile paa en overbevisning, der ikke stod den objektive kundskab fjern, men tværtimod i det mindste delvis hvilede paa denne. Men var det tilfældet, kan man neppe forundre sig over, at man i hine tider kun var lidet opmærksom paa forskjellen.

Naar vi ville finde, hvad der for de gamle selv fremstillede sig som særkjendet ved mededsvidnerne, henvises vi altsaa efter dette til deres formelle egenskab, at de ledsagede sine udsagn med ed, og dette er det ogsaa, som i kilderne ved enhver leilighed siges og underforstaaes. For deres edsaflæggelse gives der en række bestemmelser, efter den fik bevismidlet sit navn, og vidnerne selv sammenfattes meget almindeligt under ordet *eiðalið* d. e. edshjælp. Mod at trække videre slutninger heraf stiller sig imidlertid strax den fra nutidens standpunkt meget naturlige indvending: men de øvrige vidner, skirskotnings-, erfarings- og anklagevidnerne, aflagde de da ikke ogsaa sine vidnesbyrd under ed, hjalp de ikke ogsaa sin part med ed, hvorledes kan i saa fald mededsvidnerne fortrinsvis faa navnet edshjælpere? Det bliver derfor nødvendigt at undersøge, hvorledes det oprindeligt forholdt sig med den almindelige vidneed.

I saa henseende er det høist paafaldende, at de ældste blandt vore kilder ikke give en eneste sikker efterretning om vidners edsaflæggelse, medens den i de noget yngre allerede hyppigere forekommer, hvoraf man strax faar en mistanke om, at eden i denne anvendelse turde skyldes en senere udvikling og navnlig kristelig og kanonisk indflydelse. Og at saa virkelig har været tilfældet, synes ved nærmere undersøgelse at blive høist sandsynligt. Først og fremst maa det saaledes mærkes, at vor ene hovedkilde, Gul.

loven, ikke nogetsteds giver endog blot en antydning af, at vidnerne afgav sine udsagn under ed. Saa ofte den og har anledning til at omtale vidnesbyrd, sigter ikke et eneste af dens udtryk til edsaflæggelse; den indskrænker sig til at lade vidnerne bera vitni eller vita þat, men kjender intet til at sverja vitni eller deslige, og den vidneførende siges at leiða vátta, njóta vátta og at stævne sin modpart til vátta sögu, aldrig til vátta eiðs. Dette falder saa meget mere i øinene lige overfor de udtrykkelige og udførlige bud, som loven indeholder om partsedens og mededens aflæggelse, og medens der nøiagtigt bestemmes, hvad følgen var, hvis en mededsmand nægtede at aflægge sin ed, gives os intet vink om, at en lignende vanskelighed kunde opstaa ved vidneførselen. Imidlertid lade sig ogsaa mere positive argumenter benytte. Kap. 86 bestemmer, som ovenfor paavist, for markesskjelstrætter, at i tilfælde af lige mange erfaringsvidner paa begge sider den vandt, som vilde beedige sin paastand. Efter nutidens opfatning indeholder det vistnok ingen selvmodsigelse, at partsed afgjør sagen, efterat vidner forud under ed ere blevne afhørte; men ganske anderledes maatte dette stille sig i oldtiden, da erfaringsvidnernes udsagn ikke indeholdt nærmere forklaringer og oplysninger, men alene kort og bestemt gik ud paa, at saaledes og ikke anderledes var det omspurgte forhold („her skillr“, ok þá er rétt). Tænke vi os nu, at i tilfælde af samme antal vidner paa begge sider alle disse havde aflagt sin vidneed, hvorledes vilde da den regel tage sig ud, at parterne selv ved sin ed skulde afgjøre sagen? For det første vilde det have stemmet saare lidet med den gamle retssædvane, at hovedmandens ed saaledes skulde komme efter hans understøtteres, der i dette fald i virkeligheden dog kun vilde være hans medsværgere, og dernæst vilde, hvad der er hovedsagen, bestemmelsen have været ganske upraktisk; thi hvilken part vilde vel betænke sig paa at sværge, at stykket var hans eget, naar flere gode mænd allerede ligefrem og ubetinget havde besvoret, at det var hans? Man vilde følgelig altid have faaet begge parters ed, og hele bestemmelsen kunde ligesaa gjerne have været usagt. Antage vi derimod, at vidnerne ikke aflagde nogen ed,

men kun afgav sin erklæring, faar partseden en ganske anden og selvstændig betydning. Fra det samme kapitel lader sig endnu et ikke uvigtigt bidrag hente, idet det i al korthed giver ordformen for det i hint tilfælde fornødne vidnesbyrd. Om markeskjel, heder det, alt det, som mænd ere uenige om, derom maa hver, som vil, bære vidne, fri og myndig mand; han skal „svá at orðum kveða, at her skillr, ok þá er rétt.“ Udtrykket at orðum kveða synes dog her ligefrem at udelukke tanken paa en ed; om en saadan vilde det utvivlsomt have lydt: hann skal svá sverja, eller: hann skal því at guði skjóta. Og aflagde vidnerne ikke i dette fald ed, saa gjorde de det heller ikke ellers. Endelig maa mærkes kap. 136, hvis bestemmelse om de to mænd fra hver side, der skulde overvære en partseds aflæggelse for at paase, at den blev rigtigen aflagt, ender med det bud, at uenighed mellem mændene skal løses derved, at den ene fraktion afgiver sit skjøn under ed. Som ovenfor vist, regnedes skjønsmænd nemlig paa en vis maade ind under vidnerne, og de her nævnte kaldes til overflod i lovstedet selv váttar. Da disse nu kun for det tilfælde, at uenighed herskede, skulde styrke sit udsagn med ed, saa følger, at vidnesbyrdet sædvanligvis afgaves uden ed, hvilket atter med trygghed tør overføres til almindelige vidner.

Hvad der saaledes lader sig slutte af Gul.loven, understøttes paa det bedste i Borg. kristenret. Vistnok har denne ikke den store anledning til at omtale vidneinstitutionen som en hel lovbog; men den nævner dog paa en række steder vidner og vidneførsel[1] og giver ligeledes ingensomhelst antydning af edeligt udsagn. Det samme gjælder Eids. kristenret, uagtet den etsteds forholdsvis udførlig omhandler en vidneførsel.[2] Derimod bestemmes i den sidstnævnte lov, at

[1] Se f. ex. I kap. 14, 17; II kap. 9, 10, 13, 15, 21, 23, 26; III kap. 16, 21, 23. At et enkelt sted, II kap. 21 (III kap. 16) lader præsten sværge, at man har øvet et slags ran mod ham, kan naturligvis ikke opfattes som exempel paa vidneed. Thi vistnok siges præsten i den anledning at bære vidne; men at det kun er dette udtryk, som er brugt i en usædvanlig betydning, sees deraf, at det er præsten selv, der er klager og som saadan oppebærer de forbrudte bøder.

[2] I kap. 30 (II kap. 26); se ogsaa II kap. 33.

skjønsmænd skulde afgive deres taxt under ed[1]; men for de egentlige vidner beviser dette intet. Af et sted, der viser, at skjønsmændene endnu ikke i almindelighed aflagde ed, kan nemlig vistnok sluttes, at heller ikke de øvrige vidner gjorde det; men derimod er den omvendte slutning utilladelig, da det laa meget nært at omgive et formeligt skjøn med flere garantier end en simpel vidneforklaring. Imidlertid synes denne enkeltstaaende anvendelse af vidneeden dog at have dannet den første begyndelse til en udvidet brug; thi i Fr.loven og Bj.retten finde vi den allerede hyppigere omtalt. Først og fremst er det saaledes hjemrygtesvidnerne, som det i disse love er lykkedes at bringe saavidt i samklang med de udenlandske mønstre, at hovedvidnerne ved de større anklager afgive sine angivelser under ed.[2] Dernæst er det syns- og skjønsmænd, der beedige sine erklæringer[3], og endelig udtaler Fr. 10—8 og Bj. kap. 106, hint med hensyn til erfaringsvidner førte for skiladóm, dette med hensyn til skirskotningsvidner førte for thinget, at udsagnet skulde beediges; hertil slutter sig da atter nogle andre steder.[4] Trods alt dette turde et enkelt sted i Fr.loven, saa-

[1] II kap. 32: bœndr skulu til ganga, ok meta jörðina svá sem þeir þóra sverja at hon sé verð.

[2] Fr. 2—29, 5—22; Bj. kap. 34, 61, 92.

[3] Fr. 4—25; Bj. kap. 14.

[4] Fr. 10—8: Sá skall dóm festa er kvaddr er, en hverr sem dóm festir, þá skall hann at váttum spyrja, en hinn skall nefna ef hann er spurðr; þá skall hann hafa þá vátta er hann má fá at sverja með sér. Den sidste sætning kommer saa mærkværdig befalende, som om den meget godt var sig selv bevidst, at den krævede noget nyt. Bj. kap. 106: Þat er mælt um vitnisburð, ef sá maðr skyldi bera vitni með manni, er eigi á hag at biða þeirrar stefnu er hann þarf vitnisburðar hans, ok þat mál sé rétt at sœkja, þá skall hann sverja eið fullan á bók ok bera vitni slikt sem hann mundi bera ef hann væri innan bœar þá er þat mál væri sótt. Skulde eden her maaske kun benyttes for det fald, at vidnesbyrdet afgaves udenretsligt? Se ogsaa Fr. 3—20 og 4—5, begge i. f, 10—25 og 14—2 og 7, samt indl. kap. 16. Derimod kan neppe med følge paaberaabes som bevisende vidneedens ælde hin bestemmelse om retsforholdene mellem Norge og Island, der findes i et islandsk haandskrift fra midten af det 13de aarh., men siges at hidrøre fra en edelig forsikkring, som biskop Gizurr og nogle andre islandske høvdinger paa hans tid herom afgav. (Se

ledes som den foreligger for os, dog ogsaa tyde paa, at vidneeden ikke var saa ret gammel. Som vi ovenfor saa, krævedes hjemrygtesvidnesbyrdet efter anklagens størrelse aflagt i tre forskjellige grader: to, som sværge, og otte, som sande; én, som sværger, og fire, som sande, og endelig én, som bærer, og to, som sande. Meningen med denne skala er klarlig, at man saavel for hovedvidnerne som for bekræftelsesvidnerne regelmæssig slog noget af i fordringerne ved de mindre forbrydelser; men fra fordringerne til hovedvidnet i anden grad sker der intet afslag med hensyn til hovedvidnet i den laveste, hvis man ikke forstaar lovens forskjellige udtryk: „én, som sværger“, og „én, som bærer“, forskjelligt, og altsaa opfatter det sidste saa, at det i modsætning til det første ingen ed krævede. Men dette vilde da atter vidne om, at der var en tid, da vidneed endnu ikke regelmæssig blev at aflægge, men kun forlangtes som en særegen garanti ved visse leiligheder.

Af denne oversigt over kildernes omtale af almindelige vidners edsaflæggelse, turde institutets gradvise udvikling allerede temmelig tydelig fremgaa. Men vi ville heller ikke tilbageholde den bemærkning, at vidneed neppe har ladet sig forene med det gamle processystem, da dette endnu stod ved fuld magt. Der er nemlig intet spor til, at skirskotningsvidnerne, naar de ved krav i vitterlig sag fremførtes for den sagsøgte i dennes eget hus, edelig

Norges gamle love 1ste bind p. 437.) De to af de tre eder, som deri omtales, ere nemlig partseder, tildels med edshjælpere; den tredie er vistnok en vidneed, idet der siges, at vidner paa tak ikke behøve at sværge, hvis vedkommende indrømmer at have givet tak; men dels synes ogsaa denne yttring nærmest at antyde en vis uvillie mod at aflægge vidneed, hvilket godt vilde stemme med, at den var noget folket oprindelig fremmedt, og dels have vi ingensomhelst vished for, i hvilken grad haandskriftet gjengiver den oprindelige overenskomst eller i enkelthederne omformet og fuldstændiggjort ved senere tiders praxis. Den for sig staaende vidneed kan derfor ligesaa vel tilhøre Fr.lovens kompilationstid som Gul.lovens. Endelig er det jo meget muligt, at man har søgt særegne garantier land og land imellem, som ikke brugtes mellem de indfødte selv, og af et saadant hensyn turde det ogsaa have været, at biskoppen og hans samtidige høvdinger besvore den hele erklæring.

skulde afgive sine udsagn; det er stedse for domstol, at de vidneeder aflægges, der i lovene endelig fremtræde. Men skulde de samme vidner ikke desto mindre, hvis sagen forelagdes thinget, beedige sine vidnesbyrd, for at disse der kunde tages for gode, maatte saadant da ikke uimodsigeligt have medført, at sagsøgte ved kravet var fremkommen med den indvending: Ja, faa se, om om de paa thinget tør sværge paa, hvad de sige, og at denne indvending havde frigjort hans vægring for karakteren af ran? Vi se jo af Gul. kap. 35, at det har været skyldnerne om at gjøre at finde en undskyldning for uden ransstraf at lade sagen gaa til things, og det maatte dog have ligget dem langt nærmere at sige, at de ikke mere end thinget stolede paa ubeedigede vidnesbyrd, end hvad de sluttelig opnaaede at sige, at de intet havde at indvende mod vidnerne, men at de desværre selv ikke forstod loven. Havde vidneeden for thing eller dóm oprindelig været i brug, vilde derfor vidneinstitutionen i sig selv fra først af have budt en anledning til at undgaa det hele vitterlighedssystem, der høist sandsynlig vilde have hindret dette fra nogensinde at opstaa. Derimod passer det saare godt, naar vi antage, at vidneeden først er bleven almindelig i en forholdsvis sildig tid; thi samtidig foregik, som vi have seet, ogsaa den udvikling, der opløste den gamle paa vitterligheden byggede bevislære og forlagde den hele sagførelse til thinget og lagmanden. — En antydning af vidneedens sildigere oprindelse turde dernæst ogsaa den mindre høitidelige form være, hvori den i modsætning til partsed med edshjælpere blev aflagt. Da nemlig den ed, der ligesaa ubetinget fældede en mand, som nægtelsesed og meded friede ham, ikke i vigtighed og vægt kan siges at staa tilbage for denne, tør forskjellen i høitidelighed mellem parternes aflæggelse i kirke eller i den hedenske tid i templet og vidnernes paa thinget bedst forklares derved, at partsed og meded fra først af vare de ene brugelige eder, og at vidneeden senere er traadt til som attribut til et allerede længst formelt uddannet institut og derfor har maattet slutte sig til de former, hvorunder vidnesbyrd blev at afgive, nemlig for domstolen selv.

Endelig hente vi fra strafferetten slutstenen i vor bevisførelse.

Det er klart, at man, hvis vidner oprindelig ikke have aflagt ed, blandt forbrydelserne maatte gjøre forskjel mellem mened og falsk vidnesbyrd for retten, og at omvendt en saadan skjelnen i strafferetten maa vidne om, at begreberne heller ikke udenfor dens omraade gik ind under hinanden. Og virkelig finde vi i begge hovedlove de to nævnte forbrydelser behandlede paa forskjellige steder, nemlig meneden i kristenretterne og det falske vidnesbyrd i anden forbindelse, og der gjøres bestemt forskjel mellem at „bera skrœk“ d. e. bære urigtigt vidnesbyrd, og at „vinna eið usœran“ d. e. aflægge mened. Saaledes belægger Gul. kap. 28 meneden med 15 marks bod, det siges ikke til konge eller biskop, med mindre den skyldige havde handlet af uagtsomhed og heller ikke var hovedmand ved edsaflæggelsen; thi da slap han for straf, medens hovedmanden i saa fald desuden maatte bøde 3 mark for hver, som han havde med sig. Kap. 60 straffer derimod skrœkváttar ufravigelig med en bod af 3 mark til kongen, hvorhos den skyldige for fremtiden tabte sin evne til at vidne i „saadanne sager“. Fr. 2—46 sætter for mened 3 mark til biskoppen eller under de nævnte fritagende omstændigheder en forøgelse i hovedmandens bod af 5 øre, hvorimod 13—25 belægger skrœkváttar med en ufravigelig 3 marks bod til kongen og tillægger, at de desuden blev retløse og hverken kunde nyde eller bære vidnesbyrd siden.[1] Man har vistnok forsøgt at forklare disse iøinefaldende uoverensstemmelser saaledes, at begge lovsteder i hver lov handlede om mened, men

[1] Gul. kap. 28: En ef maðr verðr at þvi kunnr ok sannr, at hann vinnr eið usœran, æða leiðir aðra menn með sér, þá er hann sjálfr sekkr .xv. mørkum, en .iii. mørkum fyrir hvern er svór með hánum, ef þeir vissu eigi at úsœrt var. En ef þeir vissu at usœrt var, fyrr en þeir vynni, þá gjalldi hver .xv. merkr sem hann. Gul. kap. 60: Þá eru þeir skrœkváttar — ok bera alldri vitni of slikt mál siðan, ok bœta .iii. mørkum konungi hverr þeirra. Fr. 2—26: Sá maðr er sver eið rangan hann sekkizt .iii. mørkum viðr biskup. En ef hann leiðir fleiri menn með sêr á eið rangan, þá skal hann gjalda .vi. aura fyrir vátt hvern. En ef þeir vita at þeir soru rangt þá sekkjazt .iii. mørkum hverr þeirra. Fr. 13—25: Um skrœkvátta. En þeir menn er at skrœkváttum verða, þeir eru sekkir .iii. mörkum konungi hverr þeirra ok vera aldregi váttbærir siðan, ok enskis vitnis njóta ok réttarlausir.

det ene fra kristenretsligt, det andet fra verdsligt standpunkt, og at forbrydelsen følgelig maatte have været et stridsæble mellem konge og kirke; imidlertid synes dog denne forklaring ganske utilfredsstillende, da de to steder, der tale om ed, klarlig ikke tage hensyn til de almindelige vidner, men kun til hovedsværger og mededsmænd, medens atter de to, der omhandle falske vidner, ikke nævne et ord om nogen edsaflæggelse. Vi tør derfor anse det som bevist, at mened og skrœk oprindelig vare to forskjellige ting, hvoraf det ene ikke gik ind under det andet, og vi begrunde dette forhold ved den antagelse, at vidnesbyrd overhovedet ikke i den ældre tid beedigedes. Først ved Fr. indl. kap. 13 synes den nyere opfatning at gjøre sig gjældende ogsaa paa strafferettens omraade.

Sammenfatte vi nu alt dette komme vi altsaa til den slutning, at det først er ved det 13de aarhundredes lovgivning, at den skik under geistlig indflydelse er bleven almindelig landsret, at de egentlige vidner skulde aflægge ed.[1] Men tro vi da herved at have fundet en forklaring paa, at edsaflæggelsen kunde ansees særlig at udhæve mededsmændene, idet denne forestilling tilhørte en tid, da kun disse besvor sine udsagn, saa fremstaar saa meget

[1] Uagtet sammenligning med fremmed ret i det hele taget ligger udenfor dette arbeides plan, skulle vi dog gjøre opmærksom paa, at de longobardiske love indeholder antydninger til, at vidneeden ogsaa der er af sildigere oprindelse, idet de ældre ikke kræve en saa almindelig anvendelse deraf som de yngre og endog ganske fritog folkets bedste mænd derfra. Se Liutprandi Legum liber II kap. .viii. Hos Bairerne aflagde kun et af vidnerne eden, se Lex Bajuw. XVII, 6. Se overhovedet om vidneeden hos de tyske folkeslag Brunner, Zeugen und Inquisitionenbeweis der karolingischen Zeit, Wien 1866 p. 11 o. flg. og Die Entstehung der Schwurgerichte, Berlin 1871, p. 54 o. flg. Med hensyn til den angelsachsiske ret siger Palgrave, Rise and progress of the English commonwealth 1ste bind p. 251: Compurgation was always made by oath; the solemn assertion was the very foundation of the process. Evidence, on the contrary, was usually given upon the simple affirmation of the witness. Jfr. ogsaa p. 244: Jurymenn were distinguished from any other witnesses only by the customs, which impossed upon them the obligation of an oath etc.

stærkere det spørgsmaal, hvori en saa udpræget formel forskjel mellem dem og de øvrige vidner oprindelig har været begrundet. Svaret herpaa maa tildels søges i deres udsagns accessoriske karakter i forhold til den sagsøgtes benægtelse; idet denne krævedes afgiven under ed, har man anseet det for nødvendigt, at de mænd, der skulde bestyrke dens rigtighed, meddelte sin bevidnelse i ligesaa sikkrende former. Som vi nedenfor skulle se, var imidlertid denne formelle forskjel betinget af en dybere reel, der viser, at det mere var rent ydre grunde end indre institutionel sammenhæng, hvortil de gamle tog hensyn, naar de henregnede mededsmændene til vidnernes klasse.

Edshjælpernes regelmæssige antal var 2, 5 eller 11. Eden med to hjælpere kaldes i kilderne lyritareiðr, og vi støde i dette ord atter paa det dunkle udtryk lyrit, som vi ovenfor allerede have nævnt i forbindelsen laga kvöð ok lyritar. Foruden i disse to sammensætninger forekommer det i norske kilder paa et par steder ogsaa i en tredie, idet et lovformeligt kjøb betegnes som laga kaup ok lyritar.[1] Dermed er imidlertid alle bidrag, som vore love til udtrykkets opklarelse yde, opregnede; thi at de to bistene, som pleie at sættes en grændsesten ved siden, i senere tid undertiden sees kaldte lyritar[2], er klarlig kun begrundet i en symboliserende efterligning af hovedsværgeren med sine to edshjælpere. Derimod er det af vigtighed, at ordet paa Island hovedsagelig benyttes i betydning af retsligt forbud; thi ogsaa denne anvendelse deraf maa have sit udspring fra dets oprindelige bemærkelse. Nu viser alliterationen lög og lyrit i de først anførte forbindelser, at disse to ord maa betegne to i en eller anden retning korresponderende begreb (kjöb, kvaða i kraft af eller ifølge lov og lyrit); af disse er lög i sig selv utvivlsomt nok, og det gjælder altsaa for lyrit at finde en betydning, der med hensyn til kjøb og kvaða kan svare til og udfylde begrebet lov, og som tillige tillader en forklaring af udtrykket lyritareiðr og en tilbageførelse af den afledede bemærkelse forbud. Holde vi os til den ende først til forbindelsen laga

[1] Gul. kap. 57, Bj. kap. 154.

[2] Magnus lagabøters landsl. 6—3. Jfr. Udskiftningslov af 12 Okt. 1857 § 18 g.

kvöð ok lyritar, saa kan korrespondentsen med lög her forklares paa dobbelt maade, nemlig enten saaledes, at lyrit betegner et til lög svarende begreb, hvilket i saa fald ikke godt kunde være andet end rettighed (laga kvöð ok lyritar altsaa fordring i kraft af almindelig lov og sagsøgerens særskilte rettighed), eller ogsaa saaledes, at det betegner den handlingen ledsagende form. Den sidste gjætning synes at være den nærmest liggende, og ser man hen til det andet udtryk laga kaup ok lyritar, saa lader vistnok kun den sig opretholde, da det ikke skjønnes, at en oversættelse som kjøb i kraft af lov og rettighed (til at kjøbe) under den fuldkomne kjøbefrihed, som herskede mellem samfundets myndige mænd, vilde give nogen god mening. Men standse vi altsaa ved den formodning, at lyrit betegner en vis form, der benyttedes ved kjøb og ved retsligt nedlagte paastande, viser det sig, at heller ikke ordet lyritareiðr eller betydningen af lyrit paa Island som forbud lægger hindringer i veien; thi den samme form kan ogsaa tænkes anvendt ved benægtelsesed og ved forbudsnedlæggelse, og den sidste tør, idet den beholdt vedkommende form længst, ligefrem have faaet sit seneste tekniske navn derefter. Men i saa fald kunne vi ikke undgaa stærkt at mindes den under de norske forbudssager ovenfor omhandlede lovkjævle, om hvilken vi erfor, at den brugtes af samtlige Germaner og saavel ved kjøb, idet staven overgaves den nye eier, som ved kvaða, idet den af sagsøgte kastedes frem for for sig og af klageren ved paastandens fremsættelse holdtes i haanden, saavel ved forbud, idet en retssag, der begyndte med forbudsnedlæggelse, betegnedes med udtrykket sœkja með lagakefli, som endelig ogsaa ved edsaflæggelse, idet eden svores med staven i haand. Om nu lyrit oprindelig ikke var andet end den tekniske betegnelse for staven, medens ordet lovkjævle som yngre og bedre forstaaeligt i tidens løb har trængt sig frem ved siden deraf? Er dette rigtigt, maa vi altsaa oversætte: kaupa laga kaup ok lyritar kjøbe lovskjøb og stavskjøb, kveðja laga kvöð ok lyritar fremsætte fordringen efter lov og med stav, og lyritareiðr stavsed, og dette synes alt at være fuldt tilladeligt og tilfredsstillende, ligesom heller intet lader sig indvende mod at antage, at betegnelsen for formen paa

Island er gaaet over til at betyde den ved formen udhævede handling, forbudet. Nogen sikkerhed kan imidlertid herfor neppe erholdes, før det lykkes filologerne at udgranske ordets afledning, hvilken trods alle forsøg er saa dunkel som nogensinde. Fritzners gjætning, at det skulde staa for lygiript og betyde løgnens sønderrivelse er maaske den mindst halsbrækkende, men kan dog hverken erkjendes for sproglig god eller rammende sagen; i sidste henseende kræver nemlig forbindelserne lyritar kaup og lyritar kvöð nødvendigvis en mere positiv bemærkelse end en jus prohibendi. Paa provindsiallovenes nedskrivelsestid var ordet allerede antikveret eller vel endog uforstaaeligt[1], og dette turde have været grunden til dets yngste brug som navn for de to bistene ved grændsemærker. Idet man nemlig ikke længere vidste, hvad det iøvrigt saa velbekjendte og tidt benyttede ord lyritareiðr egentlig betydede, søgte man at finde en ny, og det laa da nært at tænke paa edshjælpernes antal, der netop var det, der adskilte denne ed fra andre. Af hunkjønsordet lyrit har man derfor dannet hankjønsordet lyritr, der maaske har været brugt om hver af de to mededsmænd, men som sikkert kun vides benyttet og første gang saa sent som i Magnus lagabøters landslov til betegnelse af bistenene.

Med hensyn til lyritaredens benyttelse have vi seet, at den af skiladomen anvendtes i sager angaaende penge og gods, og af thinget ved en række misgjerninger, selv om disse vare underkastede straf af utlegd. Hvad den sidste anvendelse angaar, have vi imidlertid ogsaa seet, at den i det hele taget ikke havde karakteren af oprindelighed, idet det med undtagelse af legemsfornærmelser egentlig kun var forbrydelser i en eller anden speciel afskygning eller afart, hvilke blev at benægte med lyritared. Saa-

[1] Dette sees dels af dets sjeldne forekomst, der indskrænker sig til strengt teknisk-juridiske udtryk, dels deraf, at ogsaa disse i nyere tekster ændres, øiensynlig fordi det gamle ord var uforstaaeligt. Sammenlign saaledes Bj. kap. 154, der giver en ældre text med Fr. 5—42, der har en yngre og omskriver den antikke formel kaupa saman at laga kaupi ok lyritar med det moderniserede kaupa saman at lögum. Jfr. Fr. 14—11: hegna með lagakefli, der i Bj. kap. 146 er omskrevet med: hegna með lögum.

meget engere skjønnes derimod dennes forbindelse at have været med skiladomen og navnlig giver Gul. kap. 37 herpaa et karakteristisk bevis. Idet nemlig dette sted bestemmer, at lyritared skulde benyttes, hvor gjældsfordringen var 3 øre eller derover, tilføier den: „derpaa skal man nægte med lyritared, indtil summen stiger til et halvt (stort) hundrede, det er halvottende mark eller mere, da skal man fordoble lyritareden, lægge bogen paa tærskelen og tage den op, og de samme mænd skulle aflægge eden (nok engang)". Af dette ældgamle bud sees det altsaa, at lyritareden var saa uadskillelig forbunden med skiladomen, at man, selv hvor den deri liggende sikkerhed fandtes liden nok, dog ikke formaaede at rive sig løs derfra og øge edshjælpernes antal, men maatte indskrænke sig til den ligesaa kunstige som antikke og betegnende fordring, at lyritareden for større krav skulde aflægges to gange af de samme mænd. Ligeoverfor denne bestemmelse sees Bj. kap. 52, der tillader skiladomen at paalægge settared, tydeligt at være en meget nyere forbedring, saameget mere som Fr. 5—42 og Bj. kap. 154 udtrykkelig sige, at lyritared skulde bruges, hvor stort end kravet var. Men en saadan fastholden ved en regel, hvori der dog viser sig trang til ændring, tyder med bestemthed paa en eng og oprindelig tankeforbindelse mellem de to instituter, som man har saa vanskeligt for at skille ad, og da dette stemmer godt overens med den uselvstændige stilling, lyritareden indtager i thingsagerne, tør det maaske med nogen grad af sandsynlighed antages, at lyritareden kun fra først af er bleven benyttet af skiladomen. Da dennes brug imidlertid atter indskrænkede sig til de civile sager angaaende penge og gods, vilde heraf følge, at det oprindelig kun var i saadanne søgsmaal, at lyritareden anvendtes, og herved komme vi da atter tilbage til den ovenfor fremsatte gjætning, at lyritared egentlig betyder stavsed. Staven synes nemlig efter alle de forbindelser, hvori den forekommer, nærmest at have betegnet eiendom og paastaaet raadighed, hvilken ved kjøb overgik til kjøberen, ved forbud stilledes op imod den indtrængendes anmasselser og ved sagsanlæg forsøgtes gjort gjældende mod de sagsøgte. Intet turde da være rimeligere, end at den, der ved benægtelsesed forsvarede sin eien-

dom, brugte staven paa lignende maade, eller for at udtrykke det samme i omvendte ordelag, at lyritareden har været knyttet til de civile søgsmaal og først efterhaanden ogsaa er bleven benyttet i thingets straffesager. Antages dette at pege i den rigtige retning, vilde den næste slutning være, at lyritareden oprindelig har været den eneste af skiladomen anvendte ed. Sees hen til ordets ælde, og denne eds anseelse og brug i sammenligning med én- og tomandseden, synes det ogsaa meget sandsynligt, at disse ere af yngre alder og skylde trangen til en klassifikation nedad sin tilblivelse, paa samme maade som en lignende trang opad tilsidst ogsaa bragte skiladomen til at paalægge settared; thi den sidste tilhører ligesaavel som tylftareden fra først af tydeligt nok kun thinget.

Til disse fem arter af vidner føie de gamle love endnu en sjette, det saakaldte store vidne, gudsdommen. Hvor det ikke var muligt at erholde fuldgyldigt menneskeligt vidnesbyrd, tyede man til den høieste personlighed og indhentede gjennem en under religiøse ceremonier foretagen prøve, der kun ved et mirakel kunde faa et heldigt udfald, verdensdommerens udsagn. Som man vil se, ligger der følgelig for dette bevismiddel ganske den samme betragtning til grund, som for det egentlige vidnebevis og mededsinstitutionen: man stolede ved dem alle paa paalidelige personers erklæringer.

Hermed have vi gjennemgaaet de forskjellige former, hvorunder et vitni, et vidnesbyrd efter den gamle norske retsanskuelse kunde afgives. Tilbage staar at betragte parternes egen stilling i bevissystemet. I sin renhed sees denne bedst i de sager, hvor klageren paa sin side ikke førte vidner og den sagsøgte paa sin kunde indskrænke sig til med sin eneed at benægte paastanden. Tænke vi os nemlig her eden borte, saa beholde vi i den nøgne benægtelse et forsvarsmiddel, der ikke besad befriende evne; thi det var først den tilgift af paalidelighed, som den høitidelige edsform meddelte, hvorved benægtelsen blev stærk nok til at tilbageslaa anklagen. Med andre ord, den moderne sætning, at sagsøgtes nei er ligesaa godt som sagsøgerens ja, gjaldt ikke i den gamle bevis-

lære; ifølge denne var sagsøgerens blotte ja bedre end sagsøgtes nei, saalænge dette ikke ledsagedes af ed, og kunde den sagsøgte ikke i lovlig form aflægge eden, var denne omstændighed tilstrækkelig til at fylde beviset og lade klagen uden noget videre bevisskridt fra dens fremlæggers side blive tagen for rigtig. Men hvad vil dette egentlig sige andet, end at der tilkom klagen som saadan en vis grad af offentlig troværdighed, der blot behøvede at bestyrkes gjennem edsfaldet for at blive juridisk vished? Erkjendes dette, saa følger videre, at klagen i den gamle proces selv danner det første moment i bevisrækken; thi en erklæring, der i forbindelse med en anden kjendsgjerning danner fuldt bevis, har herigjennem faaet bevismidlets karakter og egenskaber. Og denne klagens indre styrke fremtræder kun saameget skarpere ved ed med edshjælpere. Alene i smaasager var sagsøgtes benægtelse under ed tilstrækkelig til at beseire sagsøgerens nøgne paastand; regelmæssigt fordredes ogsaa en edelig forsikkring af gode mænd om, at de ansaa hans benægtelse for sand. Hermed staar det ikke i modsigelse, at klagen ligeoverfor benægtelseseden undertiden ved angivelsesvidner eller visse tilkommende omstændigheder kunde styrkes eller svækkes med den følge, at eden blev en anden, end den for tilfældet ellers foreskrevne; thi dette medførte kun en gradation i klagens beviskraft, men tog aldrig denne ganske bort. Heller ikke kan nogen indvending hentes fra Gul. kap. 38, der siger, at en kreditor maa have vidner at føre paa sin fordring, hvis skyldneren er død; thi da ingen kunde sværge for den dødes bryst d. e. sværge den benægtelsesed, han skulde have aflagt, kom klagen i dette tilfælde til at savne den tiltrædende omstændighed, som ellers kunde gjort den til fuldt bevis.

Betragte vi nu fra dette standpunkt begge parters stilling til beviset, saa bliver det tydeligt nok, at klagerens i det formelle princip var fordelagtigere end sagsøgtes; thi havde de været ligestillede, havde dennes simple benægtelse maattet være ligesaa god som hins simple paastand. Imod dette resultat indvender man imidlertid, dels at de gamle love dog synes at fremstille det som en ret og en fordel for den sagsøgte, at han kunde aflægge ed, og

at det som en følge heraf atter siges at være en fordel for klageren, naar han ved at fremføre vidner kan afskjære sin modpart adgangen til edelig benægtelse[1], dels at det jo ogsaa i sig selv maa være indlysende, at det var en væsentlig begunstigelse for den sagsøgte at kunne afgjøre sagen ved sin egen ed, medens det maatte være en ligesaa stor mislighed for klageren, at han ikke kunde faa lov til at fylde beviset ved sin ed, men var nødt til at lade udfaldet bero paa sagsøgtes. Men hertil er følgende at bemærke: Det lader sig ikke paastaa, at de norske kilder med eftertryk udhæve den fordel, sagsøgte drog af sin adgang til edsaflæggelse. De almindelige ordelag er, at han skal nægte med den eller den ed, at han, hvis han vil nægte, skal gjøre det med den eller den ed, og lignende, og der findes endog steder, der nærmest tyde paa, at det i yderste fald dog ansaaes som en fordel for klageren at kunne tvinge modparten til ed.[2] Med dette forbehold skal det imidlertid paa den anden side ogsaa indrømmes, at det ofte af lovenes udtryk og vendinger middelbart fremskinner, at adgangen til ed var en fordel for den sagsøgte; til saadanne udtryk regne vi f. ex. at njóta skirsla sina, hafa eið fyrir sik, hafa sýn fyrir sik, standa fyrir með eiði, hafa nikvæðt osv. Men neppe skal man kunne paavise et eneste sted, hvor denne fordel tænkes som modsætning til det tilfælde, at klageren selv havde faaet sværge. En saadan formalistisk betragtning af eden, hvorved den skiltes fra sit materielle grundlag og blev et bevismiddel, der snart kunde lægges i sagsøgtes, snart i klagerens haand, er maaske rigtig efter de ældre tyske love; men efter de gamle norske var benægtelseseden ikke først og fremst ed, men først og fremst benægtelse og kunde derfor ikke i hin relation opfattes som en gunst for den sværgende. Den i kilderne antydede fordel forklares

[1] Fr. 12—7: Þá (nemlig naar sagsøgeren ingen vidner mere kan føre) á hann eigi meira af hinum en lyritar eið.

[2] Saaledes siger Gul. kap. 39 for det tilfælde, at vidner ere præskriberede: men i ethvert fald kan han kræve ham paa ed (koma hánum til eiða) og Fr. 4—7 giver paa en tilladende maade eftermaalsmanden adgang til at „søge to mænd til tylftared, men kun for det fald ogsaa den tredie" osv.

derimod simpelt hen gjennem den umiddelbare betragtning, at det altid er til fordel for den, som skal forsvare sig, at han har forsvarsmidler, og den almindelige formodning for en klages troværdighed maatte bringe denne fordel til at træde saa meget skarpere frem. Hermed er egentlig ogsaa den anden indvending besvaret, at en processuel fordel ifølge sagens natur maatte falde i dens lod, der fik aflægge eden; thi sagens natur var i sin grund den, at sagsøgte dog altid maatte have lov til at sige nei, men at hans nei paa den anden side intet gjaldt, naar det ikke udtaltes i en form, der gav det en særegen paalidelighed; og dette hviler atter paa det meget rigtige psykologiske instinkt, der er desto sikkrere, i jo engere samfundsforhold man lever, at det personlig falder betydelig vanskeligere at fremsætte en falsk beskyldning, end naar en beskyldning er fremsat, at nedlægge en falsk benægtelse derimod, eller med andre ord, at en beskyldning paa forhaand i og for sig fortjener større tiltro end en benægtelse. Men ligesom dette er grundtanken, saaledes synes det heller ikke i praxis at have faldt den anklagede saa ganske let at unddrage sig klagens magt. De exempler, man i de islandske sagaer finder paa, hvorledes man ved at indrette edens ordlyd tvetydigt søgte at komme fra en sand og, om man saa vil, mental edsaflæggelse, viser, at allerede eneeden dog havde sin indflydelse selv paa bedragerske folks samvittighed, og med hensyn til ederne med edshjælp give de norske love ingenlunde det indtryk, at de for hovedsværgeren var en saa særdeles let sag. De glemme ikke at tilføie, hvad følgen af edens mislykkede udfald bliver, og omtale i det hele denne mulighed paa en maade, der bestemt viser, at den hørte til de meget praktiske retsfænomener. Det er derfor klart, at det ogsaa her var klagens indre styrke, hvorunder indstævnte led; den omstændighed, at en i bygden velkjendt mand fandt sig beføiet til at fremtræde mod ham med en retslig klage, var i sig selv et kraftigt varsko til andre gode mænd mod at hjælpe ham med deres ed, og om han end inden visse grændser selv havde ret til at vælge sine mededsmænd, saa var han dog faktisk bunden til at tage dem blandt sine sambygdinger, for hvilke den ved klagen til

opmærksomhed bragte bygdeopinion altid vilde være af betydelig vægt. Hvad endelig angaar den bemærkning, at det var en fordel for klageren, om han ved at fremføre vidner kunde hindre sagsøgtes edsaflæggelse, saa siger den naturligvis hverken mere eller mindre, end at det var fordelagtigt at kunne have sin klage saaledes paa det rene, at modparten ikke kunde fremkomme med nogen benægtelse — ved skirskotningsvidner, eller ikke opretholde den — ved erfaringsvidner; men det var i begge fald vel at mærke benægtelsen og ikke blot benægtelseseden, der blev den sagsøgte umulig, hvilket fandt sit udtryk deri, at selve benægtelsen var strafbart ran.

Vi kunne derfor ikke komme til anden opfattelse, end at den fordel, der efter nutidens ordning kunde synes at tilflyde den sagsøgte gjennem hans adgang til at aflægge benægtelsesed, fuldeligen opveies ved den magt, klagen i oldtidens enge samfundsforhold saavel offentlig gjennem bevisreglerne som privat paa bygdemeningen udøvede. Først eftersom forholdene udvidedes — og det forekommer os, som om denne udvidelse i det bevægede og folkerige Tyskland allerede maa have været paa god vei i en meget tidlig tid — ændredes stillingen, klagens betydning indskrænkedes mere og mere, indtil den blev en simpel anmodning til retten om at tage sagen under sin undersøgelse og dom, og ikke længere hindret af dens moralske vægt paa egnens befolkning kunde sagsøgte skaffe sig sine medsværgere. Men denne udvikling falder for Norges vedkommende betydeligt sildigere end den her behandlede lovperiode, ja er vel endog neppe fuldstændig indtraadt, saalænge mededsmænd overhovedet vare optagne i vort bevissystem.

I det foregaaende have vi med forsæt seet bort fra de faa og enkeltstaaende exempler, som kilderne give paa, at ogsaa klageren kunde styrke sit udsagn med ed og meded. Det er ogsaa kun for ikke at synes overseende, at vi her ville gjøre opmærksom paa dem; de danne nemlig saa singulære undtagelser, at de ikke bør have den ringeste indflydelse paa opfatningen af retssystemets principper. Bortseet fra en sætning i kristenretterne, hvilken tyde-

ligt nok skyldes geistlig indflydelse[1], er det vigtigste tilfælde, at en formynder, der ikke i sin tid ved modtagelsen af myndlingens gods har sørget for at skirskote værdien under vidner, maa finde sig i, at myndlingen ved opnaaet myndighed ved sin ed uden meded fastsætter, hvad han har at udrede ham[2]; som man ser, er her den hele regel imidlertid bygget paa den betragtning, at der fra formynderens side forelaa en pligtforsømmelse, der ikke kunde falde bedre ud for ham, og der lader sig herfra ingen analogier trække til klagerens stilling i almindelige fald.

Ville vi nu endelig til slutning søge at sammenstille de forskjellige bevismidler i et let overskueligt skema, opdage vi snart, at de ikke alle lade sig henføre til et og det samme ledende grundprincip. Det maa nemlig meget mere siges, at være to af hinanden uafhængige hovedtanker, der i de gamles bevislære træffe sammen og forene sig om at skabe det billede, hvis enkelte grupper vi ovenfor have dvælet ved. Den ene er, at det, som er vitterligt, ikke kan benægtes; den anden, at den formodning om berettigelse, som en mands ord vækker, stiger til vished, naar et forsøg paa at stille en betryggende nægtelse op derimod mislykkes. At vitterligheden enten hvilede paa de for en bestemt leilighed opnævnte vidners personlige iagttagelse eller paa de af skiladomen anerkjendte vidners i tidens løb erhvervede erfaring, have vi ovenfor søgt at vise, ligesom det ogsaa blev fremstillet, hvorledes man fra den tungvindte fordring paa fuld offentlighed i fjölda manna for de fleste tilfælder var gaaet ned til at nøie sig med to vidners erklæring, medmindre modvidner havdes, i hvilket fald det parti seirede, der kunde føre de fleste. I sammenhæng hermed staa ogsaa de sjelden forekommende bekræftelsesvidner, forsaavidt som de kun tjente til at styrke hovedvidnernes udsagn, og i tilfælde af modvidner ligeledes kun fik betydning, hvis de

[1] Borg. kr. II kap. 21, III kap. 16.

[2] Gul. kap. 119, Fr. 9—22. Jfr. Fr. 12—2, hvor en saadan vurderingsed sværges af den sagsøgte i et tilfælde, hvor det havde været klagerens pligt at føre vidner for værdien De øvrige hidhørende steder ere: Gul. kap. 314 og Fr. 7—25 og 13—2.

vare i flertallet. Ganske udenfor denne udvikling staar derimod klagens egen vægt og dens benægtelse ved hjælp af ed og meded. Her gjaldt det ikke at bringe paa det rene, hvad der inden en vis kreds var vitterligt, men under umuligheden heraf at komme sandheden nær. Klagen stilledes til den ende op mod benægtelsen efter begges indre psykologiske værd, og man fandt, at benægtelsen maatte ske i høitidelig form, under ed, for at komme op mod hin, og at den tillige i regelen maatte støttes ved meded, medens klagen paa sin side for at blive fuldt bevis maatte styrkes ved den kjendsgjerning, at sagvolderen ikke formaaede at afgive en paalidelig benægtelse. Anvendte i en anden grundtankes tjeneste falder derfor ogsaa mededsmændene ind under ganske andre regler end vitterlighedsvidnerne, disse være nu enten skirskotnings- eller erfaringsvidner: de afgive sine erklæringer i samme ordelag som de ellers lidet fremtrædende sannaðarvitni, de ledsage disse erklæringer med ed, deres antal er ikke fastsat til to eller en ubestemt flerhed større end to, men er efter sagernes slags enten et større eller mindre, men altid i loven bestemt og endelig erholde reglerne om modvidner paa dem aldeles ingen anvendelse. Opfyldende en anden opgave og fremtrædende i andre former have de derfor i virkeligheden kun lidet med de øvrige vidner tilfælles, og naar det sees hen til, at de øvrige oldgermaniske retsforfatninger drage en skarp grændse mellem vidner og edshjælpere, turde den slutning være berettiget, at det kun er den ydre omstændighed, at de som gode mænd fremtraadte med et udsagn til fordel for en part, der har bevæget de gamle Nordmænd til at hensætte dem i vidnernes klasse.

Vi kunne efter dette sammenføre vor anskuelse af de gamle loves bevissystem saaledes: Klagen, en mands ord, var i sig selv et bevismoment. Dettes styrke kunde øges ved hjemrygtesvidner, synsvidner, hjemsøgelsesvidner, den døendes angivelse af drabsmanden og lignende omstændigheder, den kunde forringes ved andre f. ex. ved at en anden end den anklagede viglyste sig drabet paa hænde, ved at et tyveri ikke blev lyst osv.; tillige steg den og sank med beskyldningens mere eller mindre graverende indhold.

I ethvert fald krævede klagen imødegaaelse, hvis styrke igjen rettede sig efter hins, idet de nævnte forstærkende og forringende omstændigheder og ligesaa indholdet af beskyldningen her viste sin virkning. Imødegaaelsen bestod enten i sagsøgtes edelige benægtelse, enestaaende eller ledsaget af medsværgere, der sandede hans udsagn, eller hvor klagen var meget stærk i at sagsøgte underkastede sig gudsdom, og ligesom dens heldige udfald var fuldt modbevis mod klagen, var dens mislykkelse det bevismoment, der hævede klagen til fuldt bevis.

Foruden klagen havde klageren imidlertid ogsaa et virkeligt bevismiddel i sin haand: skirskotnings- eller erfaringsvidner. I enkelte tilfælder ansaaes skirskotningsvidnernes udsagn saa stærkt, at intet modbevis tillodes. Men regelmæssig bestod modbevis mod fremførte vidner i modvidner af et større antal.

Hermed ere vi imidlertid endnu ikke ganske færdige med de gamle norske bevismidler. Som bekjendt er der bleven yttret adskillig forundring over, at der i Norge ikke har været brugt det bevismiddel, som almindeligst er kjendt under navnet jury, uagtet alle andre nordgermaniske stammer, ja Nordmændenes egne kolonier paa Island og i Nordmandie besad institutet i udviklede former. Det er derfor enhver forfatters pligt, der befatter sig med disse emner, at give sit bidrag ogsaa til hint spørgsmaals opklarelse. At juryen eller som den i Sverge og Danmark kaldtes nævnden og paa Island kviðen var et bevismiddel og ingen domstol eller led i en saadan, er af Schlyter og Maurer tilstrækkelig godtgjort.[1] I Sverge skilte man mellem tre slags søgsmaal, vitnismål, dulsmål og nefndamål, eftersom beviset blev at føre med vidner, med benægtelsesed og edshjælpere eller med nævnd, og denne bestod af et vist antal enten af parterne eller i andre tilfælder af de offentlige ombudsmænd opnævnte mænd, der havde at faststille, hvad der i sagen var sandhed. Paa Island er derimod af hine tre slags sager dulsmaalene paa enkelte spor nær ganske forsvundne, og beviset føres altsaa ved vidner eller ved

[1] Schlyter, Juridiska afhandlingar, Upsala 1836, p. 209; Maurer, Kritische Ueberschau der deutschen Gesetzgebung etc., 5te bind, München 1857 p. 222 o. flg.

kvið. Med hensyn til denne skilte man mellem tolftarkvið, bestaaende af 12 mænd, goden og 11 af ham opnævnte, og búakvið, der opnævntes af den part, som behøvede den og skulde bestaa af 5 eller 9 naboer. Dette naboskab kunde imidlertid regnes ikke blot med hensyn til en af parternes bolig, men ogsaa til stedet, hvor den omstridte gjenstand befandt sig, eller hvor gjerningen var begaaet eller endelig fra et hvilketsomhelst andet synspunkt.[1] Undertiden forekommer ogsaa en fangakviðr, sammensat af ganske frit valgte mænd. Hvad grunden er til, at kviðen paa Island har faaet en saa stærk overhaand ligeoverfor ed med edshjælpere, er et spørgsmaal, som endnu ikke har faaet nogen endelig besvarelse.

Undersøge vi nu de ældste norske love for der at finde spor af et med kviðen ligedannet bevismiddel, saa støde vi virkelig paa nogle enkelte lovsteder, hvilke vi tidligere ikke særlig have omtalt, da de kun vilde have gjort oversigten over det regelmæssige bevissystem mindre klar, men som her gjøre krav paa en nærmere drøftelse.

Fr. 4—5, der omhandler heimsókn og heimsóknarvitni, bestemmer om anklagedes modbevis: „Men den, mod hvem hjemsøgelsesvidnesbyrd bæres, han er banemanden, sand og aabenbar, og værges ikke ved eder, undtagen i det fald alene, at han har været saa fjernt stedt paa den dag, da drabet blev begaaet, at han ikke samme dag kunde fare veien frem og tilbage til og fra drabet, og hvis han var stedt paa thing eller i kirke eller i gjæstebud eller paa skib af 12 aarer eller længere, da bære de 12 gode mænd (þegnar) ham fri (undan bend), som da vare stedte med ham, fri og myndige mænd; men hvis han ikke er stedt paa nogen af disse steder, komme han for sig med jernbyrd, hvis han ikke naar at værges med eder; men hvis de ikke kunne fremføre sit udsagn paa thinge, da skulle to mænd bære det og boge (boka) deres udsagn paa thinget.“ Dette sted har man villet forstaa saaledes, at de nævnte 12 mænd skulde være mededsmænd, hvorfor man kun har gjort den bemærkning, at tallet 12 var uregelmæs-

[1] Maurer p. a. s. p. 376.

sigt, da sværgeren med hovedmanden derved vilde blive 13. Men herimod indvendes, at en tylftared ikke alene skulde aflægges af 12 og ikke af 13, men at de 11 mænd blev at udse paa en ganske anden maade, end tilfældet er med de 12 i Fr. 4—5 nævnte. Til en tylftared krævedes opnævnelse af mænd fra begge sider, udvalg blandt disse af edshjælpere og endelig slægtninges deltagelse i eden, medens de her omhandlede mænd kun behøvede at have været tilstede, hvor anklagede var, men ogsaa bestemt maatte besidde denne ene kvalifikation. Altsaa stemmer hverken tallet eller opnævnelsen med reglerne for tylftens sammensætning. Jævnfører man stedet med Jerns. kap. 24, der er ligelydende, alene med den forskjel, at tylftared er indsat istedet for den i mellemtiden afskaffede jernbyrd, saa ser man ogsaa med bestemthed, at de 12 mænd ikke vare medsværgere; thi her gjøres netop et skarpt skjelne mellem tylftareden og det ved de 12 mænd fremkomne bevis.[1] Men hvad var saa dette? Det kan ikke kaldes andet end erfaringsvidnesbyrd i straffesag, afgiven af 12 af den anklagede opnævnte mænd, med hensyn til hvilke det krævedes, at de skulde have været tilstede, hvor han opholdt sig fjernt fra drabsstedet. Vi kunne herved umulig undgaa at finde nære berøringspunkter med den islandske nabokvið, der ogsaa opnævntes af den ene part, og hvis naboskab kunde udmaales fra de forskjelligste synspunkter. Og hertil kommer, at uagtet jævnførelsen med Jernsida uimodsigeligt viser, at de 12 mænd ikke vare mededsmænd, erklæres de dog at værge ham med eder, og det siges, at deres udsagn skulde boges d. e. beediges paa thinget; der var altsaa ogsaa den lighed med kviðen, at mændene aflagde ed paa sit udsagn.

Det næste sted, vi ville fæste os ved, er Fr. 4—7, der handler om søgsmaal i drabssag. Efter at have omtalt ørvarthingets udpegelse af gjerningsmanden[2], giver kapitlet regler for det tilfælde,

[1] Jerns. kap. 24: — Þá bæri þeir .xii. þegnar hann undan er þá váru með honum staddir frjálsir menn ok fulltiða en ef hann var i engum þessum stað staddr, komi fyrir sik tylftareiði.

[2] Kapitlet synes nærmest at tænke paa det tilfælde, at en har viglyst sig drabet paa hænde, men at det ved klagerens ankomst til hans hjembygd af den an-

at den saaledes anklagede er udenbygds. Eftermaalsmanden skal fare til hans hjem, og hvis dette er udenfor Frostathingslagen, skal han søges efter det steds love. „Men hvis han træffer den mand inden vore love, da skal han stævne ham thing, men paa det thing skulle 12 fri mænd bære ham unda (anklagen) og ikke nævndevidner og han skal fremføre dem paa det thing, som blev stævnt ham. Men hvis det ikke sker, er han overbevist i sagen.“ Blev han derimod paa denne maade frikjendt, kunde eftermaalsmanden „fare tilbage og søge to mænd til tylftared“ d. e. anklage dem for mordet og derved tvinge dem til at forsvare sig med tylftared. Ogsaa her synes der altsaa at gjøres en forskjel mellem tylftareden og de 12 fri mænds vidnesbyrd, ja det siges udtrykkeligt, at disse ikke skulde være nævndemænd, d. e. skulde ikke tildels være udtagne blandt visse opnævnte mænd, saaledes som ved edstylftens sammensætning, men ganske frit, og klageren sees ikke at have nogen indflydelse paa deres tilkaldelse; denne blev ganske anklagedes sag. Vi faa endvidere, hvis denne forstaaelse er rigtig, den mærkelige oplysning, at forsvaret i hjembygden var ed, men i en for klageren fremmed egn 12 mænds udsagn. Grunden hertil vilde være let at fatte; thi medens klageren selv tog del i opnævnelsen af mændene, hvoraf tylften tildels skulde tages, kunde denne ret ikke komme ham synderlig tilgode i en bygd, hvor han var ukjendt, og valget saaledes vilde være skeet paa slump. Man tog derfor sin tilflugt til et forsvarsmiddel, hvor en saadan ret ikke tilkom klageren, men hvori heller ikke indstævnte fik personlig deltage ved sin ed. — Derimod synes stedet vanskeligt at kunne forstaaes saaledes, at det blot vil have tilkjendegivet, at tylften for tilfældet skulde have en friere sammensætning, uden at anklagede udelukkedes fra selv at sværge med.

At mærke er endelig ogsaa bevismaaden i trolddomssager. Gul. kap. 28 giver herom en bestemmelse, der sees at have tilhørt den før Magnus Erlingssøn gjældende ret og vel derfor uden dristighed tør tilskrives Olaf den helliges kristendomslovgiv-

klagede paastaaes, at hans navn ved viglysingen falskeligen var bleven nævnt af en anden.

ning.[1] „Hvis kvinder beskyldes for at fare med galdrer og gjerninger, da skal nævnes 6 kvinder, 3 husfruer paa hver haand af hende, om hvilke mænd vide, at de ere gode; de skulle bære vidne, at hun ikke kjender galdrer eller gjerninger. Men hvis det vidnesbyrd falder, da falder det til utlegd.“ Om mænd siges det derimod, at almindelig settared skulde aflægges og i den anledning gives de sædvanlige regler for mededsmændenes valg. For kvinder have vi imidlertid her en kvið, nævnd eller jury i allerbedste form. Det fremgaar navnlig af ordene, at ikke anklagede selv, men thingmændene opnævnte de 6 kvinder (om hvilke mænd vide, at de ere gode), og at disse havde at udtale et enstemmigt ikke-skyldig, hvis hun skulde blive frikjendt; nægtede de derimod at give hende et saadant vidnesbyrd, var hun fældet. Med andre ord, de 6 kvinder kunde give erklæring i dobbelt retning, til anklagedes fordel eller til hendes skade. Nu kan det dog neppe antages, at man for kvinder har dannet et helt nyt bevismiddel, og usandsynligt bliver det derfor ikke, at man i bestemmelsen har en antydning af, at mændenes forsvar ved ed og edshjælp beror paa en nyere ændring. Saa ganske ny behøvede en saadan iøvrigt ikke at være; da trolddom allerede under hedendommen synes at være bleven optaget blandt forbrydelserne[2], have reglerne havt tid nok til at undergaa forandring. Og heri turde Eid. kristenret I kap. 45 bestyrke os. Om den for trolddom anklagede heder det nemlig her: „da rense han sig med ed af 6 mænd, som (með .vi. manna eiði þeirra er) ere fødte der i heredet, hvor han er stedt.“ Om settared er klarlig heller ikke her tale; sexten blev at sammensætte paa en ganske anden maade, og at anklagede selv ikke var indbefattet i de 6, fremgaar med bestemthed af ordene. Det synes derimod iøinefaldende, at de 6 mænd her indtage samme stilling, som de 6 kvinder i Gul.loven. Denne fortolknings rigtighed bliver ubestridelig ved en jævnførelse med samme kristenrets 2den recen-

[1] Se Norges gamle love II p. 495.

[2] Snorre, Harald haarfagres saga kap. 36; yngre Olaf Tryggvasøns saga kap. 4; yngre Olaf den helliges saga kap. 1. Maurer, Die Bekehrung des norwegischen Stammes, 2den del p. 146.

sion kap. 34 og 35, af hvilke det første for trolddomsanklage mod mænd siger, at hvis anklagede „byder nægtelse for sig, da skulle de bedste bønder, som ere i heredet, bære ham unda". Lader disse ord sig i nogen henseende anvende paa settareden, der skulde aflægges af anklagede, en af hans slægtninge, en af et udvalg af mænd, hvilke han ogsaa selv tildels kunde opnævne, samt tre af ham ganske frit valgte? De kunne blot betegne en paa thinget foretagen udvælgelse af en kvið. Og paa samme maade udelukke udtrykkene i kap. 35 tanken paa ed med edshjælp. Om anklage mod kvinde erklæres, at „hvis hun siger nei dertil, da har hun at staa for 6 mænds ed", hvoraf sees baade, at hun selv ikke var med i eden, og at man i Eidsivathingslagen ikke havde fundet det nødvendigt at lade beviset for kvinde udføre af kvinder, men holdt sig til samme form som for mændene.[1] Sammenføres nu alt dette turde det med temmelig bestemthed fremgaa, at den ældre maade, hvorpaa en for trolddom anklaget kunde fries fra sigtelsen, bestod i, at der paa thinget opnævntes 6 gode, i bygden hjemmehørende mænd, hvilke med sit kjendskab til vedkommendes forhold før og nu havde enten at erklære ham uskyldig eller nægte at afgive saadan erklæring. Var anklagede kvinde, blev i Gulathingslagen 6 gode husfruer at opnævne. Med undtagelse af det sidste tilfælde, siges udsagnet at skulle afgives under ed; men ogsaa i Gul. kap. 28 synes sammenhængen med de øvrige bud at tale for, at meningen var, at erklæringen skulde beediges. Spørgsmaalet bliver dernæst, hvorledes disse ældre lovsteder staa i forbindelse med de øvrige, der for trolddom tillade almindelig ed med edshjælp. I saa henseende er det lærerigt at sammenligne Eid. kr. II kap. 35 med det tilsvarende og næsten ligelydende I kap. 46. Her ombyttes nemlig udtrykket „har hun at staa for 6 mænds ed", med

[1] Ligeoverfor disse steder i Eid. kristenret, hvortil ogsaa kan føies Borg. kr. I kap. 16, synes det enkeltstaaende sted, Eid. kr. I kap. 47 at blive tvivlsomt; det kræver nemlig „12 mænds vidnesbyrd" i trolddomssag, medens alle de andre har 6. Kunde her en skrivfeil af 12 for 6 antages at foreligge, blev stedet ligelydende med de øvrige bestemmelser om trolddommen i den samme lov.

dette: „skal hun aflægge settared“. Koncipisten af første recension har følgelig simpelt hen, men med fuldkommen uret forstaaet de 6 mænds ed som settared, hvorved i hans arbeide den urimelighed er indkommen, at det bevis, der i trolddomssager benyttedes med hensyn til mænd, bestod i 6 mænds ed, der vare fødte i heredet, medens kvinde skulde aflægge almindelig settared, altsaa stik modsat af, hvad Gul. kap. 28 bestemmer. Det nævnte sted bliver altsaa ligefrem at anse for urigtigt; men det indeholder netop herved et godt fingerpeg om, hvorledes man efterhaanden ved sextallet har ladet sig forlede til at sammenblande reglerne for 6 mænds ed med dem om settareden. Nu indse vi derfor ogsaa, at bestemmelsen i Gul. kap. 28, at mænd skulle aflægge settared, men kvinder forsvares ved 6 husfruers udsagn, virkelig grunder sig paa en lignende forveksling. Oprindelig har man for mænd krævet 6 mænds ed; dette er i tidens løb bleven forstaaet som om det gjaldt settared, og èn velvillig afskriver har da givet den hele beskrivelse af denne ed tilbedste, medens budet for kvindernes vedkommende, der krævede 6 husfruers udsagn og følgelig ikke kunde sammenblandes med settareden, blev staaende uforandret.

Det kunde efter dette være interessant at vide, om der ikke ved andre forbrydelser skulde foreligge en lignende overgang fra mænds ed til meded, som den, vi have troet at kunne forfølge ved trolddom. Saaledes som lovene nu foreligge er paavisning heraf imidlertid vel som oftest umulig, da forvekslingen, hvor den fuldt er indtraadt, netop skjuler sig selv. Et enkelt forsøg ville vi dog gjøre. Ovenfor saaes, at anklage for overfald paa mand i hans egen gaard efter Fr.loven kunde modbevises ved en edelig erklæring fra tolv gode mænd, at den anklagede havde været andetsteds. Af Fr. 4—62 sees det, at de, der gjorde sig skyldige i saadant overfald, kaldtes grimumenn d. e. maskemænd, vel fordi de som oftest søgte at gjøre sig saa ukjendelige som muligt. Nu forekommer der paa et eneste sted i Gul.loven, nemlig dens kap. 134, en ed, der kaldes grimueiðr d. e. maskeed, og som visselig ikke kan have hensyn til anden forbrydelse end den at fare som grimumaðr. Men denne ed beskrives saaledes: „Man skal nævne 3 mænd

paa hver haand af ham (nefnu skall .iii. menn á hváru hönd há-num), jævnrettesmænd med ham, have han dem alle, selv skal han være den syvende.“ Hvor ganske anderledes tages altsaa her medsværgerne mod ellers. Her var der intet foreløbigt udvalg, af hvilke en eller to skulde udtages, heller ingen slægtninge; alle dem, som først opnævntes, skulde han tage. Og hvad der er endnu betydningsfuldere, opnævnelsen foretoges ikke som ved andre eder af ham og hans modpart; det sees tværtimod med bestemthed, at thingmændene her vare de nævnende. Men havde den anklagede saaledes intet valg med hensyn til dem, der skulde stadfæste hans ed, saa vil det sees, at grundtanken for mededs-institutionen ikke mere var tilstede; thi det blev nu ikke længere den almindelige mening blandt hans omgivelser, hvortil han kunde ty, hvorimod han blev afhængig af et bestemt lidet udvalgs opfattelse af sagen. Hvad der imidlertid fordunkler dette udvalgs karakter af en virkelig kvið, er, at anklagede selv sværger med. Men antage vi, at man i Gulathingslagen ikke som nordenfjelds har fordret 12 mænds udsagn til grimumenns frikjendelse, men kun 6 ligesom ved trolddom, turde vi have hele opløsningen. Der er indtraadt en sammenblanding mellem mænds ed og meded, og forskjellen mellem dette tilfælde og det, vi stødte paa ved trolddom, er kun, at man hist holdt fast ved tallet 6 og optog hovedmanden deriblandt, hvorved en almindelig settared fremkom, medens man her har erindret, at alene medsværgerne skulde udgjøre 6, hvorved hovedmanden blev den syvende, og en ny ed, grimueiðr, maatte opstilles.

Disse ere de steder af de gamle love, vi have troet at burde omtale i denne forbindelse. Hvad derimod angaar Fr. 13—24, som man ogsaa har nævnt som et spor af norsk jury, idet der bestemmes en opnævnelse af 12 gode mænd til at vurdere (virða) vidner, der fra to sider udenretsligt føres mod hinanden, saa synes dette dog mere at skulle betyde en slags voldgifts- og forligelsesdomstol end et bevismiddel, saameget mere som ingen antydning gjøres af, at de 12 mænds afgjørelse skulde kunne bruges for nogen virkelig ret. Neppe bør heller Fr. 14—7 her anføres. Den handler

om almenningssager og bestemmer vistnok opnævnelsen af 12 gode mænd, hvis udsagn skulde benyttes for retten; men det er dog kun de af dem, som klageren kan faa med sig (er geta má) der skulle afgive sit vidnesbyrd, og sammenlignes stedet med den nyere landslovs ligelydende 7—61, saa sees, at meningen var, at han blandt de 12 skulde faa 2 med sig til at vidne om grændserne. Talen er altsaa om et almindeligt erfaringsvidnesbyrd i civil sag, hvorved kun valget af vidnerne var mere end sædvanlig indskrænket. Det samme gjælder en lignende bestemmelse i Fr. 3—1.

Men om vi end ikke tør medtage de sidstnævnte lovsteder, tro vi dog at have paavist enkelte ting, der synes at burde tages som spor af, at der endnu paa de gamle loves nedskrivelsestid var et bevismiddel i brug, der i grundtanken nøie svarede til den islandske kvið og bestod i, at enten en af parterne, som efter Fr. 4—5 og 7, eller retten, som i trolddomssager og efter Gul. kap. 134 opnævnte et vist antal, 6 eller 12, gode mænd eller undertiden kvinder, hvilke ved sin ed eller ved sin vægring for at sværge havde at afgjøre en anklagets uskyld eller skyld. Sin vigtigste anvendelse har denne forsvarsmaade i den senere tid maaske fundet for det tilfælde, at eftermaalsmanden i drabssag hørte hjemme i en anden bygd end den, hvor søgsmaalet blev at anlægge; men vi tro tillige at have vist sandsynligheden af, at den tidligere har været den regelmæssige i flere slags sager, men efterhaanden er gaaet over til almindelig edshjælp. Denne antagelse kan ikke andet end styrkes ved en henvisning til de øvrige nordgermaniske folks retsordning og navnlig til Islændernes. Paa deres ø optræder kviden saa tidlig, som vi overhovedet kunne trænge tilbage i dens retshistorie, ved den første fælles lovstiftelse[1], og det ene rimelige er derfor, at udvandrerne have bragt den med sig fra det forladte hjem. Under den store mangel paa efterretninger om norske retstilstande i det 9de og 10de aarhundrede synes der imidlertid kun at være ringe udsigt til nogensinde i dette punkt at opnaa fuld sikkerhed. Ganske uden vidnesbyrd ere vi dog maaske ikke.

[1] Landnáme IV kap. 7.

Det træffer sig nemlig saa heldigt, at vi i beretningerne om Egil Skallagrimssøns for efterverdenen saa velkomne processer ogsaa synes at finde en anvendelse af mænds ed. I Egils saga kap. 57 fortælles herom, efter at det i forveien er berettet, hvorledes Egil krævede sin kone, Asgerds arv, men af modparten blev mødt med den indvending, at hendes moder Thora som bortført fra fædrehjemmet var trælkvinde og ude af arvegangen: „Arnbjørn (Thoras broder) blev meget vred, da han hørte, at Thora blev kaldet trællkvinde, og stod op og tog saaledes til orde: „Vidnesbyrd skulle vi fremføre, konge, om denne sag og lade eder følge, at det blev bestemt i forliget mellem Thora, min fader, og Bjørn, at Asgerd, Bjørns og Thoras datter, blev ledet til arv efter Bjørn, sin fader.“ Arnbjørn førte da frem vidnerne, 12 mænd og alle vel valgte. Disse havde alle hørt paa Thoras og Bjørns forlig og tilbød kongen og dommerne at sværge derefter. Dommerne vilde tage deres eder.“ I en tilføiet visestub opfordrer Egil tillige godsets indehaver (auðkonr) til at modtage edsaflæggelsen (greiða eiða). Det er klart, at det heller ikke her er tale om nogen meded, og have vi ikke ovenfor taget altfor meget feil under vort forsøg paa at at vise, at ed af almindelige vidner ikke oprindelig er bleven krævet, kan ligesaa lidt en saadan være ment. Det staar derfor kun tilbage at antage bevismidlet for en kvið i civil sag, fremført af klageren, og hermed stemmer da ogsaa tallet 12, der, som vi have seet, var et af de regelmæssige ved denne institution, medens 12 vidner intetsteds fordres.

Skulle vi til slutning paa disse mere eller mindre usikkre antydninger bygge en samlet formodning, saa bliver det denne: De nordgermaniske folk har kjendt to maader at benytte den medborgerlige opfatning af et foreliggende retstilfælde, idet det enten overlodes den anklagede inden visse grændser frit at forskaffe sig gode mænd, der vilde støtte hans edelige benægtelse, eller det valgtes, hvor der forelaa grunde mod denne fremgangsmaade, at lade et af parten eller retten opnævnt udvalg afgive en selvstændig edelig erklæring. I begge fald maatte udfaldet ske under ed for at bøde paa den formløse og usikkre maade, hvorpaa mændene indhentede sin kundskab

og grundede sig sin mening. Disse to nærbeslægtede bevismidler stod det naturligvis i udviklingens magt at holde ud fra hinanden, og dette blev tilfældet i Sverge. Men paa den anden side indbød de saavel ved sin indre grundtanke som ved sin ydre form med edsaflæggelse til en sammenblanding. Hvilken institution der i denne blev den seirende, har neppe beroet paa dybere forskjelligheder hos de enkelte folk, men turde kun være bleven bestemt ved en skik og brug, der efterhaanden mere og mere erklærede sig for den ene og derpaa misforstod den anden og gjorde den til et med hin. Saaledes kunde det maaske lettest og simplest forklares, at Islænderne beholdt kviðen og enkeltstaaende spor af mededen, og i Norge maatte udviklingen blive at tænke saa, at man først har ladet kviðens edsaflæggelse indskrænke sig til det fald, at den udtalte sig for den anklagedes uskyld, og at man derpaa lidt efter lidt har trukket denne selv ind blandt de sværgende, hvorved mededen tilsidst blev enehersker. Vi gjentage imidlertid, at vi kun ville have disse antydninger betragtede som løse bidrag til det interessante spørgsmaals opklarelse; fra de norske loves standpunkt kan en fast opfattelse ikke naaes.

Med bevissystemet har man ogsaa villet sætte den retslige tvekamp i en vis forbindelse. Hvad vi herom for Norges vedkommende vide, indskrænker sig imidlertid til meget lidet, da retten til at udfordre allerede blev afskaffet under Erik af Lades styrelse i begyndelsen af det 11te aarhundrede, og det følgelig ikke i de til os komne lovtexter findes noget spor af en saadan brug. Vor kundskab hente vi derfor næsten udelukkende fra Egils saga, der under skildringen af et par tvekampe tillige giver enkelte vigtige oplysninger om sagens retslige side. Hvad da først angaar den tvekamp, der ikke stod i nogen forbindelse med en retstvist, saa se vi af den nævnte sagas kap. 67, at enhver, der ønskede at tilegne sig en andens eiendom havde ret til at udfordre ham til tvekamp om den forønskede gjenstand. Tabte den retmæssige, havde seierherren vundet, hvad han havde krævet; var udfaldet modsat, maatte udfordreren, som det hed, løse sig af holmen med en sum af samme størrelse som kravets. Man vil se, at dette ikke kunde

have noget med bevislæren at gjøre; tvekampen var simpelt hen en okkupationsmaade, der ganske fornægtede retten og følgelig ikke kunde have sin grund deri.[1] Den var i denne skikkelse at anse for en levning fra en tid, da retsbevidstheden endnu ikke havde formaaet at underlægge sig alle i samfundet virkende personlige interesser. Men havde man først paa det udenretslige omraade hin' sætning, er det klart, at den uden ændring af grundtanken med lethed lod sig overføre til forefaldende retstvister. Den ret, klageren som enhver anden havde til at udfordre sagsøgte til tvekamp om den bestridte sag, kunde han ikke tabe ved at indlede søgsmaal for dóm og thing, og han kunde altsaa til enhver tid afbryde rettergangen og tage sin tilflugt til vaabenafgjørelse. Dette se vi ogsaa Egil Skallagrimssøn to gange gribe til.[2] Men med den samme nødvendighed følger det af den første sætning, at ogsaa sagsøgte i en retstvist maatte have adgang til at foreslaa tvekamp; thi det vilde have været et spil med regler, om han skulde have været nødt til at bie, indtil klageren havde vundet sagen og ad retslig vei var kommen i besiddelse af tvistens gjenstand. I Egils saga siges det ogsaa udtrykkeligt, at det var lov og gammel sædvane, at det var hver mands ret at udfordre en anden til holmgang, enten han skulde forsvare sin sag eller var sagsøger.

Af denne korte, men, som vi tro, let overskuelige fremstilling, tør det altsaa fremgaa, at tvekampen i Norge var en udenretslig afgjørelse af sagen, der ikke stod i nogen begrebsmæssig sammenhæng med bevislæren. Saameget mindre kan man følgelig henregne den til en bestemt klasse af bevismidler, hvilket de have forsøgt, der optage den blandt gudsdommene.[3]

[1] Jfr. Fr. Brandt, Brudstykker af Forelæsninger over den norske Retshistorie, § 71, og det der citerede Gul. kap. 314.

[2] Egils saga kap. 57 og 68.

[3] Se iøvrigt Maurer, Kritische Ueberschau etc 5te bind, München 1857 p. 222 flg, hvor tvekampens uafhængighed af beviset fra et fælles-germanisk standpunkt tilfulde er godtgjort. Jfr. v. Amira p. a. s. p. 291.

Ottende kapitel.

Oversigt.

I det foregaaende have vi punkt for punkt undersøgt og fremstillet, hvad vi have anseet for hovedtrækkene i den ældste norske rettergang. Det staar igjen til slutning at samle resultaterne til et sammenhængende og overskueligt system.

Det oldnorske samfund bestod af fri, selvraadende mænd. Forsaavidt som den indbyrdes sikkerhed og samfærdsel og det daglige livs behov henviste dem til hinandens hjælp og i kraft af den menneskelige naturs nødvendighed drev dem over i fællesskab og gjensidig afhængighed, fik statsidéen evne til at skabe sig organer, men disses virksomhed og styrke havde til alle sider indrømmelsens skarpe begrændsning, og endnu under den retsforfatning, der træder os imøde i folkets ældste skrevne love, er det den private frihed til fuld selvbestemmelse, der danner grundlaget for den herskende betragtning af samfundsforholdene.

I retsforfatningen finder denne synsmaade sig naturligvis skarpest afpræget. Retten havde hos de gamle ikke karakteren af en statsvillie, men dannede uafhængig af enhver saadan udtrykket for samfundets, hos dets enkelte individer hvilende, ethiske betragtning af menneskenes indbyrdès forhold. Heraf fulgte, at der ikke umiddelbart forelaa nogen nødvendighed for at benytte statens organer, naar man vilde faa konstateret, hvad der i det enkelte tilfælde var ret; thi dette formaaede private mænd at sige. Der uddannede sig derfor en række retsinstituter, ved hvis hjælp man saa længe som muligt søgte at undgaa det offentliges inddragelse i private forhold; først naar man ad denne vei ikke var istand til at værne om sin ret, fandt statsbegrebet adgang til at gjøre sig gjældende som et gode, der imødekom en trang.

Af disse private retsdannelser var læren om vitterligheden det dybtliggende grundlag, hvorpaa de øvrige havde afleiret sig. Da det var gjennem individernes personlige opfattelse, at retten

som saadan fremtraadte, blev nemlig den nærmeste afledede sætning denne, at et faktisk forhold blot behøvede at være paa det rene, for at enhver derom kunde vide, hvad der var ret. Det blev derfor en hovedfordring, at alle omstændigheder, hvorigjennem man, uanseet om ved kontrakt eller delikt, indtraadte i retsligt forhold til sine medmennesker, saavidt muligt skulde have kjendsgjerningens fulde karakter, og dette opnaaede man dels ved vigtige retshandlers afsluttelse i talrige forsamlinger, paa thinge eller andetsteds, dels, hvor saadant ikke var praktisk, ved tilkaldelse eller opnævnelse af i det mindste to gode mænd, der skulde mærke sig, hvad der foregik. De mænd, formedelst hvilke kjendsgjerningen saaledes holdtes aaben, kaldtes vidner, og den retshandling, hvorved de opfordredes til iagttagelsen, betegnedes ved udtrykket at skirskote under vidner.

Vilde man gjøre et gjennem skirskotningen vitterligt forhold gjældende, var den forpligtede fremfor alle den, hvortil man havde at henvende sig. Af ham krævedes det, at han for tilfældet skulde gjøre sig til organ for samfundets retsopfatning, og princippet for det saakaldte søgsmaal i vitterlig sag blev altsaa ved hjælp af skirskotningsvidner at forelægge sagvolderen sagen i vitterlig stand og opfordre ham til at rette for sig d. e. til at udøve den retssætning, som han selv vidste her kom til anvendelse (krav).

Forudsætningen for denne fremgangsmaade var, at sagvolderen vilde vise sig at være en mand med agtelse for lov og ret. Udsprang forpligtelsen derimod netop fra en retskrænkelse fra hans side, maatte denne tankegang forlades. Ved de allermindste delikter holdt man vistnok endnu fast derved; men ved de fleste og større fandt man det nødvendigt strax at paakalde det offentliges hjælp.

Var det paa den anden side ikke muligt at gjøre forholdet vitterligt gjennem skirskotning — og i ethvert samfund vil der være rækker af forhold, der ikke kunne opfattes gjennem en enkelt iagttagelse — tyede man til personer, der ifølge deres stilling og livsvilkaar maatte have dannet sig en erfaringsmæssig kjendskab til sagen, og paaberaabte sig dem til fordel for sin paa-

stand. Men saadanne erfaringsvidner stod dog ikke i den inderlige og umiddelbare forbindelse med kjendsgjerningen, som de, hvorunder den var skirskotet, og de gjorde ikke ifølge de gamles opfatning de af dem skildrede retsforhold vitterlige. Sagsøgeren kunde altsaa ikke i dette fald fremstille sig for sin modpart og forelægge ham et uomtvisteligt faktum til hans retslige bedømmelse. Hans nedlæggelse af paastanden blev intet krav, men en forespørgsel, en hilsen (kvaða).

For at undersøge, hvorvidt de paaberaabte vidner virkelig burde tages for gode, nedsatte derimod begge parter i fællesskab en privat domstol af kjendinger og naboer, den saakaldte skiladómr, og først ved dennes anerkjendelse af vidnerne bragtes sagen paa det rene, idet domen i henhold til de antagne vidnesbyrd erklærede, hvad der var ret. Dette udslag skirskotedes derpaa under tilkaldte vidner og dannede for fremtiden i den sag grundlaget for parternes gjensidige retsforhold, hvilket fra nu af var vitterligt og blev at gjøre gjældende i de vitterlige søgsmaals former.

Opnaaedes der ikke ved skiladómsbehandlingen enighed mellem de opnævnte mænd, hvilket navnlig kunde være tilfældet, naar der ogsaa fra sagvolderens side fremførtes erfaringsvidner, var man ude af stand til ved private retsmidler at skille trætten.

Ogsaa for det fald, at sagsøgeren end ikke kunde fremføre erfaringsvidner, benyttedes skiladomen til at bringe sagen paa det rene, og det middel, som den til den ende anvendte, var benægtelsesed med eller uden mededsmænd; viste det sig nemlig umuligt for sagsøgte at aflægge en saadan, ansaaes den nøgne klage for at indeholde fuld sandhed, og forholdet var i dette tilfælde ligeledes bleven vitterligt.

Da skiladomen kun havde til hensigt at udgreie retsforholdet mellem parterne, kom den ligesaalidt som kravet i vitterlig sag til anvendelse, naar den paastaaede forpligtelse havde sin grund i en forbrydersk handling, der ikke netop hørte til de allerringeste; thi forudsætningen for, at sagsøgte vilde rette sig efter loven, naar denne klargjordes ham, var her ikke tilstede.

Hvor de private retsinstituter derimod formaaede at virke, op-

naaede man ved deres hjælp at kunne forelægge en retssag i vitterlig stand for sagvolderen, idet man henstillede til ham at gjøre, hvad lov og ret for tilfældet tilsagde. Nægtede han imidlertid fremdeles at rette for sig, begik han ifølge den gamle opfatning et retsbrud, en forbrydelse; thi han befulgte ikke den lovsætning, under hvis herredømme han for leiligheden stod, og som han forudsattes at kjende. Som ran skirskotedes derfor hans vægring under tilkaldte vidner. Og her var man kommen til det punkt, da det offentliges bistand maatte paakaldes. Retten havde vist, at den ikke formaaede at bringe sagvolderen til at gjøre sin pligt, og det stod saaledes kun tilbage at anvende magt. Men derved overskredes skillet, der betegnede statstankens fremskridt i oldtidens samfund, og man stod ligeoverfor den hovedfordring, der endnu i virkeligheden var dens eneste konstitutive yttring, at det alene var staten, der kunde tilstede udøvelse af magt mod et af dens medlemmer. En saadan tilladelse meddelte det offentlige imidlertid kun i forbindelse med en straffedom over den, der lod det komme til denne yderlighed, og søgsmaalet gik derfor over til en strafferetslig klage, der faldt ind under samme behandling som de sager, der allerede i sin første oprindelse udsprang af en med offentlig straf belagt forbrydelse.

Det almindelige var saaledes, at en hvilkensomhelst retstvist alene i form af søgsmaal til straf forelagdes staten. Denne gav derpaa efter forbrydelsens art og farlighed sit udslag i en af to former: enten udelukkede den den anklagede fra retsfællesskabet ved at gjøre ham fredløs (utlæg), eller den aabnede sagsøgeren adgang til ved en exekutionsforretning at tage sig tilrette, uden at hans modpart i andre henseender sattes udenfor lovens beskyttelse. Det organ, som statstanken havde skabt sig til udtalelse af disse dekreter, var thinget, forsamlingen af de fri mænd, hvilken ogsaa i andre retninger gjorde statsfællesskabet gjældende.

Ved sagsanlæg for thinget traadte atter forskjellen mellem vitterlige og ikke vitterlige søgsmaal frem. Var sagen vitterlig, blev skirskotningsvidnerne at føre, og dommen lød i henhold til deres vidnesbyrd efter tilfældets beskaffenhed enten paa utlegd eller

eller paa, at sagsøgeren var kommen til sit søgsmaal, hvilke udtryk indeholdt meddelelsen af en ubegrændset og en begrændset adgang for klageren til at tage sig selv tilrette. Hvis forbrydelsen var en saadan, at utlegden kunde afløses ved bøder, udtalte thinget dog i almindelighed ikke fredløshedsdommen, men indskrænkede sig til at konstatere faktum og overlod det derpaa til parterne paa en privat sættarstefna under mægling af en af dem selv opnævnt voldgiftsret at komme overens om afløsningsvilkaarene.

Var sagen ikke vitterlig, havde klageren efter tilfældets beskaffenhed at samle de oplysninger, som paa forskjellig vis kunde haves, og thinget paalagde nu anklagede nægtelsesed med mededsmænd, hvis antal rettede sig efter oplysningernes styrke og den forbrydelses grovhed, hvorpaa anklagen lød. For enkelte meget grove misgjerninger paalagdes istedetfor ed renselse ved gudsdom, hvilken derimod ellers kun kom til anvendelse som en sidste tilflugt, naar edsaflæggelsen mislykkedes. Der er desuden maaske spor af, at man ved tilfælder, da enten troen til den anklagedes karakter maatte være usædvanlig ringe eller andre grunde forelaa, ikke har tilladt ham selv at aflægge benægtelsesed, men har befalet ham umiddelbart at lade sig sværge fri af gode mænd (jury). Fælles for alle arter af bevisdomme var det, at de ikke forudsatte nødvendigheden af nogen senere dom til fældelse; denne ansaaes nemlig at ligge som stiltiende alternativ i den første og traadte af sig selv i kraft, hvis frifindelsesbeviset mislykkedes.

Det eneste tilfælde, da en uvitterlig civil sag kunde forebringes thinget, var, naar dómsmændenes uenighed havde bevirket, at sagen ikke ved skiladómsbehandlingen var bleven vitterlig. I saa fald afgjorde thinget selv, hvilke vidner skulde have fortrinnet, og det henstilledes til sagvolderen at rette sig efter den saaledes udtalte dom; nægtede han dette, gjorde han sig skyldig i ran, og sagen sluttede saaledes ogsaa i dette fald som straffeklage.

Appel i nutidens betydning kjendtes ikke. Derimod forekom under navn af thingskot en i en vis grad tilsvarende overførelse fra et thing til et høiere, d. e. til et, der sammenkaldtes for en

videre thingkreds. Den kunde blot finde sted, naar der blandt thingmændene herskede en bestemt dissents.

Dommens fuldbyrdelse var atter sagsøgerens private sag. Lød den paa utlegd kunde hvermand ustraffet dræbe ham; men staten paatog sig kun i visse enestaaende undtagelsesfald denne pligt. Aabnede dommen derimod kun adgang til almindelig exekution, nemlig for sagsøgeren til inddrivelse af hans fordring og de ham tilkommende private bøder, for den kongelige aarmand til inddrivelse af boden til kongen, skulde der endnu paa thinget stilles den dømte en sidste opfordring til godvillig at rette for sig. Skede dette fremdeles ikke, gjorde de berettigede atfør, hvorved udtoges det til alle fordringers dækkelse fornødne. Den samme fremgang benyttedes i utlegdssager, forsaavidt angik de formuesstraffe, der fulgte med fredløsheden. Til hjælp ved atføren kunde saavel den private sagsøger som aarmanden kræve thingmændenes bistand; det gjaldt ogsaa, at de begge skulde udtage sit tilkommende ved samme leilighed og under én forretning.

Disse ere omridsene af det ældste rettergangssystem, som de gamle love tegne for os. Men de indskrænke sig ikke dertil. Skridt for skridt lade de os tillige se, hvorledes retsudviklingen efterhaanden fjernede sig derfra og tilsidst skabte et nyt, i vigtige henseender forskjelligt og hvilende paa andre principper.

Eftersom landet traadte i fredelige forbindelser med de sydligere folk, og navnlig efterat det ved kristendommens indførelse var kommen i umiddelbar berørelse med den sydeuropæiske kultur, begyndte udviklingen at tage en stærkere fart. Man blev sig formaalene mere bevidst, statslivet gjorde sig stedse mere gjældende, og den økonomiske samfærdsel blev livligere, mere indviklet og mindre overskuelig. Retsforfatningen maatte følge med, afsatte i alle retninger sine omdannelser og skabte nye sætninger. Under disse omstændigheder blev det ikke længere en selvfølge, at hver mand kjendte loven, og da det ældste rettergangsvæsen dog hvilede paa denne grundbetragtning, begyndte ogsaa det at blive utidsmæssigt og antog former efter de nye forhold.

Den vigtigste, men ogsaa den mest nærliggende ændring skede

derved, at det blev tilladt sagvolderen i vitterlig civil sag at undskylde sig med ukyndighed i loven og ved kravet at skyde sagen til things. Forhen havde han gjort sig skyldig i ran, naar han vægrede sig ved at udføre, hvad sagsøgeren fordrede af ham; nu kom sagen uden straffeklage til thinget, og thingmændene fik at undersøge, hvorledes det forholdt sig med vitterligheden og den hele sammenhæng. Men dette vilde atter sige, at skirskotningsvidnernes udsagn tabte i kraft og nærmede sig til det niveau af oplysende evne, hvorpaa erfaringsvidnerne hidtil havde staaet. Herved maatte samtidig ogsaa skiladomens virksomhed svækkes i anseelse; thi det var netop dens formaal at gjøre retsforhorholdet mellem parterne vitterligt. Kunde sagvolderen ligeledes overfor de vidner, hvorunder domens kjendelse var skirskotet, paaskyde lovukyndighed, var det ligesaa godt strax og med forbigaaelse af domen at bringe sagen for thinget. Skiladomen udtrængtes derfor efterhaanden. Magnus Erlingssøn afskaffede den i edssager, hvori den saameget lettere turde undværes, som enhver paa forhaand kunde beregne sig til den ed, der for tilfældet blev at aflægge. Sagvolderen skulde herefter ved kvaða selv paatage sig den foreskrevne ed. Og i den følgende tid bortfaldt domen ogsaa i sager, hvori erfaringsvidner havdes. Disse stilledes nemlig ganske jævnsides med de i vægt allerede synkende skirskotningsvidner. I formen skulde fremgangsmaaden med krav i vitterlig sag bruges ved begge; men faktisk maatte vitterligheden herved tabe endnu mere i indre værd og paalidelighed, og den udvei at skyde sagen til things altid falde sagvolderen naturligere. Kun i søgsmaal angaaende løsning af jord, hvilke ogsaa tidligere krævede en egen omstændelig fremgangsmaade, bibeholdt skiladomen sig fremdeles. Paa samme tid som forskjellen mellem vitterlig og ikke vitterlig sag forsvandt, trak thinget saaledes den hele rettergang til sig og nødedes til selv at foretage de til sagens oplysning fornødne undersøgelser. Ligeledes faldt den betragtning bort, at sagvolderen begik ran, naar han ikke, efterat sagen var bleven gjort vitterlig, godvillig rettede for sig, og naar thinget dog ifølge gammel sæd vedblev at idømme den, der lod det komme til atfør, visse private

og offentlige bøder, saa begyndte man at forstaa dette, som om det gjaldt sportler til thingmændene og den kongelige ombudsmand for deres deltagelse i exekutionen. Ogsaa denne gik altsaa over til en offentlig forretning. Paa alle punkter trængte den seirende statstanke sig frem.

I nøieste forbindelse med denne omvæltning af processens indre ordning stod en række forandringer i thingorganisationen. Denne var oprindelig følgende: I hver bygd havde man et thing, hvilket i Throndhjem kaldtes fylkesthing, i det øvrige land heredseller fjerdings- (ogsaa trediedelsfylkes-) thing. Over disse stod som thinge for videre kredse i Throndhjem to og fire fylkers thing og andetsteds fylkesthing. Endelig kom øverst lagthingene, af hvilke Frostathing samlede nævndemænd fra hele det nordenfjeldske til og med Romsdalen med undtagelse af Haalogaland og maaske Namdalen, og Gulathing fra de vestlige fylker fra Agder til og med Søndmøre. Desuden havde det egentlige Thrøndelagen fra gammel tid i Ørethinget en thingforsamling, der synes at have staaet jævnsides med Frostathing og at være bleven regnet med blandt lagthingene. For Viken var Borgarthing det fælles lagthing. For Oplandene har derimod Eidsivathing nærmest kun været lagthing for de tre fylker, Raumarike, Ringerike og Hadafylke; men det gjaldt om de øvrige oplandske fylkesthing saavelsom om Haalogaland og de øvrige udenfor lagthingskredsene staaende landskaber, at de fulgte den ret, der var knyttet til egnens store lagthing som udgangspunkt. I et lignende afhængighedsforhold synes ogsaa Borgarthing oprindelig at have staaet til Eidsivathinget.

Paa lagthingene dannedes der en egen forberedende domskomité, lagretten, der i virkeligheden var den afgjørende ved domsafsigelserne; ved de lavere thinge dømte bønderne umiddelbart.

Denne ordning synes at have fundet sin endelige stadfæstelse under Olaf den hellige, men skriver sig dog for Gula- og Frostathingslagens vedkommende i det væsentlige allerede fra Haakon den gode.

Idet retssætningerne imidlertid begyndte at voxe ud over den

menige mands bevidsthed og gjorde det umuligt i længden at holde paa læren om vitterligheden som grundlag for procesordningen, faldt det efterhaanden ogsaa bønderne paa thinge vanskeligt uden ledelse at dømme efter lov og ret. De lovkyndige kom mere og mere til at træde frem foran de øvrige thingmænd og dannede under navn af lagmænd et slags frivillig og oprindelig formløs lovkomité, der under almuens tilslutning afgjorde de forebragte retsspørgsmaal. Men eftersom lovkundskaben stedse mere gik over til et særeget studium, aftog lagmændenes antal paa samme tid, som deres stilling voxede i anseelse og tillige i formen og ikke alene ved de lavere thinge, men ogsaa ved lagthingene blev en ledende. Hvervet blev et ombud, og ombudet, som det synes under Sverre, et kongeligt embede, der i hvert distrikt kun beklædtes af én. Havde statsidéen gjennem sit ældste organ, thinget, trængt sig frem og tilintetgjort samfundets private retspleie, saa maatte nu paa sin side thinget vige for et sig selv mere bevidst og derfor bekvemmere organ, kongen og den fra ham udgaaende myndighed. Under Haakon Haakonssøn fik lagmandens udenfor thinget afgivne orskurd samme gyldighed som en thingsdom.

Endelig lykkedes det ogsaa at omdanne den private sættarstefna til en offentlig institution. Den havde oprindelig kun skullet mægle forlig i utlegdssager, men sattes efterhaanden i forbindelse med thingene og blev tilsidst i strafferetssager disses vigtigste bestanddel, idet den efter lagmandens anvisning idømte den anklagede de for tilfældet passende bøder.

I Magnus lagabøters love samle alle disse ændringer sig i et nyt system, hvilende paa den grundbetragtning, at retten er et udtryk for statsvillien. Mange ville maaske finde den ældre rettergangsmaade mere tiltalende. Den var i ethvert fald et ligesaa ædelt som enkelt og hensigtssvarende udtryk for et ufordærvet, kraftigt og selvraadende folks oprindelige retsfølelse. Derfor besad den ogsaa hin stærke foryngelsesevne, der i fortsat udvikling formaar at omdanne det ubrugelige og ud af sig selv at skabe nye midler for nye krav.

IX. Observatoires astronomiques de Christiania et de Bergen.
Outre l'Observatoire astronomique de l'Université à Christiania il y a dans la ville de Bergen une succursale sous la direction de M. le Dr. Åstrand.

X. Athénées des villes de Christiania, Bergen, Trondhjem, Stavanger et Drammen.
A des intervalles plus ou moins éloignés, l'Athénée de Christiania fait don de ses livres à la bibliothèque de l'Université.

XI. Réunions pour l'encouragement de la peinture et de la sculpture nationale (Kunstforeninger).
Dans les villes de Christiania, Trondhjem, Bergen, Stavanger, Frederikshald et Drammen.
Une galérie nationale a été fondée à Christiania.

Journaux scientifiques.

I. Nouveau Magazin pour les sciences naturelles (fondé en 1835).
Nyt Magazin for Naturvidenskaberne (Christiania).
Rédigé par le Dr. G. O. Sars et le professeur Dr. Kjerulf.
Cet ancien journal de la ci-devant Société physiographique, actuellement dissoute, se continue aux frais du Gouvernement et a été distribué par les soins de l'Université.

II. Annales de l'Université et des lycées de Norvège (fondées en 1834)
Norske Universitets- og Skole-Annaler (Christiania).
Rédigées par le secrétaire de l'Université.

III. Magazin médical de Norvège (fondé en 1840).
Norsk Magazin for Lægevidenskaben. (Christiania).
Rédigé par les professeurs Dr. Faye, Dr. W. Boeck, Dr. Voss, Winge et Dr. Lund.

IV. Journal théologique de l'église de Norvège (fondé en 1834).
Theologisk Tidsskrift for den Norske Kirke (Christiania).
Rédigée par les professeurs Dr. Caspari, Johnson et T. Nissen.

V. Revue militaire norvégienne (fondée en 1831).
Norskt militairt Tidsskrift (Christiania). Rédigée par la Société militaire de Christiania.

VI. Revue polytechnique (fondée en 1854).
Polytechnisk Tidsskrift (Christiania). Rédigée par le Dr. C. M. Guldberg.

VII. Mémoires de la Société Royale des sciences de Norvège à Trondhjem (commencés en 1761).
Det Kongl. Norske Videnskabers Selskabs Skrifter (Trondhjem).
Ces mémoires paraissent à des intervalles plus ou moins éloignés.

VIII. Comptes-rendus de la Société des sciences de Christiania (commencés en 1858).
Forhandlinger i Videnskabsselskabet i Christiania.
La Société publie, chaque année, un volume de ces comptes-rendus, distribué par l'Univ.

IX. Gazette hebdomadaire de jurisprudence, de statistique et d'économie politique (fondée en 1861).
Ugeblad for Lovkyndighed, Statistik og Statsoeconomie (Christiania).
Rédigé par la Société des avocats à Christiania.

X. Rapports annuels de la Société pour la conservation des antiquités de la Norvège. (commencés en 1844).
Aarsberetninger fra Foreningen til Norske Fortidsmindesmærkers Bevaring (Christiania).
Rédigés par le directeur de la Société M. Nicolaysen.

XI. L'Ami du peuple, rédigé par la Société pour l'encouragement de l'instruction du peuple. (fondé en 1852).
Folkevennen, udgivet af Selskabet for Folkeoplysningens Fremme (Christiania).

XII. Renseignements non-imprimés sur l'histoire de la Norvège, fournis par les archives du Royaume (commencés en 1865).
Meddelelser fra det Norske Rigsarchiv (Christiania).
Rédigés par le directeur des archives M. Birkeland.

XIII. Magazin norvègien ou Annotations et écrits relatifs à la Norvège, composés après la Réformation (fondé en 1858).
Norsk Magazin. Skrifter og Optegnelser angaaende Norge, forfattede efter Reformationen.
Rédigé par M. Nicolaysen, antiquaire du Royaume.

XIV, Urda. Revue norvégienne archéologique et historique (fondée en 1837).
Urda. Et Norsk antiquarisk-historisk Tidsskrift (Bergen).
Rédigée par la direction du Musée de Bergen; cette revue a cessé de paraître en 1847; mais le Musée, ayant la plus riche collection d'antiquités de Norvège, il faut ésperer que cette publication sera continuée.

XV. Revue de l'agriculture pratique et des branches d'industrie qui s'y ratachent (fondée en 1864).
Tidsskrift for det praktiske Landbrug og dets Binæringer (Christiania).
Rédigée par le Directeur Dahl; cette revue paraîtra en cahiers trimestriels.

XVI. Annuaire de l'agriculture norvégienne (fondé en 1865).
Norsk Landmandsbog (Christiania).
Rédigé d'abord par M. Rosing, plus tard par M. Asbjørnsen.

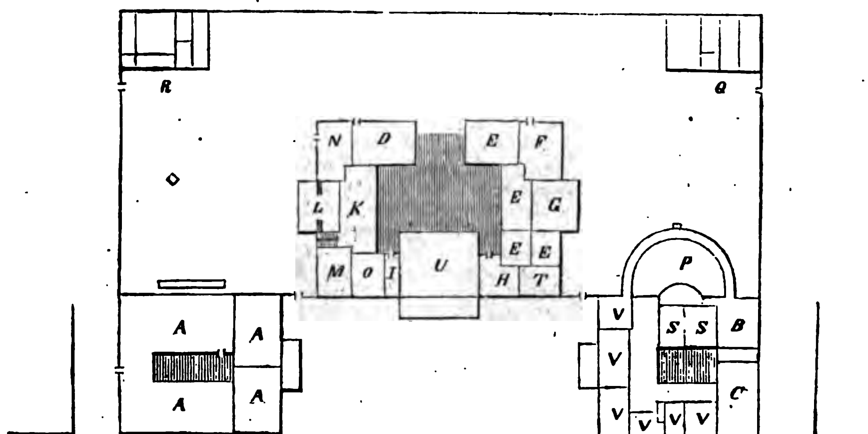
Christiania, au Secrétariat de l'Université Royale de Norvège, le 15 Février 1874.

C. HOLST.

UNIVERSITAS REGIA FREDERICIANA.

CHRISTIANIÆ.

SENATUS ACADEMICUS:

Dr. Broch. Nissen. Ingstad. Lochmann. S. Bugge.

Secret. Univ. Holst. Qvæstor Univ. Aars.

EXPLANATIO DELINEATIONUM.

A. BIBLIOTHECA ACADEMICA.
Director: L. L. Daae.

B. NUMOPHYLACIUM.
Director: Dr. Holmboe.

C. MUSEUM ANTIQUITATUM BOREALIUM.
Director: Profr. Rygh.

D. MUSEUM ETHNOGRAPHICUM.
Director: Dr. Daa

E. MUSEUM ZOOLOGICUM.
Director: Prof. Esmark.

F. MUSEUM ZOOTOMICUM.
Director: Dr. C. Boeck.

F. COLLECTIO IMSTRUMT PHYSIOLOGIC.
Director: Dr. C. Boeck.

F. COLLECTIO INSTRUMENT. CHIRURGIC.
Director: Profr. Hjorth.

F. COLLECTIO INSTRUMT. OBSTETRICIOR.
Director: Dr. Fr. Faye.

G. MUSEUM ANATOMICUM.
Director: Dr. J. Voss.

H. MUSEUM PHARMACOLOGICUM.
Director: Profr. Lochmann.

I. MUSEUM BOTANICUM.
Director: Dr. Schübeler.

K. MUSEUM MINERALOGICUM.
Director: Dr. Kjerulf.

L. LABORATORIUM CHEMICUM.
Directores: Profr. Waage & Hjortdahl.

M. LABORATORIUM METALLURGICUM.
Director: Profr. Münster.

N. MUSEUM TECHNOLOGICUM.
Director: Profr. Münster.

O. COLLECTIO INSTRUMENT. PHYSICOR.
Director: . . . .

P. AULA ACADEMICA.

Q. PALÆSTRA.

R. HABITATIO CHEMIÆ PROFESSORIS.

S. CONCLAVE SOCIETATIS SCIENTIARUM CHRISTIANIENSIS.

T. CONCLAVE SOCIETATIS MEDICORUM.

U. VESTIBULUM.

V. AUDITORIA.

HORTUS BOTANICUS EJUSQUE BIBLIOTHECA (Dir. Dr. Schübeler), OBSERVATORIUM ASTRONOMICUM (Dir. Fearnley) ET OBSERVATORIUM METEOROLOGICUM (Dir. Mohn) ALIIS LOCIS ÆDES SUAS HABENT.

